

УД
469

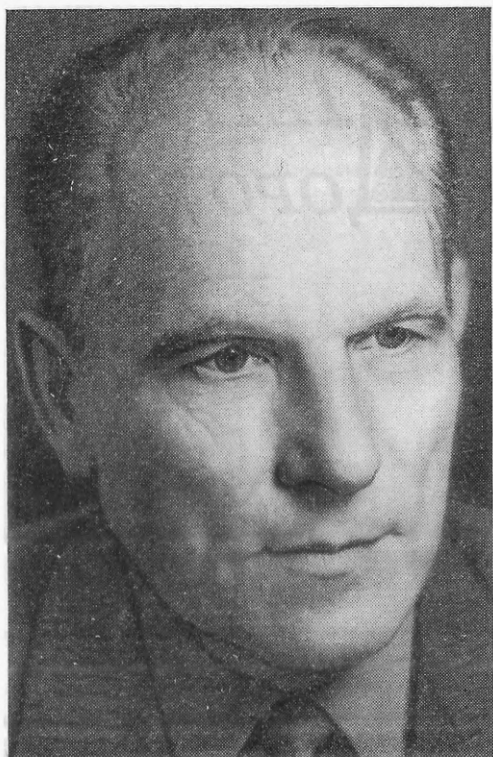
ДЕТРО
ОРОШКО

PKPE.00K.

**ПЕТРО
ДОРОШКО**

*КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1980*

ПЕТРО ДОРОШКО

ВИБРАНІ ТВОРИ
В ДВОХ ТОМАХ

ТОМ I

Вірші та поеми

70403—104

В первый том избранных произведений известного украинского советского писателя вошли стихотворения и поэмы, написанные в 30-х — 50-х годах.

КОЕ

~~34274~~

ПЕР. ДЗЛ С 1985

1394639

«У РЕЧІ ВДИВЛЯТИСЯ ПИЛЬНО...»

ПРО ПОЕЗІЮ ПЕТРА ДОРОШКА

Є в Петра Дорошка вірш «Сосні за моїм вікном». Не програмний, не якийсь особливо значущий — рядовий, як говориться, вірш. Мовиться про те, що хоч автора, мандрівника по натурі, здавна вабили і ваблять далекі краї з їх екзотичними зеленими дивами — пальмами або олівами, він все ж по справжньому замилований у звичайному вічнозеленому дереві наших країв — скромній сосні. Поет знає про цю сосну те, чого не помітить і про що не подумає сторонній байдужий спостерігач:

...Сама посіється на згір'ї,
Сама в піску безплідному зросте.
Пташине плем'я у барвистім пір'ї
Вже заселя шатро її густе.
Пісок під нею притрусилася глиця,
Укрила травка. І поглянь — уже
В моху зачервонілася суніця,
Вже білка перший гриб тут стереже.
Свій дім складають мураші уміло,
Тут сон і ряст засвічує весна.
Як цей куток піщаний оживило
Вічнозелене дерево сосна!

Поет не клопочеться створенням якогось символу чи алегорії, він, можна сказати, пише щось на зразок природничого етюда і з дослідницькою точністю розповідає про миле «лісове співтовариство» (є такий термін у науці про ліс), що виникає в сосновому затінку: сон, ряст, якась травичка, суніці, гриби... А разом з тим читач прекрасно розуміє, що це не тільки пейзаж, що в ньому є щось людське, більше того — щось від сповіді автора про самого себе, про свої життєві прихильності і смаки, про любов до рідної землі і відданість життю «звичайному», але гуманному, творчому, діяльному, здатному благодібно перетворити будь-який безплідний закуток. І є ще тут момент чисто естетичної декларації: всяка є краса на світі, але найсимпатичніша, найближча серцю — це скромна, хай інколи й не всім помітна краса щоденних виявів отого робучого, творчого життя. Сосна, отже, сосною, а тим часом здається, що ввібрала вона в себе і якусь частку духовного ества самого поета. «Емма Боварі — то я», — говорив Флобер...

Думки й погляди дуже характерні для всієї поезії Петра Дорошка. Естетика поета в зрілі часи його творчого розвитку, справді, чи не найбільш прикметна постійним тяжінням до відкриття краси того щоденного й звичайного — насправді значущого й захоплюючого — з чого складається життя трудової, творчої людини. Поет, який не без полемічного виклику писав в одному з віршів, що більш за солов'я любить жайворонка, бо той — «з хліборобом у широкім полі», він володіє неабияким відчуттям поетичної змістовності простих речей і явищ, які його оточують, з яких складається щоденне буття кожного з нас. Звісно, цю поезію звичайного треба вміти побачити, збагнути, відкрити,— але ж Дорошко якраз і вважає вміння шукати і відкривати дорогоцінною якістю не тільки поета, митця, але й кожної людини:

...В кожного є можливість
Дещо на світі відкрити.
Не обов'язково на полюсі,
В горах, спігами вкритих,—
А навіть у життєвому колосі,
У ясених вітах,
Між запашими травами...

Вірний цій настанові, він привчив своє око до хорошої, людяної зірності, яка допомагає йому видобувати з-під кори буденщини цікавий і серйозний поетичний зміст у багатьох явищах нашого повсякденного життєвого «ареалу»,— як у тій же сосні за вікном його хати. Коротше кажучи, як зізнається поет,—

У речі вдвлятися пильно,
В звичайнім шукати красу.
Я взяв цей вантаж добровільно
І радо його несучу.

Це не означає ні тематичного здрібнення, ні замикання в сфері ординарного. Поетичний світ Дорошка широкий і різноманітний, громадянські турботи і клопоти, як замолоду, так і в зрілі роки автора посідають у ньому поважне місце. Але йдеться про сам спосіб підходу поета до предметів, що хвилюють його образну уяву,— не романтичне їх «розцвічування» і не патетичний захват, а здебільшого таке спокійно-аналітичне повертання новими гранями звичайних, добре знаних речей, яке дозволяє добутися до їх глибшої поетичної сутності. Віршоване слово Дорошка не претендує на особливу живописність, тим більш музикальність — воно розповідне, говірне, не боїться різних, хоч, зрозуміло, належно зважених прозаїзмів, воно, зрештою, підкреслено звичайне за стилістичним ладом (поет свідомо не хоче вирізнятися чимось екстраординарним, зазвним, барвисто-романтичним), зате воно багате життєви-

ми реаліями, зірко схопленими предметними подробицями буття. Інколи — особливо в більш ранні часи — вірш бував описово-сухуватим і багатослівним, але в основному своєму корпусі його поезія відзначається точним реалістичним малюнком, чіткою поетичною думкою.

Протягом багатьох років критика полишала Дорошка наче в затінку його високообдарованих ровесників і друзів: А. Малишка, І. Муратова, І. Виргана. Навряд чи це було справедливим. Ідеться не про співвідносні величини талантів, а про те, що кожний справжній талант неодмінно скаже щось своє, індивідуально-неповторне, самостійно відкрите і вже тому потрібне в загальному художньому фонді літератури. Це вагоме **своє** П. Дорошко в нашій поезії зумів сказати (ще раз повторимо: він — один з найбільш реалістично «конкретних» постів у своєму літературному поколінні), і пропонуваній нині читачам двотомник його віршів та поем, можна сподіватися, з достатньою доказовістю це підтвердить.

1

Перші книжки П. Дорошка — поема «Переможці степу» і збірка віршів «Декади зросту» — датовані відповідно 1931-м і 1932-м роками. Син хлібороба з містечка Тупичів на Чернігівщині, студент Харківського університету, відряджений на навчання Центральним Комітетом комсомолу, він писав про те, чим жила тоді вся країна, — про соціалістичні перетворення на селі, про ударні «декади зросту» на індустріальних будовах п'ятирічки. Писалося розмашисто, гучно, лозунгово, з великою й щирою вірою, але й з немалою часом художньою наївністю. Лише поступово й повільно входить у вірші Дорошка життява достеменність, яка пізніше становитиме характерну прикмету його поетичного мислення. І все ж певні риси духовної біографії свого покоління, ця «вихраста», ще далека від вивіреної досконалості поезія часом достатньо виразно передає.

Ось серед поетичних нотаток, наскрізь насичених сьогоденним, неостиглим, щойно баченим і пережитим (такою була чи не вся молода поезія початку 30-х років), з'являються ліричні роздуми й малюнки на зразок тих, які подибуємо в віршах «Бронза» або «У казематі»: поет відкриває для себе історію, народну минувшину, давні скарби культури як живий елемент сучасності. Відкриття по-своєму характерне й знаменне для часів, коли перемога соціалізму, можна сказати, багатократно посилила потребу у встановленні його глибокого культурно-історичного родоводу — всупереч ще сильним тоді вульгарно-

соціологічним концепціям. («Здрастуй, Людвігу Бетховене, Здрастуй, Моцарт, здрастуй, Бах»,— писав у ті ж роки Дорошків ровесник Арон Копштейн: рядки, які з такою яскравістю дають відчутти радість історичної «зустрічі» молодого радянського покоління з великою культурною спадщиною минулого). Не менш прикметною для поезії 30-х років була й та наполеглива художня конкретизація ідеї братерства і дружби народів, яку, подібно до багатьох інших поетів, здійснював у своїх віршах П. Дорошко. У нього це вилилось, передусім, в жадобу знати, бачити, відчутти «на відстані серця» різні краї і землі Радянської Вітчизни, життя народів, які їх оселяють. Часи великих взаємних знайомств і відкрить, часи, коли поети, вглядаючись у досі не знані або мало знані риси іншого побуту, життєвого укладу, культури, мови, з хвилюванням пересвідчувались у тому, що «чуже — звучить мені — як рідне» (П. Тичина),— породили і в творчості Дорошка чимало віршів, насичених радістю такого пізнання. Пустельний тоді Мангішлак з Шевченковими вербами, архітектурні дива Самарканда, Кримські гори поруч із споконвічно своїми, але ще вчора «зарубіжними» Карпатами та Черемошем,— всі ці пейзажі тепер входять у вірші українського поета, ставши для нього близькими і рідними.

І, як майже всі радянські поети, він передчував неминучість суворих боїв з фашизмом і нагадував сучасникам про необхідність бути напоготові... Одна з його книг передвоєнних років так і називалася — «Передгрозя». Автор сам служив після закінчення університету в Червоній Армії і виніс із цієї служби, як засвідчили «армійські» мотиви його поезії, зміцніле відчуття душевної зрілості, готовності до будь-яких серйозних випробувань.

В книгах, що вийшли в другій половині 30-х років і напередодні війни («Бронза», «Полісянки», «Рідна сторона»), поетичний голос П. Дорошка помітно міцніє. Поступово одвіюється, хай і не до кінця, полова загальників, увиразнюється особисте, справді образне і предметне бачення світу. Почутий десь у Карпатах спів флюяри, закарбована в пам'яті постать музики-гуцула, освітлена передвечірнім сонцем,— і вимальовується, висновується настроєва картина, яка емоційно лункою мовою говорить про нове життя, що прийшло в цей край («Вечірній спів»). Гіркуватий, мабуть, ще зовсім ріденький — але найперший по весні — вербовий мед, що його збирає бджола, зроджує гарні і свіжі асоціації з раннім юнацьким коханням: «Хоч вона і з гіркуватим присмаком,— Це найтепліший спогад мій, бо перша ця любов» («Вербовий мед»). Образ улюбленої рідної сторони — передусім, чернігівського Полісся — стає мальовничішим,

багатшим на виразні життєві реалії, глибшим за вкладеними в нього поетичними ідеями. І, безумовно, дає плідні наслідки звернення до класичних і фольклорних джерел, яке привчало до ясності образного мислення, строгої дисципліни вірша, зрілої культури «малювання словом». Хоч цілком очевидні, разом з тим, і певні слабкості, які теж не були індивідуальною прикметою одного лише Дорошка: найголовніша з них — монотонність «оркестрового звучання» поетичної думки, її оголена простолінійність, позбавлена підспудної діалектичної напруги, внаслідок чого пафос життєствердження, органічно властивий радянській поезії, часом перетворюється на ідилічність і бездумне замилювання всім навколо баченим. Поети інколи давали відповіді «наперед», навіть не ставлячи питань, — і від цього гріха, як уважно приглянутись, не були вільні і тогочасні вірші Дорошка.

2

Велика Вітчизняна війна породила поезію, яка й сьогодні залишається «старою, але грізною зброєю». Частіше перечитуймо її, пильніше вивчаймо — тут найчистішими своїми гранями розкрилась душа людини, зрощеної радянським ладом, тут сягнув своїх верховин, незалежно від ступеня таланту, майже кожний справжній поет!

Для П. Дорошка роки війни теж стали роками не тільки людського, але й поетичного змушнення. На фронті він був з перших днів як військовий кореспондент — спочатку дивізійної, потім фронтової газети (називалась вона «За честь Батьківщини», виходила українською мовою і рухалася з Першим Українським фронтом через всю Україну й далі). В його військову біографію ввійшли бої на Сіверському Дінці і на Міусі, в Сальських степах і на Дону, в Сталінграді і на Дніпрі, на Віслі і на Одері... На фронті в 1941 році він був прийнятий до лав Комуністичної партії. В трьох невеликих книгах віршів, які вийшли в ті роки, — «Сади Червонограда» (1943), «Дальні заграви» (1945), «Насущний хліб» (1946), — знайдемо ліричну розповідь про «труд і піт» солдата, про те, що було насущним хлібом його душі.

Лірика знає безліч жанрів, безліч конкретних імпульсів та «адресацій», що визначають структуру ліричного твору, і чимало з них бачимо в фронтових віршах Дорошка. Були вірші узагальнено-публіцистичного характеру, вірші безпосереднього агітаційного прицілу, позначені, проте, густотою буденних деталей і підкресленою «звичайністю» інтонації, — друг-солдат,

до якого звертається поет, так багато бачив і пережив, що висока патетика в розмові з ним зовсім ні до чого:

У сльоту і негоду
Десь під мокрим кущем,
Десь після переходу
Під осіннім дощем
Ляж на мокрій шинелі —
В головах протигаз,
Бо на іншій постелі
Спочивать ще не час.

(«Піхотинець»)

Цілком конкретним мотивом (навіть із згадкою про своїх друзів по перу) починається і вірш про сади Червонограда, якими поет замилювався під час відступу: «Немає тут ніяких дивних див, Але сади розкішні, просто райські. По них поважно Сенченко ходив, Задуманий сидів тут Первомайський, І біля річечки Берестової Ждав Копиленко зустрічі нової». Та думка, природно, йде далі, розгортається і виповнюється — і вже сади маленького українського міста стають узагальненим образом багатства і краси цілої країни, які треба захистити від ворожої навали:

Йдемо вмирати і перемагати,
Щоб цим садам цвісти, не одцвітати!

Були сюжетні вірші на зразок «Партизанської балади», «Безсмертних», «Повернення», «Оповідання бійця» (збірка «Далекі заграви») — піднесені до легендарного, билінного звучання або, навпаки, «заокруглені» в дусі доброї плакатної повчальності розповіді про звичайний героїзм звичайних бійців.

Та в згоді з законами власної індивідуальності Дорошко-поет був найцікавішим і найзмістовнішим там, де він не декларував загальну ідею і не вибудовував більш розлогі сюжети з дидактичною кінцівкою, а провадив довірливу, «сповідальну» розмову з якимось уявним, але дуже близьким йому співбесідником або ж кількома штрихами окреслював лаконічний і водночас насичений точною думкою ліричний малюнок.

За зовні скромною, позбавленою «ефектних» прийомів манерою, в якій витримано ці твори, читач не може не відчутти глибокої людської щирості поета, його душевного злиття з воюючим народом, доброї реалістичної зірності ока, воєнничого, нещадного до ворога і водночас такого чуйного на все людське гуманізму.

За точністю живих спостережень, розмаїттям поетично зафіксованих моментів війни, які виступають водночас і зміс-

товними сторінками душевної біографії солдата, кращі вірші Дорошка можна поставити поруч із зразками фронтової лірики таких поетів, як О. Сурков, Л. Первомайський, А. Малишко. Як сильно і сьогодні промовляють до нашого розуму й серця ці начебто рантово вихоплені з гарячого потоку воєнних буднів, чіткі «кадри»: мертвий боєць, що похилився над тином, піднявши руку з автоматом: «І так лишився, як схилився, не похитнувся, не упав. Здавалось, він і мертвим бився, І після смерті наступав» («На Осколі»); нетривалий затишок землянки, в якій солдати після бою створюють хвилину ілюзію рідного дому, де спочивають після важкого трудового дня — на косовиці або мотобі («Землянка»); маленька зупинка між боями в польському костьолі, де ротний гармоніст Микита Козка, не боячись збентежити поважних чужих богів, заграє на органі «Реє та стогне»,— «І нам здалося, що богу це вгодно, Що він прихильно, уважно нас вислухав» («У костьолі»); і відчуття вже близької перемоги, невідворотності покари над ворогом, втілене в ритмах нестримної маршової ходи: «По Форштадту, по Нейштадту, Через ями, крізь дроти,— Офіцеру і солдату, нам положено по штату Всю Німеччину пройти» («Нам призначено по штату»); і віра в те, що, незважаючи на спустошення, руйнування, розгул смерті,— «Все оживе на білому світі, Все, що війна убивала й не вбила» («Над Чарною»).

В цих, як і в багатьох інших воєнних віршах П. Дорошка, добре відчутно, який органічно близький автор до героя своєї поезії — радянського воїна. Тим-то й дорогі ці вірші, що впізнаєш у них совісну й щиру солдатську душу, яка з честю витримала всі іспити і тяготи найсуворішої з воєн. Лірик «збирає» світ здебільшого по краплі: так по краплі збирав Дорошко на дорогах війни ту глибинну людську красу, яка розкривалася в щоденному ратному подвигу людей, що вміли в своєму житті чесно й від душі працювати, були гарними в сім'ї і в товаристві,— ця «трудова» моральна підоснова воїнського героїзму напрочуд ясно світиться в його віршах.

Так само природно вплітається в його похідну лірику цикл найінтимнішого — «Ненадіслані листи». В одному з віршів циклу автор детально зображує картину бою: підповзання до ворожих позицій, короткий перепочинок перед ривком... І з усією психологічною натуральністю тема вірша раптом переключається (хай це комусь і здається несподіванкою): «...І під снарядів грім, під куль сичання Я починаю думати своє». І ця дума — про ту, з ким розлучила його війна,— така щира і прозора-чиста, так прийнята надією і вірністю, що мимоволі згадується один з ранніх віршів поета, в якому він, не зупиняючись

перед очевидним, хоч, можливо, і несвідомим, переспівом з Пушкіна, писав про глибину свого почуття: «Лише б, кохана, ти була щаслива, Щоб він любив тебе, як я тебе любив». Таким же вірним, надійним, внутрішньо гармонійним у відданості солдатському обов'язку і в пам'яті про кохану дівчину бачимо його ліричного героя і в «Ненадісланих листах». Мабуть, найкращий з них — заключний, написаний уже в останні місяці війни; в ньому — і ліричний підсумок пережитого, і передчуття прийдешніх мирних радощів, і сповнена глибокої людяності «програма» для майбутнього сина:

Щоб проносив ніжність з ласкою
В гromі грізної яси,
Мудре серце розкривав своє
Для пісень і для краси.
В смерчі полум'я зненацького
Щоб очей не закривав,
Роду нашого козацького
Щоб ніде не забував.
Щоб міцнів з води криничної,
Істи хліб черствий любив,
Щоб любив солдатські звичаї,
Добрі звичаї батьків.

(«Навчимо його суворості...»)

Словом гордості за свій народ і Вітчизну, гордості за друзів по зброї («Добрі, скажуть про нас, були воїни, Справжні, скажуть, солдати») закінчується остання з фронткових книг Дорошка.

3

Спогади про війну ще довго житимуть у його поезії, як і в творчості багатьох поетів його покоління. Разом з тим він зумів без особливих труднощів тематичної «перебудови» знайти своє поетичне місце в повоєнній дійсності.

За наступними книгами поета, особливо тими, що вийшли в 40—50-х роках, легко простежується істотна обставина його життя: він багато подорожує і неабияк, а з свідомою творчою метою. Подорожує не по далеких зарубіжних краях («Не на По, не на Тибрі ті стежини шукать»...), не по фешенебельних туристських маршрутах — по степах, горах і ріках рідної України, по засніжених просторах Арктики, по Сибіру і Алтаю, Якутії і Середній Азії, по прикаспійських пісках і гірських нетрях Кавказу. Мандрівницько-пізнавальна пристрасть взагалі є другою натурою цього поета, і коли б не його нехоть до гучних

титулів, його вже давно можна було б назвати заслуженим землепроходцем української поезії, невтомним її Пржевальським. Його подорожі були не літературними виїздами на читачку публіку з усім притаманним для них «протоколом», а справжніми мандрями, з тими засобами пересування, які в даних обставинах пошле господь бог — чи то буде попутна вантажна машина на Чуйському тракті, чи катерок якоїсь експедиції на Лені, чи траулер «Новатор» в Білому морі, чи трактор у Каракумах,— але майже завжди в гурті, в колі ще вчора незнайомих тобі людей, в тому гомінкому «супутницькому» оточенні, яке так до душі поетові:

Тебе запитають, ти запитаєш,
Так просто буває тільки в путі:
І все ти, як кажуть, на вус мотаєш,
Усе, мовляв, знадобиться в житті.

(«Роздуми про дороги»)

Вірші головних його збірок першого повоєнного десятиліття — «Заполяря» (1950), «Серед степу широкого» (1952), «Дальні подорожі» (1954), а частково й наступних — «Літа і думи» (1957), «Дарунок» (1960), «Пісня продовжується» (1962) та інші — засновані на життєвих враженнях, здобутих в далеких і близьких мандрах, від затишної Чернігівщини до головокружних висот Паміру. В кожному разі, Дорошко тут найцікавіший, найбільш конкретний і самостійний художньо, так само, як дещо пізніше він зріло виявить себе в ліричному жанрі медитацій і «сповідей», навіяних здебільшого теж зовсім конкретними приводами.

В мандрівницьких віршах поета втілились і його братні почуття до різномовних народів, що населяють нашу Вітчизну, і весела жадібність на нові враження, які здобуваєш на досі не ходжених тобою шляхах, і радість від того, що не декларативним, а справді реальним і поетичним шляхом осягаєш єдність нашого радянського світу в його нескінченій різноманітності. Це ж справді радісне душевне відкриття — відчуття себе не сторонньою, а глибоко своєю людиною, скажімо, на далекому Кольському півострові, де ти щиро приймаєш в свою душу небагату, але по-своєму принадну місцеву природу:

Не тут, де хмари килим тчуть,
Де сніг зірками зблискує,
Я пісню матері почув
Уперше над колискою.
Не тут у затінку дубів
Я призначав побачення,
Не тут зростає,

не тут любив,—
Та це
не має значення.
Нехай це дальня далина,
Але, з гілками гострими,
Оця сосна —

моя сосна
На Кольському півострові.

(«На Кольському півострові»)

Перед нами — та благородна широчінь почуттів нашого сучасника, яка у віршах Дорошка живе в органічній і міцній злагоді з непереборною прив'язаністю до «осоко ру над Десною», з ніжністю до батьківського краю, де «і стерня по-іншому пахне». (Про це Дорошко з не меншою поетичною силою розповів, скажімо, в віршах «Наснилась мені пустеля» або «Ви бували в чужім краю»: перед тобою дальнє море, вулкан, знамениті руїни, і раптом в очах — «сосни, луг вплива на Десні, За стогами качки на озерці» — «і піщо ні в уяві, ні в сні Потіснить їх не може в серці»).

Критика справедливо зазначає, що, пишучи свою поетичну «карту» Вітчизни, Дорошко вклав у неї щедрий естетично-пізнавальний елемент. Це так. Не кажемо тут про рясноту предметних реалій, пейзажних описів, різних засобів передачі місцевого колориту — їх наявність у віршах такого роду розуміється сама собою. Але в багатьох з них відчутно й щось більше — пильне вглядання автора в обличчя братньої землі, прагнення всерйоз і по щирості збагнути особливості її природи, людського побуту на ній тощо. В його вірші «Якутське літо» виразно звучить природничо-географічна поезія — захоплення робочою, біологічною енергією короткого, але на диво «працьовитого» північного літа. Від його численних рядків, присвячених різноманітним «мешканцям» далеких лісів, гір і лук — напівдиким коням на альпійських пасовиськах, не втреленій під час полювання (на радість автора!) антилопі, беркутові над гірським трактом, парі голубів, що ширяють над мертвими пустельними пісками,— часом віє справді пришвінською «спорідненою увагою» до всього живого, природного.

Зовсім свіжими були для української поезії тематичні мотиви вже першої «мандрівницької» книжки Дорошка — «Заполяря». Здорова, життєлюбна, діяльна натура поета виявляється, між іншим, у тому, що він «без попереджень, без умови» вміє полюбити новий і незвичайний, хай навіть запевне неласкавий пейзаж — будь то бархани Каракумів або засніжена тундра Арктики. «Хто раз на Півночі побував, той знов туди поверне»,— підсумував він свої враження від Заполяр'я, від

його озерної, лісової, гірської краси. Але не тільки давній і вічний чар привільної, дикої, могутньої природи вабить і захоплює поета,— він уміє бачити нові для себе краї в їх історичному русі, в процесі революційних перетворень, здійснюваних радянськими людьми. Дві берізки на валуні біля станції Магнетити, вихоплені з п'ятми світлом поїзда, збуджують його поетичну фантазію, і вона лине в завтрашній день, коли тут встане нове промислове місто,— розвиток теми, характерний не для одного з віршів поета. Взагалі хвали дрімотному «віковому спокою» і самодостатній мудрості природи не знайдеш у Дорошка,— всі його заполярні, та й будь-які інші, пейзажі насичені рухом, гомоном, напругою праці. Траулер «Новатор», що виходить у море, ведений міцними, надійними людьми з місцевих поморів, електричні заграви над тундрою, «дороги постріл між золотих стволів» і люди, багато людей, з якими зустрічається автор,— картографи, геологи, ботаніки, лісоруби, оленярі — все це достатньо чітко характеризує відчуття сучасності, яким пронизано мандрівницьку поезію Дорошка.

Щоправда, в Заполяр'ї постична тема нерідко розв'язувалась досить прямолінійно: загальний план з кількома деталями — і обов'язковий «повчальний» висновок, що все роз'яснює, підсумовує, формулює. Часом поетові добре вдавалася лірична публіцистика з яскравими образними аргументами, з добре відчутним жаром особисто збагнутої істини,— промовистим зразком може бути вірш «На Кольському півострові»; але бувало — й не раз — так, що автор підмінював нібито публіцистичними, а насправді досить риторичними загальниками саме той неповторний, індивідуальний образ, якого потребувала тема.

В наступні вірші поета (книга «Дальні подорожі» та ряд циклів у пізніших збірках) дедалі більше входить неповторне індивідуальне переживання зображуваного, яке тільки й робить поезію поезією. Воно — не тільки в тому, що поет безпосередніше «вводить» у вірш самого себе як діяльного співучасника того життя, про яке він розповідає («Роздуми про дороги», «Хазяйка», «Ти не часто до мене пишеш», «Спогад» тощо), але і в посиленні ліричного емоційного начала, в більшій різноманітності та оригінальності віршованих сюжетів, у посиленні внутрішньої діалектичності думки. Докладно й мальовничо, скажімо, виписаний пейзаж невеликого приазовського лиману («Лиман») завершується майже вигуком, в якому справді лірично вихлюпнулася Дорошкова «філософія природи»:

Аж гірка, солоня крапля кожна
Повна тут солодкого життя.

Пізнаємо в цьому автора «Якутського літа»: людина закохана в трудові будні, він уміє відкривати красу звичайних, «молекулярних» виявів життя,— солоністю і навіть гіркотою, що трапляються в ньому, його не збентежиш.

Так по-свійському, по-домашньому почуває він себе і в далекій безводній пустелі, що може засвідчити хоча б цей навдивовижу барвистий образок — опис літнього вечора в Каракумах:

День скінчився. Просто на очах
Міняється сипучий солончак:
Рожевіє, зблискує, іскрить,
Червоніє, мов натерта мідь.
Загоряються слюди зірки.
Довгі тіні скручені, гнучкі
На бархана марево руде
Вузлуватий саксаул кладе.
За югою сонце порина.
День скінчився.

Вечір.

Тишина.

Вірші з «дальніх» і близьких подорожей, написані П. Дорошком (крім тих, про які вже йшла мова, варто ще згадати ташкентський, румунський, фінляндський цикли) могли б скласти окремий грубенький том. Думається, що він за ідейною й художньою вагомістю посів би помітне місце в сучасній нашій поезії, загалом далеко не бідній такими «маандрівницькими» мотивами, що мають своїм художнім джерелом ідею ленінської дружби народів. Ця ідея для Петра Дорошка — не просто літературна тема, вона органічно виростає з глибин його світосприймання, його світогляду поета-комуніста. В одному з віршів поет добре говорить про те, які саме дари він привозить із своїх подорожей,— «не на мені вони — в мені, Це дружби почуття, любові, Братерства думи і пісні...» Уміння скрізь побачити і оцінити, передусім «всстворяє» чудо праці, сердечна любов і пошана до людей, які своїм трудом «прикрашають світ» («Моему земляку») живлять у його поезії дорогоцінне почуття братерства,— тим-то таким своїм почуває він себе в кожному з наших радянських країв, у культурно-поетичній «казці» кожного з наших народів. Це ж, мабуть, не лише про Осетію, а про будь-який з відвіданих ним країв він міг би сказати, що тут —

Таке все знайоме,
І таке все твоє.
Ніби кожна цю гору
Ти в уяві створив,
Ніби юності пору
У цій казці провів.

(«Спогад про Осетію»)

Не говоримо зараз про численні вірші на інші теми з поетичного доробку автора в ці часи — від повоєнної відбудови до початку 60-х років. Він писав багато і в різних жанрах, від віршованої публіцистики на бойові теми дня до віршів для дітей і римованих гумористичних історійок «на різні смаки». Якщо ж у нашій розмові головне місце відведено «мандрівницьким» віршам, то тільки тому, що в них Дорошко, можливо, найповніше в згадані часи виявив себе як людина й поет, яскраво розкрившись у своєму невтомному художньому землелюбстві і народолюбстві, в своїй постійній жадобі до нових вражень і зневазі до кабінетного «відтворення життя». («А ти все дома, ти все дома Поєми штопаєш з газет», — як відповідав він у сердитому вірші «Лист до поета» одному з своїх опонентів).

4

«...Як важко, як поволі вміння Іде в недоспану мою зору», — признається поет в одному з віршів, що увійшов до книги «Іволги мого саду» (1969). Ці слова не слід відносити лише на рахунок вічного невдоволення собою, властивого творцям, якщо вони — творці. Поетичне «вміння» Дорошкове з роками, безумовно, зростало і вдосконалювалось, але іноді, сказати б, вередувало: воно — як у книжці «Пісня продовжується» (1962) — то зраджувало автора, ставлячи його віч-на-віч з одвертою дидактичністю, багатослівністю, недбалістю віршування, — то знов, як належить, безвідмовно служило йому, даючи себе знати в таких добротних віршах, як «Сосні за моїм вікном», «Тарас Бульба», «Ніколи задурно нічого», «Гриб», «Концерт у Хорозі» тощо. Дорошкові в цьому розумінні часом бракувало творчої самодисципліни, а може, ще більше — того справді сучасного ставлення до поетичного слова як величезної конденсованої сили, що виключає всяке примирення з інертним «сирцем» і шаблоном.

Але загальний творчий розвиток поета йде по безсумнівній висхідній: «Та матеріал все збільшує довір'я, Все більше підкоряється мені». Уже з кінця 50-х років у його ліриці починають з'являтися цікаві нові прикмети. Помітно випрозорюється, стає строгішим, оцаднішим, лаконічнішим, поступово звільняється від описових і риторичних зайвин вірш. Підводна течія ліричного твору дедалі більше визначається роздумом, що організовує внутрішній сюжет вірша і надає йому відповідної інтонації. Це — не філософська лірика (хоч у ній є поважний філософський елемент), як часто, з непереборного нахилу до

поквапливо-гучних визначень, любить висловлюватись критика; це просто — роздумлива поезія, поезія, особливо природна для тієї пори людської і творчої зрілості, в яку вступає в ці часи автор. Але, звісно, не тільки в «вікових» причинах справа: широкий медитативний струмінь, характерний з кінця 50-х років і для М. Рильського, і для А. Малишка, і для В. Мисика, і для П. Дорошка, і для деяких інших наших поетів — це один із загальних знаків часу в поезії середини віку з її тяжінням до повнокровного, багатогранного розкриття людської особистості, і до поглибленого обдумування всього, що хвилює сучасників у реальному житті.

Звичайні, часом зовні непоказні життєві явища, на яких автор спиняє свою увагу, тепер часто стають у нього приводом для зосереджених роздумів про свій час, про його закони, про місце людини в нинішньому світі.

Докладне зображення речі або події залишається, і предметність, пластичність, зримість його словесного малюнка нерідко — високої проби. А разом з тим у багатьох віршах дедалі чіткішою й глибшою стає внутрішня драматургія думки, яка часом робить увесь вірш своєрідною ліричною притчею, — але саме ліричною, позбавленою раціональної сухості звичайного іноскання, зігрітою справжнім поетичним почуттям.

Такий, скажімо, вірш «Пшеничне зерно». В часи гігантських величин, коли ми й врожаї на нашому спільному полі вимірюємо не десятками (як було в батьківському господарстві), а мільярдами пудів, поета раптом зацікавила одна маленька пшенична зернина — що вона важить у цих мільярдах і мільйонах пудів? Виявляється, важить дуже багато: на відміну від піщини в пустелі вона **жива** зернина і, отже, містить у собі «стебло, колоски вусаті І тисячі тонн майбутніх зернин». Дайте тільки цьому зерняті «рілля благодатну. Та сонця йому, та дощу, та тепла...» Так з реалій, сказати б, природничих і агротехнічних виростає широкий образ, повний людського, соціального змісту, образ, який говорить про цінність і значення кожної «малої», «рядової» одиниці в великому народному і вселюдському морі:

Хлопне урожаем земля кучерява —
Ось що ми можем, зернята малі.
Ось яка сила! У тому-то й справа!
Не забувайте ж землі, ріллі.

Звертаючись до своєї постійної теми про облагороджуючу силу праці і про таку близьку йому красу звичайного, «практичного» світу, утверджуючи своє, щиро демократичне розу-

міння людської цінності й гідності, поет особливо охоче вдається до таких ліричних сюжетів цілком реального і водночас напівпритчевого характеру, сюжетів, під якими струмує виразна підводна течія думки, розмислу, медитації. Власне кажучи, самі улюблені ідеї автора, про які шойно говорилося, природно підказують йому і спосіб їх поетичного втілення: якщо пафос поета полягає в відкритті краси звичайного трудового життя, то й напрямок розвитку конкретної художньої думки стає підкреслено відкривавчим, автор наче наново переглядає добре знані речі і явища, радіючи кожній свіжій, промовистій деталі, яка раніш лишалась для нього не поміченою.

Звичайно, деталі не заступили цілого і не звузили його поетичний погляд на світ. Великі клопоти й тривоги віку — від боротьби за мир до пекучих в епоху НТР екологічних проблем — знаходять природній відгомін у його творчості. Поет, як і раніш, прагне бути на висоті епохальних перетворень, що відбуваються в житті людства, бо — «світ, як він є, революційний, і він на місці не стоїть».

Поглибився, проте, роздум, повагомів нахил «шукать джерела всіх причин» — в поезії автор тепер, мабуть, понад усе цінить мудрість і сердечну зіркість. «Я бачу те, чого раніш не бачив із неухважності», — хай це може сприйматися як прикмета певного віку, та свідчить вона, разом з тим, і про нестаріючу працездатність душі. З цього погляду найбільш зріла, конкретно-реалістична за своєю художньою природою лірика Дорошка в чомусь перекликається — інколи навіть інтонаційно — з пізньою лірикою О. Твардовського, з яким, до речі, український поет особисто здружився в своїх мандрях по Сибіру.

В останній збірці автора «Іволги мого саду» (1969) ці риси виступають особливо рельєфно.

Здавна улюблений світ природи не тільки став у Дорошка мальовничішим, баченням тепер у багатьох значущих подробицях («Вітер, я знаю різний: На смак, на силу, на колір», — пише автор і малює справді семибарвну «райдугу вітрів»). Глибшає відчуття інтимного зв'язку з усім живим на землі, «природолюбство» наснажується значущою філософською, гуманістичною думкою, тим дієвішою, чим вона істинніша поетично. Як тонко й змістовно про свою єдність з навколишнім світом сказав поет, наприклад, у вірші «Мені назустріч дерево ішло!» Все таке тут просте, таке нібито незначне, нічого й переказувати, — але як виразно видко з авторської розповіді добру й діяльну людину і саме тому «добру» до неї природу. Розумно перетворювати її? — гаразд, але перш за все з нею

треба дружити: це тверде переконання ліричного героя Дорошка.

Пильніше вглядається поет і в людину, в людську душу, насамперед, зрозуміло, у власну. Дедалі строгіше він «допитує» самого себе («Чи те зробив? Чи вчасно? Чи доречно? Як сприйметься? Який лишиться слід?»),— це одна з граней того процесу вимогливого самовиховання, який у справді громадської людини ніколи не може припинитись (і який докорінно відрізняється від бездіяльного рефлексування). Такі вірші, як «Приземлення», «Про дерзання», «Все надто просто», «Знову до спогадів тягне», «На циферблаті часу стрілка», добре передають це неспокійне внутрішнє життя чесної й відповідальної людини, яка не хоче здаватись ні літам, ні втомі, ні дрібненькій «практичній» моралі.

Не полишають його і турботи про духовний рівень сучасної людини, і тривоги з приводу далеко не прямої відповідності між науково-технічним і моральним прогресом у її житті:

Ми вміємо тримать штурвали,
Злітати в хмарн і в блакить,
Ми стільки вже навідкривали,
Та як самим себе відкрить?
Щоб мати серце, не крижину,
Щоб у польоті й на сівбі
Удосконалювать людину,
Себе. Людину у собі.

Чуття історії, яке не раз породжувало цікаві образи і в його ліриці попередніх років («Поле, поле моє», «Грабовський», «Тавріда», «У безмежному полі», вірші шевченківського циклу тощо), особливо зріло виявилось в циклі «Київські фрески». В минулому його здавна вабили до себе сторінки, що говорили про невичерпну, хоч і сковану соціальними умовами силу трудової людини, сторінки непокорн, боротьби, революційного палання духу. Все це зараз яскравіше, ніж будь-коли, забарвлене мотивом нерозривного зв'язку часів, наступності духовного і творчого досвіду народу. Яким відбився б сьогоднішній день у сприйнятті далеких предків — з одного боку і далеких нащадків — з другого, запитує автор у вірші «Погляд на світ». І коли марно шукати на ці питання точної відповіді, то Дорошко, в кожному разі, твердо знає про день нинішній: «Світ прапращура і світ праправнука В нашім сьогоднішнім світі пульсує». Це гарно сказано. Поет не забуває ні про ту, ні про іншу проекцію.

Це — щодо філософії «Київських фресок». А щодо художнього виконання,— в очі впадає, перш за все, впевнена чіткість і точність ліній, а часом і довілля доброго словесного живопису.

су, що ними позначені такі справді «фрескові» малюнки, як, наприклад, «Гості», «Струги по Дніпру», «У храмі», «Сарматська весна», «Походження богів», «Камінна баба». В художньому стилі Дорошко начебто стає «класицистом», але найбільше вдаються йому ті вірші, де холодок строгої і точної форми зігрівається давньою «комсомольською» активністю ліричної позиції автора. Прикмета, спільна, по суті, для всіх кращих його творів.

«П. Дорошко кладе наголос на суспільній функції поезії. Поезією у нього стають оригінальні логічні побудови, своя система думання. Він не дуже ризикує випускати уяву з-під контролю чіткої думки, в його віршах відчутна певна недовіра до поетичної інтуїції»,— писалось про нього в одній з рецензій 60-х років. Що ж, це так або майже так. Ліризм цього поета справді тримається на жорсткуватих «підпорах» думки, справді заснований на роздумі, оповитому загалом не сильним, не здатним на раптові вибухи чуттям. Ще вірніше те, що його поезія своїм духом активно сперечається з бездумним, декоративно-орнаментальним віршуванням, яке ще користується моральним кредитом в деякого з наших поетів. Але чи так уже слід остерігатись «контролю чіткої думки», якщо вона справді поетична й самостійна? Поезія, просвітлена й організована ясною думкою, має в кожному разі, аж ніяк не менше права існування — і не менше прихильників серед читачів,— ніж поезія «чистої» настроєвості, примхливо-асоціативного метафоричного потоку. (Років з десять-п'ятнадцять тому цей останній декому здавався майже неодмінною ознакою «сучасного стилю» в поетичному мистецтві).

З невмирущих традицій нашої класики П. Дорошкові, як видно, ближчі за все — в розумінні психологічному і стильовому, не кажучи вже про ідейну спадкоємність,— традиції поетичної школи Некрасова і Франка. Від цієї школи в нього — послідовна соціальність мислення, чітка й виразна графіка активної, часто-густо полемічної думки, органічний демократизм форми і цілого художнього світосприймання, яке не визнає різниці між традиційно «поетичним» і «непоетичним».

Як справжній поет автор «Дальніх подорожей» завжди був *у дорозі*: він умів, припадаючи до живих джерел життя, усвідомлювати власні слабкості і підноситись над ними,— тому головні етапи його творчої біографії стали етапами цілком очевидного творчого зростання. І кращі з його довоєнних віршів, і суворо-пристрасна лірика часів війни, і змістовна поетична історія його невтомного «землепрохідництва», пройнята радістю інтимно-емоційного спілкування з найдальшими краями Радян-

ської Батьківщини, з братніми землями і народами, і глибокі ліричні роздуми з книг 60-х років, позначені стиглим налівом мислі і живим неспокоєм душі, і нарешті, чудова цювнокровність поетичного живопису в «Іволгах мого саду», чи не найкращій книзі автора,— все це являє справді «завойоване і записане» не тільки в особистому доробку П. Дорошка, але і в книзі здобутків усієї української поезії.

Досі була мова про П. Дорошка як ліричного поета,— лишається коротко сказати про зроблене ним в інших літературних жанрах і родах.

Він — автор кількох поем. Про солдатську мужність, відданість патріотичному обов'язкові, про бої на Віслі, учасником яких був і сам поет, оповідалося в «Сандомірському плацдармі» (1944). Невдовзі побачив світ «Городок» (1951) — споми́н, фактично, про власну юність у невеликому поліському містечку: об'ємний прикінцевий розділ, присвячений зустрічі з подругою давніх літ Любою Маленькою, вартий всього попереднього в поемі і міг би стати яскравим самостійним твором. Приглядався автор і до життя донецьких шахтарів,— наслідком цього з'явилась поема «Три богатири» (1959), витримана в побутово-оповідних, з добродушною посмішкою, інтонаціях: твір, проте, не був вільний від поверховості та описових зайвни.

Епіграфом до поеми «Вілюйський в'язень» (1955) могли б стати слова її героя М. Чернишевського, написані ним із заслання в листі до дружини:

«А що стосується особисто мене, я сам не здолаю вирішити, чи погодився б я викреслити з моєї долі цей переворот, який на цілі дев'ять років прирік тебе на гіркоту й злигодні. За тебе я шкодую, що було так. За самого себе я цілком задоволений. А думаючи про інших — про ці десятки мільйонів жебраків, я радію з того, що без моєї волі й заслуги надано більшої, ніж раніш, сили і авторитетності моєму голосові, який залунає ж колись на їх захист»¹.

Перед автором було завдання — дати образ героїчного духу, образ непохитної стійкості, виявленої великим російським революціонером в умовах вілюйського заслання з його мертвотним крижаним безлюддям. «Він знає — люди стійкість духу, Як зброю, візьмуть в боротьбі»,— як бачимо, ці слова поета прямо відповідають признанням самого Чернишевського. Історично достеменно сцена відмови в'язня підписати просьбу на

¹ Н. Г. Чернышевский. Полное собрание сочинений в шестнадцати томах, т. XIV, стор. 564.

ім'я царя про помилювання найпереконливіше доносить до читача ідею твору. У Дорошка вона правдива й психологічна: взагалі, хоч поет і утримався від заглиблення у внутрішній драматизм ряду змальованих у поемі ситуацій, постать Чернишевського подана ним у дуже сердечному ліричному ключі. Подихом справжньої героїки віє від «Вілюйського в'язня»; виховне значення цього твору, надиханого щирою любов'ю до володаря дум передової Росії ХІХ віку, цілком очевидне.

Чернишевському подає руку Тарас Шевченко — герой драматичної поеми Дорошка «Спалах уночі» (1965). Близькість ідей, мотивів, загальної емоційної атмосфери в обох творах безсумнівна: поета вабить до себе ідея непереможності Людини в нелюдських обставинах. Бачимо тут Шевченка в різних, переважно невільницьких, обставинах його життя, починаючи з казематних ночей 1847 року, чуємо його напрочуд живий голос — то добрий, то скорбний, то гнівний. Та водночас автор не цурається і поетичної умовності, що допомагає «згустити», сконденсувати образну філософію твору: в одну з ночей заслання могутня уява поета викликає на безпосередній поєдинок лютого ворога-царя, і діалог Шевченка з ним — то в кінцевому підсумку суд самого народу, самої історії над всяким гнобленням, тиранією і деспотизмом.

Такий Дорошко в поезії. А в зрілому віці його покликала до себе й художня проза. Перша повість — «Лісова Гута» (1964) засвідчила, що, залишаючись і в прозі поетом, автор знає, в чому «сіть» доброї розповідної форми: в характерах з неповторною людською «чудинкою», в ситуаціях, які можуть бути незвичними, навіть чудернацькими, але безумовно «пахнуть» життям і несуть в собі виразну художню ідею, а також в неабиякій мовній майстерності оповідача.

В центрі подій, мальованих в останньому романі Дорошка «Не повторю мою даль» (1968) — симпатичний, справді світлий образ жінки-матері, колишньої фронтовички, яка проходить нелегкий, але чесний і благородний життєвий шлях у післявоєнних умовах.

Голосові Петра Дорошка в літературі ніколи не була властива штучно форсована гучність, але він — справжній, бо повний своєї несуетної істини. А істина ця найповніше розкривається перед очима поета в образі нашого сучасника — трудової людини, з якою в нього навпіл — усе життя, усі радощі й болі:

Щедрий ти, як земля, як Дніпро,
Вічно людям робив добро:
Хати зводив на рідній землі,
Печі клав, щоб жилось у теплі.

Не покривдив дитину малу,
Не зобидив пташину, бджолу.
Отакий ти, земляче мій.—

і від якого він перейняв власне образне кредо, що говорить
про сенс і смак великої «подорожі» цілого людського життя:

Добре бути подорожнім,
В дружнім колі йти в змагання,
З рюкзаком напівпорожнім,
З серцем, сповненим шукання.
На стежках крутих, не збитих
Втому й спрагу розгубити.
Із джерел, в путі відкритих,
Найсвіжішу воду пити.

Леонід Новиченко

ВІРШІ
ТА
ПОЕМИ

На берег розлогий
З дніпрових порогів
Летіла піна,
Бризки вод.
Тепер піднялися
Нові Дніпрельстани,
Встає за заводом
Завод.

Лісами країни,
Степами країни
В труді наступає
Робоча рать.
Заводи гукають
І села гукають —
Вогні електричні
Зорять.

Підводяться руки
Над степом, над бруком,
Підводяться стіни
Споруд.
Міста розгортаються
Днями й ночами,
Країна уславлює труд.

1930

ЗАМГЛАЙ

Ліси соснові. За лісами
Далекий обрій ув імлі.
І над болотом журавлі
Ключами довгими звисали.

На південь віддалявся крик,
У небі тануло: «Кур-лик...»
І знов Замглай пірнав у спокій,
Занурювався в сон глибокий.
Так рік у рік і вік у вік.

Минали дні, пливли літа.
І ось прийшли в болотні пущі

Невтомні люди невсипущі —
І сонний спокій відліта.

Здригнули зарості лози,
Луна пішла за небокраєм.
Машин сталеві голоси
Збудили праліси-ліси,
Не замовкають над Замглаєм.

Вдавивши в землю шпал бруси,
Лягають рейки навскоси,
Мостів підводяться споруди.
Через болото, крізь ліси
Тут стугоніти поїзд буде.

Чернігів — Гомель путь лягла.
Виходить олень на болото,
Щоб глянуть, як через Замглай
Біжить небачена істота.

1931

ХАРКІВСЬКИЙ ВОКЗАЛ

Зелені сутінки дедалі
Густіють: вулиці тіснить.
Ліхтар блиснув.

А на вокзалі
Життя вирує, гомонить.

І за хвилину й за годину
Дзвенить перон, гукає зал...
А поїзди все линуть, линуть
На харківський гучний вокзал.

Шахнув вітер
Над кущами,
Поле вимите
Дощами,
Поле вмите,
Чисто вмите,
Свище вітер,
Свіжий вітер.

Вище,
Свище,
Ріже в шоки,
Ближче, ближче —
Справа, збоку,
Б'є в стіну,
Б'є на покрівлю,
В паротяга
Синя грива —
Лине, лине
В далечінь.

Ліси,
Степи розлогі
Вперед
У вир життя
Залізними дорогами
Летять, летять,
Летять.
Заводи,
 домни,
 штреки
Змагання —
 ночі й дні.
Вагон.
Колеса.
Рейки.
На станції —
 вогні.

1931

ТВОЄ ПОВНОЛІТТЯ

Свіжого вітру подих,
На травах холодні роси.
День розгортається. Сонце
Сходить і сипле вогонь.
Ти все відчув. І холод,
І спеку пекучу, і грози.
Весна починала рік твій
І осінь кінчала його.

І рік твій проходив у полі:
Вербові шляхи та отара,
Та хліба шмат у торбині
В часи голубих світань.
А дома — брати і сестри
Та матері згорблена старість...
Ти йшов за отарою в полі
І ранкові роси змітав.

В полях зеленіли стежки,
В полях квітували гречки,
А вдалині, далеко,
Синів сосновий бір.
Така твоя перша школа —
Поля, світання, овечки,
А потім — нескоро — курси.
В колгоспі — ти бригадир.

То було, та процеслося,
Як у вирій зграї птиць...
Скільки, скільки довелося
Працювати в гурті жниць...
Скільки, скільки переходив
Поле впоперек і вздовж.
То були твої походи
У погоду, в непогоду,
В спеку, вітер, гострий дощ.
І тобі важке колосся
Уклонялось.

А тепер...

Вечорами
Пахнуть трави,
Шелест сосен в таборах,
Вітер ходить вечорами
По долинах і горах.

Пахне ліс. Земля зітхає.
Ніч. Зоря. І тишина.
Табір тихне-затихає,
Спить соснова глушина.

Крик пташиний. З неба зорі
Ронять світло на траву.
Там за лінію — дозори,
Невсипуший караул.

Шепотить соснове віття,
Гомонить сосновий сад...
Це твоє і повноліття
Й молодість. Ти знаєш сам.

Ти проходиш за намети,
Шелестить сосновий бір.
Ти відмінний кулеметник
І зразковий командир.

1934

В ПОХОДІ

Міцний тютюн палили
Бійці на всіх привалах,
Несли на плечах утому,
Як частку самих плечей.
Похід був важкий і далекий,
Похід нічний і тривалий,
Гуділи ноги з утоми,
А йти далеко ще.

Жита з боків нахилились
Хвилясто, рівно, привітно,
Узгір'ям кінна розвідка
Промчала і зникла враз.
А ми у солдатських чоботях
Ішли невідступно, вперто,
Ніщо не могло спинити
В дорозі далекій нас.

Скільки було походів —
Малих, великих, тривалих,
І кожен був — перевірка.
Веди, командире, веди...

Міцний тютюн палили
Бійці на всіх привалах.
Ішли вперед, залишали
Глибокі солдатські сліди.
Я був зарошений потом,

Мене облягала втома,
Рушниця тиснула плечі,
Ремінь до тіла лип.
Дорога була далека,
Ночами вела, незнайома,
Під гору вела, під гору,
Та ми її

перемогли.

В дорогу!
І ми вже готові.
В дорогу!
Шикуються чоти.
Дорога — солдатська дорога,
Веди, командире, веди!
Які б не були походи,
В яку б не були погоду —
Сліди на землі — перемога,
Це наші солдатські сліди.

1934

ЯБЛУКА

Плодами уквітчана осінь,
Як свято шовком знамен.
Наш табір у зелені сосен,
А при дорозі — клен.

Під жовто-зеленим кленом
Самітня дівчина стоїть,
Чекає свого нареченого,
А він, либонь, не спішить.

Проходять бійці, обертаються:
Так хочеться їм хоч на мить
Поглянути на дівчину,
Хай з краю, а все ж зирнуть.

Дівчина услід усміхається;
Засмагли бійці, молоді...
В руці у дівчини хустка,
А в хустці — плоди золоті.

Аж ось розміреним кроком
Прийшов жаданий, став,
Руку свою широку
Коханій дівчині подав.

На мить вона зашарілася.
У хустці дає дари:
— Це яблука з нашого саду,
Для тебе привезла. Бери.

Він дивиться із любов'ю
І в неї в очах — любов,
І радісно обом їм,
І ніяково їм обом.

Та й як же їм не радіти —
Вродливі вони, молоді...

Червонощокі, як діти,
Яблука на траві.

1934

У ДОЗОРИ

Над наметами прозорість,
Тихне вітер,
Мліють зорі,
І горніст вечірню зорю
Пригасив.
Шумлять
Кучеряві крони сосен,
Шелести різноголосі
Ходять між кущів...
Десь далеко — спів...
Вартовий, не спи!

Вартові не сплять.
Сосни. Ніч. Шумлять.

Над наметами — прозорість.
Тихо тануть, мліють зорі,

Падають і гаснуть зорі,
Табір спочива.
Я вартую, я в дозорі,
І нехай на всю ніч зорі
Погасять вогні,
Хай мовчить трава,
Хай заходить ніч глибока,
Я бійцям вартую спокій,
Бережу країни спокій
Я.
Рушниця. Ніч.
Табір спочива.

Ніч проходить.
Гаснуть зорі.
Виринає схід прозорий,
Промені роня...
Шелест сосен.
Я в дозорі.
Враз горніст підніме «зорю»,
Як вітання дня.
Табір загуде...
Я. Рушниця. День.

1934

НА АДРЕСИ ДРУЗІВ

Ми відслужили наш військовий рік.
Вже спогадів проходить теплий дотик.
І перед кожним — напрямки доріг,
І всі вони — до щирої роботи.

Так хто ж куди? Кому яка дорога?
Над паротягом в'ється синій дим...
Бувайте ж, друзі, дужі і здорові,
Хай всюди буде радість молодим.

Пролинуть місяці. Можливо, — роки,
І ми зустрінемося — не всі, хай так, —
Ми пригадаємо Ахтирський полк...
Хай буде вітер за вікном скажений,

Мороз на шибках. Снігу лет в кватирці —
Ми пригадаєм Ворсклу, луків шовк,
І тих, хто дружньо рік із нами йшов,
І Заозерну вулицю в Ахтирці.

Ми відслужили наш військовий рік.
Адреси друзів зберігаєм ревно,
Военних не забути нам доріг,
Не раз ще зійдемося, і скоро, певно.

А зараз — хто куди. У путь-дорогу!
Над паротягом в'ється синій дим...
Бувайте ж всі веселі і здорові,
Хай буде щастя, радість молодим.

1935

НА ДОРОГАХ ПІСОК ОДВОЛОЖЕНИЙ РОСАМИ

На дорогах пісок одволожений росами ранку,
На тополях, на липах горобці невгомонні кричать,
А ти сходиш повільно з соснового звичного ганку
І прямуєш у сад, де почув голоси юнаків і дівчат.

На алеях протоптаних ні шурханья, ні вітру. Мов пісня,
Тільки дух од черемх. Од бузкового квіту дух.
Може, це раз в житті — і ні до, ні після
Не відчуєш отак цвітіння й весну молоду.

Сонцем піниться сад. Заворожений духом весни
Ти стежками ідеш по зчорнілому листю торішнім,
А на голову сиву, на плечі тобі з вишини
Обпадають пелюстки рожеві, білі з яблунь і вишень.

Віддалік бовваніе порушена часом стара огорожа,
Далі-далі за садом видніє рядок побілених хат.
А весна гомонить, шепотить тобі, подорожній.
Сад зацвів. Сад квітує. Невтомний наш сад.

Це твій сад. І земля. І за садом веселі хати, стодоли.
Це твій час. І хвилинка твоя. День і рік.
І твої над розквітлим садом золотисті бджоли.
Ти — господар. Ти — трудівник.

Ти ідеш по саду. Віддалік кам'яна огорожа.
Ти весь сад перейшов. Повертаєшся мрійно назад.
А весна навкруги, а життя навкруги безбережне.
Сад зацвів. Сад цвіте. Невмирущий наш сад.

1935

Я ВІКНО ВІДКРИВАЮ

Я вікно відкриваю. Полощеться ніч.
Насторожився сад духмяним передгрозям.
Враз розколює темряву вогняний ніж —
Блискавки у сплетінні морок бороздять.

Не припала роса на стежки, на городи,
І принишкли вітри у кронах дерев.
Обважніли гілки — це врожай, нагорода...
Насторожився сад. Листя трепетно мре.

Перші краплі упали на вітряний подих,
На далекого грому глухий пережат.
Десь на парусі вітру плинуть води
Через мороку нетри, крізь грім барикад.

Насторожився сад. Я вікно закриваю.
Синя блискавка. Гостро сліпнуло у вічі.
Вмить вогняні сліди наокруг закривавили,
Дощ і темінь. Гроза. Горобина ніч.

Все приходить й відходить. Світанок. В саду
Туманіє під сонцем волога.
Дерева на траву довгі тіні кладуть,
На пригріті стежки і дороги.

Світлий день. Щирий труд. Сонцесяйний привіт.
На обличчя струшують росу віти.
І блищать на прибитій дощем траві
Спілі яблука, струшені вітром.

1935

БРОНЗА

Кінь бронзовим копитом мармур б'є.
І воїн у шоломі на коні. Все з бронзи.
Віки минули, все вони в дорозі
І все на місці. Сили не стає
Від мармуру копита одірвати,
Щоб зблиснула вудил черлена мідь
І, грунт підковами рубнувши, вмить
Вперед помчати воїна-солдата.

Отак стоять на місці. В'ється грива,
І шабля почорніла — до землі...
За що ж йому нащадки возвели
Цей пам'ятник, що звівся часу врівень?
За що на мармурі сувора слава
Глибокою різьбою літер, слів,
За що в піснях гримить про нього спів?

Мабуть, за те, що у боях кривавих
Він не страхався смерті. І остроги
Коня жалили в боки. І за ним
Супутником незмінним і ясним
Ходила всюди слава перемоги?

Він усміхавсь на ворогів погрози,
Повсталих вів і піднімав їх гнів,
І клич його: «До зброї!» — пломешів.
І ось за це в віках він продзвенів
Суворим передзвоном бронзи.

Кінь в мармур копитами вгруз.
А поруч зелень, квіти, поруч діти,
Вони прийшли сміятись і радіти,
На мураві вести веселу гру.

Ім не до пращурів, що йшли вмирати
За ці сади, що тут для них цвітуть.
Що дітям?

Але діти підростуть,
З них будуть будівничі і солдати.
Вони поглиблять глибину думок,
Піднімуть вище неба синю стелю,
Оновлять неполиту дебрь-пустелю,
І садом завітчається пісок.

А кінь із воїном стояти буде,
І все на місці буде їхній біг...

Бо мертвим пам'ятники для живих
Нащадки зводять.

Пам'ятайте, люди:

Це пращур ваш. І досі з вами він,
Бо за життя знав боротьби неспокій.
Прислухайтесь:

Дороги ваші — про нього бронзи дзвін,
слід його глибокий.

1935

* *
*

Я п'ю воду з чистої криниці,
Із незайманого джерела,
Та ще п'ють її співочі птиці,
А навкруг гриби і полуниці,
І сліди —
козуля перейшла.

А навкруг дубів орлині крила
В сонячну врізаються блакить.
То земна животворяща сила
Підніма їх в височінь.
Горить
Кожна гілка, пожовтло укрита,
Відгорить, щоб знов за рік горіти.

Я п'ю воду з повної криниці,
Відчуваю свіжість джерела.
А навкруг гриби і полуниці,
І щебечуть перельотні птиці,
І земля —
піснями розцвіла.

1935

ПЕРЕДВІСНИКИ ОСЕНІ

Ластівки збираються до гурту,
Обсідають телеграфний дріт.
У звірів густіють теплі хутра,—
Скоро, скоро літу догоріть.

Втриматися літо вже не зможе,—
Вересень стоїть біля воріт.
Зелені торкнулась ніжна пожовть —
Осені сумирний колорит.

Гречка в копах, у копицях сіно,
Плід дозрілий ронять дерева,
І хрипатим голосом у сінях
Вперше півень молодий співа.

А земля накидала в корзини,
У засіки урожай важкий,
Будемо в достатках жити зиму,
Не страшний мороз нам, друже мій.

Ластівки збираються до гурту,
Обсідають телеграфний дріт.
У звірів густіють теплі хутра,—
Скоро, скоро літу догоріть.

1935

* *
*

Пролітає через ночі вітер,
Надриваючись від довгого виття.
Сосни переносять верховіттям
Пахощі природи і життя.

Розривають, розсувають синю
Неба глибочінь руками віт.
Висівають на ґрунти насіння,
Щоб не переводився їх рід.

А над ними теплі зорі світять,
Як світили в давнині віків,
А над ними пролітає вітер,
Що пройшов моря й материки.

1936

УЧИТЕЛЬ

Братові Василю

Голубий на підвіконні холод,
За вікном — дороги, сосни, сніг.
У саду аж над рікою школа,—
Цю картину я навик зберіг.

Білі кучугури аж до вікон.
Грудень. Холодів міцних пора.
В коридорі стука черевиками
Гомінка, шумлива дітвора.

Ти приходиш — радісно вітають,
За тобою тихо в клас ідуть.
Голубий ворушиться світанок,
Паморозь спадає у саду.

Розуму твого правдиву силу,
Зерна знань — основу із основ,
Ти в серця дитячі їм посієш
І до праці, до шукань любов.

Від шкільного ідучи порогу,
Кожен з них зростатиме в труді,
Кожен обере свою дорогу
На землі, в повітрі, на воді.

Будуть з них учені і герої,
Ждуть їх славні подвиги й діла.
Многих літ і доброго здоров'я,
І за труд — хвала тобі, хвала!

1936

* * *

*

Мабуть, мріялось, мабуть, снилось
Здавна матері добрій моїй,
Що, як виросту,— буду щасливий
У пошані, в повазі людській,

Що до праці буду охочий
І в багатому убранні,
Найвродливіша дівчина схоче
Буть супутницею мені.

Мабуть, брала мене на руки
І гадала: зросту — і їй
Привезу дорогі подарунки
Із далеких заморських країв.

Дарувала мені свої сили
І збиралась чекати роки.
Милувалася, і носила,
І торкалась губами щоки.

В сад виносила в ранки погожі,
Зогривала в холодний час
І голубила так, як може
Тільки мати голубити нас.

Ось і сповнились, люба мати,
Давні мрії і сни твої.
Праця є до душі. Мандрувати
Кличуть ближні і дальні краї.

Щирі друзі є, хлопці й дівчата,
І дорога в житті пряма.
Тільки жаль, моя люба мати,
Тільки жаль, що тебе нема.

1936

НАДВЕЧІР'Я

Над ставком кружляють птиці,
В полі квітнуть чебреці.
Надвечір'я. Бронзолиця
Через поле молодиця
Йде із сином на руці.

Повна сили і спокою,
Не бариться, не спішить.

Нахилилась над водою —
Материнською рукою
Сину ніженьки помить.

В позолоті сонця поле,
У сіянні тихий став.
На воді повільні кола.
І вчувається довкола
Життедайний подих трав.

Над ставком кружляють птиці,
Пахнуть медом чебреці.
Промінь сонця впав на лица —
Величава трудівниця
Йде із сином на руці.

1938

ЛЬОН

Ой давно вже смуги-полоси
Позникали на полях.
Льон підвівся аж до пояса —
Розцвітає на полях.

Зеленіє повний силами,
Що з землі корінням п'є.
Бачить світ очима синіми
Та все вище устає.

Одцвіте і не столочений
На лану дозріє льон.
Пожовтіє, мов золочений,
Під гарячим сонцем льон.

В сорочках льняних з манишками
Тут пройдуть чоловіки.
В сорочках льняних із лштвами
По лану пройдуть жінки.

«Та й поріс же, — скажуть, — густо як,
Та й високий же наш льон!»
Кожна вив'яжеться хусткою,
Буде брати стиглий льон.

І сушити в копах виставлять
На зеленому лугу.
Обмолотять, потім вистелять
На росистому лугу.

Та приємно ж він і стелеться —
Рання осінь навкруги...
А костриця із-під терниці
Розлетиться навкруги.

Йде змагання між бригадами
З днів посіву й полоття,
Щоб тонкого більше прядива
Та льняного полотна.

Щоб на свята із манишками
Йшли селом чоловіки.
В сорочках льняних із лиштвами
Щоб проходили жінки.

Щоб листочками зеленими
З-під дівочої руки
Квітли над портретом Леніна
Білі з льону рушники.

1938

ПЕРЕКОП

Тихо в солоних степах.
Вечір. Холод. Імла.
Степ гіркотою пропах,
Темінь густа приповзла.

В небі погасли зірки.
Чорним здається лиман.
З заходу — вітер гіркий,
З моря — гіркий туман.

Осінь. Похмурий час.
Перший мороз. Листопад.
З штабу прийшов наказ —
Фрунзе сказав: «Наступать!»

Наступ. Останній похід.
Зброї смертельний шал.
Підуть солдати вбрід
Брати Турецький вал.

Степ гіркотою пропах.
ТЬма. Вороги в бліндажах.
Тихо в солоних степах.
Тихо в солоних степах.

Ніч. Тьма. Під Перекопом у напрузі
Здригає перекопана земля.
У Строганівку в штаб вернувся Фрунзе.
Сів, прихилився до стіни. Здала
Долинув битви грім. Устав суворий.
Крок, другий. Припинив ходу різку.
Прислухався: бій наростав. Надворі
Пітьма. З Литовським знов нема зв'язку.
Бій віддалявся. Ближче клекотів.
І Фрунзе всіх оглянув: «Наступати!» —
У штабі тихо. Ще раз долетів
Глухий розкат далекої гармати.

Враз розірвало чорну млу
Ракети синьої сіяння.
— Ми мусим бути на валу! —
Це був сигнал на штурм останній.
Минула мить —
І стугонить
Земля під тупотом залізним,
Вже в Сиваші вода кипить,
І вже нічим не зупинить
Наш наступ праведний і грізний.
Це смерч,
Це смерть,
Це сила, шквал,
Що на шляху своєму нищить
Дроти баронових навал,
Що видираються на вал,
І вже від валу — попелище.
І вже, рвучи колючий дріт,
По полю, зритуому ярами,
Гармати вслід,
Солдати вслід,

Забувши втому, кров і рани.
Пробиті кулями знамена
Полум'яніють під вітрами.

І жде в Кремлі безсонний Ленін
Від Фрунзе — з Криму — телеграми.

1938

У ЛІСІ

Як пахне папороть у дрімотливій пущі!
Кущі вечірні в полум'ї заграв,
Дзвенять цикади між солодких трав,
З низини ллються трунки запахуці.

Стоять дуби, як вартові найдужчі,
Качки над ними потяглись на став,
Ріг пастуха десь під селом заграв,
Ожив і посвіжішав кожен кущик.

Шелеснув тихо з лугових долин
Духмяний вітер. Шум очеретин
Легким грайливим подихом донісся.

Пурхнула сойка. Замовкає одуд.
Тремтлива зірка глянула зі сходу.
Та й задивилась на красу Полісся.

1939

ДОБРИЙ РАНОК, РІДНА СТОРОНА!

Добрий ранок, рідна сторона!
Із-за хмари сонце вирина,
Безконечний обійшовши лан,
Відступає вранішній туман,
З трав на стежку падає роса.
Сонце встало — і яка ж краса!

Навкруги пишається весна,—
Добрий ранок, рідна сторона!

Ще до сонця, з ранньої пори
На лану гуркочуть трактори,
А за ними по масній ріллі
Гордовито, ніби королі,
Йдуть по чорній борозні граки.
Поспіша рибалка до ріки.
Легко дихать, тепло на душі...
В чорнозем вгрузають лемеші,
І парує свіжа борозна,—
Добрий ранок, рідна сторона!

Вітерцем дихнуло з далини.
В теплім вітрі пахощі весни.
Срібні роси впали на стежки,
А в ріллю добірні та важкі
Впали зерна — виростуть буйні
Урожаї в рідній стороні.
Дишуть силою масні лани.
Люди йдуть — землі хазяїни,
На обличчях у людей весна,—
Добрий ранок, рідна сторона!

1939

ПІСЛЯ ДОЩУ

Дощ пройшов. Мутна вода стіка
Колією-рівчаком.
Гострокрила пташка ластівка
Пролетіла над ставком.

Узяла земельки грудочку
У сліду від копита
І в червоному нагрудничку
Під причілок заліта.

А в саду, в рядах між тінями,
На доріжках — пелюстки.
Закружляли над шлаківнями
Заклопотані шпаки.

Під розложистою грушею
Розмаїтий птаства хор.
На дорогу росу струшує
Срібнолистий осокор.

Небо в відблисках люстринових.
Комашні летять рої.
У густих кущах жасминових
Заспівали солов'ї.

1939

ЛІТО

Забіліла вся долина,
Зацвіла в долині гречка.
Ой піду я до Лавріна,
Тут же зовсім недалечко.

Чи під хатою, чи в хаті
Дід Лаврін мене зустріне.
А признатися по правді,
Там живе моя дівчина.

Там живе моя дівчина,
Чорноброва Катерина.

Вечір тихий і погожий.
Пахне гречка медом з чаєм.
Я на пасіку приходжу,
Дід Лаврін мене стрічає.

Він сідає біля груші,
Люльку дістає пенькову,
Мне в руці тютюн з папуші,—
Починаємо розмову.

Я з Лавріном розмовляю,
Сам на хату поглядаю.

Він розказує про бджоли,
Він розпитує про Київ.
А над садом, а над полем
Тихий вечір голубіє.

Він питає про Хрещатик,
Як іде моя наука.
Я ж соромлюся спитати,
Де тепер його онука.

Аж — відкрилася хатина,
На порозі — Катерина.

Перервалася розмова,
Наче з люльки дим, розтала.
Вже для мене вечорова
Ясна зірка засіяла.

Я кажу:— Піду, пора вже,
Посвіжішало неначе...—
А Лаврін лукаво каже:
— Бачу сам,— пора, юначе.

Я кажу:— Прощайте, діду,
Ще зайду... чи, той... заїду.

Я біжу і вже не чую,
Що Лаврін гукає ззаду.
По хлібах густих лечу я
За Катрусєю, до саду.

Поспішаю, серце б'ється.
Устає стіною жито.
А Лаврін услід сміється:
— Гречку не потолочіте!

Не біжіть по гречці,— каже,—
То ж колгоспний мед і каша.

Заросились ноги босі,
Обважнілі стебла гнуться,
І рясні холодні роси
Нам гарячими здаються.

Пригорнулась Катерина
І нічого не питає.
А від пасіки Лавріна
Сміх душевний долітає.

Я шепчу:— Прощай, Лавріне!..—
А в обіймах — Катерина.

1939

ТИСЯЧОЛІТНИЙ ДУБ

Колись на цій галявині розкішній
Стояв тисячолітній дуб. Довкола
Росли кущі, стелились трави пишні,
В квітках кульбаби спочивали бджоли.

Ми, пастухи, на вогнища торішні
Дубовий лист згортали, потім долі
Спочить лягали. Мовкли співи ніжні,
І пахла папороть, і пахли смоли.

Не шелестить різьбленим листям нині
Тисячолітній дуб. Та на рівнині
Вже молоді дуби підводять чола.

Заходить сонце. Простяглися тіні.
І голосніше заспівні пташині,
І ще міцніше пахнуть свіжі смоли.

1939

САМОТНІСТЬ

Покірна всім вітрам стоїть береза,
Над крутояром опустивши віти,
І хилиться, неначе нетвереза,
Коли хоч злегка ворухнеться вітер.

Січуть дощі її, шурган ламає,
Вона схиляється під грому вдаром
І захисту, і затишку не має —
Однісінька стоїть над крутояром.

Чого ж то вирвалась сама на гори,
Яким сюди занесена зловістям?..
Аж у гаю он сестри білокорі
Веселим перешіптуються листям.

1939

БАЯНІСТ

Стрепенувся разом
Осокорів лист.
Із-за перелазу
Вийшов баяніст.

Вийшов та під вітами
Розтягнув баян.
Скільки в соковитому
Голосі буянь!

Із-за саду, з вулиці,
Може, з-за ріки
Зразу відгукнулися
Голоси дзвінкі.

Звуками заповнена
Темінь чарівна.
Лагідним відгомоном
Стелеться луна.

І від задоволення,
Від всієї душі
Осокор з тополею
У танок пішли.

1939

РЕГІСТАН

Є в Самарканді площа Регістан,
Неначе в давнину камінні двері.
Трамбована іще при Іскандері,
Вона лежить, як стомлений титан.

Бенкет в огні справляв тут Чингісхан,
Залишивши руїни, мов печери.
Тут храми золоті — знамення ери —
Возводив завойовник Тамерлан.

Мечеті тут Шир-дор і Тілля-кари
Нам свідчать про далеку давнину.
І золотом сіяють їхні чари.

Та з нас мулла не править данину.
Ми знаємо — мечетям цим не чути
Ні дзвону зброї, ні гріхів спокути.

1939

ПРОЩАННЯ З АЗІЄЮ

Я покидаю азіатський степ.
Востанне обдивляюся довкола
Прощальним поглядом.
Форт Олександрівськ
Примружений стоїть між скель щербатих
Над синім Каспієм. Витка дорога
Пісками, кам'янистими горбами
Звивається, вузенька, туманіє
І губиться нарешті вдалині.
Куди вона іде? Колись із Хіві
Ішли по цій дорозі каравани,
Везли шовки та килими персидські,
Лишаючи позаду педолугих,
Ізмучених пустельницьким безводдям
Верблюдів на дорозі. Східний вітер
Піском заносив їх горбаті трупи
І линув далі...

Тільки білі кості
Обабіч при дорозі залишились,
Сліди ж копит пісками занесло.

Куди не глянеш — за горами гори.
Колючі трави іноді побачиш,
Руді та помарнілі, а за ними
Піски, піски — пустельний Мангишлак.
Від моря долітає раз і вдруге
Протяжний і задумливий гудок.
Я збуджуюсь від дум, я озираюсь
І йду на пароплав.

Прощайте, гори,
Піщаний степ, Каспійське узбережжя,
Замріяна дорога в далечінь!
Передвечірне море рожевіє.
На палубі узбеки і казахи

Говорять щось, помахують руками,
Показують на берег.

Там лишився
У сірій огорожі скель вечірніх
Форт Олександрівськ і зелений сад,
Великий і розкішний — сад Шевченка!
Оаза і окраса!

Творчі руки
Великого поета посадили
Акації, шовковицю та верби
Серед пустелі.

Ні сатрапи царські,
Ні жах казарми, ні суха пустеля
Співця гаряче серце не згасили.
Він покорив пустелю — виріс сад.
І саду розростатись, зеленіти,
Бо ми йдемо невтомні, незборимі,
В пісках знаходимо вугілля, нафту,
Дороги прокладаємо, возводим
На зрошених пісках міста квітучі
У зелені садів...

Зникає берег,
Рожеві води Каспія повільно
Хитають пароплав. Заходить сонце,
І відблиски колишуться на хвилях,
І золотиться хмарка в бік Кавказу..
А пароплав пливе, а час іде,
Великий час...

Я знов сюди приїду,
Та край оцей тоді вже буде інший —
Тоді і Мангишлак, і всі пустелі
Зазеленіють, як Шевченків сад.

1939

КРИМСЬКА ГРОЗА

Плине грозова хмарина
Над просторами морськими.
Заховаймось, Катерино,
Під платанами густими.

Чуеш дальні грому вдари,
Впала крапля, мов сльоза.
Чорне море, чорні хмари,
Чорні гори — йде гроза.

Бачиш, вітер піднімає
В морі хвилі чорно-сині
І об берег розбиває —
Тільки бризки білопінні.

Ось схрестились блискавиці,
Освітили чорні хмари,
Освітили наші лиця,
Схили гір, овець отари.

Грім, гроза, вітрів шуміння,
Нагинаються ліси.
Скільки пориву, стремління,
Скільки грізної краси!

Ти лякаєшся, Катрусю? —
Та в Криму ж чудові грози!
Хай не раз дощі проллються,
Виноградні поять лози.

Щоб зросли важучі грона,
Хмелю сповнились дозрілі,
Щоб у нас вино червоне
Заіскрилось на весіллі.

Лийся, дощ! Вже тут хмарина.
Ой, грозовище ж скажене!
Ближче, ближче, Катерино,
Ближче притулись до мене.

1939

* *
*

Світло впало синім метеором
На круті відроги Демерджі.
Дівчино, отут, над Чорним морем,
Про любов свою мені скажи.

Так скажи, щоб крем'янисті брили
Ворухнулись, щоб відчув я крила,
Щоб сріблясті змовкнули тополі
Й Чорне море, що шумить поволі,
Заніміло. Щоб у тишині
Про любов казала ти мені.

Так скажи, щоб зорі завогнились,
Щоб каміння в льоті зупинилось,
Щоб від дотику моїх долонь
Чорний камінь викресав огонь
І щоб разом зникли навкруги
І тополі, й моря береги,
І гірського вітру течія,
Тільки залишились — ти та я.

І не ти, не я. В нічній пітьмі
Щоб стояли тільки двоє — ми.
І не двоє, ні, не двоє ми —
Щоб ні нас, ні ночі, ні пітьми,
Що гарячі подихи несе,—
Лиш любов, що полонила все.

1939

* *
*

Переходжу ліс передосінній...
Поле. Дальній обрій вплива.
На узліссі пахне прілим сіном
Пожовтіла, вицвіла трава.

Хто там зна, чи доведеться ще раз
Походити по оцих стежках,
Де гнучкі, пахучі стебла верес
Простягає на вербовній шлях?

Може, через тиждень подивлюся
На вечірні далі багряні,
Може, через тиждень поклонюся
Рідній хаті, рідній стороні.

Тож нехай навék оця окраса
Пахне так, як рідне поле й ліс,
Як червоні яблука на спаса
У дитинстві пахнули колись.

1940

ПОЛІСЬКІ ОКТАВИ

Скінчилася дорога. Сосни рівні
Шумлять позаду, щиро шлють привіт.
Вже від околиць чути голос півня,
Пурхнули горобці з вербових віт.
Приходять думи лагідні та дивні,
Адже не був я тут чимало літ.
Кінь поспіша, — дорога, бач, відома.
Місток, ліворуч — от уже і вдома.

У цих місцях я виростав. Дитині
Усе здавалось милим, дорогим.
І ось я знову повернувся нині
У край поліський, в батьківський свій дім.
Задумливо блукаю при долині,
Де хлопчиком вистрибував малим.
Тут я зростав, тут вівці пас колись,
Цією стежкою ходив у ліс.

Це — отчий дім. Тут — рідне все навколо:
Бузковий кущ, паркан, старий хлівець,
А далі за околицею — поле.
Городами підходить навпростець
Мій батько. Сивина засмагле чоло
Обрамлює, як мудрості вінець.
Така звичайна щира наша стріча,
І радість осяває нам обличчя.

Пройшла під дахом оцієї хати
Пора мого дитинства золота.
Тут над колискою співала мати,
Ту пісню чула яблуня густа,
Що під вікном. Тож як не шанувати
Хатину цю — вона мені свята.

У теплі ранки тих далеких літ
З її вікна я вперше бачив світ.

Легенький подих вітру в верховітті,
І яблуня шепоче при вікні.
Стою і думаю. Нічого в світі
В цю мить нема ріднішого мені,
Ніж ці дерева сутінню сповиті,
Оці далекі обрії лісні,
Цей вітер, що приносить ніжну щирість,
Усе оце, де народився й виріс.

1940

У БЕРЕЗОВІМ ГАЮ

З гаєм вже дружу я здавна.
Ось і знов я в цім краю.

І яка ж то осінь славна
У березовім гаю.

На зелений моху килим
Листя полум'ям спада.
А береза станом білим
Веселиться молода.

Я іду все далі, далі
Між беріз та між осик.
Легким відзвуком печалі
Доліта синиці крик.

Ліс шумить, красою повен,
Навіває птицям сни.
І гойдається, мов човен,
Верх столітньої сосни.

Дятел стукає, аж гілка
На сухім дубу дрижить.
Від дупла в осиці білка,
Оглядаючись, біжить.

Певно, в неї там горіхів! —
Дятел би не полічив...

Ось дорога на Чернігів
Повилася між кущів.

Пожовтілою косою
Б'є береза по плечу.
Зачарований красою,
Ніби в казці, я мовчу.

Так стежиною своєю
Думу я веду-пряду.
Ось дорогою цією
До Чернігова піду
Завтра рано.

Цілий день цей
Буду йти — на вечір там.
І чернігівським оселям
Привітання передам

Від осикової гілки,
Від густого сосняка,
І від дятла, і від білки,
Й білого березняка.

Золотиста хмарка плавно
Вирушає в путь свою...

Ой, яка ж то осінь славна
У Поліському краю.

1941

В СТАРОМУ ЛІСІ

В старому лісі тихо і волого,
Гриби ростуть біля мошнстих пнів.
Повільний струмисько духу лісового
Терпким і прілим подихом приплив.

Лише стирчать, чорніють корневища
Геть вивернутих бурею ялиць.
Колись і тут промчала буря-хвища
З гурчанням грому, з сяйвом блискавиць.

Дрімає ліс. Туманиться волога.
Та крізь зелене запинало віт
Видніється покручена дорога
В село сусідне.

В далечінь.
У світ.

1940

НІЧ У КАРПАТАХ

Тремтливі зорі в глибині небес,
Ліси і гори сповнені чудес.
І тихо, тихо. Вітер подихнув,
У лісі шепіт навкруги воскрес.

Гілля нависло, мов стіна глуха,
Оброслий мохом камінь позіха.
На вивернутих бурєю смереках
Далекий подих вітру затиха.

Дорога в'ється — вгору, вбік, униз...
Дорога рветься з лісу, знов у ліс.
Туман щербаті скелі відкриває —
Стримить далеко бескид — чорний спис.

Важка задума гори облягла.
Але горі не похилить чола...
Скажи мені, супутнику єдиний,
Куди полинув птах, немов стріла?

Не знати нам, куди полинув птах,—
У нього не виткий, а простий шлях,
Він над лісами й горами ширяє,
Його домівка на стрімких шпильях.

Гущавина шепоче вікова.
Склепились очі, никне голова.
Знов тишина, і хочеться заснути,—
Та щирозлотий місяць виплива.

І зразу всюди міниться краса —
Перлиста на траві блищить роса,
Загомоніли ручаї безсонні,
Блідніше зорі, ближче небеса.

Немов зорі ранкової гінець,
Дихнув досвітнім холодом вітрець...
Скажи мені, супутнику єдиний,
Коли виткій дорозі цій кінець?

Та промовчав супутник. І в ту ж мить
Почув я — близько Черемош шумить...
Вже скоро, скоро... Над лісами скоро
Зорі гаряча ватра заблищить.

1940

ВЕЧІРНІЙ СПІВ

Щовечора по той бік Черемошу
Я чую спів флюяри. Він повільно
Солодкою утомою спливає,
І тане, і народжується знову
У тиші чарівливого смеркання.
І я не раз уже себе питаю:
Хто грає там? Хто вийшов на розмову
Із горами, з долинами у цвіті,
Хто Черемошу виграє добраніч,
Лісам притихлим і зорі вечірній?

За Черемош туди на спів флюяри
Я перейшов через місток скрипучий,—
До мене з кожним кроком наближався
Тужливий і глибокий спів смерковий.
Він замовкав, протяжний, полохливий,
А потім раптом розсипався сміхом,
І знов тужив, і знов повільно танув,
Перекликаючись луною в горах.

Я став на березі. Я довго слухав
Той дивний спів. Ось звуки близько-близько,
Протяжні, чарівливі. От стояв би
І слухав, не питавши, звідки спів цей,
Аби не мовкнув. Раптом я побачив:
Під вузлуватим віковичним буком,
На п'єдесталі кам'яної брили,
Мережаної памороззю моху,

Мов бронзовий у сонячнім промінні,
Стояв з флюорою старий гуцул.
Він грав, він весь у музику поринув,
Обличчям повернувшись на захід,
Немов прощався із вечірнім сонцем,
Немов красі вітання посилав.

І я не смів порушити того співу,
Я слухав до кінця.

Сховалось сонце,
І змовкнула флюора. Дальні гори
Останні звуки тричі повторили,
І все затихло. Я пішов додому
У чарах співу...

То була молитва
Красі вечірній, тихим горам, сонцю,
Що й завтра буде пломеніть на сході
І дарувати світло дню новому,
Лісам і водам.

Я пішов крізь казку,
Закоханий у музику флюори.
Ясніли зорі. Черемош шумів.

1940

ОПРИШКИ

Ліс шумить тривожно-зелен,
Трубить вітер між ущелин,
Присмерк ліг на схили гір.
В повній зброї
Йдуть герої —
Їх покликав проводир.

Через хащі, через пущі,
Через нетрі запахуші
Йдуть вони панам на страх
Темним лісом,
Кожен з крісом,
Кожен з барткою в руках,

Славні месники-опришки.
Тільки вишиті манишки
Червоніють, наче стяг.

Тихі, грізні,
Мов залізні,
А попереду — ватаг.

Та стрункі ж! Та всі хоробрі ж!
А попереду — сам Довбуш,
Мов орел поміж орлят!
Шлях повстанський
В гнізда панські —
На панів і паненят.

Людський плач до гір донісся.
Люта шляхто! Стережися!
Славні месники в путі!
Взяли зброю,
Йдуть війною
На палаци золоті.

Все навкруг повстанське, наше!
Не втечеш, чванливий враже,
Не сховаєшся ніде.
За знущання,
Катування
Гнів народний, помста йде!

В прах магнатські кам'яниці,
І палаци, і в'язниці —
Брязни бряк розбитих пут!
Люд стрічає,
Величає —
Славні месники вже тут!

1940

СМЕРТЬ ДОВБУША

Він похилився, схопився за одвірок,
Але не впав. І постріл, і п'їтьма,
Немов незаперечний долі вирок,
Повиснули в ту ніч над усіма.

Не так хотів він кров свою пролити,
Не від зрадливих рук, а там — в бою

Нехай лилась би на камінні плити,
За землю рідну, в рідному краю.

І мов туман над ранішнім озерцем,
Все попливло... І душу жаль пройняв,
Що знав її, кохав великим серцем,
Та зрадниці в коханій не пізнав.

Він бачив смерть. Вона панів косила...
Він бачив смерть. Та ось тускніє зір,
Його самого покидає сила...
Йому б до гір, туди, до Чорних гір,

Повз Черемош, за Космач, Криворівню,
Углиб, углиб, все далі від людей...
На очі сумерк насувався тінню,
Він голосно востаннє мовив: «Г е й!..
Хлопці ви молодці!
Візьміть мене на топбри
І занесіть в Чорні гори.
Як там мене занесете,
На дрібний мак посічете,
Нехай ворог не збиткує,
Мого тіла не катує!»

І на барткі покладали ватага,
Прослухавши слова його останні.
І тихо-тихо до ноги нога
Ішли всю ніч. Всю ніч... А на світанні

Спинилися у невимовнім горі
На Піп Івані — спадистій горі...
І він підвівсь, оглянув Чорні гори,
Послав вітання вранішній зорі.

«Прощайте,— мовив,— не складайте зброї!..
Прощайте, браття!.. Гори... гей, туман...»
Пливла зоря з-за брами кам'яної...
І знову кров закапала із ран.

І там, де впала крапля його крові,
Зарошуючи крем'янисту путь,
Там розцвіли багрянцем пурпурові
Червоні маки...

Та й тепер цвітуть.

З далеких мандрів і доріг
Вернусь до батьківської хати,
Переступлю низький поріг
Нежданим гостем. Зустрічати
Так просто будуть — всі зрадіють,
Старі батьки помолодіють.

У тихий вечір вийду сам
На шлях вербовий за городи,
Полям вклонюся і лісам —
Красі поліської природи.
І ліс сосновий нагадає
Мені ліси в карпатських краї.

І обернуся до зорі,
Що не погасла над простором,
І попрошу рвучкі вітри:
— Летіть, скажіть гуцульським горам,
Що я забудь той край не можу,
Бо я пив воду з Черемошу!

1940

РІДНИЙ КРАЙ

Безмежний простягнувся рідний край
Від Заполяр'я до морів південних
І від озер Якутії студених
Аж до Карпат, на голубий Дунай.

В степах безмежних зріє урожай.
Вугілля, золото в шарах підземних.
Розквітнули на багряних знаменах
Камчатка, Білорусія, Алтай.

Я перейшов незміряні путі,
Перепливав моря, сріблісті ріки,
Пройшов степи пшеничні золоті.

Та я не обійшов мій край великий.
Я пролітав під небом неозорим,—
Але його не охопити зором.

1940

ЗЕМЛЕ МОЯ

Ти в м'язи мені вливала
Свою животворну міць.
Ти хлібом мене годувала
І спрагу мою тамувала
Живою водою з криниць.

На грудях своїх носила,
Давала мені тепло.
О земле моя! О сило!
Пісень моїх джерело!

Зростав я і підіймався,
Вперто йшов по тобі.
Гарячий ранок займався,
Плив на поля голубі.

Цвітінням садів палала,
Шуміла лісами без меж.
Ти силу мені давала,
Ти силу мені даєш.

Ти пристрастів не гасила,
Спраглива і осяйна.
О земле моя! О сила!
О рідна моя сторона!

Коли я стомлюсь в непокої,
Я вип'ю твоєї краси,—
Ти знов мені сили дзвінкої
На пісню жагучу даси.

1940

КОЗАК

При поясі шаблюка та кресало,
Кисет, порохівниця рогова.
Чуприна сива. А колись звисало
Волосся русе.

Буїна голова!
Де розгубив ти молодість і силу?
Чом не зберіг кипучої снаги?..

Носило Чорне море, гей носило
На всі анатолійські береги.

А вмів же дати раду і пораду,
Чайки умів провести без біди
З Дніпра-лиману морем до Царграду,
Від Кафи на турецькі городи.

Встають стіною олив'яні хвилі,
На берег рветься збуджений лиман.
Гей, Чорне море! Браття мої милі!
Старий уже наш сивий отаман.

Та що лічить! І молодість, і силу
Ніколи він не шкодував свою.
Так і посивів. Та не пощастило
Умерти за вітчизну у бою.

При поясі золочена шаблюка,
Як малинове полум'я, жупан.
Гей, бережися, шляхто слаборука,
Цибатий ксьондз і чванькуватий пан!

За мур ховаєтесь, продажні, ниці,
Та вас не захистить важка стіна,—
Іде на вас сподвижник Остряниці,
Соратник Кривоноса й Богуна!

Хоч сивина в чуприні позвисала,
Шаблюка ще не випала з долонь.
Іще не раз, не раз іще кресало
В руках козацьких викреше вогонь!

1940

ПОЕТОВЕ СЕРЦЕ

В МАЛЕНЬКІМ СЕРЦІ ЛЕДЬ СВІТАЛО

В маленькім серці ледь світало,
Ще був незрозумілим світ,
А вже неволі труйне жало
Лишало свій пекучий слід.

Голодні сестри, бідна мати
Без відпочинку скільки діб...
А он у пана, в паненяти
І світлий дім, і білий хліб.

Аж чорні всі від праці й пилу —
Весна суха, земля суха.
А пан одяг накидку білу,
Сидить на ганку, позіха.

І він, хлоп'я, у полі ярім
Жене ягнят по спориші,
І людське горе шар за шаром
В малій складається душі,

Пече її, щоб в битві з паном
Не гаснуть потім і на мить,
Щоб грізним вибухнуть вулканом
І людські душі запалить.

* *
*

Дідусь здавався лицарем казковим,
Коли при каганці казав про Січ.
Рушниці й шаблі в слові козаковім
Дзвеніли із перейдених сторіч.

І чайки линули Євксинським Понтом
На Трапезунд!..

А в інші вечори —
Лисянка, Умань... Залізник і Гонта
З свяченими гуляли в пожарі.

І клалось слово, як зернина свіжа,
У душу хлопцеві на плідний ґрунт.
Він ще і сам не знав, але тоді вже
В його душі народжувався бунт.

* *

*

Як йому в лихім бездоллі,
То бодай нікому.
Ані долі, ані волі,
Ані свого дому.

Ні хатини, ні притулку
Не зна сиротина.
Пан та пані їдять булку,
А йому скорина.

Ісходив шляхи незнані
По холодних росах.
Пан та пані
У ридвані,
А він услід босий.

Як билина серед поля,
Де вітрів сваволя.
У всякого своя доля,
А в нього — недоля.

* *

*

Ні, люди є таки на світі,
І не зійшовся світ на клин.

Неви в холодному граніті
Закутої холодний плин,

І в небі плинуть хмари сині,
І хмарою на площах люд...
Санкт-Петербург. Мов голка в сні,
Ти сам загублений отут.
Аж серце з остраху німіє,
Багатство вздрівши й пишноту:
Ну, хто примітить, хто зігріє
Тебе, невольну сироту?
Кого зустрінеш ти, юначе,
В оцій холодній стороні,
Кому потрібен ти, кріпаче
Обшарпаний?..

Так, отже, ні!

І ти, виходить, був примітний,
В нічному Літньому саду
Тебе знайшов земляк привітний,
Твою розраявши біду.
І ніби розпливлась навколо
Неволі каторжної мла,
Тебе в братерське друзів коло
Примхлива доля привела.
Кінець твоїй кріпацькій муці.
І ось кипить уже, буя
В натхненному труді, в науці
Крилата молодість твоя.
Гартується, міцніє віра,
Снаги ж у серці скільки є!
Холодна Півночі Пальміра
Щодень теплішою стає.
І веселіш Нева в граніті,
І шпиль блищить з височини...

Ні, люди є таки на світі,
Правдиві люди, не пани.

* *
*

Було — стени, в степах могили,
В містах церкви у схресті грат...
Шляхи, шляхи... Куди водили,
А завели у каземат.

Спогадуй, серце, плач від болю,
Та ні, не плач, ще буде бій!
Братам хотів хоч краплю волі
І сам в неволі. Вартовий
Он маячить в мундирі синім,
То їхній над тобою страж,
Отих, кого з усім насінням
Ти знищив би.

Ну ж, добре зваж,
Які у серці маєш сили,
Чи дух у тебе не слабій,
Щоб із жандармами Росії
Нерівний витримати бій.

Тепер часу доволі маєш,
Тюрма — куди вже поспішать.
Про сили сам себе питаєш,
А що тут думать, що рішать?

Уже давно рішила доля
Своя і змучена людська:
Нехай тюрма, нехай неволя,
Нехай самотина гірка
Десь край острожного болота
(Острогами багата Русь!),
Раз вийшов деспоту навпроти —
Не відступлю, не покорюсь
І не покаюсь! Стане сили
І духу вистачить на те!..

Шляхи, шляхи... Куди водили,
Куди ж тепер поведете?

У КАЗЕМАТІ

Холодні стіни каземату,
І загратоване вікно.
Чотири дні, а як давно!
О доле, доле ти проклята,
Куди закинула! Сирі
Позаростали цвіллю стіни,
Сніп світла падає згори,

І кроки варти у дворі,
І ходить він — так три аршини
І так — чотири.

Горе, горе,
У цій жахній, сирій коморі
Він зустрічає весну. Тут,
Де сморід і одвічний бруд.
Прощайте ниви неозорі,
На віки вічні — ось воно,
Те щастя ждане та крилате...

Холодні стіни каземату,
І загратоване вікно.

А там, на Україні, зелень,
Луги розквітли на Дніпрі,
Іде весна, квітчає землю.
Вогонь вечірньої зорі
Поволі гасне-пригасає,
Співають солов'ї у гаї,
І зорі, зіроньки вгорі
У синім небі...

Та усюди —
І тут, і там — по всій землі,
Запряжені у ярма люди
Блукають чорні по ріллі.
То панська запрягла сваволя
В ярмо неволі бідний люд.
Коли ж, коли вже буде суд?
Коли!

Та стіни чорні, голі
Мовчать. Зника ходи луна.
Терпіння випито до дна.
Хоч би на мить, хоч на хвилину
Йому звільнитись від думок.
Але вони все линуть, линуть...
Він падає в брудний куток.
Терпіння випито до дна.
Він дише.

Тихше.

Тишина.

Йому наснилися уночі
Весняних журавлів ключі,

Що із чужої сторони
На теплі поклики весни
Над Україною летять
Удаль на сонячні простори,
І навкруги синіють гори.
Тут розцвіло весни життя,
Уже забулися морози,
Вже скресла крига на Дніпрі,
Пройшли весняні перші грози,
І сонце лагідне згори
Вітає всіх.

А він під тином,
Він чує журавлиний крик.
На ньому латана свитина.
Три дні, як з дому він утік.
Він твердо вирішив: покине
Оцей свій дім злидарства й бід,
Подасться в дивовижний світ,
Як журавлі оці полине...

І він стоїть. І журавлі
Летять, зникають ув імлі
І знов летять — їх без числа,
А він самісінький під тином.
Та ось сестриця Катерина
Йому окраєць принесла
Черствого хліба. Приласкала,
Голівку русу розчесала,
Заплакала, пішла. І враз
На серці стало препогано,
Аж холодно. Та в цей же час
Вже поруч з ним стоїть Оксана —
Голубка лагідна! І знов
Радіє він, вона радіє,
У них обох одні надії,—
Це ж він під тин сюди прийшов,
Щоб тут з Оксаною зустрітись.
На степ широкий подивитись,
Щоб заспівать пісні нові...
І ось зустрілись. На траві
Сидять удвох. По бур'янах
Веселі бігають ягнята:
Вони усюди, їх багато,
Вони укрили степ і шлях

І обступають їх. І він
Схопився, став їх розганяти.
Оксана зникла. Він один,
А навкруги вже не ягнята,
Не шлях, не поле — тільки тин.
Він кинувся, хотів ламати,
Але якийсь почувся дзвін...
І він прокинувся...

Так, правда:

Навкруг не степ, навкруг не тин —
Навкруг задуха чорних стін.
Нема ні ради, ні поради,
Нема спасіння від неправди,
Зійшовся білий світ на клин...
О, розпадіться, мури-стіни,
О, розвалися, цитадель,
Хоч рідне слово з України,—
Хоч раз, не більше, хоч єдине,—
Нехай почую від людей
Близьких та щирих,— геть наруги!
Душею, серцем би спочить!..

У дверях брязнули ключі:

— На допит.

— Допит?! О катюги!..

* *

*

Який він довгий, час у неволі,
Та ще в безлюдній німій пустелі.
Узгір'я сірі, бархани голі,
Піски німотні та невеселі.

В неволі волю ждеш-виглядаєш,
Самотнім серцем квилиш-кигичеш,
Чи ти живеш тут, чи доживаєш,
Чи тільки старість завчасну кличеш?

Ох, ні, не кличу, години лічу.
Коли ж лічити їх перестану?
Літа минають — де їх позичу?
Втрачаю сили — де їх дістану?

Коли ж покину цей край, коли вже —
Дніпро, долини... жовтіє жито...
Час невмолимо все ниже, ниже
За тижнем тиждень, за літом літо.

Була надія, згаса надія.
Ні, знов жаринка запала в груди.
Та за людей же попав сюди я —
Пустіть же знову мене на люди!
Чекають друзі десь незрадливі,
Вони скорботи і туги збавлять,
Примножать сили і літ прибавлять.
Ще будем сіять на нашій ниві.

ВСЕ ПІСКИ ТА ПІСКИ

Все піски та піски,
Ні людей, ні житла, ні оселі.
Розтягнувся, курить караван
По мертвотній пустелі.

За верблюдом верблюдо
В каракумськiм чвалає безводді,
Коні змучені в кожній упряжці,
У кожній підводі.

Хомути прилипають
І душать-печуть, ніби ярма.
Невесела картина,
А все ж веселіш од казарми,

Де, як марево, чад тютюновий,
Та бійка, та лайка,
Та просалені карти,
Та дзеленькотить балалайка.

Сморід затхлий,
Бродяги, дощенту пропиті,
Та дворянські синки,
За крадіжки в солдати забриті,

Що не тільки всі дні,
А, буває, і ніченьки цілі

П'ють, гуляють, кричать,
Від сивухи украй одурілі.
Як він витримає міг
В тій царевій казармі-в'язниці?
Та вже міг!..
Розтягнувсь караван експедиції,

Півпустелі, либонь,
Ця армада в пісках проорала
Шлях колісьми
До синього моря Арала.

Він цей шлях
В колі знайдених друзів подужав.
Підганяють киргизи
Повільних верблюдів байдужих.
Він іде по сліду.
Може, тут у прийдешні години
Захлопоче вода,
Зашумлять пшениці для людини.
Неполита пустеля
Оживе. І киргиз одпочине
Вольний в вольному полі.
Далеко ще ті далечини.

Може, тут встануть села веселі
В зеленій окрасі...
Хтось гукає позаду:
— Про що так задумавсь, Тарасій?

— Так нічого,— махає рукою.
І далі, і далі
По пустелі іде,
Щоб на синім, на бурім Аралі
По промінчику серця свого
Залишать на папері,
Щоб для нас, для нащадків,
Прочинити незамкнені двері
В той просвіток,
Що випав йому в час лихої години
У краю, де недоля його
Довгі роки водила.

В ЗАКАСПІ

Піщаних бур палеозойські свисти.
Солончаки. Низька трава ілак.
В Закаспі

пустельний, кам'янистий
Розкинувся півострів Мангишлак.
Ні рік, ні лісу, ні житла довкола,
Ні джерела цілющої води.

Сто літ тому
жорстокий цар Микола
В сухі піски, в пустелю —
отуди

Заслав поета.

Та стихіям грізним,
Та муштрі
не вдалось зламати співця.
Лишився він, яким і був,— залізним,
Несхитним і незламним до кінця.
Цар люто мстив.

Бунтівнику, ти визнаєш,
Що значить ласка царської руки.
В пустелі,
у самотині сконаєш,
Тебе солоні висушать піски
Та ще й засиплять.

Звідать вітру злого,
Солдат, Шевченко, твій прийшов черед,
За бунт,
за дерзостне, колюче слово...

А слово те

на сотні літ вперед
Орлом летіло, віще і пророче,
Перелітало за хребти віків.
Як глибоко уміли бачить очі,
Гнівливі очі з-під кошлатих брів.
Він не ховав разючих, хай крамольних,
Думок і мрій.

Каравсь без каяття.
Солдат. Вигнанець. Мученик. Невольник.
Він і сюди,
в пустелю,
ніс життя.

І тут
солдатські дні ішли не дарма —
Він гартувавсь. Не відступав назад.
В пустелі, де кибитки та казарма,
Та гарнізонний двір,
з'явився сад.
Він насадив його, беріг, лелівав,
Від вітру захищав, як від вогню,
Хоч не збирався жити тут,
Він мріяв
Про Петербург, про Київ,
про борню.
Він ждав,
коли піски покине голі,
Щоб друзів, щоб соратників обнять,
Щоб знову проти царської сваволі,
Тиранства, деспотії воювать.
І, може, тут, в земляночці-печері,
У цім саду вже думав він про те,
Що потім
в Петербурзі
на папері
Устало,
як видіння золоте.
«І дебрь-пустиня неполита,
Зцілющою водою вмита,
Прокинеться; і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом гаями поростуть,
Веселим птаством оживуть...»
Сто літ тому...
В пустелі азіатській,
Великим серцем зміг тоді відчуть —
Амудар'їнські
та артезіанські
В пісках
зцілющі води потечуть.
Тополі встануть рівними рядами,
Спинаючи вітрів гарячих шквал.
І сад його
безмежними садами
Від Каспію
розквітне
по Арал.

**В НОВОПЕТРОВСЬКОМУ
УКРІПЛЕННІ**

Сухі піски доходять скель. Солоне
Морське повітря звільна доплива.
Пилюка — в очі, зшерхнули долоні,
Від спеки туманіє голова.
І нікуди сховатися — пустеля,
Самотність і задушлива журба.
Стоїть, чорніє Кара-Тау-скеля
Та одинока, як солдат, верба
На гарнізонному дворі, та море,
Каспійське море б'є в пісок рудий...
Така безмежність, отакі простори,
Та де подінешся, сховаєшся куди,
До кого звернешся, кому в тривозі
Повідаєш пекучий біль і сум?

Він похилився на камінь при дорозі,
Підперши голову тяжку від дум.

І раптом вітер налетів з пустелі,
Зашарудів пісками, зашумів,
З гурчанням хвилі кинулись на скелі,
А він стояв, немов закам'янів.
Та десь перегукнулися солдати,
І він здригнув і голову підвів...
О, він би ладен півжиття віддати,
Щоб скель оцих, казарми і пісків
Не бачити, не знати їх ніколи!
А вітер налітав ще дужче знов...

Він випростався, подививсь довкола,
Картуз ізняв і берегом пішов.
Змутніло небо. Ще одна хвилина,
І сивий простір моря потемнів.
Тривожних чайок збуджене квиління
Зникає в шумі, в рокоті вітрів.
Летять піски із мертвої пустелі,
Летять сухі, нагоняють переляк.
Мов у диму, стоять щербаті скелі,
І море на похмурий Мангишлак
Стрибає люто, з шумом відступає,
Гуркочучи і пінячись, і знов
Пустельний вітер з посвистом шугає...

Він проти вітру берегом ішов,
Запилений, забризканий водою,
Утомлений самотністю, журбою,
Він хоч на мить забутися хотів...

І несподівано, отак, як налетів,
Затихнув вітер. На круті відноги
Щербатих скель сідає пил і бруд.
І в напрямку Хівінської дороги
Чвалає перев'ючений верблюд.
Спадають хвилі. Він стоїть над морем,
Ще вітру дальнє слухає виття.
І, оповитий невимовним горем,
Шукає хоч глухого забуття,
Хоч спогаду якогось. Та приходять
Незвані згадки давніх лихоліть.
Вже вечоріє. Вартових розводять
В укріпленні. А він стоїть, стоїть...

І випав дощ. І нагадав діброву,
Шуміння листя, шарудіння трав,
Цілющу воду голубу дніпрову
І села наддніпрянські нагадав,
Убогі села...

— Ні! Не покорюся!

Ще правда наша вирветься із пут,
Іще води дніпровської нап'юся,
Прокинеться в кайданах панських люд,
Ще буде боротьба свята, кривава,
Дух непокори клекотить живий!..

Укріплення пустельна ніч вкривала,
В пітьмі перекликались вартові.

* *
*

«Він ворог мій і ворог мого дому,
Його ім'я забутися повинно»,—
Так мовив цар. І засудив поета
І вислав на безлюддя у солдати
В суху пустелю.

Дні, літа минали,
Народжувались і вмирали люди,
Цар возсідав на золотому троні
Під хижакон двоглавим. Цар владичив
Самодержавно. Гнав людей на війни,
Тугіше затискав ярмо неволі,
Ярмо покори і своєї влади,
Карав і засилав.

Минали дні.

Ніхто ніде ні писано, ні усно
Не згадував поетове ім'я.
Так, наче всі, покірні царській волі,
Його забули. Так, немов пустеля,
Неісходима, нежива, безлюдна,
Піском його засипала навек.

Та в людях десь жило бунтарське слово,
Жило поетове ім'я, єднало
І гуртувало ратаїв прозрілих,
Заходило в людські хатки убогі
І кликало — громадою сталить
Обух та добре вигострить сокиру!..

Ім'я і слово до живих і суцїх
Передає із серця в серце світ.
Іде поет у лавах невмирущих.
А цар? Його заперошило й слід.

* *
*

Закаспійський край,
Пустельний край,
Марево пісків, колючі трави...
Привидом жорстокий Миколай
До твоєї підступав уяви.

Все живе німіло перед ним,
Навіть травка гнулась полохливо.
Поглядом свинцево-крижаним
Він на тебе націлявся мстиво.

Ти ж свій виклик, ти свій гнів царю
В олов'яні очі кидав жаром.
Сам-один з царем ставав на проу
І палив його своїм пожаром,
Полум'ям душі, вогнем думок,
Словом, що горить, як сонце ясне...

Закаспійський край, рудий пісок,
Над тобою той вогонь не гасне,

Ті слова і ті думки — живі,
У людській душі той голос чути
На Аралі-морі, на Неві
І на берегах Дніпра-Славути.

Від царів лишилась тінь та тлінь,
А поета слово невмируще
Йде від поколінь до поколінь,
Стукає у серце дужче й дужче.

* *
*

Усе життя ганяла доля.
Шляхи, шляхи. Тюрма без ґрат.
Хотілось хатку, латку поля,
В кубельці писк ластовенят
Під стріхою. На призьбі діти.
В таку ж посхоплювались рани!
Хотілось трошечки пожити
По всіх літах поневірянь
Та відпочить. А ще хотілось,
Щоб вільно клалися слова,
Щоб добра нива колосилась
Тому, хто ниву засіва,
Щоб люди всі по всій Росії
Себе побачили людьми,
Брати незрячі, гречкосії,
Щоб не ходили у ярмі.

Хотілось! От і дохотілось.
І знову не минуть тюрми.

В жандармське вухо докотилось
Оте, що ти поміж людьми
Казав про волю, та про ярма,
Та про насталений обух...
Невже тюрма, невже казарма
Забулись? Дерзновенний дух
Бунтує знову? Де ж смирення?
Еге! Нема, як не було
Й не буде, поки під'яремне
Конає в злигоднях село.
Смирятись годі!..

Знову допит,
Все занотовано, поглянь.
Не губернаторові клопіт —
Тобі нових поневірянь
Новий ланцюг.

Жандарм у спину
Очима вперся. Жде візник.
Прощай, сердешна Україно,
Тепер, напевно, вже навік.

* *
*

Твій заповіт не колискова,
Що навіває сон і лінь.
Твій заповіт — твоя розмова
До всіх прийдешніх поколінь.

Тривожним спалахом заклично
Він б'є в крицеву браму літ.
Вогонь, запалений навічно,—
Твій заповіт.

На цілий світ
Вогню того розносять іскри,
Спалахуючи, блискавки.
Вогонь цей на багнетнім вістрі
Несли у наступі полки.

Упав боєць — вогонь не падав,
В живому серці не згасав.
Він на іспанських барикадах
Літопис мужності писав.

Через колючі загорожі
Ішли ми з ним за рубежем...
І слово те, що на сторожі
Поставив ти, ми бережем,
Як віщий голос.

Тільки ж скрута,
Вже пам'ять почина різьбити:
«Любіть її, во врем'я люте
Свою Україну любіть!»

* *
*

Настали мене,
Запали мене
Чистим полум'ям дум твоїх.
Все життя іду з твоїм іменем,
Найживішим серед живих.

Накажи мені, серцем прошу,—
Через гори, через Дніпро
Понесу хоч найтяжчу ношу,
Тільки братові б на добро.

Тільки б людям, що сіють зерно,
Що вогнисту гартують сталь,
Сад вишневий і даль заозерну
І пісень бережуть кришталі.

З другом в ряд, ворогам навпроти,
Поки ходиться, буду йти,
Щоб широти твої і щедроті
Серцю кожному донести.

Настали мене,
Запали мене
Жаром слів твоїх вогняних.
Все життя іду з твоїм іменем.

Чую голос твій, що не стих,
Поклик гніву і пісню милу,
Бачу зблиски твоїх блискавиць.
Все життя п'ю цілющу силу
З найчистіших твоїх криниць.

1937—1961

ВЕРБОВИЙ МЕД

ЛІРИЧНИЙ ЦИКЛ

ВЕРБОВИЙ МЕД

Напровесні вербовий мед із гіркуватим присмаком
Рухлива, заклопотана визбирує бджола.
Полине літо. Втоплена, колись осіннім присмерком
Із стільників поп'є його, немов із джерела;
І здасться їй, що це весна, що верби в цвіті пишному,
І здасться, що вербовий мед — то вся весни краса,
З диханням квітів трепетним, із спогадами ніжними,
Солодкими, що жоден з них довіку не згаса.

Отак і я. Задумаюсь колись осіннім присмерком,
І з-за серпанку спогадів прилине тихо знов
Любов далека...

Хоч вона і з гіркуватим присмаком,—
Це найсолодший спогад мій, бо перша це любов.

ТИ ВІДРАДА МОЯ...

Ти відрада моя і згуба,
Та далеко до каяття.
Уклоняюсь тобі, моя любя,
Я шукав тебе все життя.

Білий цвіт шумів на калині,
Роси падали в лободу,
Я шукав тебе при долині,
Розмовляв з тобою в саду.

Зорі блискали срібні стріли
На зарошені пелюстки.
І не я — ти мене зустріла
Біля місячної ріки...

Лист калиновий над водою,
Обливаючи, вітер ніс.
Розлучалися ми з тобою,
В різні сторони розійшлись.

Журавлі потяглися в ірій,
Змовкнув жайворон у вівсі...
Знай — коли б у богів я вірив,
Я молився б твоїй красі.

Звірся щирому серцю, люба,
Ні, не буде в нас каяття.
Ти відрада моя — не згуба,
Я шукав тебе все життя.

ХОДИЛИ МИ ВДВОХ...

Ходили ми вдвох край узлісся,
Душиста черемха цвіла.
На щастя отут ми зійшлися,
На щастя нас доля звела.

Над нами пролинув лелека,
Я квіти для тебе збирав.
Хотілось далеко-далеко
Іти нам по килиму трав.

Була ти, як з казки дівчина,
В вінку із квіток лісових.
І нам уклонялась ліщина,
І трави лягали до ніг.

І вслід шепотіло нам листя,
Коли ми ішли до села...
На щастя отут ми зійшлися,
На щастя нас доля звела.

НАМ НЕ ВЕЗЛИ...

Нам не везли з квітчастою габою
Шовків коштовних, килимів важких,
В дитинстві не зазнали ми з тобою
Ні радощів, ні розкошів бучних.

Ми знали небо, ліс і землю чорну,
Хліб житній їли, воду із криниць
Пили і смакували животворну
Під розмаїте щебетання птиць.

Нам слався килим оксамитний з моху,
По ньому йшли ми, по густій траві.
Отак росли і вирости потроху
Кріпкі нівроку, сміливі, живі.

Ходімо ж далі. Стелеться краса нам,
Блищать озер блакитні келехи,
Весь світ встає казковим Хорасаном
І килимами стеляться шляхи.

МИ РОЗЛУЧИЛИСЬ ВОСЕНИ

Ми розлучились восени з тобою,
Кленове листя вниз несла ріка.
І я тебе запам'ятав такою,
Як ти в той день стояла над рікою —
Печальні очі й посмішка гірка.

ТИ МЕНІ НЕ ПРИСИЛАЄШ ЗВІСТОК

Ти мені не присилаєш звісток,
Ні листівки, ні того листа...
А в саду моїм росте любисток,
А любов у серці вироста.

Щедре сонце зогріває ніжно
Той любисток, щоб не помарнів.
А калина, що росте суміжно,
Захищає від сухих вітрів.

Я води криничної відерце
Під любисток виллю — хай росте.
Ти ж зігрій моє спрагливе серце
І любов ще більше розцвіте.

Ти подай одну із теплих звісток,
Від яких надія ожива.
Адже там, де вироста любисток,
Не зростає там розрив-трава.

**Я ЗНАЮ —
ТИ СЮДИ НЕ ПРИЙДЕШ**

Я знаю — ти сюди не прийдеш,
Мені руки не подаси,
Не зачаруєшся цим лісом
В сріблі зимової краси,—

Та жду тебе... Стою і марю,
Забувши лижви на снігу.
Ніхто не заважає бачить
Тебе єдину, дорогу.

ТВІЙ ЛИСТ

Твій перший лист мені прийшов сюди.
Як я зрадів!..

Засніжені дороги,
Морозний вітер, в інеї сади,—
А в серці весняні надії і тривоги.

Я знову тут. В садах уже весна,
Ласкаво пролісок синіє ранній,
Та в серці прохолода, тишина,—
Не прийде лист...

Той перший — був
останній.

В ТІМ САДУ

В тім саду, де гуляли удвох ми колись,
Сам сьогодні ходив я між глоду.

Знов весна, знов черемхи старі розцвілись,
І така ж весняна прохолода,

І так само воркоче веселий ручай,
Біжучи між кущами густими...

Всіх знайомих сьогодні в саду я стрічав,
Та не стрінулась ти поміж ними.

СУМИРНА ОСІНЬ

Сумирна осінь. Листя золотіє,
Каштани падають.

А ми ж колись
З тобою вдвох, моя любов, надіє,
У весняному розквіті зійшлись.

...Вже листопада золотиться злива...
Самотен я.

Та я забуду гнів.
Лише б, кохана, ти була щаслива,
Щоб він любив тебе, як я тебе любив.

ВРАНІШНЯ МОЯ ЗОРЕ

Вранішня моя зоре,
Вмитая росою,
Чи на щастя, чи на горе
Сієш красою?

З ким ти в місячній долині,
Лагідна та мила?
Кому, зоре, світиш нині,
Як мені світила?

Кого тепер обвиваєш
Русою косою,
Кому серце звеселяєш
Дивною красою?

Вранішня моя зоре,
Яблуне квітчаста!
Скажи мені, чом так скоро
Проминає щастя?

Златокоса, сині очі,
Сонце моє красне!..
Світи, зоре, кому хочеш,
Тільки не погасни.

А коли піду камінням
На високу гору,—
Освіти мій шлях промінням,
Вранішня зоре!

1939—1940

ЛІТОПИС ВІЙНИ

САДИ ЧЕРВОНОГРАДА

Не довелось мені раніш бувають
В садах зеленого Червонограда
Тоді, як починають зацвітять
Черешні й вишні. Та, як мовить правду,
Сади такі я бачив у цвітінні —
Багато їх у нас на Україні.

Немає тут ніяких дивних див,
Але сади розкішні, просто райські.
По них поважно Сенченко ходив,
Задумливий сидів тут Первомайський,
І біля річечки Берестової
Ждав Копиленко зустрічі нової.

Можливо, й не попав би я сюди,
В Червоноград гостинний. І, напевне,
Цим літом не ввійшов би у сади,
Де все від неба до землі зелене,
Де берести шумлять, густі черешні
І клени в ряд — тутешні й нетутешні.

Цим літом я збирався в край лісів,
У придеснянські плавні, верболози.
Та громом металевих голосів
Ударили війни тривожні грози —
Пішли полки кривавої орди
На наші рідні землі і сади.

І сколихнулася із краю в край
У праведнім, священнім гніві грізна
Велика наша сонячна Вітчизна.
Сказала: «Встань, народе, покарай!
За всіх знедолених іди війною».
І взяв народ непереможну зброю.

Земля звелась на захист. Кожен лист,
І гілка кожна, і стеблина кожна
Підводились, щоб смерть дістав фашист,

Щоб пам'ятав, що єсть непереможна
Країна сонця і садів зелених,
Що піднімає правду на знаменах.

Я зброю взяв. Я з братами в похід
Пішов за Батьківщину, честь і правду,
Щоб знищити фашизму клятий рід,
Щоб захистить сади Червонограда,
З якого тихих вулиць я іду,
Щоб знищити напасників орду.

Шуміть, сади! Ростіть, ясні сади
Моеї найтеплішої Вітчизни!
Для ворога надходить час біди,
Не буде порятунку. Чорну тризну
Тепер по ньому справлять хижі круки.
І проклянуть його сини й онуки.

А ми ще, друзі, вернемось з боїв,
Бо кров у нас гаряча, ми живучі.
І нарвемо в ясних садах плодів,
І вина в чаші наллємо шипучі,
Згадаємо війни важкі дороги
І вип'ємо за наші перемоги.

Обійдуть чаші другий, третій круг,
Янтарно блиснуть грона винограду.
І в колі друзів, дорогих подруг
Згадаю я сади Червонограда,
Околиці у свіжості краси,
Згадаю грізні бойові часи.

Шуміть, сади! Шуми, вино, у чаші!
За вас, за землю рідну, за ліси,
За щастя людське, за простори наші
Йдемо на бій у грозяні часи.
Йдемо вперед. Йдемо перемагати,
Щоб цим садам цвісти — не одцвітати!

*Серпень, 1941,
Південно-Західний фронт.
м. Червоноград*

ПІХОТИНЕЦЬ

У сталевім шоломі
На осінній землі,
На потертій соломі,
У степу чи в селі
Відпочинь, піхотинцю,
Коли трапився час,
Бо за лісом чужинці
Знов чатують на нас.

У сльоту і негоду
Під змокрілим кущем,
Десь після переходу
Під осіннім дошем
Ляж на мокрій шинелі —
В головах протигаз,
Бо на іншій постелі
Спочивати не час.

Важко. Знаю, що важко.
А ти сили помнож.
Дальня путь. І баклажка
Важить збоку. Так що ж!
Вимагає година,
Вимагає війна.
В тебе воля єдина,
В тебе сила земна.

Відпочинь же, герою.
Тиха ніч. Тишина.
Тільки брязкає зброя,
Рве металом війна
Дротяні огорожі
(Що осколок, то ніж),
Тільки ти на сторожі:
Ти і спиш, і не спиш.

Тож приляж на шинелі,
В головах — протигаз,
Бо на іншій постелі
Спочивати не час.

Ляж в сталевім шоломі
У степу чи в селі
На потертій соломі,
На осінній землі.

1941

**ХИЛИТЬ ЧЕРЕШНЯ
ВІТИ**

Вже запорошено снігом
Чорні дороги війни.
Тільки чорніють вугіллям
Рештки старої стіни.

Біла хатина стояла,
Зникла, згоріла тепер.
Ворог кривавий підкрався,
Сад і хатину пожер.

Хилить черешня віти
Над попелищем рудим.
Біля бабусі діти
Туляться — холодно їм.

Скільки ж ти зносиш муки,
Люба дитино мала!
Діток бабуся за руки
Мовчки взяла, повела.

Снігом укриті дороги,
Біла навкруг пелена.
Очі у діток строгі,
Знають вони — війна.

Знають, не просять їсти,
Ніжки померзли — дарма.
Хату спалили фашисти,
Маму убили фашисти,
А навкруги — зима.

Знають Івась і Катруся:
Все погоріло в огні.
І повела їх бабуся
В світі шукати рідні.

В світі шукати долі,
Хліба, кутка і тепла,
Через замети в полі
Внуків стара повела.

Йдуть за бабусею діти,
В'ється метелиці дим.
Хилить черешня віти
Над попелищем рудим.

1941

ОПОВІДАННЯ БІЙЦЯ

Було гранат у мене п'ять,
Ну, а патронів — мало.
От німці стали наступать
І лізуть як попало.

Отак — село, отак-от — млин,
Тут я в садку за рогом.
Прицілився — упав один,
Туди йому й дорога!

Ось другий покотився гість,
А інші лізуть, звірі.
Дивлюсь — патронів тільки шість,
Дивлюсь — уже чотири.

Я ще раз стрельнув — і попав,
Така, скажіть, удача.
На цей раз офіцер віддав
Життя своє собаче.

Така стріляти ворогів
Взяла мене охота!
Здається, сам би перебив,
Хоч лізла б ціла рота.

А тут патрон, немов на зло,
Один. Ну, що казати?
От, думаю, не повезло,
І дістаю гранати.

Близенько німців підпустив.
Що ж, лізуть знову, кляті.
Тут я одну, другу пустив,
З них — тільки вгору шмаття!

Заметушилися вони,—
Назад мерщій тікати,
Лише підтягують штани,
Лише мелькають п'яти.

А я схопивсь та взяв розгін,
Та розмахнувсь добряче,
Та дві послав їм навздогін.
Така, скажіть, удача!

Тіка, не видержав фашист
Жорстокого пориву.
А наші хлопці б'ють і в хвіст,
І по зубах, і в гриву.

І тут я став. Один якраз
Патрон, одна граната.
А щоб поповнити запас,
Потрібна часу трата.

Це я вже думав на бігу.
Я кинувсь доганяти,
А чоботи важкі в снігу,
Бо номер сорок п'ятий.

Кінець околиці. Присів
На сніг яскраво чистий,
Оглянувся... і прикипів —
На мене пруть фашисти.

Іззаду пруть. І рівно п'ять.
Ховаються за вишні,
Але й не думають стрілять —
Патрони, значить, вийшли.

Важливо що? — не розігнать,
Розбігтися не дати.
Бо їх, проклятих, там аж п'ять
А тут — одна граната.

От я — гранату під живіт,
Розкинув руки, ноги,
Лицем у сніг — радій, бандит:
Убитий край дороги.

Лежу. Ідуть. Ось близько тут,
Спішать, чорти собачі,
Проходять: «Рус капут! Капут!»
Ну, думаю, побачим...

І враз схопивсь. Як крикну: «Стій!»
Додам в рахунок п'ять я.
І в них останню як пустив,—
З них тільки вгору шмаття.

Ну, що, капут, проклятий рід?
Вам черга тут здихати.
Дивлюсь — тіка один бандит,
Лише мелькають п'яти.

Біжиш? Гей, брешеш — дожену!
Рушницю взяв, пригнувся,—
Бабах! — а він тікає... Ну,
Я, значить, промахнувся.

Біжить. Вони тікають прудкі,—
Ну, як тут наздогнати?
У мене чоботи важкі,
Бо номер сорок п'ятий.

Не міг собі таке простить,
От серце не прощає:
Вже стільки їх зумів побить,
А цей живий тікає.

І тут я, мов на моріжку,
Сів на снігу пушистім,
Зняв чоботи, та по сніжку,
Та босий за фашистом.

Він у ярк, а я за ним.
Він, наче заець, боком,
А в мене сніг з-під ніг, як дим,—
Я скоком та підскоком.

І бачу вже, що не втече,
А сніг у ноги коле.
Догнав та ззаду за плече,—
Не вирветься ніколи.

Ну, тут він руки опустив,
Стоїть єфрейтор, плаче.
Я до чобіт його повів.
Така, скажіть, удача.

Тепер описуйте. Я вам
Все розказав без зміни.
Ну от. А звать мене Іван.
Колгоспник. З України.

1941

НЕНАДІСЛАНІ ЛИСТИ

ЦИКЛ

* *
*

В розлуці довгій безперервно
Про тебе думав я. З доріг
Писав тобі листи. І ревно
Беріг, бо надіслать не міг.

Йдучи у бій, вернувшись з бою,
Я згадував тебе одну.
Ділився мріями з тобою
Через просторів далину.

Бо ти була зі мною завше,
Ішла зі мною крізь війну.

Якщо, листи ці прочитавши,
Відчуєш часточку одну
Душі, що вклав я в кожне слово,
У кожную літеру криву,—
Навік щасливий буду знову,
Що ти живеш, що я живу.

1941
Південно-Західний фронт

* *
*

Ми з тобою збиралися в мандри
По Славуті-Дніпру, по Десні,
Та війну почали саламандри *,
І розлучені ми на війні.

* «Війна з саламандрами» —
антифашистський роман К. Чапека.

Літня спека і осінь строката
Вже позаду — навколо зима.
Бачиш, часу минуло багато,
А від тебе і чутки нема.

Я гукаю тебе — ти не чуєш.
Тільки ніч, тільки вітер та сніг.
І не знаю я, де ти мандруєш,
І моїх ти не знаєш доріг.

Жду я звістки з незнаного краю —
Як живеш ти в далекім краю?
Я твоєї адреси не знаю,
Ти ж, напевне, згубила мою.

Та життя наше в тім запука,
Що близькі перемоги часи.
А чим довша, чим довша розлука,
Тим у зустрічі більше краси.

1941

Південно-Західний фронт

* *
*

Знов б'ють гармати. Падають за лісом
Важкі снаряди. Сніг аж порябів.
Обрубані розпеченим залізом
Летять униз верхи старих дубів.

Земля здригає під гарматні зблиски
У виразках, у ранах — та жива!
А ми повзем. Німецькі доти близько —
Ще рів, ще яр, ще долина снігова.

Ще проповзти через снарядні ями
Від одного до другого бугра.
Якби не смерть, що скрізь повзе за нами,
Здавалося б, що це химерна гра.

Задихані, спітнілі, пара з рота
Клубками йде. І в спалаху ракет
В напруженні залізному піхота
Сигнала жде, щоб кинутись вперед.

І я сиджу. І все таке звичайне.
От тільки, що гармата поруч б'є.
І під снарядів грім, під куль сичання
Я починаю думати своє.

Поволі огорта якийсь неспокій
Мої думки. І в гуркоті атак,
У канонаді лютий і жорстокий
Забуть тебе не могу я ніяк.

Встає твій образ, як пересторога,
І за розлуку лють вперед жене.
І кращий заспокоювач — дорога,
Уже не заспокоює мене.

Над полем перекопаним, строкатим
Короткий день поволі догора.
Я чую, як могутнім перекатом
Хитнуло землю грозяне «ура»!

Йдемо у наступ. Ворог вип'є чашу,
Криваву чашу, гірше, ніж гірку.
За нашу муку, за розлуку нашу
Узнає нашу ненависть палку.

1941
Південно-Західний фронт

* *
*

Десь у лісах, в протоці Лаперуза
Чи в долині Тігру і Євфрата
Неутомним Робінзоном Крузо
Я б хотів з тобою поблукати.

На найвищі Гімалайські гори
Підніматись з каменя на камінь,
Відпочить в Бенгалію Тагора
Вічними зійти льодовиками.

Через океан до Ніагари
Линуть з мису Доброї Надії,
Десь намет в снігах Кіліманджаро
Напинать під люті вітровії.

Але зараз світ зайнявсь пожаром,
Всі шляхи перетнуто війною.
І блискучий сніг Кіліманджаро
Нам здається мрією смішною.

Смерть навкруг. На сонячних просторах
Смертні і безсмертні з нею б'ються.
Будем вірити: змететься порох,
Сонце зійде, зорі засміються.

І тоді в протоці Лаперуза
Чи в долині Тігру і Євфрата,
Може, й нам, як Робінзонам Крузо,
Пощастить колись помандрувати.

1941

Південно-Західний фронт

* *
*

Не часто так буває на війні,
А все ж буває.
Тихе надвечір'я,
Зорі західної хиткі вогні
Згасають. І в глибокій вишині
Пливуть назустріч присмерку сузір'я

І в тишині забудеш канонаду,
Неумолимість бою. Сам-один
Десь на краю села, в куточку саду
Із тишиною ставши на пораду,
Замрієшся під тихий плін хвилин.

Осінній шелест. Дальній брязкіт зброї.
Уламки хат і головешок дим.
Стоїш, немовби на руїнах Трої,
І впливають давнини герої,
І пропливають.

А на зміну їм
Близькі проходять, безконечно любі,
Кохані друзі. Всі ми вкупі знов.
Я бачу, як ворущаться їх губи,
Я чую їх слова про дружбу, про любов...

І наче вже не сад, а рідний город,
А в ньому ж, бач, і парки, і сади.
І наче ти ось тут близьенько, поряд,—
Я бачу твій дівочий милий погляд,
Утомлений і любий назавжди.

І хочеться, так хочеться одразу
Для тебе гарне, гарне щось зробить,
Щоб ти найменшу (якщо єсть) образу
Забула й не згадала вже ні разу...
І хочеться ще більш тебе любити.

Або хоч слів палких сказати без ліку
І не сполохати ночі тишину.
Про все сказати — про втому, лють велику.
Розлуки біль, що знатимем довіку,—
Про все, але — ні слова про війну.

(Затупотіли на дорозі коні.
Все далі, далі — дзвін копит промчав).
Згадалася Каліпсо Поліхроні,
Що десь її в далеких прикордонні,
У Кишиневі Пушкін зустрічав.

Він прислухався до чужої мови,
Блукаючи по вулицях курних
З Каліпсо поруч в тихім Кишиньові,
Дивився на її дугасті брови
І, як у музику, вслухався в сміх.

Яка ж вона ота кохання сила,
Що зводить із усіх країв серця!
Вона, Каліпсо, Байрона любила,
Вона, гречанка, знала, де могила
Борця за волю і її співця.

(Знов близько коні тупотять. Позаду
Хитнулась, сколихнулась тишина).
Знов німці починають канонаду.
І вже нема ні мрій моїх, ні саду,
Ні погляду твого.

Сама війна...

1941
Південно-Західний фронт

Вийшло так, що ми й не попрощались.
І які ж мені згадать слова?
Сіє осінь у степу дощами,
Жовта глина у бліндаж сплива.

Дві берізки світлі, пожовтілі
Спереду стоять поміж кущів.
Просихає на солдатським тілі
Мокрий одяг, сірий від дощів.

Мокрий одяг... В світлому убранні
Ми в весняну вирушали путь.
Ми дивилися на квіти ранні,
Не зривали їх — нехай ростуть.

А тепер алеї Лісопарку
Топчуть чорні чоботи чужі.
Нашу вулицю, наш дім, наш Харків
Я згадав у мокрому бліндажі.

На землі, напоєній дощами,
Дім збудуєм, вулиці нові.
Якщо ми не встигли попрощатись,
То повинні стрінутись живі!

Бо ж у світлий, незабутній Харків
Стелеться дорога степова.
На ясных алеях Лісопарку
Скажемо неказані слова.

1942
Сталінградський фронт

Наче сон, наче казка,
Ти ввижаєшся знов,
Моя дівчино-ласка,
Незабута любов.

Незабута і світла,
Мов зоря на Десні,
Що зійшла та розквітла
В дивовижні пісні.

Тільки очі закрию
На хвилину одну,
Знову бачу, як мрію,
Мою зірку ясну.

Де б нам знов походити,
Як ходили колись?
Ми б сміялись, як діти,
Ми б за руки взялись.

Ми почули б, як свисне
Красень дрізд у гілках,
Моя дівчино-пісне,
Білий лебедю-птах.

Де б нам знов поблукати?
Місця мандрям нема.
Чуєш, стогнуть гармати,
Бачиш — близько зима.

Де блукали колись ми,
Рвали пролісків цвіт,
Там тачанки колісьми,
Там від гусениць слід.

Там померкли світанки,
Не розквітли цвіти,
Там гармати і танки,
Попелища й хрести.

Тільки мріється ласка
У красі тишини.
Тисне голову каска,
Наче доля війни.

На квітучу долину,
Розливаючи кров,
На красу Україну
Ворог з смертю прийшов.

Смерть життям перебором —
Змнем бою сліди.
Чорний степ переорем
І посадим сади.

Я зніму тоді каску,
Ми зустрінемося знов
І продовжимо казку —
Нашу світлу любов.

1942
Сталінградський фронт

* *
*

Де ти, моя кохана?
Полею іде війна,
Тисячі верст між нами,
Білих туманів стіна.

Нас розділяють бурани,
Лютих вітрів течія.
Десять ти зав'язуєш рани
Хлопцям таким, як я.

Десять у заметах білих
Зборюєш смерть страшну.
Руки твої заніміли,
Дай я на них дихну,

Подихом теплим зігрію
І притулю до щоки...
Вибух вдирається в мрію,
В хаті дрижать шибки.

...Дивишся хлопцям в обличчя:
«Може?.. Буває ж так».
Тільки в цю ніч новорічну
Вийшов я з пекла атак.

Ворогу на безголов'я,
Що вдерся на землю донську,
П'ю за твоє здоров'я,
За нашу зустріч близьку.

Поруч, за крок, не далі,
Кулі дзижчать нависні,—

Хай собі! Довше ждали,
Близько щасливі дні.

Прийдем на Україну
Через окопи й дроти.
І я на зустріч долину,
Звідки б не їхала ти.

Навіть від думки цієї
Світ веселішим стає.
Тільки навкруг течією
Злою зима снує.

В полі вітрів завивання,
Ночі важка пелена.
Де ти, моє кохання?
...Полемиде війна.

1943
Сталінградський фронт

* *
*

Кохана, так давно небачена,
Я думаю не без жалю,
Що, може, ти для мене втрачена —
І все ж таки тебе люблю.

За вибухами огнеперстими,
Де бою віхола снує,
За далями тисячоверстими
Мені твій образ устає.

Здається в просторі холодному
Я чую подихи весни,
І ми назустріч одне одному
Уже йдемо з полів війни.

Ні бурями, ні вітровіями
Не перетнути нашу путь,
Якщо і ти живеш надіями
Отими, що в мені живуть.

Отими, що святою вірою
Людські наповнюють серця,
Отими, що любов'ю щирою
Живуть у серці до кінця.

Облиті бойовими зливами,
Години перейшовши злі,
Я вірю — будемо щасливими
На відвойованій землі.

Я вірю — у вогні під мінами
Ти не зазнала лиха й зла,
Тебе розкриллями орлиними
Моя любов оберєгла.

1944

Перший Український фронт

* *
*

Ти наснилась мені, як світало,
В нашім домі, у тишині.
А прокинувся — жалко стало,
Що було це тільки у сні.

Та й привиділась ти такою,
Як я бачив тебе над рікою —
Непокірною та стрункою,
Що і знать не хотіла спокою,

Що усюди зі мною ходіла
По оцих безконечних світах,
Як лебідонька білокрила,
Дня воскреслого світлий птах.

І на зустріч швидко надія
Ворухнулась у серці мені.
А солдат і з того вже радіє,
Що так гарно наснилось у сні.

1944

Перший Український фронт

Навчимо його суворості,
Якщо родиться в нас син,
Щоб не знав утоми й хворості
І нудьги не відав він.

Щоб проносив ніжність з ласкою
В гromі грізної яси,
Мудре серце розкривав своє
Для пісень і для краси.

В смерчі полум'я зненацького
Щоб очей не закривав,
Роду нашого козацького
Щоб ніде не забував.

Щоб міцнів з води криничної,
Істи хліб черствий любив,
Щоб беріг солдатські звичаї,
Добрі звичаї батьків.

1944
Перший Український фронт

ЛЕГЕНДА

Пропливають хмарки легенькі,
На годину затихли бої.
Розкажу я тобі легенду,
Може, ти і не чула її.

Не вкраїнська вона, не російська,—
З чужомовного джерела.
Чи арабська, чи, може, індійська,
Словом, з дальнього краю прийшла.

Друзі вже спочивають зігрівшись,
Щось бурмочуть крізь сон про війну.
При каганчику тьмянім вмостившись,
Я легенду тобі розпочну.

Бог, створивши і сонце, і хмари,
Землю й місяць, долини й шпилі,
Твар живу сотворив і по парі
Тої тварі пустив по землі.

Щоб живі заселяли каміння,
Цвіт долин і бездоння морів.
На кінець, як вінець сотворіння,
Бог людину живу сотворив.

Чи не бувши у творчій ударі,
Чи стомившись від праці вкінець,
Бог пустив одного, без пари,
Чоловіка — творіння вінець.

І пішов чоловік. Все блищало
У природі нове, молоде.
Ручаями сріблясто журчало,
Дивоцвітом цвіло золоте,

Гомоніло, шепталось гілками,
Шелестіло квітучим лужком,
Щебетало, співало пташками
Над піщаним ясним бережком.

Вийде в сад чоловік, зломить гілку,
Спілу ягоду зірве смачну,
Поблукає, пограє в сопілку,
Йде купатись у купіль річну.

Так ходив чоловік, придивлявся,
Все небачене, дивне вивчав,
Звіром, пташкою — всім мплувався
І, нарешті, нудитись почав.

Хоч природа навкруг пречудова,
Повна всяких небачених див,
Але ні з ким промовити слова,
Де б не був — все один та один.

Птиці в парі ладнають кубельце,
Звірі в парі ідуть до води.
В нього ж сумно стискається серце —
Тільки він — все один та один.

Все мовчить. Як то кажуть, ні пари
З вуст,— бо з ким же почнеш говорити?
І пішов він до бога, щоб пари,
Як і в інших, собі попросить.

Бог тоді спочивав по роботі,
Старче тіло під сонечком грів.
Уклонивсь чоловік йому, потім
Скорбним голосом заговорив:

— Ти створив землю, сонце і хмари,
Сад і поле, звірят і птахів.
Всіх пустив по землі ти у парі,
Тільки пари мені не створив.

Все радіє, що бачив я оком,
Всі у парі — великі й малі.
Не лишай же мене одиноким,
Вірну подругу дай на землі.

Бог устав, походив по палаці,
У діжу зазирнув — не біда,
Там іще залишилися від праці
Свіжа глина і тепла вода.

Заміснв у прозорій водиці
Бог усе, що було у діжі,—
Голос птиці і кігті тигриці,
Довгі, гострі, неначе ножі;

Форму місяця круглу, привітну,
Дух любистку, конвалій, трави,
Ще й лисички ходу непомітну,
Удихнув тоді душу — живи.

І білява, ясна, мов сніжинка,
Ворухнулась у божім кутку,
Ожила, засміялася жінка,
Наче пташка співуча в садку.

І пішли вони в парі щасливі,
Щоб зажити у райській красі.
Абрикоси, черешні і сливи
Усміхалися їм у росі.

Все навкруг бадьоріше снувало,
Так принаймні вбачав чоловік.
Все у жінці його чарувало —
Дуги брів, довгі тіні повік.

То вона заспіває, як птиця,
То очима його пропече,
То підійде тихцем, як лисиця,
Поцілує його гаряче.
А то раптом стрибне, як тигриця,
Пазурами уп'ється в плече.

Потім сяде, сльозами заллється,
Засумує, затужить — чого?
Дунав так чоловік — схаменеться,
Навіть це звеселяло його.

Але дні проминають за днями,
В домі мало спокою — все крик.
То з сльозами вона, то з піснями...
Знов до бога пішов чоловік.

Уклонився: — Прости, що тривожу,
Але вичерпав сили до дна, —
Забери в мене жінку, не можу
З нею жити — морока одна.

Бог, на світлий поглянувши обрій,
Покрутивши кінець бороди,
Чоловікові каже: — Що ж, добре,
Заберу в тебе жінку, іди.

Ходить сам чоловік між садами,
Не тривожить ніхто тишини.
Простяглися дерева рядами,
Спів пташиний пливе з вишини.

Дома тихо — ні крику, ні сміху,
Мов живе у другому краю.
Тільки згодом здалося, що втіху
Він утратив єдину свою.

То вона й поспіває, й поплаче,
Розворушить застоюну кров.
Як-не-як, з нею краще неначе.
Чоловік знов до бога пішов.

Уклонився: — Прости, що тривожу,
Сам собі не зараджу, та й край —
Без дружини прожити не можу...
— Забирай,— каже бог,— забирай.

Кілька днів і ночей нерозлучно
Ходять в парі у тиші садів,
Шепотять чи регочуться звучно,—
Чоловік по-новому розцвів.

То вона знов виспіває дзвінко,
Вколе серце мечами повік.
Засміється, заплаче... Ну, жінка!
Знов до бога пішов чоловік.

Уклонився: — Прости, що тривожу...—
Але бог і скінчити не дав:
— Ні, тепер вже забрати не можу.
Хай навіки тобі,— відказав.

І пішов чоловік. І лилася
Із очей його слізьми вода.
— Горе, горе мені, бідоласі,—
З нею мука й без неї біда...

Отака то легенда. Не знаю,
Чи було б і між нами отак.
Та коли б із далекого краю
Дивовижний казковий літак
Перевіз тебе в поле воєнне,
Де ходжу я по згарищах трав,
Та коли б ти була біля мене,
Я б тебе і богам не віддав.

1944

Я ТЕБЕ ВИМРІЯВ

Я тебе вимріяв, в серці виносив,
У думках поставив поруч богів
В ночі і дні, як з безмежних кліросів
Тужно гули хороводи снігів,

Як випадали гострі та скісні
Осінні дощі і кошлаті сніги,
В дні, як тікали від нас ненависні,
Нами розбиті в боях вороги.

Я тебе бачу очима закритими,
А як відкрию — зникаєш ти.
Тільки дороги, биті копитами,
Тягнуться, в'ються в бентежні світи.

Спеку зі мною і холод стерпіла,
Скарги не проронили уста.
Твердо вела мене рученька біла,
Яка б не була дорога крута.

Будь же такою простою, чистою,
Як тебе вимріяв я за війну,
Світлою, теплою, променистою,
Щоб вічно любив я тебе одну.

1944

Перший Український фронт

ОМРІЯНУ В ДИМУ ГІРКОМУ

Омріяну в диму гіркому,
В чаду залізного дощу —
Я не віддам тебе нікому,
До тебе інших не пущу.

З твоєї згоди чи незгоди,
Як тільки змовкне бою грім,
Через ліси, крізь буйні води
Я перший увійду в твій дім.

Якщо ж від мене в сто раз кращ!
До тебе йтимуть женихи,—
Своїх рядків колючі хаші
Поставлю я на їх шляхи.

І вимріяну в бої грому,
В мечях смертельного дощу,
Я не віддам тебе нікому,
До тебе інших не пущу.

Березень, 1945

Перший Український фронт

НІЧ НАСТУПУ

Ніч наступу. Наш батальйон у полі,
Йдемо у наступ за ріку Донець.
Засніжена земля. Дерев голі.
І тихо скрізь. Не шелесне вітрець,
Не ворухнеться сіра бадилина,
Занурена в зеленкувату муть.
І повний місяць, і ясна долина,
І сніг скрипить. Бійці мовчать. Ідуть.

Ніч наступу. Покинувши землянку,
Патруль виходить: — Пропуск! — І зника.
Опівночі проходим Хотомлянку —
Маленька річка, сіра осока.
Здрігається місток від дужих кроків,
Поскрипує, трухлявий і старий,
Йому, напевне, добра сотня років.
Місток позаду. Перед нами — бій.

Ніч наступу. Осяявши замети,
Злітаючи у місячну югу,
Над Салтовом сполохано ракети
Спадають і згасають на снігу.
Та раптом в небі зблиснуло іскристо,
Аж на снігу мінливо віддалось,—
То ззаду вдарили артилеристи.
І хтось спокійно мовив: «Почалось!»

1942

БЕЗСМЕРТНІ

Стікає кров'ю командир,
Та не змовкає бій.
Він піднімається: — Вперед! —
Лунає клич слабій.

Димляться рани. Мало сил,—
Він крикнув і зомлів.
Його виносять, щоб вернуть
Здоровим для боїв.

В диму їдучому, в огні
На полі вирина
Із автоматом у руках
Безстрашний старшина.

Він підіймає автомат,
На ворога іде.
І за солдатом встав солдат:
— Нас командир веде!

Заклекотів могутній вал
Непоборимих сил.
І кожен воїн наповал
Загарбників косив.

Осколком гострим пропекло
У старшини плече.
Туманом світ заволокло,
По тілу кров тече.

Не став, не впав, не застогнав
Безстрашний старшина.
— Вперед! Вперед! — над полем клич
Котився, як луна.

Та є межа і для сердець
Залізних — він схилився.
— Вперед! Вперед! — кричить боець.
Знов лави піднялись.

Через траншеї і дроти
Знов покотився вал.
І ворогам не утекти,
Їх нищить гнів і шал.

І кожен постріл, як салют,
Як смертоносний град.
— Вперед! — І мертві устають,
Ідуть з живими в ряд.

1942

НА ОСКОЛІ

В запеклій битві на Осколі,
На простір вибігши з-за хат,
Схиливсь боець на частоколі,
В руках піднявши автомат.

І так лишився, як схилився,
Не похитнувся, не упав.
Здавалось, він і мертвий бився,
І після смерті наступав.

Так, наче він в смертельній зливі
Живих на захід закликав.
У грізнім захваті, у гніві:
— За мною! Уперед! — гукав.

Так, наче він у повній силі
Красою наступу горів,
Так, наче він у мертвім тілі
Зберіг стремління і порив.

Рідів туман. І падав іній.
Грім бою небеса стрясав.
А зір його, як ранок синій,
Світився і не погасав.

1943

РІДНИЙ КРАЙ

Біля Ворскли увечері нишком,
Коли сонце сховалось в імлі,
Ми сиділи з Андрієм Малишком,
Полонені красою землі.

В надвечір'ї вільшина, лозина
Шелестіли і звали до мрій.
Гомоніла до нас Україна.
— Чи ти чуєш? — промовив Андрій.

— Чую, чую,— шумлять очерети,
Чую землю краси і чудес.—
Свищать коники в срібні кларнети,
В Ворсклу падають зорі з небес.

Ми згадали степи, де ходили,—
Поруділі, солоні, сухі,
Де бої нас два роки водили.
Ми згадали години лихі.

Вечорова врочиста хвилина
Над лугами махнула крилом.
Гомоніла до нас Україна,
Обнімала вечірнім теплом.

Ми дивились на хвилі мінливі,
Не хотіли збудитись від мрій,
Ми безмежно були щасливі.
— А ти знаєш,— почав був Андрій.

— Знаю, знаю,— шепнуло від гаю.
— Знаю,— мовила ночі пільма,—
Знаю, знаю: від рідного краю
В світі кращого краю нема.

Тихий відгомін плив по тім боці
І до нас повертався з пільми.

Це було в сорок третьому році —
На Україну вернулися ми.

1943

ПАРТИЗАНСЬКА БАЛАДА

У неділю вранці-рано,
В час-годиноньку лиху
Мордували партизана
При широкому шляху.

Мордували, убивали
Німці — прокляті кати.
І тужили-завивали
На стовпах руді дроти.

У неділю спозарана
Пролетіла вість важка:
Закатують партизана,
Партизана-ватажка.

На шляху весь люд зігнали —
Був у німців рішенець,
Щоб усі, мовляв, узнали,
Що Лісничому кінець.

І стояв ватаг Лісничий,
Не старий, не молодий,
Шрам глибокий на обличчі,
Довгий вус, без бороди.

Оглядав селян помалу —
Він на світі не один.
Крикнув німець: — Упізнали?
Це Лісничий? Він?

— Не він...

Наче стогін пронеслося.
Хтось зітхнув, утер сльозу.
Люд схилився, як колосся
Важко хилиться в грозу.

— Ах, не він?! Хто ці прикмети
Не впізнав, той стане з ним!..—
Чорні звисились багнети,
Щоб розправитись з одним.

Стрільнув німець — двічі, тричі...
І, стинаючись від ран,
Гостро глянув кату в вічі.
Усміхнувся партизан.

— Гей, погано ж ти стріляєш,
Не тобі мене убить,
Ти Лісничого вбиваєш,
А Лісничий — буде жить.

Він на тебе зброю гострить,
Він сьогодні буде тут...—
Пролунав четвертий постріл,
Похилився сумно люд.

У неділю ополудні,—
То не вітер в стріху б'є,—
Знову шумно, знову людно,
На шляху знов люд снує.

Чом же люд розвеселився,
Хто його отут зібрав?
На шляху ватаг з'явився,
Той, що ранком умирав.

Ось стоїть він, сам Лісничий,
Не старий, не молодий,
Шрам глибокий на обличчі,
Довгий вус, без бороди...

Перед ним несамовито
Німець-кат зігнувся, присів:
— Партизан? Чи з того світу?..
— Ні, з Чернігівських лісів.

Між дубів я там гуляю,
Вас на шлях виходжу бить,
Вже не вперше умираю,
Та не вмер і буду жить.

Ходить чутка по Україні,—
І правдива й не стара,—
Що Лісничий б'ється й нині,
Що воює, не вмира.

Й не збирається вмирати.
На коня гнідого сів
І подався на Карпати
Із Чернігівських лісів.

1943

ДОРОГА

Над Дніпром туман наміткою
Верболози обгорта.
Хмара білою лебідкою
Над водою проліта.

Вітер хвилями крилатими
Нагинає очерет.
Переповнені солдатами
Идуть машини все вперед.

Грудень біленими віями
Щось нашіптує сосні.
З Броварів летять до Києва
Недоспівані пісні.

Не боїться пісня холоду,
Хоч не дуже й голосна.
Трохи смутку, трохи спогаду —
Не скінчилася війна.

Ми в боях, в дорогах мучені,
Загартовані в огні.
Ми з коханими розлучені —
На війні, так на війні.

Це її лиха метелиця
Сивиною біля скронеь.
Та вперед шляхи нам стеляться,
Помандруєм ще, либонь!

1943

НА КРУЧІ

Я виходжу на кручу. А низом — червона лоза
На осінньому вітрі висвистує рівно й тривожно,
А вода у Дніпрі — наче матері чиста сльоза...
А позаду доріг — ні згадать, ні злічити не можна.

Йшли до Волги. Топтали колісьми колосся,
І чорніла пшениця в землі, як від лютого градобою.
А назад повернутись — не всім, ой, не всім довелося
І дійти до Дніпра, і обмитись водою живою.

Нас Дніпро напував. Дав нам щедро наснаги і сили.
Ще ж багато доріг — треба всі неодмінно пройти.
На Дінці і на Волзі, під Харковом друзів могили,
Тих, що билися поруч і поруч в землі, як брати,

Тих, що з нами в землянках за Міусом спали,
Хліб ділили, тепло
й побратимство в бою берегли.

Що в найтяжчі хвилини пісень невмирущих співали,
Так співали — аж хвилі дніпрові ревли.

Вічна пам'ять вам, друзі, не треба зітхань покаянних,
З нами ви ідете, з нами будете вічно іти.
Ми не кинули вас на дорогах війни окаянних,
Де земля перекопана, пил і колючі дроти...

Я на кручу іду. Увіходжу до міста святого:
Здрастуй, Києве! Бачу тебе кризь сувої вогню.
Я іду — це з усіх найкоротша дорога.
Не з втоми — з пошани коліна свої преклоню.

Преклоню перед чорними пащами вікон, одвірок,
Перед склом, що хрустить на панелі, упавши з стіни,
Може, в темних слідах, що отут залишились від звіра
І моєї солдатської крапля вини.

1943

МИ ЗАГУБИЛИ ДРУЗІВ НА ВІЙНІ

Ми загубили друзів на війні,
Забули про тепло своєї хати,
Кохані встигли інших покохати
В розлуці в дальній стороні.

Та, поки на чоботях фронткових
Солдатським щастям блискає підкова,
Тепло дарують нам, хоч випадково,
На перехрестях бойових.

І все ж в суворім побуті простім
Ми маримо теплом своєї хати,
Кохані знову будуть нас кохати,
Нам все простять, і ми їм все простим.

У теплій ласці, в рідній стороні
Кохання знайдем і вернем коханих,
Але чи знайдем друзів полум'яних,
Яких ми загубили на війні?

1943

ПІСНЯ
БУВАЛОГО СОЛДАТА

Уже нас звать бувалими
Солдатами... А так!
Де тільки не бували ми
У полум'ї атак!
З фашистськими навалами
На Волзі воювали ми,
Під вогневими шквалами
Пізнали бою смак.
Разів по сто вмирали ми,
Та цілі як-не-як.

Лісами йшли дрімучими,
Тонули в болотах.
Нас втома, спрага мучили
На всіх, либонь, фронтах,
Під блискавками й тучами,
Під вибухами злющими,
Перепливли кипучий ми
Дніпро наш на плотах,
І вирости над кручами
Всім ворогам на страх.

Ми із заліза ковані,
Пройшли крізь смерті дим,
Лютовані, гартовані
В горнилі вогневім,
Жаданням помсти сковані,
Умілі, метиковані,
На справи ризиковані
Йдемо під бою грім.
Разів по сто бомбовані
На полі бойовім.

Тож недарма солдатами
Бувалими нас звать.
Доріг пройшли багато ми,
Квітчали в славу путь.
З своїми автоматами
Ще будем воювати ми
За синіми Карпатами —

Туди шляхи ведуть.
А вврем, то вврем солдатами —
В піснях нас пом'януть.

1944

ПРИМАРА СТАЛІНГРАДА

Фашистський утікав вояк
На захід з поля бою,
Але не міг втекти ніяк —
Фашистові стіною
Перетинала втечі шлях
І спереду і ззаду,
Як невідступний, грізний жах,
Примара Сталінграду.

Вона виходила з пільми,
З усіх боків ставала,
Вона гранітними грудьми,
Як брила, як навала,
Душила, не давала йти.
Де ж знайде він пораду,
Коли обходить всі фронти
Примара Сталінграду?

Він ладен би зробити рух,
У прірву тьми пірнути,
Але стоїть ланцем навкруг
Затиснутий, закутий.
Він у дрижанні вогневім
Скрізь пізнає відплату.
Куди не рушить — перед ним
Примара Сталінграду.

І він упав, німий хробак,
Навік прибитий жахом,
В багно зарився і заляк,
Щоб стати чорним прахом,

Щоб більш не бачити йому,
Як грізно вийшла з саду
Під Корсунем, крізь дим і тьму
Примара Сталінграду.

Отак усі вони впадуть,
Як чорна купа гною.
І їх могили заростуть
Безслав'ям і ганьбою.
І не втечуть, і не знайдуть
Рятунку і пощади...
Стіною стала їм на путь
Примара Сталінграду.

1944

**ВІТЕР БІЛУ СТРУЖКУ
СТРУЖЕ**

Вітер білу стружку струже,
Котить, котить по землі.
Ти лежиш у полі, друже,
На високому шпилі.

Очі дивляться незрячі,
Біла віхола навкруг.
Підведись, устань, земляче,
Біля тебе я, твій друг.

Тільки знаю: ти не встанеш —
Похолонула рука.
Тільки знаю: не поглянеш
На сумного земляка.

Яму викопаю в полі,
Поховаю у землі,
Де скриплять старі тополі,
Дві тополі на шпилі.

В головах одна тополя,
У ногах друга шумить.
Розлучила нас недоля
На віки, а не на мить.

Прощай, лежи, мій друже,
Люта помста знайде ціль!
Вітер білу стружку струже,
В полі — буря-заметіль.

1944

* *
*

Якби була живою мати,
Хоч би в утомі сивини,—
Як стрінула б мене, солдата,
Живого в третій рік війни?

Чи руки простягла б: «Мій боже!» —
Чи задихнулась би від сліз?
Я уявить собі не можу,
Бо змалку сиротою ріс.

Як били полум'ям гармати
І кров пропалювала сніг,
Я чув велике слово «мати»,
Як найсвятіше із святих.

Воно милішим робить злого,
Від нього кволий ожива.
Мені ж було це дивне слово
З дитинства, як і всі слова.

І от, вертаючись додому
Живим у третій рік війни,
Згадав я матір невідому
В святій утомі сивини.

Мене на ближнім кілометрі
Рідня зустріла і сім'я —
Старий мій батько, добрі сестри.
«Коли б же й мати»,— думав я.

Коли б... І як же б то зустріла,
Який би світ в очах зорів?
Чи заридала б, заніміла
Великим серцем матерів,

Чи впала б до грудей: «Мій боже!» —
Лице умивши болем сліз?
Цього я уявить не можу,
Бо змалку сиротою ріс.

1944

ПОВЕРНЕННЯ

У той сорок третій прославлений рік
Ярами, лісами, долинами рік,
Шляхами війни поміж стоптаних піль
Ішов по Україні Степура Василь.

Забув про спочинок, було не до сну, —
Ось близько Чернігів — якби ж за Десну,
А там, за Десною, чекає сестра,
Та братик маленький, та мати стара.

Там небо над хатою скрізь голубе,
Шовковиця гілкою в шибку шкребе.
Околиця. Став. А за ним сіножать...
І рвався за Десну Степура-сержант.

Йому на шляху автоматник засів,
Степура свій шлях від чужинця звільнив.
Дорогу йому кулемет перетнув,
Степура у дзот дві гранати метнув.

З-під хмари бомбили його літаки,
Стріляли гармати легкі і важкі,
Та він через смерть, крізь огонь навісний
Пробився, прорвався, добіг до Десни.

Добіг, та приліг, та напився з Десни,
Роздягсь, автомат загорнув у штани,
Сорочку — в палатку, щоб там не промок
У лівій кишеніці партійний квиток.

На голову все прив'язав — не біда!
У воду ступив — та й холодна ж вода!
А зверху студений осінній вітрець,
А з вітром гарячий ворожий свинець.

Та хай там свинець — не злякався боєць.
А був із Степури добрячий плавець.
Широка долоня міцної руки —
Махнув — от уже й половина ріки.

По тілу холодні пішли мураші.
І каже Степура собі — поспіши...

Ой рідна хатино! Ой, жде ж там сестра,
Та братик малий, та матуся стара.
Над хатою небо таке голубе,
Шовковиця гілкою в шибку шкребе.

Тривожно здригнулося серце бійця,
Отак, як здригаються наші серця,
Коли ми ступаєм на отчий поріг,
Пройшовши півсотні чи й сотню доріг:

Та що це? Ні саду, ні хати нема,
Село — не село, а пустеля німа,
Півнеба в диму, головешки курять,
І попіл сідає на став, сіножать.

Обдерта шовковиця — де ж та краса?
І гілка крилом перебитим звиса.
Навколо — нікого, хоч клич, хоч не клич —
Одна-одинока закопчена піч.

— Гей, люди! Виходьте! — гукає Василь.—
Де ж ваші привіти, де ж хліб ваш і сіль?
Гей, люди, виходьте, чи є хто живий —
На захід, на захід відлунює бій.

І вийшла із погребя мати стара,
Змарніла та сива.— А де ж це сестра?
— Василю, Василю, забрали її,
Погнали в далекі чужинські краї.

На захід, на захід відлунює бій.
— Чому ж не стріча мене братик малий?
— Василю, Василю, убили його,
Єдиного брата малого твого.

Навколо — нікого, матуся та він.
— А де ж земляки, чи лишивсь хоч один?
— Василю, Василю, нікого нема —
Поглинула чорна фашистська чума.

Дістав тютюну, на травцю присів
І мовив до матері тихо Василь:

— А думав я, мамо, додому прийду
І рідну, привітну хатину знайду.
Над хатою небо таке голубе,
Шовковиця гілкою шибку шкребе.

А ви мені, мамо, на липовий стіл —
Смачного борщу та хлібину навпіл.
Сестриця присяде промовивши: «Іж».
З городу браток прибіжить босоніж,

А ви йому лагідно: «Не заважай.—
І знову до мене: — Кушай же, кушай».
Та бачу — спізшився, на голе примчав...—
Цигарку згорпув. Прикуривши, мовчав.

Навколо нікого, хоч клич, хоч не клич.
Та мати розкрила закопчену піч,
Дістала, поставила на моріжку
Смачного борщу і хлібину м'яку.

— Василю, мій сину, я ждала тебе,
Дивилась на схід, виглядала тебе.
Той борщ, що ти любиш, варила щодня —
Тепер же ти в мене єдина рідня.
Ти їв його змалечку й хліб отакій.
То й виріс, нівроку, міцний та стрункий.
Он друзі ідуть — тож і їх запрошай,
На всіх наварила — кушай же, кушай.

Уже і не чути гарматних громів.
Як відгомін, вибух приплив і відплив.
Підвівся Василь, попрощався, іде.
— Куди ж ти ідеш? Ночуватимеш де?

— Іду до Дніпра, чуєш, гримає бій,—
Отам заночую на передовій,
Щоб ворога завтра в Дніпрі утопить,
Ворожою кров'ю траву окропить.
Бо треба ж і братика відпоминать,
Бо треба ж іти і сестру визволять.

— Василю, мій сину, навкруг же фронти,
Чи прийдеш додому, чи вернешся ти?

— Не можна мені не вернутись — прийду,
Один я мужчина у нашім роду,
А рід мусить жити, і житиме рід,
Аж поки світ сонця освітлює схід.

І матір стареньку притис до грудей,
І рушив на поклик важких батарей.
Задимлений битвою день догорів,
І тільки між кленів та між яворів,
На сірих кушах та на згарищах трав
Хиталися полиски дальніх заграв.

1944

* *
*

Впливає спогаду скорбота,
Глибшає ізморшка на чолі.
Сальський степ. Вечірня позолота
На гарматнім кованім стволі.

В гармашів припали пилом лица,
Та за пилом не сховати гнів.
А дорога степова куриться
Між калмицьких сивих полинів.

Полиски пожарищ огнеликі
По степу вночі палахкотять,
А над полинами — не шуліки,
Чорні «месершміти» клекотять.

Мне стеблину полину убогу,
На лафеті сидячи, солдат.
Озирнись, гармаше, цю дорогу
Не забудь, вертаючи назад,

Щоб її фашисту нагадати,
Спеку, спрагу, полини гіркі,
Повернувши чорний ствол гармати,
На якому сонячні разки.

1944

На хліб черствий припав дороги пил,
А губи аж потріскались від спраги.
По-братськи хліб розділимо навпіл,
З'їмо і зап'ємо ковтком з баклагі.

Рукою губи витremo. Відчуем
Щетину непоголених борід.
У полі чи у лісі заночуем,
Вузьку річку перейшовши вблід.

А на світанку — знову в путь. Безлікі
Дороги в нас, все вперед вони.
І добрі в нас солдатські черевики —
Ми дійдемо в них до кінця війни.

Хай супротивний вітер дужчий, зліший —
Усе з руки нам, сильним і живим.
Лише б кінець війни прийшов раніше,
Ніж ми впадем на полі бойовім.

1944

**ЗАБЕРИ ВСЕ,
ЩО МОЖЕШ ЗАБРАТИ**

Забери все, що можеш забрати,
Тільки спогад мені лиши.
Через всі перепони й загати
Я нестиму його в душі.

Доки йтимемо в битвах цілі,
Поспішаючи й не спіша,
Доки буде в солдатським тілі
Жити вперта моя душа,—

Збережеться той спогад, та мрія
У душі, як минула любов,
Бо у спогаді гліє надія,
Що минуле вертається знов.

1944

**НЕ ЧЕРЕПИ,
НЕ БІЛІ КОСТІ**

Не черепи, не білі кості,
А поле знівечене вщерть.
Не ворони летять у гості,
А бомбовозів чорна смерть.

На вицвілім осіннім цвіті
Рудого попелу наліт.
Та вороги лежать убиті
Чолом на захід і на схід.

Щербаті каски і осколки
Блищать, обпалені в огні,
І санітарні йдуть двуколки
На поклик грому вдалині.

Земля розтерзапа, як рана,
Здається — вже й не оживе.
Ридає вітер спозарана,
Лютіє, з дуба листя рве.

Сідою плине дим габою
І бою доліта луна.
На чорне поле — поле бою
Повільно сходить тишина.

І мерзне дуб гіллям побитим,
Роздертим тілом з-під кори.
Летять над полем і над світом
Набряклі бурями вітри.

1944

ЗГАДКА

В тумані холодного рання,
Покинувши теплий твій дім,
Гіркий полин розставання
Відчув я в серці моім.

Мінливі дорожні картини,
Повиті в сиву югу.
Машини, машини, машини
На битім, на курнім шляху.

На плечах солдатська палатка
У смерчі дорожних пилин,
А в серці — солодка згадка —
Гіркий розставання полин.

1944

* *
*

За якимсь веселим небокраєм,
На Дніпрі, а може, на Десні
В добрий час ми друзів пригадаєм,
З ким ходили разом по війні.

З ким од смерті десь в одному кроці
На землі лишали піший слід.
Пригадаються хороші хлопці,
З ким ділили чарку і обід.

Дальніми узгір'ями крутими
Виміряно тисячі доріг.
Хто ж із нас, солдати-побратими,
Цих доріг у згадці не зберіг.

Хто на цих дорогах не стрічався
З добрими й недобрими людьми,
З друзями навек не розлучався
За чотири літа й три зими.

А були ж дотепні та уперті,
Весело дивилися на світ.
За хвилину чи за дві до смерті
Жить збиралися по сотні літ.

Жартували: — Ні, не повмираєм,
Не таким гартовані вогнем! —

За яким же світлим небокраєм
Друзів дорогих ми спом'янем?

За Дніпром, Десною, де шугають
Білі чайки, очерет гуде?..
А можливо, нас живі згадають,
Може бути й так — війна ще йде.

1944

* *
*

Що є в сапера? Лопата, сокира,
Мішок та пара білизни в мішку.
І з ним від Волги аж до Сандоміра
Пройшов він дорогу свою важку.

Пройшов, хоч роки не ті вже, не браві,
Хоч на ногах і руках пухирі,
Він, тесля старий, робив переправи
На Дінці, на Дніпрі, на Дністрі.

Проніс із собою хазяйські мислі.
Сам — на війні і син-тракторист.
І ось тепер аж на бистрій Віслі
Під Сандоміром поставив міст.

Не розгинав трудової спини,
Хоч бомби падали, очі їв дим.
І ось на плацдарм потяглись машини
З боеприпасами, хлібом, пальним.

Ідуть і йдуть — ні кінця ні краю,
А він — коло ватри. Блищить ріка.
І, мабуть, не кожен його помічає —
Теслю, сапера-поліщука.

Та він за тією не гониться славою,
Він своє місце знає в ряду.
Він гордий, що воїни грізною лавою
Йдуть по мосту ворогам на біду.

А може, колись, як вертатимуть з бою
Вже з перемогою додому, назад,
Згадають, що трудовою рукою
Зводив цей міст сапер-солдат,

В якого тільки — лопата, сокира
Та руки селянські у мозолях,
А він же від Волги до Сандоміра
Прокладав через ріки воїнам шлях.

1944

ЗЕМЛЯНКА

Солдати прийшли на осінню полянку,
У кожного автомат і саперна лопата.
Зрубали сосну, спорядили землянку —
Смолою запахла нова їх хата.

Пічку зладнали при тихій годині,
В пічку — сучок із смолистою тріскою.
Що іще треба в поході людині —
Затишно, тепло, і вогник потріскує.

З лугу принесли сухого сіна —
Будуть звичайні солдатські постелі.
Всі закурили. Зігрілась соснина,
Краплі смоли по стіні і по стелі.

Сіно пахуче рівненько послали,
Зверху палатка — не спати ж на суччі.
Вже одного й по обід послали —
Борщ, та каша, та хліб насущний.

А пообідали — стало вже й темно.
Пахло смолою і хлібом житнім.
І відчула соснина — зросла не даремно,
Бо ж так змогла бійцям послужити.

1944

**В МАЗУРСЬКІ ЗАКУТКИ
ВЕДМЕЖІ**

В мазурські закутки ведмежі
Нас привела солдатська путь.
З-поміж лісів готичні вежі
Костьолів польських устають.

Застиглі у німій погрозі,
Як гостроточені списи,
Стоять обабіч при дорозі
Зразком холодної краси.

Мов сірі мамаї дорожні,
Встають з осінньої пільми,
А ми проходимо, безбожні,
По бруку крешем чобітьми.

Ми знаєм: наша путь незмінна
У всякий день, у всякий час —
Залізна, ґрунтова, камінна —
Веде до перемоги нас.

Бо нам, солдатам-побратимам,
Відомо: хай крізь грім і дим,
Та чим на захід швидше йтимем,
Тим ближче — шлях у рідний дім.

І те солдатові відомо —
Він знає істину одну,
Що славний шлях його додому
Лежить через Німеччину.

А потім десь в тіні смереки
Чи на Дніпрі — в красі, в теплі,
Ми будем згадувать далекі,
Холодні готики шпилі.

1944

**СПАЛАХОМ РАКЕТНИМ
ОСІЯННА**

Спалахом ракетним осіянна
Осені імжилистої ніч.
Русичі — вкраїнці, росіяни
Лісом ворогу ідуть навстріч.

В тьмі кромішній не зіб'ються з шляху —
Поклик серця — їм дороговказ.
В поглядах — ні сумніву, ні страху,
Тільки блиск від люті і образ.

Простори Вітчизни за плечима —
Згарища, погаслі в зливні сліз.
Воїни гарячими очима
Бачать помсти шлях крізь темний ліс.

У мовчанні — невблаганні, дужі
Идуть у морок мокрої п'тьми.
Тільки сильні руки на оружжі,
Тільки гілки тріск під чобітьми.

Темна ніч. Далеко до світання,
До фашиста ж — крок і вже межа,
Для фашиста — ніч оця — остання:
Шлях закінчить біля бліндажа.

На світанні ворони закрядуть,
З лісу вирушаючи в політ,
І очима мертвими побачать
Вороги холодний сонця схід.

1944

З ПОПУТНИМ ВІТРОМ ЗАОДНО

Ні береста, ні яворини —
Сосна, осичина стара.
Прилинь же, вітре, з України
Теплом хаток з-понад Дніпра!

Солодким духом рути-м'яти,
Степами, де стерня й полин,
Поклоном з батьківської хати,
Листом від милої прилинь.

В краю далекому — не дома,
Болото, ліс, руді піски.

Солома тут — не та солома,
Чебрець і верес — не такі.

Полин у полі й нехвороща
Шепочуть пісеньку свою.
Та нехвороща нам дорожча
Ота, що в рідному краю.

Не спалахне тут кущ калини,
Червоним не махне крилом.
Прилинь же, вітре з України,
З долин дніпровських напролом!

І ось від Канева й Трипілля
Із пахощами хатніх стріх —
Принадним духом зелен-зілля,
Шуганням пралісів старих —

Через ліси, долини, доли
Далекий вітер приліта
І шинелей солдатських поли,
Пустуючи, перегорга.

Солдати кажуть: — Вітер з дому,
А ждали ж ми його давно! —
І йдуть вперед на поклик грому
З попутним вітром заодно.

1944

ЗА ВІСЛОЮ

За Віслою грому глухі перекати.
І хоч би замовкнув на час, одпочив.
За Віслою в свіжих траншеях солдати
Готові до подвигу вдень і вночі.

Дощами обмиті, засмаглі на вітрі,
По сажню на зріст, по півсажня в плечах.
На слово скупі, тільки усмішки хитрі
Глибоко у синіх та карих очах.

Не раз уже бомбами хлопців глушило,—
В шрамах вузлуватих, як добрі дуби.
Кравчина з Путивля, з Батурина Шило,
А Джумангалієв із Актюби.

Такі не бояться ні тучі, ні грому,
Нічим не здивуєш бувалих тепер.
Сидять. Закурили.

— Далеко ж додому!

— А певне.

— Це ж скільки з Берліна в Остер?

— Нічого. Не так вже й далеко, гвардійці.

Минулої осені далше було.

Згадайте, ще бились у Пуші-Водиці,

А поруч же Боярка — рідне село.

Проходять танкісти:

— Ну, як тут, піхото?

Гадаєте все про домівку, либонь?

— А холодно вам не буває?

— Чого б то!

— А дощик не мочить?

— В землянці — вогонь.

— Шапки та шинелі промоклі посушим,

Візьмем автомати, мішки похідні

Та з боєм на їхній Берлін той і рушим.

— Давайте!

— А ми підвезем на броні!

За Віслою грому глухі перекати.

Злітають ракет полохливі разки.

За Віслою в мокрих шинелях солдати —

Узбеки, українці, сибіряки.

1944

* *
*

Жевріють пожежі. Димні марища
Стелються. Ще й попіл не осів.
Хоч би випав дощ на ці пожарища,
Хоч би головешки загасив.

Хоч би на сади, війною звалені,
Свіжою рососою покropив,
На солдатські голови, обпалені
Спекою і полум'ям боїв.

Щоб земля зітхнула покалічена,
Цвіт ожив на брустверах траншей,
Щоб остигла, помстою насичена,
Жадоба сердець і батарей.

Чорна хмара виплила, нависнула,
Розпустила довгі дві коси,
Блискавками зламаними блиснула,
Пролилась дощами на ліси,

На сади, на квіти й димні мариша,
На метал гарячих батарей.
Зашкварчали гаснучи пожарища,
Підвелась трава біля траншей,

Покалічена земля задихала,
Сталь гармат остигла, куль свинець,
Тільки не остигла гніву віхола
У глибинах воїнів сердець.

Понад попелищами зловіщими,
Стерши з чол краплистий дощ і піт,
Автомати стиснувши ручищами,
Кинулись за ворогом услід.

1944

* *
*

Дроти колючі в полі ржаві
Лежать, скрутившись, у вузли.
З якого краю і держави
Їх на Україну завезли?

Вони вп'ялись у тіло нивці
До болю, крику, скреготи,
Їх завезли з Європи німці
На наше поле, ці дроти.

За шляхом, боем битим, близько
Ржавіють на землі сирій,
По них звивається березка,
На них спинається пирій.

В клітках траншей їх бомби рвали —
І ось, мов мертві їжаки,
У дзота чорному проваллі
Ржавіють гострі колючки.

Цей дріт в чужих кував державах
Отой, що бився тут, солдат.

Гниє на колючках іржавих
Зеленої шинелі шмат.

1944

* *
*

Значить, добрі в нас сили,
Значить, душі міцні,
Раз дійти ми зуміли
Крізь пекельні вогні,
Крізь дроти і повз братські
На дорогах могили —
Аж на схили Карпатські,
Що в димах посивіли.

Значить, ми воювати
Вмієм добре, як слід:
Із-за Дону в Карпати —
Від чобіт наших слід.
Не ковгнули нас ріки,
Пожари не спалили;
Наші душі — великі,
Невичерпні в нас сили.

1944

* *
*

Наші сили війна вивіряла муками,
Карбувала в боях нас шрамами й рубцями.
Перед нашими дітьми — синами й онуками
Нам не соромно встать рядовими бійцями.

І не тільки ділитись ковтком з баклагги
Чи махорки пайком із кисета старого —
Вони будуть навчатись у нас відваги
Та любові до отчого дому святого.

Слави ми у далеких віках удостоєні.
І коли будуть нас споминати —
Добрі, скажуть про нас, були воїни,
Справжні, скажуть, солдати.

1944

* *
*

Ми робим те, що будуть знать віками
Праправнуки.
Ми в битви ідемо.
І тими ж мужніми руками,
Якими перемогу куємо,
Як незабутні спогади та згадки,
Ми на ходу — в дорогах, у бою —
Заносим коротесенькі нотатки
У заповітну книжечку свою.
Хай не за кожен день — хоч би за місяць,
І не за кожну смерть — нехай за бій.
По цих нотатках інший літописець
Колись розгорне сторінки подій.

1944

БАЛАДА ПРО ЛИСТИ

Писав листи і не знав, де подіти,—
З собою носив, біля серця беріг.
Плакати буде чи буде радіти
Мати, коли прочитає їх?

Десь за Дніпром вона, у Василькові.
Вже посивіла, маленька, стара...

На черевиках залізні підкови
Стерлися двічі в путі до Дніпра.
Вдень і вночі ведучи батарею
В наступ, в атаки, через фронти,—
Думав про неї, радився з нею,
В кожному місті писав їй листи.

Цей в Сталінграді, оцей за Роздорською —
Брали станицю таку на Дону,—
Ці два під Харковом, цей вже за Ворсклюю..
Все у листах описав про війну...

Знову бої. Та запеклі, та люті ж!
З флангу на ворога вперто наліг..
Визволив Сваром'є, визволив Лютіж..
От тільки в Київ заїхать не зміг.

Там прапори пламеніють святкові.
Та батарею ж не можна спинять..
Але в хатину одну в Василькові
Все ж завернув, щоб стареньку обнять.

— Мамо! — сказав, — ой голівонько ж сива!..
Я повернусь! Але зараз — діла!..
І загоріла рука некваплива
Із-під шинелі листи подала.

— Сину мій! Сину!.. Моя ти надіє!..
— Я поспішаю, матусю, пусти!..

Мати старенька і плаче, й радіє,
Мати читає від сина листи.

1945

ЗА ДНІПРОВСЬКИМИ ПЕРЕПРАВАМИ

За дніпровськими переправами,
В Переяславі, в Букрині,
Заростають кугою і травами
Кручі, палені в смертнім вогні.

Лози, січені автоматами,
М'яті гусеницями коліс,
Стали буйними та кошлатими,
Ще міцніше в пісок вп'ялись.

Наче знають, що треба добре
Ім триматись за рідний ґрунт.
Так, солдати це знали й хоробро
З ворогами бились отут.

У задумі дніпровські води
В Чорне море пливуть, пливуть.
Ні туману вгорі, ні негоди.
Ні громів над ними не чуть.

Прийдуть правнуки і нащадки
У роздолля цієї краси.
Збережи, Переяславе, згадки
Про солдатські, про наші часи.

Пронеси їх крізь щастя і муку
І колись при вечірній зорі
Розкажи моему онукові
Про велику війну на Дніпрі.

1945

НАД ЧАРНОЮ

Як чорною віспою, вирвами-ямами
Зрита земля понад Чарною-річкою.
Вільхи та лози хиляться п'яними,
Гнеться береза погаслою свічкою.

Трави, що тут на кремнистому ґрунті
Вперто зросли колючками-бадиллями,
Разом у вибухів чорній отруті
Повигорали, сухі та задимлені.

Клоняться сосни, побиті, посічені:
Кулею — наскрізь, осколком — до крові.
Мертво звисають гілки покалічені,
Навіть од вітру упасти готові.

Наші солдати, у битвах уперті,
Били фашистів тут з ранку до вечора.
І дерева не ховались од смерті,—
От і стоять обгорілі, попечені,

Аж поріділи за день жорстокий.
Та віддалиться, замовкне битва,
Заворкотять весняні потоки,
Ласкавий квітень розгладить віти.

І залопочуть у райдужнім цвіті
Вільхи, берези, ромашка біла...
Все оживе на білому світі,
Все, що війна убивала й не вбила.

1945

НА ПОЛІ БОЮ

Стоять полукіпки зчорнілі,
Улітку складені в ряди.
Тепер розбиті, обгорілі,
В чужі закручені дроти.

Десь ворог утіка за Одер —
Тісний тепер для нього світ.
Стернею йде поляк-господар.
Розплутує колючий дріт.

Снопи з полукіпка у січні
Під руки взяв — до току в путь.
Хоч колос чорний — віковічні
Із нього зерна проростуть.

1945

У КОСТЬОЛІ

Село попалене. Вулиці голі.
Ніде погрітись нашому брату.
Хіба що в костьолі? Тільки в костьолі!
Бог — він не раз помагав солдату.

Ми увійшли. Навкруги солома.
Побиті кіоти, дідами будовані.
Виходить, німці жили тут, як дома,
Як у хліві кабани годовані.

Та німці тепер лежать у полі,
Не бог покарав їх — ми покарали.
Хай же нам Єзус простить, що в костьолі
Ми на органі пісні наші гралі.

То гармоніст наш Микита Козка
Сів за орган, дослухався тону
І — хай простить йому матка боска —
Перший заграв нам — «Реве та стогне...»

Хоч пісню цю нині співати й не модно,
Та ми проспівали її за Віслою,
І нам здалося, що богу це вгодно,
Що він прихильно, уважно нас вислухав.

1945

САПЕР

Ще містечко все в диму,
Горить дахів солома.
А першому ж зайти кому?
Саперу, річ відома.

І він іде поміж халуп,
Поміж домів камінних.
Його рука і довгий щуп
Спиняються на мінах.

Він землю й щєбінь розгріба,
Пил обережно змахує.
У нього хитра боротьба
Зі смертю-костомахою.

У нього з нею смертний бій.
Іде він по руїні.
Три міни зняв на мостовій,
Четверту — на стежині.

Будинок щупати почав
Від стін аж до підвала.
І раптом бачить — дитинча
У дім попрямувало.

Він аж здригнув.— А подожди! —
Він закричав тривожно.—
Там міни, хлопче, йди сюди,
У дім ходить не можна!

Дитина ж — просто на поріг
І тягнеться до клямки,
Санер до хлопчика підбіг:
— Куди ти?
— Я до мамки.
— А мамка там?
— Не вем, не знам.
Із ганку зняв дитину
І потягнувсь до клямки сам,
Відчувши нюхом міну.

Зайшов у дім — пільма чадна,
Віконниці б відкрити.
Він руки простягнув — стіна,
В стіні вікно — розбите.

Штовхнув віконницю, і вмить —
Удар, вийнуло чадом,
Відчув, що крутиться, летить
Поміж камінним градом.

Проте устав. Пилюка й дим,
Розбиті вікна зяють.
Всміхнувся:
— Ну й гроза, ну й грім,
Отак-от мін шукають!

І все ж обшарив кожен кут
Кімнати, стінку кожну

І вийшов:

— Хлопче, ти ще тут?
Заходь, тепер вже можна.

Кров на чолі обтер. Крізь дим
Говорить до дитини:
— Тепер нічого, йди у дім,
Там більш немає міни.

І знов пішов поміж халуп,
Поміж домів камінних.
Його рука і довгий щуп
Спиняються на мінах.

1945

КРАКІВ

Виковзані шинами, аж лакові,
Для чобіт підкованих слизькі,
Збіглися шляхи-дороги в Кракові
І розбіглись в вулички вузькі.

Шведська цитадель старими мурами
Обіперлась на зчорнілий брук.
За бійниць отворами похмурими
Чути давнини столітній гук.

Йде піхота, йдуть колони танкові,
Громом заглушають гук століть.
І дрижать старі квартали Кракова,
І земля ворожа задрижить.

Бо йдемо з грозовим стуком-постуком,
Залишаєм на землі сліди.
Гнутися чужим мостам і мостикам
Від цієї нашої ходи.

Задвигтить земля, вогнем розпечена,
З Кракова — шляхи до вражих нор,
Близько, близько — ось вона, Німеччина,—
Кенігсхюте, Гляйвіц, Ратібор.

І спішать бійці з шляху далекого
На панелях, де сліди від куль.

Вулицею Казимежа Велького
Через чорну ніч іде патруль.

1945

СТВЕРДЖЕННЯ

За покалічення і втрати,
За горе, що не перейти,
Я перед світом можу стати,
Як свідок правди й правоти.

Не поклоняючись розп'яттю,
А обіпершись на броню,
За отчий дім ішли ми раттю,
Що не вклоняється чоґню,

Що на вогонь вогнем трикратним
Відповідає крізь вогонь,
Що земляків єднанням братнім
Розлущує ворожу бронь.

І зріти колосу й волоттю,
Бо ми, зламавши опертя,
Міцні, живі, живою плоттю
Скріпили, ствердили життя.

1945

НІЧЛІГ

Річка, ліс, невеличка полянка.
Путь-дорога. Сутінку дим.
— Як ім'я твоє, дівчино?
— Янка.
— На ніч пустиш?
— Заходьте в дім.

Натопили маленьку плитку,
Картоплини в вугіллі спеклись.
Стало тепло, неначе влітку,
Стало затишно, як колись.

А затим попили гербату.
(Щира дяка за хліб і сіль!)
Кожен згадував рідну хату,
Що за тисячу верст звідсіль,

Що не чує бойовища шуму
З чужоземної сторони,
Кожен думав солдатську думу,
Кожен бачив домашні сни.

На подвір'ї прощалися вранці —
Путь-дорога, далекий світ.
Кожен довго дякував Япці
За нічліг, за тепло, за привіт.

А вона, бистроока дівчина,
Посміхалась: — Заїдьте колись.—
Ми сказали: — Уже з Берліна.—
І на захід шляхи потяглись.

1945

**ПИТИ ВОДУ,
ЇСТИ ХЛІБ ІЗ СІЛЛЮ...**

Пити воду, їсти хліб із сіллю —
Тільки б жити, тільки б знать про те,
Що життя сухою заметіллю
Дум і діл твоїх не замете.

Тільки б знати, що труди й пориви
На землі лишать свої сліди —
Урожаєм зашумлять на ниві,
Упадуть плодами на сади.

Тільки б знать, що плід потрапить в руки
Тих, що древній наш продовжать рід.

Хай тоді візьмуть його онуки,
Знайдуть дум і діл глибокий слід.

Хай стають на битву з заметіллю,
Зрозумівши, що таке порив
І що хліб черствий з гіркою сіллю
Недаремно їхній предок їв.

1945

* *
*

Вузьких чужинських вулиць злами
Колише рокотом луна.
І «Взвейтесь, соколи, орлами»
З імлі світанку вирина.

Здригається кварталів пуца —
Солдати встигли відпочить,
Ідуть, і пісня невсипуца
Над чорним Крайцбургом звучить.

Її несуть, як повну чашу
Хмільного, доброго вина,
Солдати наші, пісню нашу,—
Аж громом котиться луна.

Над полем бою, над землею
Своя солдатська в неї путь —
До Крайцбурґа пробились з нею,
За Одер далі з нею йдуть.

І в чорному чужому місті
До радості і до снаги
Приємно чути нашу пісню
Під крок солдатської ноги.

1945

ДУМА СОЛДАТА

Там, де в дніпровські води впливає
Чистих деснянських вод течія,
Там проживає, мене виглядає
Дівчина-цвіт — наречена моя.

Рівна, та строга, та брови півколом,
Та гордовита, не очі — вогні.
Не посміхнеться нікому ніколи —
Тільки мені, та не часто й мені.

Вийдем, бувало, та сядем на лузі —
Хмарка Десною в Дніпро попливла.
Сядем та глянем — брати мої, друзі!
Простору скільки, краси і тепла!

Так би в задумі, здається, й дивились —
Погляд у погляд та в даль-далину.
Ми після жнив би уже й одружились,
Та — ще до жнив я пішов на війну.

Скільки доріг, та боїв, та походів —
З Волги до Дону, з Дінця до Дніпра.
Вишгород брав, мимо дому проходив,
А от зайти не зайшов — не пора.

Ну, а тепер за розлуку одважу
Ворогу вщертъ, до кінця і смовна:
Сотнями куль на голову вражу
Википить помста моя до дна.

Одер запіниться кров'ю і Вісла,
Трупи фашистські під лід несучи.
Друзі мої! Наближаються числа
Зустрічей з тими, що сняться вночі.

Ось я вертаюсь з переднього краю,
Груди мої в орденах, в сребрі.
На пароплав «Кочегар» сідаю
В травні при тихій ранковій зорі

І їду туди, де в Дніпро впливає
Тихих деснянських вод течія,
Де проживає, мене виглядає
Дівчина цвіт — наречена моя.

Дні будуть теплі, сади дивовижні,
Я — теці поклін, бо такий вже закон,
І, не відкладаючи, в першому ж гижні
Весілля згуляю на цілий район.

Та що на район — по всій окрузі
Хай знають місяць чи й два підряд,—
Весілля справляє, брати мої, друзі,
Дивізії Київської солдат!

А на весілля покличу з собою,—
Так з нареченою я порішив,—
З фронту, після останнього бою
Всіх своїх друзів, товаришів.

Так що, братове, оце доконаєм
Ворога, щоб і слідів не було,
Та комірці білі попришиваєм,
Та й — прошу ласкаво — до мене в село.

Ви уявляєте: ми приїжджаєм,—
Груди у всіх в ординах, в сребрі.
Нас — з перемогою, ми — з урожаєм,
Що вже там буде — й не говори.

А патанцююсь, та пагуляюсь,
Та повідводжу товаришів —
На «Кочегар» — і в Острі поселяюсь,
Так з нареченою я порішив.

Місто хороше, там моя мати,
Ліс і Десна у красі без прикрас...

Гей, споряджаймо ж, брати, автомати,
Наблизим весілля нашого час.

1945

НАМ ПРИЗНАЧЕНО ПО ШТАТУ

Брязне зброя, шляхом битим
Добрі коні захропуть.
Над чужим похмурим світом
Знову день і знову путь.

Поглинаючи простори,
Важко дихають мотори —
Вдень, увечері, вночі
Танки йдуть і тягачі.

По Форштадту, по Нейштадту,
Через ями, крізь дротині —
Офіцера і солдата,
Нам призначено по штату
Всю Німеччину пройти.

1945

РІДНА ЗЕМЛЯ ПРОМОВЛЯ

Б'ють знову важкі батареї
В квітневого вечора млу.
Снаряд вибухає за Шпрее,
За Одером в сизім пилу.

І пасмами диму рудими
Пожежі далекі встають.
Так, значить, уміло, не мимо,
А точно наводчики б'ють.

Далеко — кілометрів сотні, —
Та чуть гармашам здаля,
Як східні вітри перельотні,
Як рідна земля промовля.

І нищать важкі батареї
Засічені цілі нові.
І відгомін грому за Шпрее
Звучить у салютах Москви.

1945

СОРАТНИКИ

По закруті кущів кошлатих,
По щєбню, попелу, траві
Ідуть в шинелях і бушлатах
Мої соратники живі.

Приємне кованим підковам
Доріг камінних полотно.
А десь за Бродами, за Львовом
Траншеї копані давно.

Ми там сиділи під дощами,
Під сонцем зморені пеклись.
Ми звідти темними ночами
В бій на фашистів піднялись.

І відтоді дороги й числа
Дрижать у ревищі гармат.
Позаду Буг, позаду Вісла,
І наш за Одером солдат

Іде через кущі кошлаті,
По щєбню, по рудій золі,
В шинелі сірій чи бушлаті
По нами звільненій землі.

Прослалася дорога світла,
Далекій обрії ожива.
За Львовом, за Дніпром розквітла
Квітневим килимом трава.

Траншеї, бруствери смугасті
Зрівняли плугом орачі.
І в свіжі борозни у щасті
Зерно поклали сіячі.

Блищать плугів ясні чересла,
У стрілку йде озимина.
Земля поранена воскресла,
Квітневим громом б'є весна.

За Одером проходять роти,
Підкови крешуть серебром.
А в щасті жде їх повороту
Земля розквітла над Дніпром.

1945

КЛЕН

Гіллям розложистим і зеленим
Клен у парку шумів скільки літ.
В час бою вибухла бомба під кленом —
Лишився стовбур без листя, без віт.

Ні шуму привітного влітку, ні тіні
В спеку від клена більше нема.
Не розростися тепер деревині,
І поливати її дарма.

Травень дихнув теплом животворним,
Зазеленіла в парку трава.
А він стоїть стовпом потворним,
Не воскресає, не ожива,
Не зустрічає весняного часу,
Не відчуває, яка благодать.

Прийшли школярі сьомого класу,
Стали алеї в парку рівнять,
Засипали давні траншеї, щілини —
Більше війні сюди не вертать.
Коли ж підійшли до деревини,
Один промовив: — Давайте копать!

Вогкої землі скиби рівні
Заступи різали, кидали вбік.
А потім школярі взяли при корінні
І вивернули клена під дужий крик.

З весняного парку його проводжали,
Він їхав на возі без листя й віт,
А на його місці кленок моложавий
Уже зеленів, як життю привіт.

1945

КАМЕНЯР

На розі вулиць доти бетонні,
В стінах пробиті похмурі ніші.
Ворог стріляв тут по нашій колоні,
Та наші солдати були пильніші.

Щоб ворог не міг ступити кроку —
Затисли, здавили, не дали дихнути.
Це було ще минулого року —
Досить давно, вже можна й забути.

Але ці доти, сірі, похмурі,
Що над панелями понависали,
Свідчать, що міста древні мури
Вибухи битов не раз потрясали.

Дощі квітневі разом з снігами
Змили з панелей вапна муку.
Прийшов каменяр, став міцними ногами,
Над дотом похмурим заніс кирку.

Не вибухи люди почули — удари.
Шелеснули парки, зітхнули сади:
Креші, каменяре, лупай, каменяре,
Змітай, каменяре, чужинські сліди!

1945

ПЕРШИЙ ГРІМ

Гримнув перший весняний грім.
Перші краплі дощу клечального
Увібрала земля лоном своїм
Для колоса житнього,
Для цвіту гречаного.

Умилась росами бруньки на вишні.
Загомоніли сади по-дружньому.
Переливаються лани пшеничні,
До сонця тягнучись
Стеблами пружними.

Густіє озимих килим — обнова,—
Сіячам за труд воздасться сторицею,
Веселка розквітла семикольорова
І розсипалась салютом
Над столицею.

1945

МИ НЕ В БОРГУ

Ми не в боргу. Усе, що мали
І що могли,— ми віддали,
Щоб наші ниви і квартали
Воскреснули з чадної мли.

Не манівцями і не потай,
А гордо несли серця гнів.
Ми кров'ю і солдатським потом
Кропили землю рідних нив.

Наш піт солоний рясно падав,
Щоб землю чорну оживить.
Ми нашим шанцевим лопатам
В боях не дали поржавить.

Не диво ж, що на пожарищі,
Де пролилась солдатська кров,
Як письмена пророчі, віщі,
Лягли підвалини будов.

Мости над ріками залізні
В стрункій підводяться красі.
Ми віддали своїй Вітчизні
Любов, солдатські сили всі,—

І в боржниках нам не лишатись.
А ворогу принісши згин,
Нам по-юнацькому пишатись
Красою молодих дружин.

1945

В ВЕЧІРНІМ ВІДНІ

В вечірнім Відні в тишині
Я згадував далекий Канів.
Нагнуті лози, тінь каштанів,
Серед Дніпра хисткі вогні,
Шум пароплава вдалині,
Що затихав і в безвість канув.

Далеко до товаришів,
До неї, що одна чекає.
І тільки Канів нас єднає.
Я серце й думи там лишив,
Те, чим в дорогах дальніх жив,
І серце «повернись» гукає.

І жду я, жду, коли ж вернусь,—
В години скорі чи нескорі
Під росохаті осокови,
В мою кохану мрійну Русь,
Ясну в зеленому уборі,
Міцну у радості і в горі,
І зупинюсь, і поклонюсь.

Темніють брили кам'яні,
Заходить ніч. Чорніє Відень.
Обходить тиша, ніби злидень,
Руїни сірі цегляні.
І через простори нічні
Шепочу рідній стороні:
— Добридень, краю мій, добридень!
В вечірнім Відні, в тишині.
Добридень, Каневе! Зелені,
Червоні лози в берегах,
Струнки тополі на шляхах!
Хай гріють вас вітри південні,
Хай поять роси вас щоденні,
Медові роси на лугах.

Я бачив світ. В людському морі
На буйних водах вперто плив,
Не гнувся в смерчі смертних злив.
Мені світили східні зорі,
Шуміли рідні осокови,
І вітер з України грів.

Там зріють ниви наливні,
Там сонця блиск на тихих водах.
Мій перший, мій останній подих —
Моїй найкращій стороні,
Що видилась у снах мені
В боях, трудах, важких походах...
В вечірнім Відні в тишині.

1945

ЗАПОВІТНА ЗЕМЛЯ

Над Дунаєм південна спека,
Тихо схитуючись, снує.
Я закрию очі — далека
Батьківщина моя встає.

Богатирські ліси, і ріки,
І поля у прибої хлібів.
І оселі, й міста великі,
Де зростав я, де жив, любив.

Українські пісні, російські,
Ті, що чув і що сам співав.
Море Чорне, море Каспійське,
Що не раз я перепливав.

І долини, і височини,
Рідний вітер з густих дібров.
Устає моя Батьківщина,
Моє щастя, моя любов.

Над Дунаєм вечірні зорі.
Вітер холодом прошумів.
Мов хисткі перевернуті гори,
У Дунаї — тіні домів.

А довкола — чужа розмова.
Ніч заходить віденська стара.
Та на ранок зоря малинова
Знов засяє моя зоря.

Пломениста, умита, рання
Привітає мене здала.
Там за нею моє кохання,
Заповітна моя земля.

Пропливе зоря над Дунаєм,
Блиском рос позолотить траву.
Так я з рідним коханим краєм
У чужому краю живу.

*1945
Відень*

ДРУГОВІ

Серця не кволі в грудях маєм,
Не кволий розум в голові,
Ти на Дніпрі, я за Дунаєм —
Одною думою живі.

Хоч нерозсудливі й гарячі
Буваєм часто ми в житті —
Не заколишуть нас удачі,
Невдачі не зіб'ють з путі.

Ні славослов'ю, ні образам
У наші душі не вповзти.
Важкі шляхи пройшли ми разом,
І разом далі нам іти.

Між нами відстані великі,
І проста їх не перейти,
Та не розлучать нас вовіки
Ні ріки, ні гірські хребти.

Ми наших недругів пізнаєм
І в тьмі, як при ясному дні.
Ти на Дніпрі, я за Дунаєм —
Одною силою міцні.

І непоборна тая сила,
Вона ключем гарячим б'є.
Одна вітчизна нас ростила,
Один народ нам батьком є.

В прийдешне дивлячись пильніше,
Йдемо на труд і боротьбу.
Ми знаєм — правота сильніша,
Вона подужає злобу.

1946

ТИ СНИШСЯ В СНАХ МЕНІ

Ти снишся в снах мені, далека,
Та найдорожча від усіх,
Струнка, задумлива смерека,
В вінку із квітів польових.

Не спиш, ідеш, до нас гукаєш
І ніч, і день, і рік, і вік.
Чоло засмагле освіжаєш
У водах синіх-синіх рік.

До моря йдеш. Дійшла, спинилась —
І вже Таврида ти, і вже
Пшениця скрізь заколосилась,
І кінь в степу гарячий рже.

До гір дійшла, простерла руки,
Трудні, утомлені, святі,—
І вже шумлять столітні буки
Із прохолодою в путі.

А степом стеляться дороги
На схід, на захід, у світи.
І ти підводиш очі строгі
До далши, до висоти.

А на плечах твоїх узори,
На плахті вечір догоря.
І тихі води, ясні зорі,
І пісня, й дума Кобзаря.

По жовтих стернях, по корінні,
Через байраки, степ, яри
Ідеш ти в сонячнім промінні
Повз ясночолі явори.

Шумлять тополі десь при морі,
Й летить до тебе, поспіша
На тихі води, ясні зорі
Моя утомлена душа.

Ти снишся в снах мені, далека,
Дорожча від скарбів земних,
Струнка, задумлива смерека,
В вінку з волошок польових.

І я не чуюсь самотинно,
Душа з утоми ожива.
Моя країно, Україно,
Найкраща квітко степова!

1945

ВСЕ ЧОГОСЬ ЧЕКАЮ

Все чогось чекаю, сам не знаю,
Звістки жду з далеких рідних міст.
Вийшов би до тихого Дунаю
За високий Королівський міст,

Глянув би — ліси й блакитні гори,
Що ячать, мов з глибини століть.
Та Дунай, в бетонні взятий шори,
Погляду мого не веселить.

І куди один не побреду я
По вузьких завулках кам'яних,
Тільки шум машин мене дратує,
Між кварталів віденських чадних.

Так я зовсім стомлений блукаю
З думами та з тінню самоти.
Все чогось шукаю — сам не знаю.
Звістки жду з улюбленого краю,
А вона не квапиться прийти.

1945
Відень

У КРАЙ ОТЧИЙ

Остання зірка зникла з кону,
Сіяння втративши своє.
І в силу вічного закону
Щоденне сонце устає.
Воно багате — і проміння
На весь шпурнуло виднокруг;
На ліс, на гір черстве каміння.
На росяний холодний луг,
На свіжі струни водограю
Далекого чужого краю.

А я стою, дивлюсь — узорі
Навкруг мережить сонця світ.
Він гасить зорі, красить гори.

І шлю я сонцеві привіт
За те, що устає на сході,
Десь із-за волзької води,
Що побуло в моїм народі,—
І я на схід — туди, туди
Незримо серцем залітаю
З далекого чужого краю.

В сіянні дня стою безмовно.
Іскряться брили крем'яні.
До болю, крику, невимовно
Летіти хочеться мені
Чи пішки йти і денно й нічно
По травах, стернях, по ярах —
У рідний край, куди одвічно
Синовне серце знало шлях,—
На землю руги і розмаю
З далекого чужого краю.

День виростає — сонце вище
Підносить руки золоті.
І я гукаю:— Сонце віще,
Ти освіти мої путі!
Щоб я не збився у дорозі,
Не заблукався, не упав,
Щоб не лишився ув обозі,
А в перших лавах виступав,
Коли в край отчий завітаю
З далекого чужого краю.

А завітаю скоро-скоро.
І заколишеться посів
Від моря до другого моря,
Від цих лісів до тих лісів.
Зустрінуть друзі наймиліші
І побратими на весь вік.
Сип, сонце, іскри найтепліші,
Щоб твій огонь серця нам пік,—
Нехай горю, нехай палаю
Вогнем свого святого краю.

1946

**МИ ДОВГО ПО СВІТАХ
ХОДИЛИ**

Ми довго по світах ходили
І, не байдужі, в час ходи
Все примічали — красні вілли,
Дерев підстрижені ряди,

Прадавні кам'яниці-мури,
Собору піднебесний шпиль,
Модерної архітектури
Примхливий та крикливий стиль.

Те здалеку, те зблизька видне,
Те в позолоті, а оце,
Немов самотне та безрідне,
Стоїть, насупивши лице.

Іду, бувало, та дивлюся
На європейську благодать —
Та це ж фарбована бабуся,
І зморщок їй не приховать.

Ми бачили в широкім світі
Багато різної краси...

А в нас на кованім граніті
Важкі в бетоні корпуси,
Хатки на пагорбах веселі
Біліють в зелені садів.
Прибравшись у нові оселі,
Коханий край помолодів.

Криниця, а навкруг пшениця —
В стеблини колос у руці.
А за тополями іскриться
Вогнями гребля на ріці.

Там грушка дичка, тут ось вишня,
Підвівшись, дивиться на світ.
І, може, не таке все пишне,
Та справжнє, певне, як і слід.

Як не цвіте, так дозріває,
Аж хилиться за небосхил,

Либонь, мовчить, а все співає
І стомлене, а повне сил.

Нехай, бувало, нічка темна
І путь військова не близька,
Та ще й дорога чорноземна
Грузька, осіння не пуска,

Але вперед, вперед, машино,
Добратись треба до осель...

Я отаку тебе, Україно,
Люблю найбільш з усіх земель.

Ти вмилася у сонці раннім,
Хустину скинувши своєю.
Під трудовим твоїм убранням
Красуню юну впізнаю.

1946

ЛИСТ ІЗ ЧУЖИНИ

*А ты все та же — лес да поле,
Да плат узорный до бровей...*

А. Блок. «Россия»

Як той мандрівник-заволока,
Я знов у Відень завітав.
На самоті читаю Блока,
Якого вже не раз читав.

Серед камінних істуканів
Думки стають, мов кам'яні.
Мені б у Київ, чи у Канів,
Чи в ліс шумливий на Десні.

Дахи сіріють череп'яні,
Готичні пнуться в небеса.
В години ранні і не ранні
Мені байдужа ця краса.

Не гріє це каміння голе,
Куди б не йшов, куди б не брів.
Мені миліше ліс та поле,
Та хустка з лиштвою до брів.

Та пісня наша у широкім
Степу, широка, як лани.
І вже не сам, уже я з Блоком
Серед черстої чужини.

Скоріше б вирватись, скоріше
Спочить на рідних берегах,
Де силою земною дише
Пахуче сіно у стогах.

Де все здорове, а не кволе,
Мчить степом вітер буйногрив.
І широчінь, і ліс, та поле,
Та хустка з лиштвою до брів.

Де міцнокорі осоки,
Землі коханої тепло,
Де ярі сходи, ранні зорі —
Життя живого джерело.

1946

НЕ ГРІЄ СОНЦЕ НА ЧУЖИНІ

Скінчився день, скінчився другий —
Отак і тиждень суєти,
Роботи, зустрічей, напруги
І внутрішньої самоти...
І я без друга, без подруги,
Задумуюсь — куди піти?

Навкруг німе каміння голе.
А я, ні світ, ані зоря,
Іду поволі в чисте поле,
З собою взявши «Кобзаря».

Зайду від міста далеченько
І десь присяду на лану,
Згадаю друга Новиченка,
Що дав цю книжку в чужину.

«Мені однаково» читаю
Або «Давидові псалми»
І думою перелітаю,
Мов дивовижними крильми,
До нашого святого краю,
Туди, де виростили ми.

Де змалку набирались сили,
З Дніпра причастя напились,
Де у полях стежки торили
Ногами босими колись.

Дивлюсь довкола — проростає
Озимина і ярина.
Любив з дитинства я безкрає
Зелене поле, отже — на,
Отут душа моя не знає
Любові тої — чужина.

Дивлюсь на небо — синь глибока,
Та вітер хмари розганя.
І знов звертаюсь до Пророка,
Якусь сторінку навмання
Повільним рухом відгортаю
І нахиляюсь, і читаю.
«І тут степи, і там степи,
Та тут не такі —
Руді, руді, аж червоні,
А там голубії»...

Там голубії... може, й сині —
Чебрець росте, ромен цвіте...
«Не гріє сонце на чужині».
Те саме сонце,— та не те.

Той самий вітер стиха дише,
Та не голубить на крилі.
І в серці в сто-стократ сильніше
Любов до рідної землі.

До вітру, що легенько віє
Зі сходу — з тої сторони.
І в серці жевріє надія,
Що повернуся на лани,
На ріки, на луки дніпрові,
На схрестя зоряних шляхів,
До вас, дівчата чорноброві,
До хлопців — ваших женихів.

І вже не думаю, а марю...
Сій, серце, криком не кричи!
Кобзарю, праведний Кобзарю,
Мене терпінню научи...

В задуму тиху і глибоку
Приходить марення моє.

А вітер віє з того боку —
Зі сходу, де зоря встає.

Повій же ще раз, мій далекий,
Щоб я відчув тебе, вітрець,
Відчув смоловий дух смереки,
Як пахне м'ята і чебрець.

Ї ми в самотині, скорботні
Ще сил і волі наберем,
І вдвох не будемо самотні
З моїм безсмертним Кобзарем.

Березень, 1946
Голлабрун, Австрія

Донесу і з росами, й з медами,
Напуваю бджілок доп'яна,
Щоб плодами, добрими плодами
Серед літа пахнула весна.

Одсвяткую в цвіті — на стежинки
Скину білі з полотна хустки...» —
І зітхнула.

І, немов сніжинки,
Закружляли перші пелюстки.

1946

СОНЯШНИК

Між гарбузинням, між картоплинням
Буйно гориш ти в моїй стороні.
Соняшник, соняшник! Теплим промінням
Серце зігрій, дай наснаги мені.

Я тебе знаю з дитинства, від роду,
Ти мене грів і мені племєнів.
Сонце селянського саду й городу,
Сонце найкращих дитинячих днів.

Ти над Дніпром, над Десною, Синюхою —
Всюди багаття твоє золоте.
Бджоли тобі заспівають — я слухаю,
Ти розцвітаєш — і серце цвіте.

Хилишся ти на схід сонця по звичаю,
Голову клониш величю своєю.
Кинь же свій промінь мені, мандрівничому,
В дальніх просторах, в далекім краю.

Ти при вікні у моєї коханої
Поруч з любистком, де пісня встає.
Дай мені сили, краси полум'яної,
Соняшник, соняшник, сонце моє!

1946

БДЖІЛКА

Джміль загуде, як павлин розфарбований,
Сяде на квітку, аж клониться гілка.
Краплею сонця кружляє стурбована,
З квітів пилком позолочена бджілка.

Мовби від щастя сп'яніла, розгублена —
Райдуга квітів засліплює очі.
Стільки сьогодні за день їх голублено —
Синіх, рожевих — яких тільки хочеш.

Стільки солодкого меду з них випито —
Не обминула єдиного мимо.
Всі пригортала, голубила, нібито
Бджілка ця крихітна — ненаситима.

Ніби маленьким єством своїм чує,—
Труд її піде на цілу громаду.
Тож і цілує, цілує, цілує
Росяних квітів цілющу принаду.

1946

ЛИПЕНЬ

Все в огні — небо, вітер і трави,
Все в загравах полум'яних чар —
Білі хмари і вишні криваві,
І розжарений промінь між хмар.

І розложиста липа й грабина,
Що в леваду іде-поспіша.
І гнучка, буйнолиста калина
Все горить, як весела душа.

Луг і поле на барви багаті,
І промінням забризканий сад.
Біла гречка, суріпи багаття,—
А над гречкою — бджіл зорепад.

У знеможі, в цвітінні, в горінні
Розхвильована бронза пшениць,
Конюшина в рожевім одінні
І на лузі вогонь медуниць.

І украплини ранньої смолки
Між іскристих пучків сліпоти,
Як червоні, як жовті осколки,
Що упали на луг золотий.

П'ють гарячого сонця причастя
Поле й луг — їх окраса буя.
І ворухить мітлиці димчасті
Неспокійних вітрів течія.

1946

ГРОЗА

Олив'яна скиба важко звиснула,
Зачепила краєм за стоги,
Розросталась, набрякала, тріснула,
Краплями упала на луги.

Сколихнулась під ударом молота,
Бризнула вогнями — вгору, вниз.
Втомлена, розхристана, розколота,
Заридала ручаями сліз.

Аж прибила трави і покоси,
На стежках-дорогах змила пил.
Розпустила довжелезні коси,
А зібрати їх не має сил.

Залила всю сонячну палітру —
В барвах літа визрілу красу.
— Гей, допоможи! — гуде до вітру,—
Підібрать розтріпану косу!

Разом вітер вмілими руками
Підкосив дощові ниті сліз,
Похитнув, згорнув, змотав клубками,
Підійняв угору — і поніс.

Віддалилась скиба многокутня,
Попливла за ліс у бік села.
Виглянуло сонце всемогутне,
Засміялось — отакі діла!

1946

РАНОК

Прибила пил нічна волога —
Серпнева нетривка роса.
Спочила, виспалась дорога,
Чекає скрипу колеса.

Розсунувши гілки вербові,
Зоря намисто сипле в двір.
З хліва повільно йдуть корови
На вигін, з вигону у бір.

Дрижать проміння гострі стріли.
А на колгоспному дворі
Вже срібні коси нагострили
Засмаглі, вперті косарі.

Вітрець шелеснув із левади,
Житами пахне з далини.
Рушають ланки і бригади
До праці — в поле, на лани.

Із саду сонце виринає.
І як ранковий дужий спів,
Йому назустріч прилітає
Веселий гомін тракторів.

1946—1947

ВЕЧІР

Аж нарешті сонце відпалало —
На ліси утомлене злягло.
Хмари золотисте запинало
Затінило вогненне чоло.

Трав прив'ялих листя й стебла кволі
Підвелись, благаючи роси.
Золоті полукипки у полі
Розбрелись і просто й навкоси.

Зблискують сполохані зірниці,
Ковзають по гребеню горбів.
Бронзові в'язальниці і жниці
На возах простують до домів.

В сутінні над садом замелькало
Привидом розп'яття кажана.
Почорніло хмари заинало.
Вечір.

Прохолода.

Тишина.

1946

ТРАКТОРИСТ

Яром, згір'ями горбатими,
Під вітрів веселий свист,
З прапорцем на радіаторі
Полею їде тракторист.

Борозною не короткою —
Сорок га у два кінці.
Витирає піт пілоткою
На засмаглому лиці.

І не стане — отакі-бо ми!
Аж гуде під ним земля.
А за ним лягає скибами
Чорна лагідна рілля.

В чорнозем пахучий зливою
Зерна сиплються живі.
Упадуть дощі над нивою
Обложні і грозові.

В дні прозорі, в теплі ніченьки,
Запахущі, весняні,
Зашумлять жита, пшениченьки,
Довговусі ячмені.

І під сонцем та під грозами,
Наче ковані разки,
Із зелених стануть бронзові
Обважнілі колоски.

І з комбайном у кільватері,
Через лан цей золотист,
З прапорцем на радіаторі
Знов поїде тракторист.

1947

СНОПИ

Снопи розбіглися рядами
Через шпилі, через яри.
Біліє хмарка над садами
І дишуть трунками-медами,
Відчувши втому, косарі.

Між хлібних хвиль кісся, мов весла,
Ритмічно тонуть, устають.
Злітають жовті перевесла —
В'язальниці не відстають.

Десь хустка промайне узором
За вигнутим валком грабель...
А ось безмежним житнім морем
Пливе комбайна корабель.

Пливе упевнено — не зверне,
Не знає втоми й перепон.
Туге колосся повнозерне
Йому кладе земний поклон.

А сонце гріє поле чисте,
А жито колосом буя.
Ой поле, поле колосисте,
О земле сонячна моя!
Шуми житами і садами,
Щоб веселились трударі.

Снопи розбіглися рядами
Через шпилі, через яри.

1947

САДІВНИК

В цім привітнім саду я чимало вже літ
Дні осінні стрічаю врочності.
Я садив оті яблуні, груші, той глід,
Що круг саду заплівся в міцний живопліт,
І тополі оті срібнолисті.
Тут і рук моїх труд, і чола мого піт,—
Вся любов мого серця в цім місці.

Був колись тут пустир. Цілину та моріг
Ми скопали, зорали. Артїллю
Сад садили. І я кожну щепу беріг,
Щоб не гнули вітри, не обломлював сніг,
Щоб не шарпало їх заметїллю,
Щоб зайчисько узимку сюди не забїг
Нїжну кору згрізати на гїллю.

І розрісся наш сад. Дивовижні плоди
Вигинали гїлки моложавї.
І в сусїдніх колгоспах шумїли сади,
Та такого, як наш, хоч весь край обїйди,
Не зустрїнеш. Пахучї, тужавї
Нашї яблука й грушї — найкращї сорти! —
Стали знанї далеко в державї.

Ми в саду насадили дерева новї,
Що цвітуть за гарячою даллю.
І полїські морози, вітри снїговї
Поступилися персику місцем, айві,—
Може, з радїстю, може, з печаллю.
Недаремно ж на виставцї нас у Москві
Золотою вїтали медаллю!

Що б створити могли ми! Повїрте менї!
Дивом сад наш пишався б сьогоднї!
...Ворог нищив з гїлками плоди наливнї,
Він хотїв спопелити наш сад у вогнї,
Розтоптати скарби всенароднї...
Та погляньте — де ворог лишив тїльки пнї —
Встали садженцї в ряд благороднї!

А дерева старї тихо роняють згори
Вересневого листя узорї.
Недаремно ж і ви, юнаки-школярї,
В нових галстуках, цвїту ясної зорї,
В сад прийшли в цї години прозорї —
Ви чудес у природї майбутнї майстри,
Вам з цим садом зростати під зорї.

Вам садити й кохати дерева новї,
Що цвітуть за тропїчною даллю.
Вам скорити пївпїчнї поля снїговї,
Відкривати цїлюшї джерела живї,

Ріки стримать бетоном і сталлю.
Вам вести у посушні степи вікові
Світлі води, ясніші кришталю.

Бережіть же наш сад. Він цвістиме віки.
Розростеться, зігрітий зорею.
Ви — майбутні солдати, будівники...—
І замовк садівник. І дививсь з-під руки
На промінчик, що біг над землею.
І кружляли кленового листя зірки,
Укривали осінню алею.

1947

МИНАЄ ЛІТО

Відгомоніли в полі молотарки,
Полудрабки, машини і безтарки,
Повнісінькі добірного зерна,
Державі хліб вже вивезли сповна.
Комбайн, що літо працював невтомно,
Відпочиває під навісом скромно.
І тільки трактор ходить по лану,
Зерно лягає в свіжу борозну —
То засіва колгосп озимину.

Минає літо. Відліта на крилах
Тугих вітрів і хмар прозоро-білих,
Спішить у вирій сірим пташенятком,
Ховається у чорнозем зернятком,—
Щоб навесні у животворнім вітрі,
На срібних струнах сонячної цитри
Дзвеніти, шелестіти, воскресати,
В пшеничний колос втілитись вусатий,
Налити сили кожному зерну,
Де досіва колгосп озимину.

Сумирна осінь, вереснева тиша —
Пора моему серцю наймиліша.
Все, що змогли, поля, луги, дерева
За щирий труд принесли трударсві.

А все віддавши, і сади, і ниви
Людським багатством горді і щасливі.
Вдивляються в прозору далину,
І погляд свій спиняють на лану,
Де досіва колгосп озимину.

Минає літо. Відліта повільно
У теплий край, із журавлями спільно,
На білих крилах лагідної хмарки.
Відгомоніли в полі молотарки,
Комбайн, що літо працював невтомно,
Відпочиває під навісом скромно.
І тільки трактор ходить по лану
І, підітнувши корінь полину,
М'яку постіль розпушує зерну.
Вивершує колгосп озимину.

Сумирна осінь. Вереснева тиша —
Пора моему серцю наймиліша.

1947

БАГРЯНА ОСІНЬ

Торкнула осінь пожовттю каштани
В міському сквері, в парку на Валу.
Спокійних вод полотнища кришталні
Заколисали надвечірню млу.
На баржах по Десні пливуть баштани,—
Земній плодючості несуть хвалу
Солодких кавунів і динь пахучі гори
І в полум'ї червоні помідори.

Усе в багрянці. Хвилі пурпурові,
Рожевих яблук повні рундуки,
Плоги, що йдуть на простори дніпрові,
І верболози по той бік ріки,
І над Десною схрестя ажурові
Моста, що підняли будівники.
Багатство й труд ідуть одною раттю —
Багряна осінь сходить благодаттю.

Машини з хлібом. Вздовж шосе квітчасті
Хустки дівочі — білі, голубі.

Поскрипують підвід колгоспних снасті,
Не хоче віз відстати від гарби.
Над ними липи в спокої та щасті
Щось лагідно нашіптують собі.
А поруч воркотить струмок за гаттю...
Багряна осінь сходить благодаттю.

У плесах придесенських і на Стрижні —
Над спокоем осок і рогози —
Свистять чутливі, обережні крижні
І падають в озера між лози.
Мисливці у напруженні недвижні —
Тепер зумій — підкрадься, підповзи
По ситнягах, по травах, по лататтю...
Багряна осінь сходить благодаттю.

Зійди на Вал, на Десну подивися —
Ще млою не закутались луги.
Далеко за Десною розбрелся
Аж до Анисова руді стоги...
Ще не заснуло запашне Полісся:
Шепочуть лози й сиві ситняги,
Десь поїзд по мосту пронісся з громом,
Літак рокоче над аеродромом.

Б'є молот по металу чи граніту...
Все — мудрих дум і рук людських діла:
Гудок, що лине голосом привіту,
Озимина, що на полях зійшла,
Дзвін поїзда, що гримотить по світу...
Земний уклін, подяка і хвала
Людському розумові і завзяттю!

Багряна осінь сходить благодаттю.

1947

БАШТАН

В поруділім довгім огудинні,
Що сповзло на стерні й сіножать,
Кавуни дзвінкі, пахучі дині.
Повні меду на землі лежать.

Все смугасті — з малахіту, з шовку
Сонце їм мережало убір.
Покотилися аж під Каховку
Коллективним ланом вздовж і вшир.

У зеніті сонце щедро смажить.
По міжряддях ходить бригадир.
Скоро їх на баржі навантажать,
Рушить вгору по Дніпру буксир.

І по ріках та по залізниці
Підуть наддніпрянські кавуни
До Смоленська, до Москви-столиці,
До портів Північної Двіни.

З тріском кавуна ножем розріже
На скибки помор — морська душа,—
Спом'яне Каховку, Запоріжжя
І солоний вітер Сиваша.

Він ходив там з командиром Фрунзе
По шляхах визвольної війни.
Значить добрі там у нього друзі,
Раз такі зростили кавуни.

1948

ЖОЛУДЬ

Жолудь вилузнувся з мисочки
Та й упав серед галявини.
А на ньому смуги-рисочки
Білуваті між смаглявими.

В сірих травах не заплутався —
Покотився і негадано,
Наче ковдрою, закутався
Листям жовтим, що нападало.

Тут лежатиме засніжений,
Сном зимовим упокорений.
Навесні ж росточок вижене,
Міцно в ґрунт уп'явшись коренем.

Дуб ростиме, хмари тиснучи
В небесах плечима дужими,
Може, сотню, може, тисячу
Літ ясних і зим зав'южених.

Він гілками розсохатими
Сперечатиметься з бурями.
Всю галявину всіватиме
Жолудями темно-бурими.

Будуть яструби-пустельники
Під його ховатись кроною.
Потім прийдуть будівельники
З пилкою сталеводзвонною.

Дуб міцний, неначе кований,
Буде зрізано, повалено.
Він під дім новобудований
Ляже як міцна підвалина.

Теслярі рукою вмілою
Витешуть його, кружляючи.
Буде він пишатись силою,
На собі весь дім тримаючи.

Буде жити, зверху тиснучи
Стояни плечима дужими,
Може, сотню, може, тисячу
Літ ясних і зим зав'южених.

Людам, що в труді прославлені,
Їхнім дітям дуб служитиме.

А на сонячній галявині
Ліс дубовий шелестітиме.

1948

МІСТО ЮНОСТІ МОЄЇ

Тополь сріблених тіняві алеї,
Перегук пароплавів на Десні...
Чернігів! Місто юності моєї!
Які згадки навієш ти мені?

Які згадаю дні, які події
Студентських літ, що пронеслись, як мить?
Ми тут плекали мрії і надії,
Щоб потім горду дійсність з них різьбить.

В ті роки дерзновенні, незабутні
Нам, юнакам, було по двадцять літ.
Допитливі, уперті, всемогутні,
Пішли ми звідси у широкий світ.

Чи знають затишні твої квартали,
В яких ми вчилися, жваві та живі,
Що ми творцями, воїнами стали
В часи будов і в роки грозові.

Що, зачинивши аудиторій двері,
У вир життя, на трудовий почин
Пішли ми — агрономи, інженери,
Розвідники глибин і височин.

Що в час боїв полки і батареї
Вели ми крізь вогонь і дим заграв.
Чернігове! Світ юності моєї!
Спасибі за науку, що ти дав
У ті літа студентські незабутні,
Що відпливли, як зблиски грозові,
Коли двадцятилітні, всемогутні
Рушали ми в дороги життьові.

1947

МОСКВА ВЕЧІРНЯ

Де б не був я — далина загірня
Чи роздольна смуга степова,—
Все в очах мені встає вечірня
В сяйві електричному Москва.

Та така, мов на її квартали,
На строкатий вуличний потік,
Розгойдавшись, зорі з неба впали
І горять, не гаснучи повік.

В їх сіянні — люди, і машини,
І граніт закутої ріки.
А над ними — в вишині — рубіни —
Маяки
на всі материки.

1947

МАВЗОЛЕЙ

Кружляє над промерзлою землею
Задумлива пороша снігова.
В почесній варті біля Мавзолею
Стоять вічнозелені дерева —
Стрункі ялини.

Зорями сніжини
Без шелесту спадають на граніт,
На камінь вулиць і на вічні стіни
Високого Кремля.

Отут весь світ,
Народи волелюбні і племена
Черпають мужність, сили для борні.
На вежах шовком шелестять знамена
Розправивши в тугій височині
Гарячі крила.

Світ їм облетіти,
На всі архіпелаги пронести
Безсмертні Іллічеві заповіти,—
Сіяння правди, подих правоти
І мудрість ленінську.

Вона ж зорею
З Кремля палає, землю зогріва.

Шумлять ялини біля Мавзолею —
Живі, вічнозелені дерева.

1948

ПАМ'ЯТНИК

Металу міць і каменю твердиня
Зіткнулись — іскри застилають світ.
По замислу, потрібному людині,
Повинен поступитися граніт

Його піднімуть кранами з кар'єру,
Обгешуть, відшліфують — блиск і дзвін.
Як пам'ятник герою-офіцеру
У прикордоннім місті встане він.

На бронзі вічна слава заіскриться,
Сталевих літер виблиснуть рядки...

Людина схоче — заговорить криця,
І камінь промовлятиме в віки.

1948

ЛЕНІН ІДЕ ПО ВЕЛИКІЙ КРАЇНІ

Ленін іде по великій країні.

Дивом міняється напрям ріки,
Де бойовища були — на руїні
Села встають і квартали міські.
Дзвонять бруковані вулиці рівні,
День пригасає у творчій горінні.
Вечір. Спустилися сутінки сині.
В срібнім промінні

засніжений дах.

Ленін іде по Радянській країні,
Світло засвічує в нових хатах.

Ленін іде по Великій країні.
В дальні, найдальші заходить кутки.
Ось по Ферганській проходить долині,
Ось перейшов каракумські піски.
Між електричними проводами
Враз підвелися дерева рядами,
Зашелестіло хлібами, садами
Лоно пустелі засохле, руде.
В вітрі вологому пахне медами —
Ленін іде.

Ленін іде через гори, тайгою.
Пили співають. Сокир передзвін.
Міст над рікою прогнувся дугою,
Бризки алмазні летять від турбін.
Труби встають заводські, ніби вежі,
Берег ріки у бетонній одежі...
Там, де стежки пролягали ведмежі,—
Зараз гудок до гудка промовля.
Ленін іде по земному безмежжі —
 І молодіє земля,
І зацвітає.

 І в цілому світі
Чесні серця теплотою зігріті,—
Сяє
 на сході народжений день.
Будуть кайдани і пута розбиті!
Небо в блакиті.
 Сонце в zenіті...
 Ленін іде!
 Ленін іде!

1949

СВІТЛОЮ РАДІСТЮ ПОВНИТЬСЯ СЕРЦЕ МОЄ

Схід спалахнув. І померхнули зорі останні.
Ранок зайнявся, шепоче вітрець-тепловій.
Як я люблю у години ясні на світанні
Разом із сонцем свій день починать трудовий.
Хмарам навпроти пролинув літак, мов лелека,
Пісню на стрільбище легко пронесли бійці.
Обрій прозорий. І видно далеко, далеко.
Дишеться вільно. І чується сила в руці.
Сонце моє! Теплотою цілющою бризни!
Світлом гарячим — у тебе ж його достає!..
Ранок зайнявся. Ранок моєї Вітчизни.
Світлою радістю повниться серце моє.

Гляну довкола. Дніпро, Придніпров'я, Полісся...
Чую далеке гудіння уральських дебелих дубів.
Чую — дзвенять топори в закарпатському лісі.

ВИГНАНЕЦЬ

«Повторяю мою просьбу —
избавить меня от Пушкина, мне
бы не хотелось иметь его дольше
ни в Одессе, ни в Кишиневе».

*(З листа графа Воронцова
до царського уряду)*

«Правительство повелевает не
ограничиться отставкой, вы-
слать Пушкина в имение
его родных в Псковскую губернию,
подчинив его там надзору мест-
ных властей».

(Відповідь царського уряду)

І знов дорога. Липень. Спека.
Утома знов і туга знов.
Одеса ззаду десь далеко,
А спереду — далеко Псков.

Заснув вітрець, не оживає,
Не згонить смутку і журби.
І мчиться тройка поштова
По сотні верст за півдоби.

Одеса... Пил і бруд. Узмор'я.
Солона прохолода вод...
«Вперед, вперед, моя исторя!
Лицо нас новое зовет».

Вперед. Від ранку і до ранку
Його везуть, везуть, везуть...
Роїще, Бурівка, Добрянка...
В очах і в серці каламуть.

Змокрілі і від поту сірі
Поштові вимучені вкрай.
Не можна гнати їх без міри,
Хай відпочинуть. Розпрягай..

Він в придорожньому трактирі
Ковтає прохололий чай
І через стіл, з якого висне
Плоскінне в плямах полотно,
В маленьке дивиться вікно.

Південне літнє сонце злісне
Нещадно палить. Сад завмер
У плямах жовтих анемічних...
Що жде його в краях північних,
Не вперше гнаного, тепер?
Що жде? І пролягла глибоко
Ізморшка на чолі. Що жде? —
Жандарма невисипує око...
Не заховаєшся ніде
Від ласки царської...

По саду

Неначе вітер колихнувся...

Вся Україна вже позаду —
Добрянка... Далі — Білорусь.

Він ці дороги добре вивчив
Ще в дні двадцятої весни *.
Чернігів, Жуківка, Обичів,
Прилуки, Махнівка, Лубни.

Був у Семенівці, в Хоролі,
Як мчав у Катеринослав.
Не з доброї, звичайно, волі,
А з царської. Цар засилав.

Бо він — «стихами возмуцаєт
Россию... Пушкина сослать...»
Він посміхнувся. Склянку чаю
Ще просить...

Мусить мандрувать.

Надворі кучер запрягає.
Не поспішай!..

Це значить — знов
Невтомна тройка поштова,
Курний, розбитий тракт — на Псков!
Це з болотами та з пісками
Убогий, безкінечний шлях.
З хатами бідними, з шинками,
З невірниками-кріпаками
На панських, не своїх полях...

* Пушкін був висланий в травні 1820 року,
коли він і переїздив названі місця.

Складає кучер все до ладу,
Під ноги сїна підгорнув...

Вся Україна вже позаду.
Що ж, недарма він тут пробув
Оці чотири довгі роки
І недарма блукав, страждав.
Розкрився світ йому широкий
Ще ширше, ширше!

Він згадав

Доріг утому і неспокій,
Аж до останньої снаги,
Сріблистий Тясьмин і високі
Його кремністі береги,
Згадав гранітних скель каскад.
Ах, Тясьмин, Тясьмин чарівливий,—
Там з друзями він був щасливий
У Кам'янці... Ах, Каменград!..

«И тополи, стеснившись в ряд,
Качая тихо головою,
Как судьи шепчут меж собою;
И летней, теплой ночи тьма
Душна, как черная тюрьма».

Тюрма... Не ніч тюрма — Росія.
І він усе в путі, в путі...
На підвіконня сонце сіє
Дрібні кружальця золоті.

Щось кучер за вікном гукає —
Не чуть. В трактирі тишина.
І раптом Кам'янка зникає —
Встає Тульчин.

То з Тульчина

Надії стрілами ясними
Летять у царський Петербург,—
Борці встають...

Він з ними, з ними

До гроз готовий і до бур...
Там, в Тульчині, він мрії пестив
Про торжество нових ідей,
Там на тиранів мужній Пестель
Гартує зброю і людей.

Там зачинаються потоки
Тих рік, що деспотів зметуть...
Ні, недарма в юнацькі роки
Він перейшов вигнанця путь.

Росія клекотить, мов кратер,
От-от готовий спалахнуть.
І самодержець імператор
Не може цілу ніч заснути.
Блідий, знервований уранці
Кричить — всі слуги навісні,
Бо вірнопіддані підданці
Кошмаром устають у сні,
Бо в пошматованій одежі
Ідуть сурові орачі,
Червоним полум'ям пожежі
Сміються в вікнах уночі.
То піднімаються народи,
Б'є сполох у п'ятні ночей...
«Придет ли час моеї свободы?
Пора, пора — взываю к ней...»

— Пора. У путь.—

В вікні гукає

Сумлінний кучер.

Він встає.

Ну, так... Він думи відганяє.

У путь...

Поміж горбів снує
Дорога знову. Липень. Спека.
Утома знов, і думи знов,
Одеса ззаду десь далеко,
А спереду — далеко Псков.
Прощай навіки, Україно,
Прощай, привітний, добрий край!
На північ він сувору лине...
Що жде його?

Прощай, прощай,

Одеса, Кишинів, узмор'я,

Стихіє своєвільних вод...

«Вперед, вперед, моя исторья!

Лицо нас новое зовет».

АБХАЗЬКІ АКВАРЕЛІ

ЦИКЛ

* *
*

Добрий вечір, гори, добрий вечір!
Тане хмарки бронзової віск.
На вершині снігу білий глетчер
Відбиває зір колючий блиск.

Вогником зеленим зайнялися
Бескиди, відноги, валуни.
Я до вас прийшов з лісів Полісся,
З берегів зеленої Десни.

Зараз десь і там пливе смеркання,
Чути спів і поклики гудків.
Я приніс вам братне привітання
Від моїх привітних земляків.

Десь і там сплітається в узори
Відблиск зір у хвилях вогневий.
Добрий вечір, добрий вечір, гори!
Добрий вечір, краю рідний мій!

* *
*

Непротореною стежкою
Йду до дальньої гори.
Міст сталевую мережкою
Сяє в полисках зорі.

Стали в золото розшитими
Мандаринові сади.
Вище — зарості самшитові,
Вище — скелі та льоди.

Сині гори в дивнім спокої,
На вечірнім морі — штиль.
До гори іду високої,
На її найвищий шпиль.

Місяць срібною сережкою
Блиснув — гори в сребрі.
Я іду крутою стежкою
До високої гори.

* *
*

Угорі — пташині крики
Та перегук пастухів,
А внизу хлопочуть ріки
Між камінних берегів.

Ми весь день в дорозі, друже,
Нам би треба оддихнуть,
Та уперті ми і дужі,
Сила є — рушаймо в путь!

Чуєш, мужній син мінгрела,
Прошумів крилом орел.
Б'ють живі гірські джерела —
Нап'ємося з тих джерел.

* *
*

Сьогодні море дивовижно чисте.
Ввібравши неба синь і супокій,
На хвилях піни сонячне намисто
Вихлюпує на береги прибій.

Пройшла гроза. А за грозою тиша
Прилинула на крилах вітерця.
І далина теплом привітним дше,
І кличе в путь допитливі серця.

* *
*

За Індиком зникає
Розхристана хмара.
По камінні стрibaє
Мутна Жоеквара.

Грім у горах воркоче
Далеким обвалом.
Тепла злива досчочу
Спраглий ґрунт напувала.

Туча-хмара космата
Пропливла над садами.
Буде літо багате
Золотими плодами.

* *
*

Пнують із землі гриби холодні,
Із мохів, з-під перепрілих віт.
Гомонять на гіллі перельотні
Птиці про заморський переліт.

Шлях далекий за моря проміряю,
Павутинням вересень навис.
Може, й теплі сонце й вітер вирію,
А таки тепліше рідний ліс.

* *
*

З гірських шпилів летять сніжинки.
Внизу — отари, луг, лісок.
Нема ні стежки, ні стежинки —
Каміння, оповзні, пісок.

З ущелин дужий вітер свище,
Скалками снігу в очі б'є.
А ми — вперед, все вище, вище,
Таки поставим на своє.

Хай супротивна хвища в груди,
Хай вгору кожен крок важкий,—
Як порішили, так і буде —
Самі проторимо стежки.

* *
*

Білопінні сплески по камінні
Б'ють з розгону. Піна осіда.
Бути нині в морі переміні —
Бач, залізні м'язи чорно-сині
З лютістю напружує вода.

Рве, шматує берег. Та і в шумі
З моря чуть гудків міцні баси.
То з Новоросійська до Батумі
Пароплав з кубанським житом в трюмі
Розрізає хвилю навскоси.

Не гаси вогні, вечірня зоре!
Вище злісна хвиля устає.
Не лютуй даремно, Чорне море,—
Пароплав і хвилю, й вітер зборе,
Капітан поставить на своє!

* *
*

Сади, сади. В садах усі долини.
Мов краплі сонця, спілі мандарини
Спалахують в зеленій гущині,
Гарячі, запахущі, наливні.
Дівчата їх зрізають обережно
І в кошики кладуть.

Шляхи безмежні

Вперед, вперед! Аж за Уральські гори,
В Кузбас, тайгу, в Якутії простори.
Шахтар, мисливець, капітан на Лені
У руки візьме мандарин.

Зелені

Сади Кавказу зашумлять привітні,
Вітри прилинуть чорноморські літні.
Відчують люди на широтах Азії
Тепло сердець трудівників Абхазії.

1947—1949

ЛЕНІНГРАД

Над Невою, над морем пінним —
Сталь і мармур — краса громад.
Підпирає плечем камінним
Небо Півночі

Ленінград.

Стріли вулиць — у різні сторони.
Парки, пам'ятники, сади.
У повітрі — подих історії,
На граніті — її сліди.
Дужу хвилю «Аврора» зборює,
Із фортецею ставши в ряд.
Місто слави, місто історії,
Місто Леніна —

Ленінград.

Над заводами — дим папахою, —
Може, хмарою осінь димить?..
Надвечірне місто спалахує
Близком світла в єдину мить.
А Нева піднялась на подив,
Осінь входить у Літній сад.
Тут Шевченко не раз проходив
Крізь золочений листопад.
Море сплеском солоним бризкає
По-осінньому люте, скляне.
Дужий вітер з затоки Фінської
Димні хмари на схід жене.
Океанські важкі пароплави
Хвиль холодних здіймають каскад.
Місто мужності, місто слави,
Місто Леніна —

Ленінград.

...Рейки дзенькнули — загоряється
Семафорів зелений ряд.
Дальня подорож починається
Від твердинь твоїх,

Ленінград.

Глянеш здалеку — озорився
Електричним вогнем титан.
Він нікому не покоровся,
Ворогів своїх

розтоптав.

Сталінграда в бою поплічник
І Москві зореносній брат,
Богатир у краях північних,
Квітни,

сонячний Ленінград!

День чи ніч — гомониш моторами,
Над тобою — мигтить зорепад.

Місто слави,

місто історії,

Місто Леніна —

Ленінград!

1949

ЛІСИ КАРЕЛІЇ

Озера безіменні,

ялин верхи-списи.

Шумлять вічнозелені

Карелії ліси.

Сова-білянка свисне

та водопаду нить

зі скелі прямовисно,

мов кантеле, дзвенить.

Та в спілій деревині

пили сталевий спів.

Які ж ліси людині

озерний край зростив!

Які ялини дужі,

сосна — одна в одну.

Нехай шурган чи стужа —

не трісну, не здригну,—

шумить верхівка кожна,

і гілка так шумить...

Людині тільки можна

таку сосну звалить.

І ось від полустанку

в ліси торують путь
картографи, ботаніки,
і лісоруби йдуть.
Озер криштальні чаші,
пташині голоси...
Які ж могутні наші
Карелії ліси!
Ялини — глянуть любо:
високі та стрункі!
Приходять лісоруби —
завзяті юнаки,
плечисті та веселі,
в труді взяли розгін.
Нові зростуть оселі
із сосен та ялин.
Від озера до озера,
з села і до села
під траками бульдозера
дорога пролягла.
Будинки, свіжі шпали
і щогли кораблів
нестимуть калевали —
лісів карельських спів,
нестимуть крізь буруни,
по Волзі, по Десні...
В нові сплетуться руни
на кантеле струні
озера безіменні,
ялин верхи-списи,
стрункі вічнозелені
Карелії ліси,
імшаві скелі гострі,
і водопаду спів,
і в даль дороги постріл
між золотих стволів.

1949

ЗАПОЛЯР'Я

Станції — Оленяча, Лопарська,
Ковда, Тайбола, Сегежа теж.
Сторона далека заполярська —

Ні кінця, ні краю, ані меж.
Кам'яна засніжена пустеля.
Чи пустеля ж?

А поглянь сюди:

Карінга * узлами корінь стеле.
Колія по сніговій постелі,
А над нею — струнами дроти
І над нею і в боки — від неї:
В Монча-тундру, в Чуна-тундру нить.
Електричний поїзд колією
По мостах високих стугонить.
Аж здригає снігова одежа,
Аж дрижить мостів стальна мережа
І струнки рштовання споруд.

Магнетити, Імандра, Сегежа...
Заполяр'я! Край залізних руд!
Невичерпних надр, озер багатих,
Край оленів — красунів рогатих,
Край рибалок, впертих моряків,
Невідступних край людей завзятих,
Слідопитів знаних із віків.

Хмари з моря чи ясне безхмар'я —
Не змовкає спів сталених мереж.
Край північний, дальне Заполяр'я —
Ні кінця, ні краю, ані меж.

Тут пурга шумить, шелоник ** свище,
Із портів виходять кораблі.

Тут високі хвилі,

пахти *** вище,

А найвище —

люди на землі.

1949

* Карінга — тундрова карликова береза.

** Шелоник — поморська назва
південно-західного вітру.

*** Пахти — гори (місцева назва).

КОЛА

Верес, ліс, каміння голе,
Дальня сторона гірська.
По камінні мчитьсЯ Кола —
Незагнуздана ріка.
Непокірна, дужа, горда,
В боротьбі — через горби
Аж до Кольського фіорда —
По-тутешньому — губи,
А по-нашому — затоки.
Ось затоки береги:
Тільки гори крутобокі
Справа, зліва, навкруги.
По відногах — лісу трошки.
На камінному плечі
Примостилася морошка
Та богульника мечі.
Та в болотяній низині
Журавлини аж горять.
Не вмістив би у корзині,
Якби вирішив зібрать.
Уродили густо, свіжі
І дозріли на порі.
Взимку мають вдосталь їжі
Тут куріпки, глухарі.
Прилітайте ж, добрі птиці,
Хай лунає в тундрі спів...
Котить Кола, мчитьсЯ Кіца
Між кременних берегів.
Незагнуздані, свавільні,
Що їм гір камінна гать!
Повноводні, повносільні,
Щоб турбіни обертать.
І таку от силу зайво
По камінні розливать!
Хай сіяє в тундрі сяйво
На сто тисяч кіловат!
В довгі ночі небо хмарне
В цвіті райдуг вдалині.
Та не сяйво то полярне,
То електрики вогні.
То у світлі Мурманськ тоне,
То гримлять сюди й туди

Залізницею невтомні
Електричні поїзди.
І приємний тундрам вічним
Гомінкий коліс прибій.
Грають в сяйві електричним,
Наче в казці чарівній,
Верес, ліс, каміння голе.
Дальня сторона гірська.
МчитьсЯ Кіца, котить Кола —
Незагнуздана ріка.

Я пройшов по цім камінні,
В цих лісах в далечині,
У ранковому промінні,
У вечірній тишині.
Між дерев шугали птиці —
Свій у них пташиний шлях,
Та шуміли Кола й Кіца
На порогах-падунах.
З них би ще мені напитьсЯ
Вдалині, в краю краси!

І тепер — все Північ снитьсЯ:
Ріки, гори та ліси.
Своєвільна снитьсЯ Кола,
Кіца — пінява ріка —
МчитьсЯ долом,
В срібне коло
Ліс довкола

замика.

СнитьсЯ впертою, живою...

А в безмежжі, угорі,
Над моєю головою
Блиск
Полярної зорі.

1949

МУРМАН

Може, в сон повірити?
Турман,
Білий турман наснівсь мені.
Значить, завтра сюди, на Мурман,

Прийде вість якась від рідні.
Тільки як же у сон повірю я,
Коли й думать про це не звик.
Іншу стежку щодня вимірюю
В Заполяр'ї тут, мандрівник.
Ранком гори, надвечір плеса
Срібноводних гірських озер.
Де постійна моя адреса,—
Я ж у подорожі тепер.

Ось він, Мурман цей,
замурований
В іскрометний крутий граніт.
Я мандрую тут зачарований
Кілька днів а чи кілька літ?
Скель пощерблена огорожа
Мені стежку перетина.
І на сон,
і на казку схожа
Ця несходжена сторона.
Білі хмари чи білі турмани
Плинуть зграйкою угорі?
Ой ти, Мурмане,
білий Мурмане,
У чеканшому сребрі!
Над морями отут підносишся,
Сонцем Півночі устаєш.
В світлу казку,
у пісню просишся,
І немає тій пісні меж.
В скелі вдарившись,
лине,
лине,
Хвилі вітру переганя.
Чує пісню ту Україна,
Земляки мої, вся рідня.
Лийся ж, пісне!
Лети, мій турмане,
Над землею орлом ширяй!
Ой ти, Мурмане,
білий Мурмане,
Заполярний казковий край!

В ПІВНІЧНОМУ КРАЮ

Не віти трощить вітер,
Грозою осіян.
Північний Льодовитий
Гуркоче океан.
Нічні колючі зорі
Шпурля на хвиль горби
З Баренцового моря
До Кольської губи.
Шматує сушу, з силою
В бескеття б'є руде.
Не жалує, не милує
Нікого і ніде.
Обмерзлий берег стер би,
Заніс би в даль, туди,
Де ластоногі нерпи —
З води

та на льоди.

Небачену завію
Скажено б розтрусив...
Та, певно, і стихія
Не має стільки сил,
Щоб у граніт закутий
Розбити берег-щит,
Щоб материк схитнути
І гори потрощить.
Хай пиниться лютіше,
Гуркоче з краю в край,
Та люди найсильніші
Цей заселяють край.
Горами хвиль

хай гори

Таранить дикий шквал...
А траулери в морі
З глибин виводять трал.
Рибалки мужні

мають

Удачу не малу —
У трюми загрибають
Тріску і камбалу.
На материк напрямлені,
Переборовши шквал,
Ідуть по морю траулери.

Пролітає птиця-блискавиця,
Посилає з-під небес привіт.
Вище сосен, вище гір високих —
Їй така доступна висота!
То орел чи піднебесник-сокіл
У краю північнім проліта?
Певно богатирські має сили,
Не боїться вітряних атак...

Металевий, срібний, зорекрилий
Воркотить над тундрою літак.
Аж сніжок здригається на гіллі,
Хоч літак і не рідкий тут гість.
Може, він на острови в знімівлі
Від рідні везе щасливу вість...
Може, крила оцієї птиці,
Що літа крізь бурю і грозу,
В Чуна-тундру
із Москви-столиці
Лікаря до хворого везуть.

Гори зустрічі такій радіють,
Сонцем сяє шапка снігова.
Суховерхі сосни молодіють,
Тундра вікова живе, співа.
«В добру путь!» — гудуть гранітні гори.
«В добру путь!» — шепчуть гілки сосни.
Б'ється серце вогняне мотора,
Тільки гуркіт,
гомін з далини.

1949

«СЬОМУЖНИЙ ЛОВ»

...Семгу-то на уду поймають —
Это что тигра охотнику подстрелить.
(З поморських розмов)

Вранці, ставши на камінні бурім,
Ми гукали. І лунав наш крик,
І виходив з хати Кандауров,
Станції Лопарської лісник.

Від весла

півкола

йшли по Колі,

Течією човен гнало вниз.

Та лісник причалував поволі,

Нас на протилежний берег віз.

Ранок. Під ногами сніг іскриться.

Шепотять задумливі ліси.

Зустрічали Кола нас і Кіца,

Дальні ріки дивної краси.

Двоє нас — рибалки не тутешні,

Третій з нами — старожил, звідціль.

Свиснув спінінг.

Мідним боком блешні,

Зблиснувши, зникають поміж хвиль.

Не бере. Закинь, рибалко, вдруге,

Ще й блешню обірвеш не одну.

А вони ж десь, сьомужки-варзуги,

Між каміння ходять та по дну.

Срібнобокi та сталевоспинні

З пiни,

з хвилі —

боком тільки — блись...

Раптом гнеться у дугу твій спінінг —

Ну, рибалко, тут не розгубись!

Жар в очах. Шалено серце стука.

Тормози!

Спокійно!

Май терпець!

Це тобі не тетерівська щука,

Не ірпінський з палець окунець!

Не хвилюйся. Не тягни нахрапом!

Заверни насупроти води!

Ось підбіг, присів напарник з ляпом*:

— Попусти! Підводи! Тягни сюди!

Снасть нагнулась, як струна, аж свище —

Сьомужка пудова — не мала!

* Ляп-гак (багорик) з дерев'яним держакoм для підхоплювання з води великої риби.

— Вудлище крутіше! Вище! Нижче!
Не пускай під кручу!..

От!.. Зійшла...

Тільки кола
на свічаді Коли
Та рибалки скривлене лице...
Північ! Північ!
Я тебе ніколи
Не забуду навіть через це.

1949

ВІД МУРМАНСЬКА ДО ЛАДОГИ — ЗИМА

Скінчилося коротке літо в тундрі.
Летить сніжок. Упав. Не розтає.
Лисиця в теплому густому хутрі
У лігво заховалася своє.
Вона по сліду біляка дарма
Ішла сухим мошистим бережком.
Слід замітало молодим сніжком
І замело. І вже його нема,
І вже лисиця у норі дріма.
Від Мурманська до Кіровська — зима.

Ще тільки жовтень. Ще гірські відроги
Не хочуть слухать віхолу-югу.
Олені круторогі, білоногі
Печатають копита на снігу.
Вони спішать, лишивши пасовище,
В радгосп додому, у хліви сухі,
Там сіна заготовлено стоги.
Не страшно, що по тундрі вітер свище,
Іх доженуть додому пастухи.
Зима.

Снігами вкутано мохи.

А чарівна ж снігів запона свіжа!
Копитом олень мерзлу землю б'є,
З-під снігу біломошник дістає.
Той біломошник — оленева їжа
Усюди є.

А сніг снує, снує...

Обминаєм річки студені,
Незамерзлу озерну гладь.
Бистроногі, міцні олені,
Роги випроставши, летять
По мохах, між берез, угору...

Завези ж мене, провідник,
На іскристу найвищу гору,
Де не був іще мандрівник.

Льодовик її давній виняньчив,
Шати виткав їй крижані.
Я почую там пісню півночі,
Що ширяє в височині.

Білим лебедем відпливає,
Утікає від нас гора.
Пісня півночі оживає,
Розливається, завмира.

Я до неї шляхи торую,
Розметнувши снігів красу.
Брила каменю розмурую,
Пісню півночі заберу я,
В серці вам її принесу.
На вершину злітаєм — не мимо!
Провідник піднімає хорей *,
Провідник з молодими очима
Тут, під небом, гукнув:
— О-гей!

Промелькнули олені бистрі,
Б'ється в небо протяжний крик.
Сонця, радості, снігу іскри...

Так це ти співав, провідник!

1949

* Хорей — палиця, що нею поганяють оленів.

**НІЧ НА СТАНЦІЇ
МАГНЕТИТИ**

Ніч на станцію Магнетити
Опустилася в тишині.
Дві берізки — біляві діти —
Примостились на валуні.
Примостилися низько-низько,
До вершин дістає рука.
Може, холодно вам, берізки,
Може, сіверко допіка?
Скільки ж років вам, невисокі?
Бач, тоненькі гілки висять...
Ми свої не лічили роки —
Може, сто, може, п'ятдесят.
Довгі зими. Коротке літо
Ледь прогріє коріння трав...

Ніч на станцію Магнетити
Опустилась. І поїзд став.
Погукав. Неспокійно дише,
Бризнув райдугою вогнів.
І берізкам стало тепліше
Між засніжених валунів.
Їх широке вікно вагонне
Світлом висмикнуло з пільми...
Вас, берізки, сосна пригорне,
Ви ж зростаєте не самі.
Бач, яка розрослася поряд
Моложава та гомінка.
Вас зігріє ласкавий погляд
І мисливця, й мандрівника.
А можливо, під вами буде
Спочивати на валуні
Той геолог, що знайде руди
В Чуна-тундрі на глибині.
Може, напрямом він укаже
Комсомольцям-будівникам,
І повз вас колія проляже
В нове місто, що встане там.
А можливо, не там, а тут ось,
Де сьогодні ви стоїте,
Поверхамн високими круто
Магнетитове місто зросте.

А вже з містом разом, нівроку,
З вас би кожна вище зросла.
Починайте ж лічити роки
Від сьогоднішнього числа.
Щоб верхівки ваші не никли,
Ви з сосною ставайте в ряд...

Поїзд крикнув. Берізки зникли,
Б'ють колеса —
 на Ленінград.
Зводять крила у вікнах віти,
Дужий поїзд подаленів.

Ніч на станції Магнетити
Посвітлішала від вогнів.

1949

СОСНА

Трав цупких на сірім ґрунті
Піддалася гущина.
Із землі продерся прутик,
Ріс і ріс.

 Яка ж сосна
Підвелась на тому місці
З міднокованим стволом.
Років сто, а може, й двісті
Проти вітру напролом
Виступала. Іскри глиці
Розлігались угорі.
По грозі співочі птиці
Щебетали на зорі —
Соковиту, свіжу силу
Прославляли, як могли...

В добрий час сосну дозрілу
Лісоруби підтяли.

На снігу схитнулась крона,
Жовтий комель — аж дзвенить.
На два пальці оболона,
На півметра стрижня мідь.

Подивився перший — каже:
— Деревина — просто грім!
Ця сосна вінками ляже
У високий світлий дім.
Другий свиснув, засміявся:
— Буде щогла з кругляка! —
Він на море сам збирався,
Син помора-моряка.

А за тим сипнули палко
І припущення, й думки:
— Скільки шпал!
— Човни рибалкам.
— Парти в школу, та які!
— На нові столи у клубі
Для розваги молодим...

Закурили лісоруби,
Закругтвся синій дим.

А один, звичайний з виду,
Довго стрижень оглядав.
— На скрипки сосна ця піде,—
Тихо мовив.

І вгадав.

Інші сосни — щогли, шпали,
А на цій — сучків вузли
Обтяли; перепиляли,
На платформу — й повезли.
У цехи в міста далекі
Та в сушарню — не тісну.
На тонкі співучі деки
Розпиляли вздовж сосну,
Щоб мелодій дивні перла
Розсипалися по них.
І струнка сосна не вмерла,
А живе серед живих.

Задзвенять пісенні струни,
Заспівають на весь світ,
І нові незнані руни
Чує захід, чує схід.
І в піснях, у рунах вічних

Та зробим маленький привал?
Тут хмизу чимало та глиці
І затишно, як у саду.
Розчавлені кислі чорниці
Синіють на нашім сліду.

Стежина по тундрі — за нами,
А тут — оксамитні, сухі
Прослалися нам килимами
Жовтаві та білі мохи.
Які ж ми з тобою багаті,
Мій друже, супутнику мій!

Давай розкладемо багаття
В долині оцій лісовій,
Далеко-далеко від дому,
Та в тундрі, де стелеться мох,
Від термоса кришечку рому
Неповну розділим на двох.
Потроху. Бо в даному разі
Про більший запас забувай,
Бо в нашій трофейній баклазі
Вже порожньо.

Що ж — наливай!

Я знаю, ти думав, ти мріяв
Про мандри в далекі краї...
— За рідних!
— За сонячний Київ!
— За дружбу!

Кохані мої!

У тундрі горить наша ватра,
Пригасне і знов спалахне.
Я певен, сьогодні чи завтра
Згадаєте, друзі, мене,
Чи рано, чи ввечері пізно —
В Якутську,

у Львові,

в Москві,

На дальніх кордонах Вітчизни
І там, де шляхи фронтів.
Я певен, в дорозі не стане,
Долине до вас мій привіт.

Світання.
Сузір'я останнє
Померхло.
У полум'ї схід.
Веселе проміння в багатті
Заграло.
Гори ж, не згорай!

Які ми з тобою багаті,
Який у нас сонячний край!

1949

НА ТИХ ДОРОГАХ, ДЕ ІШЛА ВІЙНА

На тих дорогах, де ішла війна,
Поорана чорніє цілина
Без бур'яну, суцільна, без межі.
Стоги на лузі ніби сторожі,
Там, де були окопи, бліндажі.
Важкі дорогоцінні вантажі
Провозять безконечні поїзди,
Один іде сюди, другий туди,
З-за лісу пасажирський виріна...
На тих дорогах, де ішла війна.

Там, де були маленькі полустанки,
Тепер вузли. Руді щербаті танки
І рейки ржаві, скручені в дугу,
Чорніють на ріллі та на лугу.
Та скоро й їх в мартенах перетоплять.
По півкілометра бурти картоплі,
Овець отари, табунами гуси
Гуляють на просторах Білорусі,
Як малахіт, блищить озимина...
На тих дорогах, де ішла війна.

А там, позаду, в дальнім Прионежжі,
Ліси у срібній сніговій одежі
Відлунюють, коли гудуть гудки,
І лине звук. Невтомні тартаки

Розпилюють на плахи та бруски
Березові, смолові кругляки.
З-під пилок тирса снігопадом сипле.
А в небо уп'ялась гіллям, окріпла,
Осколком покарбована сосна...
На тих дорогах, де ішла війна.

Так скрізь і скрізь.

Вітчизна вся безкрая
Підводиться, зростає, розцвітає
У творчому натхненному труді.
Шумлять сади старі і молоді,
Турбіни обертаються.

В воді

Хлюпоче риба.

В небі — лебеді.

Назустріч лебедям, як перед боєм,
Виходять літаки широким строем,
Ключ за ключем —

гуркоче дальина...

На тих дорогах, де ішла війна.

Простерла крила молода, міцна
Непереможна рідна сторона.
Там, за Дніпро, де Західна Двіна,
Там, де маньчжурських сопок сивина.
Південних гір стоїть міцна стіна,
Полярних зір дзвенить ясна струна,
Росте, міцніє рідна сторона!
На тих дорогах, де ішла війна.

1949

ХТО РАЗ НА ПІВНОЧІ ПОБУВ...

Вершин убрання крижане,
Сріблених рік одіння
Тепер відвідує мене,
Як дороге видіння.

І кличе в даль, і кличе в путь
Через пургу і зиму,

І ніби шепче: — Не забудь
Дорогу несходиму,
Де невсипуща, снігова,
Свої скарби одвічні
Відважним тундра відкрива
У сьйві електричним.

Та ось видіння відпливли,
Лишивши пломінь сліду.
Тепер я думаю: коли
Я знов туди поїду,
Бо не забув я, не забув
Красу гірську, озерну...

Хто раз на Півночі побув,
Той знов туди заверне.

1949

НА КОЛЬСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ

Безмежна колія-струна,
Сосна з гілками гострими.
Далека, дальня сторона
На Кольському півострові.

В горах повторює луна
Сухі мисливські постріли.
Далека, дальня сторона
На Кольському півострові.

Маленька річка — не Трубіж
І не Супій з розводами.
Не тут я бігав босоніж
За кіньми, за підводами.
Не тут овечок та корів
Гонив стежками-тропами,
Не клав багаття, рук не грів,
Не пік картоплі в попелі.
Не тут я грався на лужку,
Завзятий між завзятими.

Не тут по першому сніжку
У школу йшов з хлоп'ятами.
Не тут в дитинстві, ще давно,
Як бігали ми босими,
Старенька яблуня в вікно
Рожеву гілку вносила.
Не тут, де хмари килим тчуть,
Де сніг зірками зблискує,
Я пісню матері почув
Уперше над колискою.
Не тут у затінку дубів
Я призначав побачення,
Не тут зростав, не тут любив,—
Та це
 не має значення.

Нехай це дальня далина,
Але з гілками гострим
Оця сосна — моя сосна
На Кольському півострові.

Нехай поїду звідсіля,
Але в снігах, не зорана,
Оця земля — моя земля,
Для мене
 розпросторена!

Не схожа Кола на Десну
І гори ці з Карпатами,
І не звідсіль я на війну
Йшов з друзями-солдатами,—
Та коли знов ударить грім
Розкатами суворими,
Так за Урал, Кавказ і Крим,
За Північ з лісом, з горами
Відважно я на бій піду,
Як за Україну золоту,
Як за Москву, за Ленінград,
За Севастополь, Сталінград,
Як за село, де хлопцем був,
Де південь сонцем бризкає,
Де пісню матері почув
Уперше над колискою,
Де всі стежки до всіх осель

Укриті зараз росами,
Яке за тридев'ять земель
Від Кольського півострова.

1949

ЛІСОВИЙ ЦАР

Огонь погас.

І ловить слух
Далекий плескіт хвиль.
До мене ближче сів пастух,
Дід-оленьяр Василь.
Мені стає усе тепліш,
Я голову хилю,
Я сплю...

і чую:

— Ще не спиш?
— Не сплю,— кажу,— не сплю,—
Слова немов далекий клич,
Що поміж гір затих.
— І я не сплю. Хороша ніч,
Таку проспати гріх.—
Смолівий пень в огонь кида,
І зразу — жарко пню.
І Василева борода —
Червоний сніп вогню.
В ній блискавок гаряча мідь
Сміється веселіш.
І зразу сон мій геть летить.
— Ну, от, тепер не спиш.—
Василь в огонь, як чародій,
Шпурля сухе гілля.
— Ти ніби цар тут лісовий,—
Кажу до Василя.

Над нами вітру тихий плин,
Над нами ніч пливе.
Ми забуваємо про час,
Сон відлітає пріч.
І за розмовою у нас
Отак минає ніч.

На світ береться.
День, як птах,
Летить. Зникай, пітьма!
І олень сонце на рогах
Над лісом підніма.
Десь продзвенів пташиний клич
І вдалині затих.
Минула ніч. Хороша ніч,
Яку проспати гріх.

1950

АРХЕОЛОГИ

Уламком каменя притисло руку.
Плечем уперся, дужче — відвалив.
Сміється академік: за науку
В холодній тундрі кров свою пролив.
Став під берізку. Бинт, краплина йоду,—
З долоні змив іскринки крижані,
Персв'язав — і знову за роботу,
Знов за лопату — тут короткі дні.

Сто літ берізкама. А дістать рукою
Верхівок легко — скривлені, нерівні.
Копни в ущелині кремнистий ґрунт киркою,
І раптом зблиснуть мамонтові бивні.
Слід бронтозавра в ширину півметра
Лежить на крижаному гнейсі криво.
Тут глибина — мільйоннолітні нстри,
Оберігає північ їх ревниво.
Ми трошим камінь, сиплеться він дзвінко,
Змітаємо сухі уламки криги.
Ось свіжий шар — нечитана сторінка
Мільйонноліттями написаної книги.
Ще глибше...

Шар важкий перевертаєм,
Розглянувши всі складочки малі.
По складках цих, як по складах, читаєм
Історію Землі.

1950

Гранітні шліфовані плити
Блищать,
і на повний зріст
Встає, ніби з бронзи відлитої,
На них обіпершись, міст.
Він з берегом правим — лівий
Сталевим хребтом скріпив.
З машинами поїзд крикливий
Пронісся на простір степів.
Б'є хвиля в бики білопінна,
Низовки порив нароста.
Іде пароплав «Україна»
Під бронзову арку моста.
У сонці красуючись, біла
Хмаринка тріпоче вгорі...

Ще зовсім недавно кипіла
Робота отут на Дніпрі.
На березі зліва і справа,
В напрузі, в безсонні, в грому,
Електрики світла заграва
Нічну розсівала пільму.

Труда перемогами дзвінко
Гуркоче мереж висота.
Це творчості свіжа сторінка
Дзвенить у станинах моста.
З проектів конструкції строгі
Зійшли, досягли висоти.
Ідуть, поспішають дороги
Через сталеві мости.

1950

СТАРОДРЕВИЦЯ

Стародревиця тут шуміла,
Трьохсотлітня важка сосна.
Сніговиця північна біла,
Буря їй не була страшна.

Розгалужена та крислата
Розрослася за три віки,

І насіння її крилате
Розліталось у всі боки.

Хай тепер тут шурган шугає —
Не звихрити йому пісок.
Стародревиці вже немає,
Та шумить молодий лісок.

Ми своїми руками садили
Оці сосни гінкі, стрункі.
Розцвітанням краси і сили
Оживили сухі піски.

1950

ЛІС

Молоді сосонки, як травичка,
Йдуть піском, оточують гаї.
В їх житті це перша п'ятирічка,
І вони виконують її.

Скільки їм рости та виростати,
Скільки ще шуміти у роках,
Щоб зміцніти, щоб у три обхвати
Кожній стати на оцих пісках!

Хай не кожній, певно, що не кожній,
Але скоро молодий сосняк
Перельотній птиці подорожній
Рідним домом стане, адже так.

І вона зупиниться, веснянка,
Затишне кубельце змостить тут.
Навесні щовечора й щоранку
Піснею людський прославить труд.

Саджанці-сосонки, ніжна гличка,
Йдуть

за рядом ряд

через піски.

В їх житті це перша п'ятирічка,
А рости, а жити їм віки.

Під шатрами дубовими.
У несполохану гущину
Весела пісня котиться,
Старі бруслинові кущі
Росинками золотяться,
І ніби віти шелестять
Не голосно,

а пошепки...

Прийшла дружина,
щоб набрать

Доверху повні кошики
Тугих смугастих жолудів
У нетрищах під Невклею,
Щоб ліс дубовий загудів
За Волгою далекою,
Щоб обступив ріку Урал,
З обох боків квітчаючи,
Щоб звівся, мов зелений вал,
Сухі вітри спиняючи.

Минуть роки.

Ці юнаки

І ці дівчата виростуть.
І оберуть, будівники,
Собі шляхи по щирості.
Прибуде хтось і в Казахстан
З казковими багатствами
І скаже:

— Ліс оцей зростав

Із жолудя неvkлянського.
Ті жолуді-мандрівники,
Що в кошики збирали ми,
Тепер дуби міцні, стрункі
Над кручами

уральськими.

А де та Невкля?

Далина!

Туди б іти

та ще б іти...

І буде на землі весна:
Пташині в кронах щєбети,
Хмарки,
мов білі голуби,

В нерозвіданих скарбницях гір.
Може, ставши льотчиком відомим,
Пронесеш ти славу на крилі,
А можливо, будеш агрономом
Не в надхмар'ї,

просто на землі.

Зростиш сад чи дивовижний овоч,
Ще ніким не бачений в житті.
Мій білесенький Олесь Петрович,
Виростеш — для тебе всі путі,
Всі дороги на землі відкриті —
Озирнись, подумай, вибирай,
Чи на суходолі, чи в блакиті,
Тепле море,

хвилі льодовиті,

Приамур'я, Закарпатський плай...
Це все твій,

найкращий в цілім світі,

В цілім світі

найсвітліший край.

Це діди твої уперті, працьовиті,
Заквітчали наш безмежний край,
І тобі

усі шляхи відкриті,

Мій коханий сину,

вибирай,

Що до серця,—

моря дальні сплески,

Шум пшениці чи металу дзвін...

Мій біленький хлопчику Олесик,

Краю нашого

громадянин!

1950

БАКЕНЩИК

Щедро бризнув на хмари білі

Надвечірній багрець зорі.

Іде бакенщик проти хвилі

І запалює ліхтарі.

Посміхається — задоволений,

Так, немовби зорю віта.
Добре човен його просмолений,
І весельце крилом зліта.
Сам же витесав, сам і вистругав,
Човна видовбав, як хотів.
Дику течію стрижня бистрого,
Розігнавшись, перелетів.
Все він знає, усім милується —
Де глибінь, де на дні кущі,
Де нуртами Дніпро нуртується,
Де язі живуть, де лящі.
Все він робить руками вмілими —
Ось проплив,

а за ним

на Дніпрі

Вслід вогнями червоними, білими
Засміялися ліхтарі.
Над Дніпром промінці пурпурові,
В світлі їх — чародій дідусь...

Десь пустила плоти соснові
Із-за Мозиря Білорусь.
Міцно зв'язані сосни свіжі
За водою пішли у путь.
Їх чекають у Запоріжжі,
У Каховці, в Херсоні ждуть.
Літня спека, пора осіння,
Вдень, вночі йде життя на Дніпрі,
Обганяють плотів сплетіння
Пароплави і катери.
Хлібом, вугіллям переповнені,
Повні нафти або руди,
Пропливають з заліза ковані
Чорні баржі сюди й туди.
Привітаються, розминаються,
Вгору, вниз — відкрито путі.
З двох боків ліхтарі посміхаються —
І червоні, і золоті.
З двох боків завітчали річеньку —
Путь до моря й на Білорусь.
Засвітив їх на цілу ніченьку
Чародій оцей — наш дідусь.
Він до всього з своєю міркою:
Ставить бакен на висоті.

Скло протер, щоб сяло зіркою
Провідною у темноті.
А гроза чи з вітрами злива —
І вночі він не ляже спать.
— Хай пливуть пароплави щасливо! —
Каже дід. —

Ліхтарі горять!
А погасне — так хвилю здужаєм,
Попливем і засвітим знов —
Службу знаєм!
Та служба службою,
Головне ж —
це до справи любов.

1950

ОСІННІЙ ВІТЕР

Я знову в Тупичеві.

Рідне

І миле довкола усе.
Із кленів, кружляючи, мідне
Вже сіверко листя несе,
Розхристує, граючись, поли
Мого пальтєчка, і за мить
Вже з хлопцями разом до школи,
Звихривши пісочок, біжить.

Ой вітре осінній,

туманиш

Недавно ясний виднокруг.
У рідні поля мене маниш,
В соснові ліси та на луг.

А може, що ти й ні при чому,
І хоч би тебе й не було, —
Якщо я вернуся додому,
В Тупичів, у рідне село, —
Так треба мені побувати
Отам, де озимий посів,
Провідати в полі бригади,
Послухать шуміння лісів.

Доходжу до повороту,
Догнав земляка.

Веселіш.

Удвох ідемо.

Оглядає

Він збоку мене нашвидку.

— В Тупичів? — неквапно питає.

— В Тупичів,— кажу земляку.

В путі він зітхає:

— Щоднини

З темна до темна на ногах.

Оце обійшов сівозміни,

Провірів сінде у стогах,

А потім відправив підводи

В лугах довгунець позбирать,

А потім...

Та скрізь полеводу

Потрібно за день побувать.

Щоб всюди, в stodолі і в полі,

Порядочок був, чистота.

А тут іще й ноги кволі,

А тут...

Та не ті вже й літа.

Лукавить.

Ну й я ж хитрувато

Лукаве слівце бережу.

— Так, може б, молодшому здати

Цю вашу роботу? — кажу.

— Мою? Передати? Чого б то? —

Уже не сміється земляк.—

Робота як всяка робота,

Я саме ввійшов тільки в смак!

Уже й півдороги поволі

Одміряли вдвох чобітьми.

Скирти залишились у полі,

Вже близько Тупичів.

А мч

Йдемо, розмовляєм про літо,

Про завтрашнє й те, що було.

І каже земляк гордовито:

— Тупичів — не просте село.

У інших там сливи та вишні

Та добрі печуть пиріжки,
А в нас із Тупичева вийшли
Учені, та ще і які!
На цілу країну відомі
Механіки і лікарі,
Дослідники єсть, агрономи
І навіть професори.
Високі дороги обрали,
Довчилися. Це ж не секрет —
Полковники є, генерали,
Є навіть один поет!

Не те щоб принизить Тупичів,
А щоб і про інших згадать,
Сказав я:
— А візьмем Звеничів,
Хіба там нема кого взять?
А в Бурівці, Невклі, Листвені.
У кожному нашім селі
Прославлені єсть учені.
Колгоспники, вчителі.

Не зразу земляк мій одвітив,
Подумав довгенько-таки.
І я на обличчі помітив
Не згоду, о, ні! Навпаки!
Сердито:
— Ну, що там рівняти!
(Слівце він додав тут круте).
Таких, що учились, багато,
Та де їм до наших — не те!
І там агрономів чимало,
Професор один зокрема,
А так, щоб були генерали
Або щоб поети —
нема!

Він мрійник.
І з ним сперечатись
Не просто — позицій не здасть.
— А от же Героїв Праці,—
Кажу йому,— щось не видать
В Тупичеві.

Погляд на груди
Метнув він ході своїй в такт.

— Немає,— говорить,—
так будуть
Наступного літа. Факт.

Ми змовкли.
Ми згоду знаходим
У думках своїх золотих.
Отак і в Тупичів заходим.
І вітер, здається, затих.
Ой вітре осінній,
стихаєш,
Спочинок тополям даси.
Додому мене закликаєш.
Прощайте ж, соснові ліси,
Рости вам під хмари, міцніти
Насправді — не в казці, не в снах,
Не тільки під вітром шуміти —
Дзвеніти у наших піснях.
Ми всі твої перли зберемо,—
Звучи ж, як на гусях струна,
В симфонії,
в пісні,
в поемі,
Поліська моя сторона!

1950

У ЛОВИНСЬКИХ ГОНЧАРІВ

Подорож — для мене свято.
Несподівано мені
Знов прийшлося побувати
У поліській стороні,
Там, де хлопчиком я бігав,
Пас на вигоні гусей,
Де до Гомеля Чернігів
Гомінке прослав шосе,
Де луги цвітуть медові
Та ліси шумлять старі,
Де у вересні чудові
Прохолодні вечори
І до того свіжі ранки,

Що й сказати не берусь,
Де від Ріпок і Добрянки
Зовсім близько Білорусь.
Там в Ловині та Олешні
Заселили всі піски
Не розложисті черешні,
А дуби та сосняки.
Там будинки дерев'яні,
І у кожному дворі
Проживають всюди знані
Споконвічні гончарі.
Шлях мій був на половині.
Ранній вечір звечорів.
Ночував я у Ловині
У одного з гончарів.
Люди лагідні, привітні
І гостинні — земляки!
Мій господар і при світлі
Працював — ліпив горшки.
Глина вимішана блиска,
Вогник лампи мов живий.
Схоче майстер — буде миска,
Схоче — горщик розписний.
Їх на лаві вже до сотні,
Та стають нові й нові
Чисті, рівні, першосортні
Миски, глечики, тикви.
Глини шмат рука здавила,
Горщик зріс поміж долонь.
Пройде крізь огонь горнила,
А затим — в любий огонь!
Бачу, дід ховає хитру
Посмішку під тінню вії.
Раптом горщик на макітру
Обернувся.

Чародій

Цей такий звичайний з виду
Сивобровий лісовик.
Недарма ж пошана діду
В промартілі «Більшовик»,
Недарма аж ген за Прип'ять
Слави дідової лет.
Не святі горшки, бач, ліплять,
Але ж дід оцей — поет.

Ніч уже. Година пізня,
Він же творить все нове,
Певно, в серці в діда пісня.
Пісня творчості живе.

Мабуть, до зорі на сході
Я б на труд його дививсь.
Але дід промовив:

— Годі.—

Руки вимив, сам умивсь,
Тихо сів за стіл кленовий,
Запросив мене:

— Сідай.—

І пішли у нас розмови
Непомітно, невзначай.
І немов вітри війнули
З глибини далеких днів.
Про перейдене минуле
Мову дід поволі вів,
Наче сам до себе, тихо.
І вставали —

ніч, пільма,

Конячина ледве диха,
Навкруги — путів нема,
Вовчі ями, бездоріжжя,
Холод вне із ровів,
Сніг з дощем обличчя ріже...
Так би віченьки закрив,
Впав би в колію розбиту
Та й скінчив на тому путь.
Але дома жінка, діти
Батька ждуть і хліба ждуть.
Треба далі поганяти,
З дому ж виїхав давно,
Треба десь горшки міняти
На картоплю, на пшоно.
Треба їхать через села
Десь у волость на базар...

Не весела, не весела
Молодість твоя, гончар.
— Не весела, що й казати,
Наша молодість була —
Все від хати та до хати,

Від села та до села.
Ти того й не знаєш, сину,
Що я виніс на горбу.
Панові платив за глину,
Куркулеві за гарбу,
Старості платив за горно —
Все мій труд, усе мій піт...

За вікном осіння, чорна
Ніч поміж соснових віт
Розгойдалась, мов колиска,
З вітром шепче темнота.
Сторона моя поліська —
Сосни, вільхи, болота.
Я тебе такою знаю:
Як сосна, стоїш струнка.
З переїзду від Замглаю
Паровоз кричить-гука,
Мов ясну зорю на сході
Із народженням віта.
На цегельному заводі
В тон йому відповіда
Неквапливий, басовитий,
Переливистий гудок.
Підвела сосонка віти,
Звівсь розбуджений дубок.
А мене (й мені не спиться)
До цегельні дід привів.
Цех наліво — черепиця,
Справа — цегла-вогнетрив.
Це якраз така хвилина —
Ранній ранок, роси з віт.
— Тут же глина, тут же глина
Неповторна, — каже дід, —
Першосортна, першокласна,
Певно, що на цілий світ.
Візьмеш в руки свіжу — масло,
Випалиш — уже граніт.
Нам в хатах сидіти годі —
Тут поставимо станки
І позмінно на заводі
Вироблятимем горшки.
Хай несуть з лісів Ловинських

Малюнків яскравий цвіт
До Херсона і до Пінських
Неосушених боліт.
Хай узори українські
На гладишках угорі
Скажуть всім — живуть ловинські
Споконвічні гончарі,
Не позбавилися хисту,
Що не зроблять — до пуття
Їхня праця повна змісту,
Повна радості життя!
На землі оцій порожній
Скоро виросте у нас
Цех гончарний, цех художній.
Скло,
і фарфор,

і фаянс.

Бо такі часи. Не диво!
Сам я заново живу.
Наші витвори, можливо,
В Київ підуть і в Москву!..

Так мені попутник сивий
Про майбутнє говорив.
Він радів. І я, щасливий,
Разом з ним радів, горів.
І здалося — зовсім близько
Цей куточок від Москви.
Сторона моя поліська,
Сиві сосни вікові,
Гомінкі гаї дубові...
Знаю я — з рук земляків
Не єдина у будови
Ляже цегла-вогнетрив.
Не байдужі їхні душі,
Прагне творчості рука...

На роз'їзді ближнім, дужий
Паровоз кричить-гука:
— Семафор відкрийте!

— Чуєм! —

Плине шелест в вітах крон,—
То упевнено прямує
До Ловині ешелон,

Стугонить болотним низом,
Що ж, дідусю, зустрічай.

То епоха комунізму
Мчить до станції Замглай.

1950

ДОВЖИК

Як за шпиль перевалити,
Так і видно те село,
Де одне найкраще літо
У житті моїм пройшло.
Звідти так теплом і дише
Придесенська далина.
І не літо, а, вірніше,
Світла юності весна
Так пройшла.

В житті моєму
Тільки раз таке й було.
Був би я поет — поему б
Написав про те село.

Дні юнацькі!

Був я хлопцем,
Як і інші парубки.
Був активним комсомольцем,
Працював, читав книжки.
Набирався знань та сили
Жадно, враз — не спроквола.
От мене і прикріпили
До сусіднього села.

Я й не думав відмовляться —
Квітень, сонце, посівна.

Нам було тоді по двадцять —
Світла юності весна.
І нехай грязюка, дощик,
У лугах земля грузька —
Я в село сусідне,

в Довжик,
Кожен вечір пішака —

Сім верстов.

Ще й поспішаю —
Ждуть же друзі.

Прибіжу,
Ім газети прочитаю
Та новини розкажу.
Що у таборі ворожим,
Що на світі, що у нас...

І, бувало, ще підходжу —
Двоє вікон. Школа. Клас
Світить, вогником мелькає,
Між тополь вітрець притих.
Двоє вікон закликає
І старих, і молодих.
Двоє вікон. Осявали
Ви стежину в тишині,
З кожним вечором ставали
Ви ріднішими мені,
І оті в ряду тополі
За парканчиком старі...
А жила тоді при школі
В флігельочку у дворі
Юна вчителька.

Незмінно
В наш приходила гурток...
Валентино, Валентино!
Дальній край. Владивосток.
З Довжика помандрували
Ви в таку далеку даль.
А було ж...

За стіл сідали —
Чорні брови. Біла шаль.
А бувало ж...

Ви казали —
Добрі ми товариші.
Валю, Валю! Ви не знали,
Що у мене на душі.
Вам листи в конвертах білих
Листоноша віддавав.
Я ж не смів, не був у силах
Запитать, хто пише вам.
Ах, оті конверти білі,
Звідки пошта їх везла?

Ось мене і відкріпили
Від сусіднього села.
— До книжок знайди старання,—
На бюро сказали так,—
Посилаєм на навчання,
Місто Харків, робітфак.—
Я засів. Та щонеділі,
Після всяких денних справ,
Чи за ділом, чи без діла
В милий Довжик мандрував.
Не зіб'юсь і в тьмі з дороги,
Ще такого не було.
Певно, серце, а не ноги
В те село мене вело.
Що там діло чи не діло.
Ніг не жаль, часу не жаль.
Двоє вікон зазоріло.
Чорні брови, біла шаль.
Ніби й досі ще іскряться
Світлі вогнишки з вікна...

Нам тоді було по двадцять —
Світла юності весна.

Та весну зміняє літо,
Потім — осінь і зима.
Ні привіту, ні одвіту
На листи мої нема.
Як стрічалися ми влітку,
В дні згадаю снігові
Та й пишу їй з гуртожитку,
Все звертаючись на «ви».
Все чекаю, все гукаю,
Харків — Довжик — далина.

Я й не відаю, не знаю,
Що поїхала вона.
Що, коли осінній дощик
Покропив у школі двір,
Приїздив у школу в Довжик
Батальйонний командир.
І поїхала до друга.
Дальній край. Владивосток.
Ну, а в Довжику вже друга.

Школа. Вікна. Флігельок.
Десь тепер вона за даллю,
Та з коханим — що за даль!
Валентино! Валю, Валю!
Чорні брови. Біла шаль.
Може б, я тепер одверто
Все сказати вам зумів.
Ох, та пошта, ті конверти,
Я ж їх сам від вас носив.
Може, будете сміяться,
Може, сповідь ця смішна...

Нам тоді було по двадцять —
Світла юності весна.

Та коли б вернути знову
Незабутні двадцять літ —
Через поле, луг, діброву
Знов поніс би я привіт
У село сусідне,
в Довжик,—
Вікна в школі там зорять...

Добре б молодість продовжить
Років так на двадцять п'ять.

1950

ЕЛЕКТРОЛІНІЯ

Струнки стовпи від Дніпра до Криму
Побігли через херсонські степи.
Сокіл кружляє високо над ними,
Пильно згори оглядає стовпи.

Учора ще їх отут не бачив він —
За день підвелись,
досягли висоти.
На кожному номер і рік позначено,
І вже їх еднають співучі дроти.
Вгорі — ізолятори білі, веселі,

Янтарна живиця блищить біля комеля.
Може, зросли ці стовпи в Придесенні,
Але певніше,
що десь біля Гомеля.

Сож до Дніпра докотився стиха.
Плоти підганяли хлопці ловкі.
І на плотах
припливла «Лявониha»
Аж у херсонські степи
до Каховки.
Біжать по степу стовпи високі
Повз грейдер,
далі пшеницею спілою.
Над ними кружляє здивований сокіл
І чує —
дроти
білоруську наспівують.

1951

ВЕЧІРНІЙ ПОЇЗД

Вечірній поїзд посилає в небо
Хмарину диму, сипле жмуток іскор,
Гукає довго, весело, протяжно,
І тормозами скрипнувши, поволі
Рушає в путь.

Дорога довга, дальня —
Ніч, день і знову ніч. На ранок,
Пройшовши по степах, поміж лісами,
Стрункі мости над ріками схитнувши,
Прибуде на кінечну станцію.

Дорога,
Маршрут далекий, землі невідомі —
У цих словах я завжди відчуваю
Щось урочисте, радісне, тривожне,
Привабливе і трохи загадкове.
Якщо мене літак на дужих крилах
Не переносить над хребтом Саянським,
Над кронами старих таежних кедрів,
Над даллю степового океану
Або піском пустель не йду я вперто

Покрученою стежкою гірською,
Якщо мій пароплав не ріже хвилю,
І поїзд став десь на запасну путь,—
Я все-таки й тоді подорожую:
Уявою, бажаннями, думками.

Отак читаю книгу чи надвечір
У сад виходжу, щоб полити щепи
І чую, як літак гуркоче в небі,
Чи голосно гукне вечірній поїзд —
І вже я з ними, вже подорожую,
Вперед, вперед!

Туди, де ще не був я,
Туди, де все здається незвичайним
І дивовижним, так, як у дитинстві
Новим здавалося і дивовижним
Усе, що розкривало нам буття.
Вперед!

Отак я все життя подорожую
І радісна мені моя дорога,
Вона в щоденнім русі розкриває
Красу, багатство, глибину буття.
Іду я, не втомляюсь, не втомлюся,
І хочу так пройти мою дорогу,
Щоб залишився на землі мій слід.

1951

ВЕСНА ПРИЙШЛА

За нашими городами
Тече ріка Десна.
Далекими дорогами
Прийшла до нас весна.

Ласкавим теплим дотиком
Збудила плавні, ліс.
І вже пухнатим котиком
Біліє верболіз.

І вже травичка кісоньки
Зелені розпуска,
І вже пташина пісенька
Полинула з ліска.

Її гаї з долинами
Чекали вже давно,
Вона й до нас долинула
В розчинене вікно.

Весна прийшла, теплесенько
Травичці на горбку.
Виходь, виходь, Олесенько,
У поле, на ріку.

Стрічай своїх улюблених
В гаю, серед лугів,
В саду, теплом голублених,
Звіряток і птахів.

І лугом понад річкою,
Де щебет і пісні,
Летить Оленка птичкою
Навстріч своїй весні.

ШПАЧОК

Знову в саду молодому
Шпаківні з пахучих дощбк.
І знову у нас біля дому
Щебече знайомий шпачок.

Учора в години досвітні
Вже чуємо, з саду звучать
Пісень переливи привітні:
«У квітні,— щебече,— у квітні
Прибув я весну зустрічать.

З далекого теплого краю
Невтомно летів я сюди.
Я знаю, я знаю, я знаю,
Що рідні найкращі сади.

Ну, де ще у світі їм рівні,
З таким кучерявим гіллям!
За те, що зробили шпаківні,
Все літо співатиму вам!»

У ОЛЕНКИ КОЛО ХАТИ

У Оленки коло хати
Джміль кружляє волохатий,
І метелик, і жучок.
Вони чують дух медовий,
Бо в Оленки тут чудовий
Квітничок.

Бо Оленка тут багато
І завзято
Працювала,
Тут Оленчина лопата
Грунт скопала.
Тут Оленка грабельками
Грунт спушила,
Квіти рівними рядками
Посадила.

Між рядками всю травичку
Прополола.
І приносила водичку
Прохололу
В невеличкому відрі,
І розсаду поливала
На зорі.
Тут Оленка труд поклала
Немалий.

І в Оленки підвелися, розцвіли
Коло хати, біля стежки
І тюльпани,
І сережки,
І братки,
І красолі-парасолі,
Й нагідки,
І гвоздички невеличкі,
Й мак-мачок.

Отакій-то у Оленки
Квітничок.
Біля стежки, коло хати —
Ціла грядка розцвіла!

Джміль кружляє волохатий.
І метелик,
І бджола.
Мед спивають
І співають —
Ну й Оленка,
Ну й мала!

ПРО БДЖОЛУ

Якось бджілка забарилась в лузі,
Квіти облітаючи барвисті.
Раптом загуло на виднокрузі,
Замигтіли блискавки іскристі,
Хмара сонце вкрила,
Та не біла,
А свинцевочорна, волохата...

Бджілка у віночок квітки сіла —
От у неї й є маленька хата.

Дош іде.
А бджілонька чекає,
В неї ще не скінчена робота.
Вшухла злива, райдуга палає,
А по лузі — сонця позолота.

Так грозу і зливу переждала,
Криличка прозорі обсушила,
Скільки треба меду назбирала,
З медом в рідний вулик поспішила.

Якщо будеш їсти мед, Оленко,
Чисту мамі поверни тарілку.
І згадай невтомну, хоч маленьку,
Та завзяту трудівницю бджілку.

ПЕЧЕРИЦІ

У лугах, де краснотали,
Біля річки
Після дощичку зростали
Печерички.

Білі, білі, що ви скажете,
А чисті!
Так і хочеться підсмажити
І з'їсти.

А під шляпкою — погляньте —
Вже не біле,
А рожеве, темнувате,
Загоріле.

Я і тато рано встали,
Вийшли з кошиком,
Печериці позрізали
Гострим ножиком.

Назбирали ще ожини
Й по стежині
Вдвох по березі крутому
Йшли додому.

Нам співала в верболозі
Синя пташка.
Кошик я несла в дорозі —
І неважко.

ТИМОША І ЧАПЛЯ

Година погожа,
І сонце й хмарки.
Маленький Тимоша
Прийшов до ріки.

Без шелесту, крику
Присів спроквола:
— Ловись мені, рибко,
Велика й мала.

І вудку з ліщини
Підняв у руці:
— Ловіться лящі нам,
Плотва й окуньці.

У хвилях десь глибоко
Зник черв'ячок.
Не ловиться рибка,
Не йде на гачок.

Не витяг нічого,
Ну просто біда.
Аж тут проти нього
Чапля сіда.

Тонка, довгошия,
А ноги такі,
Мов дві комишини
Сухі та тонкі.

І ось тільки сіла
В густу осоку,
Вже рибку схопила,
Та срібну ж яку!

Малого підлящика
Вгору здійма.

Така в неї пашека —
Ковть — і нема.

І заздро Тимоші,
Та що ж тут робить,
Тимоша не може,
Як чапля, ловить.

— Жаднюка цибата! —
Гукнув їй Тиміш,—
Ковтай жабенята,
А рибок не їж!

І чапля злетіла —
Злякалась-таки!
Худа, довгокрила
І ноги тонкі.

А хлопчик Тимошка,
Хоч чаплю прогнав,
Та риби нітрошки
Однак не впіймав.

У ГАЮ

У гаю синиці
Збирали суниці,
Щоб діткам було і собі.

Веселі дві білки,
Зіскочивши з гілки,
Уважно збирали гриби.

Вільшаночка вміло
Комашок ловила,
Аж заздрих з ожиннику дрізд.

Всі знайдену їжу,
Хорошу та свіжу,
Несли своїм діткам до гнізд.

А дятел строкатий
Шукав, де багато
Сховалось жучків-шкідників.

Всі птиці й звірята
Трудились завзято,
Забувши про гру і про спів.

І навіть маленький
Метелик синенький
Літав у годину жарку.

Він квіти помітив
І в чашечках квітів
Шукав на сніданок медку.

От тільки сорока
Кричала:
— Морока!
Морока трудитись отак!

— Ледачим у гаю
В нас місця немає,—
Сказав їй сердито шпак.

БІЛКА

Білка в лісі стриб та стриб,
Бачить — з моху виліз гриб.
Білий гриб привабив білку,
Білка гриб — у лапки враз
І сушить несе на гілку,
Щоб на зиму був запас.

Щоб, як висохне, сховати
До зимових холодів
У дупло, де вже багато
І грибів, і жолудів,
І горіхів із ліщини —
Словом, ціла комірчина.

Щоб було що куштувати,
Як завиють хвищі злі,
Щоб спокійно зимувати
У тепленькому кублі.

ІЖАЧОК

Ми впіймали їжачка,
Принесли додому,
А в нього на колючках
Листя і солома.

Їжаки —
Вони такі —
Сплять весь день у листі,
А вночі між будяки
Йдуть шукати їсти.

Вдень поклали на бочок:
Глянь, Оленко, бачиш?
Обернувся їжачок
На колючий м'ячик.

Хай лежить собі, нехай
Спить весь день до ночі.
Він колючий, не чіпай —
Слухати не хочеш!

Неслухняна ж ти яка,
Пальчик наколола!

Не берись за їжака,
Коли ручка гола.

КУПИМ ЛЕСІ ЧЕРЕВИЧКИ

Купим Лесі черевички,
Щоб ходила по сунички.

Черевички ще й шнурочки,
Щоб ходила по грибочки.

Купим білі чи жовтенькі,
Щоб знаходила опеньки,

Щоб не поколола ніжки,
Щоб збирала сиріжки,

І лисички,
Й печерички
Серед гаю, біля річки.

Щоб знайшовсь їй боровик
Отакій, як черевик!

КАВУНИЩЕ

Ух ти! Ну й велетень! Скажіть!
Либонь, від Жучки вище!..

На полі нашому лежить
Смугастий кавунище.

На сонці вигріває бік,
А зверху аж гарячий.
Уже мені четвертий рік,
А я такого за свій вік
Сьогодні вперше бачу.

Оце вже так доснів, либонь,
Пече ж, немов у горні.
Червоний, мабуть, як вогонь,
І бубочки всі чорні.

Дідусь поволеньки вперед
Іде собі веселий.
«Такий всередині, як мед»,—
Кажу я дідусеві.

Тоді спинився мій дідусь,
Взяв ножика, нагнувся,
Різнув... А кавунище — лусь!
І навпіл розчухнувся.

Червоний, запахущий! Пить
Так зразу і схотілось.
А скибка цукром аж іскрить,
В руках ледь умістилась.

Укусиш, а медовий сік —
По бороді, в долоні.

Уже мені четвертий рік,
А я такого за свій вік
Уперше їв сьогодні.

ПРО ХВОРУ ГОРЛИЧКУ

У малої горлички
В гаю біля річечки
Заболіло горлечко,
Засмутились вічечки.

Мати горлиця хвилюється,
Цілу нічечку не спить,
Батько голуб теж турбується,
Кликать лікаря летить.

Ось приводить лікаря,
Дятла невеликого,
В білому халаті,
В чорнім піджаці.
Подивився дятел,
Нахилився дятел
В круглих окулярах,
З трубкою в руці.

Вистукав,
Вислухав;
— Тук-тук-тук,
Де болить, дітонько,
Тут чи тут?

Встань, моя донечко,
Сядь отак.
Покажи горлечко —
Так-так-так.

Під дощем ходила?
— Трішечки.
— Що промочила?
— Ніженьки.

— Біда невелика,
Пташечко,
Ось тобі ліків
Пляшечка.

Полетів дятел
В ліс чи в сад —
Треба ж лікувати
Інших пташенят.

Ну, а мати донечці
Ліків дала.
Слухняна у горлиці
Доня мала.
З чарочки, з ложечки
Випила трошечки,—
Ліки ж такі:
Кольором руденькі,
Трошки солоденькі,
Трошки гіркі.

А як встала горличка
Вранці після сну,
Не боліло горлечко
Й крапельку одну.
І веселі віченьки
В променях ясних
В гаю біля річеньки
Привітали всіх.

ОСІНЬ СКОРО

Змолотили в полі хліб,
Вже отави косять.
Проростає в лісі гриб —
Значить, скоро осінь.

На одній нозі на стіг
Бусол став дозором,
Поглядає у той бік,
Де тепло за морем,

Де не бачили зими
Ні старі, ні діти,
І куди йому з дітьми
Скоро відлетіти.

Горобці вже до домів
Поспішають — хитрі,
Бач, тривожно зашумів
Осокір на вітрі.

Плине холод у наш край
На важкій хмарині.

Ти, Оленко, одягай
Теплий светр віднині,

Щоб цей холод до долонь
Не пробравсь по звичці,
Щоб у тебе цвів огонь
На повненькій щічці.

ДВІ ЯЛИНКИ

На узліссі дві ялинки
Виростали та росли.
В перше літо, мов травинки,
В друге — кущиком пішли.

На четверте чи на п'яте
Підросли уже такі,
Що під ними зайченята
Розважались залюбки.

А на шосте пишна глиця
Вже така на них зросла,
Що від вовка там лисиця
Заховатися могла.

Взимку сходилася хвища,
Вила голосом погроз.
Доглядав їх морозище —
Довга біла бородища,
Всім відомий Дід-Мороз.

Він ховав їх та беріг,
У пухнастий кутав сніг,
Щоб не мерзли, щоб шуміли,
Щоб і взимку зеленіли.

А як рік Новий ішов,
Підступав ще здалеку,
До ялинок підійшов
У добрячих валянках
Дід-Мороз-Морозище,
Довга біла бородища,

За верхівки їх узяв,
Потрусив
І сказав не сказав,
Пробасив:

— О, вони вже не маленькі,
Пишна гілочка до гілочки.
Перша буде для Оленки,
Друга для малої Милочки.

Рукавицею потер горбатий ніс,
Взяв ялинки і поніс,
І приніс.

І тепер вони гарненькі,
Зеленіють дві ялиночки —
Перша вдома у Оленки,
Друга у кімнаті в Милочки.

А на них
Білий сніг,
Яблука, горішки,
Сяють іскрами сніжинки,
І цукерки, і картинки —
Просто як із книжки.
І усе те береже,
Стереже

Дід-Мороз-Морозище,
По коліна бородища,
Ставши при ялині
В теплій козушині.

КАЗОЧКА

Чистим полем, без волошок,
Дівчина мала
З села,
Взявши ніжик,
Взявши кошик,
По гриби у ліс пішла.

Хоч була вона маленька,
Не боялася іти.
Словом, то була Оленка,
А Оленку знаєш ти.

На шляху велика гуска
Йй сичала:
— Ущипну!
Та вона не боягузка,
Посварилася:
— Ну-ну!

Ще лякає гуска всяка,
Ще погрожує,— скажи!
Краще ти свої гусята
Від шуліки бережи.

І пішла.
У ліс приходить,
У сосняк та березняк,
Та грибів щось не знаходить,
Не трапляються ніяк.

По травиці йде, по моху,
Жовту глицю розгорта.
Де ж гриби?
Стомилаь трохи,
Стала, в дятлика пита:

— Де гриби? Ходжу з годину —
І невдача отака.
Сироїжку б хоч єдину
Чи грибка-боровика.
Що робить, сама не знаю.

Дятел нижче, ближче сів:
— Я грибів не споживаю,
Я люблю шашелюків.

Далі йде Оленка. Бачить,
Білка дивиться з дубка.
— Де гриби? І що це значить?
Ні рижка,
Ні маслюка?

Білка нижче, ближче сіла,
Хвіст зняла, мов помело:
— Я гриби всі посушила
Й поховала у дупло.
І не знайдеш ти нічого,
Хоч ходитимеш півдня...

Раптом кинулось під ноги
До Оленки зайченя.
— Заховай мене, будь ласка,
Порятуй лишень мене,
Доганя лиса ікласта,—
Ще хвилинка й дожене.
Заховай, моя хороша.

А Оленка:
— А куди? —
Зайчик лапкою на кошик
Показав:
— Сюди, сюди!
— Ну, залазь,— Оленка каже,
Так гадаючи собі:
«Зайченятко буде наше,
І нащо мені гриби.
Принесу його до хати,
Хто його покривдить там?
Буду хлібом годувати,
Дам капусти, моркви дам,
З буряка смачної гички,—
Виростай собі велик...

Тут з'явилася лисичка
І питає віддалік:
Ти не бачила, маленька,

Зайчик, хлопчик, мій небіж,
Тут не біг?

А їй Оленка:

— Ближче, ближче, підійди ж.
Бо не чути.

— Річ відома,—
Каже лисонька,— учи,
Я з тобою не знайома. —
І сховалася в куші.

Зайчик з кошика довкола
Позирнув сюди-туди:
— Ну, пусти ж мене додому.—

А Оленка:

— Подожди.
Я візьму тебе до хати,
Житимеш, як схочеш сам.
Буду хлібом годувати,
Дам травички, моркви дам,
Дам свіженької капусти,
Ляльку дам і синій м'яч...
— Значить, ти мене не пустиш? —
Схлипнув зайчик.

— Ти не плач.

Всі тебе полюблять діти,
І не знатимеш ти сліз.
— Я не хочу в хаті жити,
Моя хата — поле й ліс,—
Крикнув зайчик,— луг зелений,
Світлий простір без межі...

І зітхнула тут Оленка,
І сказала:

— Ну, біжи.

Кошика розкрила долі,
Гладить зайчика:
— Прощай.
Веселись, стрибай на волі,
А лисичку обминай.

Зайчик вистрибнув.

Поблизу

На травицю сів м'яку:

— Я гуляю скрізь по лісу,

В кожнім закутку й кутку.
Все там відаю, все бачу,
Що в долині, за бугром.
За твоє добро віддячу
Я тобі своїм добром.
Не барись, іди за мною.

І повів її, повів
У долину за горою,
Де було таких грибів,
Що Оленка повний кошик
Під гучний пташиний спів
Назбирала прехороших
Молодих боровиків.

Розпрощались на узліссі.
Тепло. Сонечко пече.
Залишився зайчик в лісі
І сказав:
— Приходь іще.
Хочу я, щоб пам'ятала,
Що тебе я в лісі жду.—
І Оленка обіцяла:
— Я ще з братиком прийду.

Чистим полем, без волошок
Гарна дівчина мала
Повний кошик,
Повний кошик
Молодих грибів хороших
Мамі до села
Несла.

А В ТІМ ЛІСІ

А в тім лісі,
Що в нас на Поліссі,
І вовки жили,
І ведмеді велися,
І чаклун-лісовик
Пригинав чагарник,
Пробирався з копитця

Край дороги напиться.
І русалка-дівиця
Собі квіти носила.
І всяка нечиста сила —
У кошлатій одежі —
Всіх у нетрі манила,
В володіння ведмежі.
Тих, хто сам по собі
Ішов по гриби,
По суніці,
Чорниці,
Зазивала у хащі
Непролазні, пропащі,
Де хитка пропасниця
Та вужині
Стежини,
Та ще глиця,
Як спиця,
Та колюча ожина.

Хто не в гурті ходив,
Той отам і блудив —
Страх перед очима,
Другий за плечима.
Настрахавсь,
Наполохався,
Накричавсь
Та наохався.
І насилочку-силу
Вибиривсь на дорогу.
Сам нечисту всю силу
Чув і бачив,
Йй-богу.

А в тім лісі,
Що в нас на Поліссі,
І лисиці жили,
І зайці велися,
Борсуки,
Білки,
І козулі,
Й зозулі,
І дрімлюги,
І сплюхи.

Солов'ї невсипущі
Серед нашої пущі,
Серед нашого лісу,
Тільки стань та послухай —
Пісня зверху і знизу,
Все дзвенить, все співає
Серед нашого гаю.

І хто в гурті ходив, —
Не блукав, не блудив,
Не страхався, не охав,
Інших теж не полохав.
Підбирав
Поміж трав
Сироїжки, суніці
Чи у глечик збирав
Кам'яниці,
Брусниці.
Час од часу гукав:
—О-го-го!
Друзі чули його:
—О-го-го!
Часом сходились
І розходились,
Та в одному, як є,
Всі погодилися:
Скільки де не ходили
Непролазними хащами,
А нечистої сили
Не стрічали, не бачили,—
Тільки чиста на очі:
Різні птахи співочі,
Солов'ї та шпаки,
Та малі корольки,
Та веселі веселики,
Різнобарвні метелики,
Та ще дятел у кузні кує.

Все і зараз там є,
У тім лісі,
Що в нас на Поліссі.
І вовки,
І лисиці,
Борсуки,

І куниці,
І козуля,
Й зозуля.
Є гриби
І суніці,
Є граби
І ялиці,
І дуби трьохсотлітні,
І берези привітні,
Є колюча ожина
І стежина
Вужина.

Та не зна чагарник,
Де чаклун-лісовик,
Не іде він з копитця
Край дороги напиться.
І нема пропасниці —
Нікому й не сниться.
А не вірите —
Ідьте самі подивиться.

1962

МАЙЖЕ ПОРТРЕТИ

ВАСЮЧОК-ОДИНАЧОК

Для початку б я подав
Відомості цінні,
Що у нього тато — зав,
Мама — в управлінні.

Васючок живе як слід,
Він міцний хлопчина.
Поголює, з'їсть обід,
Потім відпочине.

Де захоче, там ляга,
Дметься, вередує.
Його няня одяга,
Умиває, роздяга,
З ложечки годує.

А як він почне собі
Одягати шапчину,—
Мама зразу: — Не роби!
Ти ж іще дитина!

Люди кажуть мамі: — Ви ж
Зростите неробу,
І чим далі, тим трудніш
Цю злічить хворобу.

Але в мами увесь світ —
Це дитя єдине.
Що, мовляв, оці п'ять літ,
Він же ще дитина.

І, говорячи з людьми,
Інших слів не знає:
Досить, що працюєм ми,
Хай синок гуляє.

От і сім минуло літ,
Мамина ж дитина
Погуляє, з'їсть обід,
Потім відпочине,
Потім знову погуля,
З'їсть котлету, рибку,
У дворі футбол шпурля,
Поціляє в шибку.

Ляже ввечері — кричить:
— Так я спать не хочу,
Щоб заснув — полоскочіть! —
Мама полоскоче,
Гладить спину і бочок.
Тато маму змінить:
— Він же в нас одиначок,
Він любов оцінить.

І, говорячи з людьми,
Інших слів не має:
Досить, що працюєм ми,
Хай дитя гуляє.

І гуля синок, гуля!
Час у школу Васі,
Почались для Василя
Муки в першій класі.

Бо науки — темний ліс,
Вчись, роби уроки...
Ледве в третій переліз
За чотири роки.

Зав'язала школа світ.
Мама гладить сина:
Що оці дванадцять літ!?
Він же ще дитина.

І сама себе до сліз
Доведе, нівроку...
Врешті, в п'ятий переліз,

Далі,— ані кроку.
Хоч би виучив урок.
За сім літ — ніколи...

Ось і вільний Васючок,—
Виключили з школи.

Тато дзвонить в телефон,
Мама — вся за сина:
— Я найду на них закон,
Він же ще дитина!
Це все заздрість. Він талант,
Це посвідчать люди,
Що йому якийсь диктант,—
Він артистом буде!..

А артист вже й роль обрав:
Очі вниз скорботні,
Маму лагідно обняв:
— Мамо, дай півсотні!..

Опинився в погрібку,
Як бувало часто,
Без закуски коньяку
Випив півторапта.

Вліз в трамвай, немов бичок,
Пасажирів лає...
Васючок-одиначок,
Мамин син гуляє!

Чуб звисає до брови —
Ну, картина прямо!..

Та кого ж зростили ви,
Добрі тато й мамо?

1955

СКАРГА

Як став я ото головою
В колгоспі «Широкі лани»,
Немає мені спокою
З весни і знов до весни.

Бажані і небажані
До мене у всякі моменти
Ідуть уповноважені,
Ідуть торгові агенти...

Зранку ти, як заведений,
Того веди на бригади,
Тому подавай всі зведення,
Тому покажи наряди.

Одні проценти винаджують,
Другі продукти випрошують,
Указують, зауважують,
Пишуть в блокноти, погрожують.

І ні за яких обставин
Відмовить не маєш права,
Бо ти ж, кажуть, тут хазяїн,
Тобі, кажуть, честь і слава.

Від'їдуть, приїдуть заново,
Тебе викликають повчальники.
Скільки ж у цього хазяїна
Малих і великих начальників?

То скажуть — збери правління.
То крикнуть — засідань доволі!..
А в полі пора весіння,
Насіння сіється в полі.

Вони того не розуміють,
Що місце моє не в конторі,
А там, де орють, де сіють,
Де гуркотять мотори.

А тут приїздить вельможа:
«Щось сієте дуже поволі!..»
А сам відрізнити не може
Гречане зерно від квасолі.

Засмикали, от їй-богу,
Так справді будеш безкрилим.
Та дайте ж мені ви змогу
М о ї м займатися ділом!

У цьому ж уся важливість.
Я не прошу спокою —
Дайте мені можливість
Справді бути головою.

1956

ГОСТИННИЙ КОМІРНИК

Хто в колгосп наш завітає,
Чи проїздом, чи там справа,
Вже комірника питає,
Бо про нього всюди слава.

Бо на диво він гостинний,
Повечерять вас примусить,
Дасть яєчні, дасть свинини,
З вами вип'є і закусить.

Все безплатно. А на ранок —
Він людина чемна й чула —
Жінці скаже, щоб сніданок
Вам в газетку загорнула.

Це коли йому відомо,
Що з району ви чи й вище.
А як ні — немає дома,
Двері стереже замчище.

Он який він. У районі
Всі його добряче знають.
Роз'їзні з райцентру коні
В двір його самі звертають.

А ревізія — моментом
Все покаже, що в натурі,
Все підкріпить документом ---
І діла його в ажурі.

Поговорюють у хатах:
Ох, ділок! Уміє жити!
І дивуються в бригадах:
Не впіймається, скажи ти!

Це ж бо диво в нашім віці:
Двір — фортеця, дім — як вулик...

Ви пильніше придивіться,
Може, це новий куркулик?

1956

ЗАТРИБУННИЙ СОЛОВЕЙ

Як на зборах слово візьме
Затрибунний соловей,
То промова, ніби пісня,
Так і ллється із грудей.

Він ніколи справ присутніх
Не торкнеться — забува.
А зате вже для присутніх
Знайде лагідні слова.

Всі йому такі хороші,
Всі такі приємні, гарні.
Вправо — реверанс Антоші,
Вліво — два поклони Ганні.

Слів солодких добру тонну
Висипле в розкриті душі.
П'ятдесят похвал Платону,
Дев'яносто п'ять Павлуші.

Бігають по залі очі,
Нап'ялись на скронях жили.
Так він прагне, так він хоче,
Щоб усі його хвалили.

Після ж зборів шепче нишком:
— Я даремно розпалився,
Більш про них ні слова — кричка
Я в тих людях помилився.
Бо Павлуша — то ж діляга,
А Платон — старий стиляга.

Не хвали їм, а догани,
Та на зборах на загальних.
Ніякої їм пошани,
Ніяких їм преміальних.

Тільки ви насправді гарні,
Тільки ви навік хороші.
Це він так в куточку Ганні,
А за чаркою Антоші.

І до вуха, як при змові,
Нахиляє личко жовте:
— Я за вас слівце замовив,
Тож за мене ви замовте.

А затим Павлушу знайде,
Чи підстереже Платона,
Зашепоче: — Друзі, знайте,
Помиливсь я. Справа в тому,
Що Антоша — то ж п'яничка,
Ганна ж — просто істеричка.

Не хвали їм, а догани,
Та на зборах на загальних.
Ніякої їм пошани,
Ніяких їм преміальних!

І до вуха, як при змові:
— Це між нами зберігайте.
Я за вас слівце замовив,
Ви ж мене не забувайте.

Знов загальні збори. Знову
Затрибунний соловей
Виголошує промову,
Причаровує людей.

То пошле поклін, то усміх,
То похвал букет бучний.
І — дивіться — має успіх,
Тільки, правда, незначний.

— Ну, і вміє ж воду лити,—
Кажуть в залі,— ну, вже й чеше.
Може й дурня розхвалити
І розумного оббреше.

Не минає, бач, нікого,
Промовляє без кінця...

А у вас нема такого
Говіркового молодця?

1959

СВИНЯ ПІД ДУБОМ

— Що накоїв ти, Іване,
Ліс довкола потрощив!
— Не біда, на мій вік стане
І дерев цих, і кущів.

Та хіба ж так роблять люди —
Рибу в річці потруїв.
— Е, пусте, на мій вік буде
І линів, і окунів.

— Чуєш, чаєчка голосить,—
Зруйнував кубельце ти.
— Ну, й нехай, на мій вік досить,
Я не бачу в цім біди.

— Підожди, постій, куди ти?
Квіти ж, бачиш, потоптав.
— Е, мені байдуже квіти,
Ще б я квіти обминав.

— Зупинися ж бо, Іване,
В яблуні гілки тріщать!..
— Відчепись, на мій вік стане,
Що ти взявсь мене повчати!

Всі ми вчити інших любимо,
Всі ми,— каже,— не святі!..

Є така свиня під дубом
Ще у нашому житті.

1959

ГРИЗУНИ-ХАЗЯЇНИ

Він живе і не в селі,
І не в місті, а «при місті».
«У дворі собаки злі»,
Ну там кури, і кролі,
Й поросята. Ну, не з двісті
І не сто. Та хто лічив?
А злічити б хтось узявся,
У півсотеньку голів
Ще б, дивися, і не вклався.

А сімейку отаку
Треба ж якось годувати.
Скільки треба ячміньку,
Скільки треба на муку,
Щоб з картоплею мішати,—
Кожен тиждень по мішку,
Все цій прірві до смаку.

Уявляєте, яка
Тут морока. Й не питайте.
І картопля, і мука,
І макуха, і луска,
Замішайте, щоб м'яка,
Нагодуйте, напувайте,
Ох, робота не легка.
А проте — не уявляйте.

Все і ви зробить змогли б.
Не потрібна ні мука,
Ні макуха, ні луска —
Все рішає
свіжий хліб.

Хліб. Отой, що в магазині,
Що спекли для трударів,
У мішку або в корзині
Пре «хазяїн» для кнурів.
Будуть жерти хліб той свині
В темнім закутку хлівів.

Не складна, виходить, справа
Ту отару вгодувать.

І «хазяйка», жінка брва
Устига лише ламати
Хліб отой на половини,
На третини,
Четвертини,
А бува, що й на крихтини,
Як, сказати б, на їдця —
Поросятм чи індікам,
Ще малим чи вже великим,
Що ковтають без кінця.
Не один з'їда мішок
Ця орава жадна, ласа.
І росте на них жирок,
Наростає сало й м'ясо.
Ну, а далі ясно все.
Не складна, виходить, справа.
І хазяїн сам несе
На базар і жінка брва
М'ясо те і сало те —
Всьому дати лад уміють.
Їх зажерливість росте,
Багатіють, аж лютіють.
— І нащо вам птиці тьма? —
Якось стали їх питати.
— Та... дітей же в нас нема,
То розводим пташенята,
Хай нас радують вони,
Хай хоч з них розвагу маєм...

Ну й живучі ж гризуни,
Отакі «хазяїни»,
Що живуть у хаті з краю.

ТРОГЛОДИТ І ТРАНЗИСТОР

Я просто боюсь тих, що транзистори
Зашморгом носять круг власної шиї.
Куди не піткнись, ці косматі містери
Гелготом джазу все заглушили.

Іде отакій через Хрещатик,
А на пузі транзистор — на всю котушку.

БАЙКИ

СОВА-ГОЛОВА

В однім гаю (таке бува)
Керівником була Сова.
От Лис підбив Сову
Словами найщирісінької дружби
Розподілити вкругову
Поміж звірами господарчі служби.
Сова, ні в кого не спитавши ради,
Щоб вдовольнити Лисів смак,
Розподілила всі посади
Так:
Ведмідь (у списку першим він стояв)
На пасіку попав.
На тваринницьку ферму Вовк ікластий.
Бо Лис довів,
Що він від всякої убереже напасті
Овець, теляток і корів.
У споживспілку
Послали Білку.
До молодого ж саду
Приставити рішили Зайця,
Бо він, мовляв, на садівництві знається
І стерегтиме саджанці й розсаду.
— Ну, а собі,— тут Лис присів,—
Я б птахоферму попросив.
Хоч справа це й марудна,
З птахами он як трудно,
Та дуже я люблю пташиний спів.
Під Лисові улесливі слова
Усе це ствердила Сова.
На ранок сколихнувсь лісок:
В саду черешні й вулики тріщали,
Десь обірвавсь курчати голосок,
Десь поросятко запищало...
Так не минуло й півкварталу,
Як в господарстві ні гусят,
Ні поросят
Не стало,

Ні пасіки, ні саду,
Ні розсади.
Опорожніли всі комори.
І, кажуть, ходить ледь жива
Сова.
І, кажуть, слідчого і прокурора
На допомогу Лев послав,
Коли про справи ці узнав...

Куди ж тепер переведуть
Сову на керівництво?
Можливо, вам її дадуть,
Тож знайте, що за птиця.

ПРИНЦИПОВИЙ БИЧОК

Відомо всім, які то співаки
Бики
Й Вовки —
Співає кожен, як уміє:
Один реве, а другий виє.
Раз довелось цим співакам обом
Сидіти за одним столом.
Хоч тут були й сильніші звіри,
Що перед ними Вовк ховав свій хвіст,
Бичок, не мавши в їхню силу віри,
Став вихвалять співочий Вовка хист.
Підсівши так, щоб Вовк його побачив,
Дистанцію тримаючи по чину,
Бичок сказав: — Така вже в мене вдача,
Коли у серці маю думку щирю,
То вже ніяк не змовчу.
Любий Вовче!
Колись по дурості своїй бичачій
Прилюдно я дурниці говорив,
Що ніби, Вовче, ваш фальшивий спів,
І що він схожий на собачий.
Так то брехня,
Бо спів у вас величний,
Розложистий, широкий, зичний,
І перед вами я, Бичок, щеня.

Та що там я, от тут сидить Ведмідь,
Який виспіває щодня,
А в нього ж голосище — бронза, мідь! —
Так перед вами й він... ягня.
Михайлику, ну правда ж, правда щира?
Де в світі ще зустрінеш звіра,
Щоб так співав!
Кажу це слово
Принципово!..
У відповідь Ведмідь устав,
На спині в нього задвигтіла шкіра,
Але себе він стримав і сказав:
— Хай не співець я, та й не боягуз,
Та не належу і до підлабуз.
Отож мене в свою компанію не плутай —
Вовк не страшний мені, хоч він і лютий,
Своя у мене думка і помовка
І про Бика, й про Вовка.

На «принциповість» отаку
Давайте відповідь Бику.

ШАКАЛ І ГОЛОВА

Прибіг Пастух до Голови
І каже: — Захистіть хоч ви,—
Укушено Коня-трудяку,
Що має не одну подяку.
Тут Голова аж побілів:
— Хто, хто насміливсь, хто посмів?!
Та я його на зборах
Зігру на порох!
Це ж підлість, це ж страшний скандал,
Та хто ж мерзотник той?
— Шакал.
— Шакал?! — зігнувся Голова,—
Шакал... З Шакалом це бува.
Хе-хе... Я думав, що Собака...
Нічого, видержить Коняка.
Ти якось там допоможи,
Погладь, помаж, перев'яжи,

Щоб менше знали свідки,
Що, як і звідки.
І все прикрий зумій,
Бо знаєш, друже мій,
Кінь пожалівся та й замовк,
А у Шакала — родич Вовк,
Сам розумій.

КРУК-СУДДЯ

В саду великому весняною порою,
В дні
Сонячні, ясні
Птахів співочих линули пісні.
Капелою гучною
Співали солов'ї, синиці
Дзвінкі,
Шпаки
Та різні інші птиці,
Такі, як берестянка,
Коноплянка,
Як чечітка —
І голосні, й не дуже голосні,
І чітко, і не чітко,—
Та всім були до серця їх пісні.
А в тім саду,
У всіх пташок співочих на виду,
Жив Крук.
Він видавав себе знавцем наук,
Мистецтва і літератури,
І взагалі жрецем культури.
Він заздрий був, у нього заміри були
Зажити слави і хвали,
Як зажили птахи співочі.
І вранці Крук, продерши очі,
Та зручно сівши на тополі
(Були у нього там улюблені гілки й суки,
Сухі та голі),—
Він виголошував свої думки.
Бо звичку мав — отак сидіти
І думкою, як кажуть, багатіти.

«Подумаєш, на всі сади й гаї
Все солов'ї та солов'ї.
Та я вам, братики мої,
Такої заспіваю —
А я коли кажу, то не брешу! —
Що й серед саду, і посеред гаю
Все інше птаство заглушу.

Мені — не їм — кричати будете «ура».

І як утне
Своє одне
Нудне —
Кра! Кр-ра!..

Здивовані таким химерним співом,
Перезирнулися птахи — хто з посмішкою, хто із гнівом.

Лише хитренький Горобець з'явився,
Довкола (щоб без свідків) обдивився,

А потім Круку
Тисне руку:

«До чого ж, — каже, — ви, шановний Крук,

Наук
Знавець.

Уже нащо я Горобець,

Співать митець,

Але до вас себе не смію прирівняти.

Ви і співати,

И інших цінувати,

Ви нам,

Співцям,

Ну, що отець».

Отак з годину

Без упину

Проговорив

І відлетів.

У Крука з місяць так чи, може, й два тяглися справи,

Та більше не було на його спів

Ні слухачів,

Ні похвали, ні слави.

І Крук упевнився — не слід йому співати.

Не мав-бо він ні голосу, ні слуху,

Та ще до того і на праве вухо

Був тугуватий.

І він, обдумавши, рішив, —

На всіх пташок співочих спів

Свої критичні оцінки давати.

І відтоді щоранку Крук
Гукав, на свій забравшись сук,
Що Горобець
Найкращий на весь світ співець,
Що він сучасного єсть майстер співу,
Що він належить до активу
Співців-творців,
А Соловей — свистун —
Лящить,
Тріщить,
Як скрипка, що не має струн,
То здійме свист,
То затихає, ледве дише...
До того ж він ще й формаліст,
Коли не гірше.
І так — на всіх,
На кожную співу ноту.
В саду веселому навів таку нудоту,
Що всі обурені злетілись співаки —
Канарки, солов'ї, шпаки,
Чечітки і синиці,
І різні інші птиці;
Обговорили,
Порішили
І Крукові дали пораду:
Щоб від пісенного летів подальше саду.

Є судді отакі бундючні та похмурі
В житті,
В бутті,
В літературі
І в галузі мистецтв, наук...

Погано, коли судить Крук.

ЛІТЕРАТУРНІ ПЕРСОНАЖІ

ШЛЯХ ТАЛАНТА

Був спочатку він поетом,
Написав куплет для цирку;
Потім скрізь ходив з куплетом,
Просував його у збірку.

Так трудився, так старався —
Хоч в тоненьку, не в дебелу,
Не пройшло. До байки вдався.
Потім висидів новелу.

У газетному підвалі
Говорив про стиль епохи.
Гонорар статті давали,
Але успіху — нітрохи.

Став тоді він гумористом,
Потім склав аж два романи,
Потім, ставши сценаристом,
Рік судився за аванси.

Для плакатів і листівок
Гасла кидав полум'яно.
Потім написав уривок
Із майбутнього романа.

Всюди користавсь моментом.
Але щастя дні не вічні.
Став тепер він рецензентом,
Пише огляди критичні.

Всім погрожує: «Угроблю!»
Й справді, щоб біди не вийшло.
Як не візьме він голоблю,
То напевне схопить дишло.

1956

СПИСУВАЧ

Поет Завзятий Миша
Для діток вірші пише.

І, кажуть, у цій справі
Діла його на п'ять.
Наліво і направо
Рукописи летять.

Але не цим прославленим
Став Миша на миру,
А особливим ставленням
До друзів по перу.

Для книг своїх найтонших
Скубе думки й рядки —
В одного спише «Дощик»,
У другого — «Санки».

І стало вже для Миші
Те основною рисою,
Що він не просто пише,
А просто переписує.

1956

ЕПІГРАМИ

ПІСНЯР

Пісняр складає текст для пісні,
І хоч таланту має грам,
Його писання тим корисні,
Що є предметом епіграм.

УСИДЛИВИЙ

Сидів, дрімав, трилогію писав,
Нудився сам, та не спинився доти,
Аж доки в ту трилогію не вклав
Усю свою дрімоту і нудоту.

ПОДВИГ

*Авторові віршованого роману
«Хто сіє вітер» дружне послання.*

Береш у руки — скільки ж тут
І аркушів, і літер!
Мій друже, не маленький труд
Посіяв ти на вітер.

Хотів ти подвиги бійця
Безсмертям увінчати,
Та справжній подвиг — до кінця
Роман твій дочитати.

ПОРУШНИК

Ти діалектики закони
Порушив знову задарма.
Списав паперу цілі тонни —
Є кількість, якості нема.

ПОЕМИ

ДИТИНСТВО

ПЕРША ГЛАВА

I

Далекі друзі ранньої пори,
Давно не бачені і все ж кохані!
Ще віком і душею не старий
Ніхто із нас, та наші роки ранні
Хотів би я згадать. Від вас самих
Почути в братньому хотів би колі,
Куди кого з вас заманила доля
На роздоріжжях і шляхах земних.
Дитячий вік на радість не багатий,
Печально й солодко його згадати.

II

...На обрії встає сосновий бір,
Неначе з хмарами підвівся разом.
Селянська хата, невеликий двір,
Садок, город, плетінь із перелазом,
Стодола набік схилена давно,
За нею шлях вербовий в чистім полі
І саду «панського» стрімкі тополі,
Старі та суховерхі. Так воно
В згадках, в уяві ясно устає
Дитинство вічнопам'ятне моє.

III

Під хатою шовковиця стара,
Три вишні, груша простягає віти,
В тіні жасмин поволі умира,
Але бузок цвіте — принадні квіти!
Над ними кружать та гудуть джмелі,

Бузкові квіти зламують у свята
І з ними по селу ідуть дівчата,
Їх ми рвемо, пригнувши до землі.
А за селом синіє рівно гай,—
Село Тупичів — мій поліський край!

IV

Поліський краю! В злагоді зійшлись
Ліси соснові і поля широкі.
Тут я зростав, тут я блукав колись
В мої дитинячі чабанські роки.
Ви знову встали в спогадах моїх
З лугами і вербовими шляхами,
З моїми друзями-товаришами,
Героями часів і днів нових.
Та я почав згадки не до ладу —
Не так надалі мову поведу.

V

В дитинстві я любив ходити в ліс,
Люблю й тепер густі ліси тіністі,
Міцних дубів розложистий навіс,
І шум беріз, і липи густолисті.
Люблю ліщини й вільхи глушину,
Що таємниче, лагідно шепоче,
Немов шуміння розказати хоче
Мого дитинства казку чарівну.
Ось шепотять крушина і сосна —
І виростає казка чарівна.

VI

Та це не казка. Це не давнина.
Це все встає у пам'яті яскраво...
За полем ліс підвівся, мов стіна,
Там, між дубів, між сосен кучерявих,
Іде дорога бита і витка,
Корінням перетнута, піскувата.
В гущавині при тій дорозі хата,
То хата Маркіяна-лісника.
Він у ліси до нас прибув під осінь,
Зазимував і залишивсь назовсім.

VII

Ніколи до села він не ходив.
Прибувши, сам у лісі влаштувався.
Високим тином двір обгородив,
Ні з ким в селі, як кажуть, не кумався.
Його хазяйством правила стара
Глуха бабуся. Ще була дитина
Семи років — його дочка єдина.
Бабуся не виходила з двора,
Дочка ж сама у лісі скрізь гуляла,
Але людей побачивши, тікала.

VIII

Та ще найняв під весну пастуха
І більше не було уже нікого.
Відомо, що стара була глуха,
На диво й пастуха привіз німого.
Пастух протяжно на корів гукав,
А Маркіян, з густою бородою,
Ходив по лісі тихою ходою
І навіть дров селянам не давав.
Така, мовляв, робота лісникова,
Щоб відбирать у селянина дрова.

IX

І жив лісник відлюдком. У селі
Його і не любили, і боялись,
І лаяли усі за вчинки злі,
А деякі помститись нахвалялись,—
Були й такі. Чи знав про це лісник,
Чи, може, і не знав, та все ж повільно
Ходив поміж дерев і пильно-пильно
Дивився й слухав — так напевне звик.
Але хоч за крадіж усіх карали,
Селяни ліс таки потроху кралі.

X

А був у нас від царини сусід
Хазяїн не старий — Денис Покрова.
Він деревину дорогих порід

Із лісу віз і віз смолові дрова.
Про нього так мовляли на селі:
Денис не те, щоб справді був багатий,
Не те, щоб хитрий був, а — хитруватий.
І не любили й бідні й куркулі.
Він ліснику на возі щось одвіз
І, як у свій, у панський їздив ліс.

ДРУГА ГЛАВА

I

Стояла наша хата в край села.
Що край села, сказати не беруся,
А все ж біля околиці була.
На вигоні кричали завжди гуси,
А в царині, що йшла побіля нас,
Дядьки спиняли з хурою підводи,
В колодязі на розі брали воду
І коні напували повсякчас.
Вставала курява густа, кудлата,
Запилені були садок і хата.

II

І був у нас сусід (по другий бік),
Був у сусіда син мені ровесник.
Ми з ним дружили вже не перший рік.
Ні лісовик, ні навіть перелесник
Вже не лякали нас. В густі ліси
По запахущі ягоди суніці
І по гриби ходили ми із Грицем
В передосінні золоті часи,
По сік березовий в весняний час,
Бо здавна так заведено у нас.

III

Була весна, і журавлів ключі
Вітали нас курликанням звисока,
В дзьобу вільхову гілку несучи,
Летіла у густий сосняк сорока.
Пурхали заклопотані шпаки,

Невтомні метушилися синиці,
Дятли, дрозди і всякі інші птиці...
На деревах тужавіли бруньки,
У болотах шуршали комиші,
Під сонцем ворушились мураші.

IV

Це час, коли після зимових днів
До лісу вперше вирушити можна.
Ні хмароньки! І обрій заяснів,
І на душі приємно і тривожно.
Це час, коли з беріз солодкий сік
Тече. Ліси й поля заговорили,
Це час принести соку у барилі,
Почастувати дома чисто всіх.
І ось ми з Грицем твердо вирішаєм
І ранком у неділю вирушаєм.

V

Нас зустрічає вже знайомий бір.
Спочатку сосняки густі та рівні,
Затим дуби... Ось при дорозі двір,
За частоколом чути голос півня,
Собака брязнув цепом. Ми спішим,
Щоб хату лісникову проминути
І непоміченими промайнути,
Аж похолонуло нам на душі,
Бо чули ми, що той лісник — звірюка.
Шепоче ліс, тривожно серце стука.

VI

Пройшли нарешті. Білі стовбури
Струнких беріз маячать нам щасливо,
Сміється сонце радісне згори,
Ми чуємо птахів привітні співи.
Береза кожна рівна і струнка,
І, наче коси, опустила віти.
Під кожною повнісіньке корито,
Продовбане рукою лісника.
Та лісника нема. З Грицьком удвох
Барильця ми поставили на мох.

VII

Для певності оглянулися ще —
Нема нікого. Соку напилися,
А він по жолобках тече, тече...
І ми барильця наливачь взялися.
Та ось Григорій підхопився враз,
За ним і я. Зашарудило гілля
І очі, як розжарене вугілля,
Із-за берези глянули на нас.
Тікати! Заховатись! — Це найкраще...
Та дівчина майнула через хащі.

VIII

«Чия вона? Звідкіль така прудка?» —
Подумав я. Взяв на плече барило,
І ми пішли обходити лісника.
Ішли напружені, не говорили,
Все озиралися. Пташиний крик
Тривожив нас. Обходили кущами,
Ось вийшли на дорогу — перед нами
Страшний з дробовиком стояв лісник.
Він нас повільним оком озирнув
І, слова не сказавши, завернув.

IX

Лісник до свого двору нас привів.
Мене від страху покидали сили.
В очах у Гриця я побачив гнів.
І от лісник опорожнив барила
І, пригрозивши, відпустив обох.
Нам страх пройшов. Ми, обійшовши боком,
Барильця знову наповняли соком,
Рішуче їх поставивши на мох.
І — диво! Знову дівчина стояла,
Та лісника уже не погукала.

X

Напевне, їй подобалося те,
Що ми по сік вернулися удруге.
Вона ішла за нами крізь густе

Кущів сплетіння. Лячність і напруга
Нас швидко з лісу вивели. І ми,
Вже ідучи узліссям, озирались,
Все лісника зустрінути боялись,
Та ось зітхнули повними грудьми.
На нас проміння сипалось гаряче...
Отак я вперше лісника побачив.

ТРЕТЯ ГЛАВА

I

Весна в цвіту. Пролинула гроза,
Травневу зелень напувала злива.
Виблискує росинка, мов сльоза,
Травинка кожна у саду щаслива,
І луг у барвах квітів молодий
Пишається, як лагідна дівчина,
Поглянеш — і згадається Тичина: —
«Квітчастий луг і дощик золотий...»
А від полів дрімотний вітер дише.
Що може бути за пору цю миліше!

II

Далеко десь воркоче грім. Село
Обрамлене веселкою-дугою...
В часи такі мене у даль тягло
Неподоланим духом неспокою.
Та це було не тільки в ті літа,
Ще і тепер, як тільки дні весінні
Зігріють землю в лагіднім промінні,—
Мене тривога мандрів обгорта.
Мені ввижається далекий край,
І я спішу у Крим чи на Алтай...

III

Згадалося — через село колись
Цигани йшли. Каруци із шатрами
На вигоні спинились. Я дививсь,
Я марив невідомими краями.
Хотілося покинути село,

Піти з циганами у світ далеко,
Хоч я тоді іще й не знав Алеко,
А про Земфіру й гадки не було.
Але село в ті дні я не покинув,
Хоч за каруцями думками линув.

IV

Як швидко розгортається весна!
А ще скоріш її краса промчиться,
Вже зацвітає в полі ярина,
Не зглянулись,— а тут і косовиця.
І поглядають звечора дядьки:
Чи хмар нема, чи буйно впали роси.
(Погода, бач!) І набивають коси,
За кожним тинном дзвонять молотки.
О, скільки радості за косарями
Ходити болотами та лугами!

V

Душиста у покіс ляга трава,
Над лугом пахощі, літають бджоли.
Убік кущі, тінисті дерева.
О, скільки радості! Цього ніколи
Я не забуду. Золота пора
І року й віку. Коні на узліссі
Кивають головами — напаслися,
Ми стережем їх — горда дітвора.
Щедротне сонце палить, припіка.
Якби отут при лузі та ріка!

VI

Обідній час. Димує в казані
Смачний куліш. І косарі у колі
Сидять під берестами у тіні,
Утомлені, обідають поволі.
Покоси сохнуть. Через день чи два
Дівки з граблями прийдуть, молодині --
Покоси перетворюються в копиці
І в сіно перетвориться трава.
Стоги зелені встануть, ніби хати,
Іх заквітчають піснею дівчата.

VII

І ось уже в стогах уся трава.
Ні злива не пошкодила, ні роси.
І ось уже наблизились жнива.
Проклепані дзвенять у полі коси.
А жито пожовтіле вже стоїть,
Із колосків аж випнулося зерно!
Чю воно увагу не приверне!
І кожен розпочав жнива свої.
Та закінчить не кожному прийшлося...
Самотньо похилилося колосся...

VIII

Жита вже дожинали. У вівсі
Кричали перепілки полохливі...
Налякані стривожені усі
Селяни швидко спорожняли ниви.
Возили житні копи. Ярину
Скоріш косили, навіть недозрілу.
При зустрічах похмуро говорили,
Зі страхом шепотіли про війну,
Про дальній фронт і про чужі Карпати.
Війна!.. Усіх забрали у солдати.

IX

Цар-батюшка війну оголосив,
За віру звав іти на супостата,
Цар-батюшка відняв у нас батьків,
Він їх погнав за себе воювати.
Село стогнало. В кожному дворі,
У кожній хаті полилися сльози,
І потяглись через село обози,
І заридали наші матері.
Наляканий, в якимсь незнанім горі
Проводив батька я... Провів Григорій..

X

І тихо, тихо стало. Тільки плач
Котився від оселі до оселі.
Не їде ниву засівать орач

І сумно в полі, наче у пустелі,
І сумно дома. Потемніло все.
Нема господаря. З чого почати —
Не знають сестри. Тужить, тужить мати,
Брат старший на собі тягар несе.
А я малий, я все біля бабусі...
Обози тягнуться, як в ірій гуси.

ЧЕТВЕРТА ГЛАВА

I

Пролинув рік. Мов камінь із гори,
Промчався другий, оповитий горем.
В той рік померли наші матері —
Осиротіли разом ми з Григором.
Був день. В передгрозовій тишині
Принишкли осокори і тополі
І насторожено шуміли в полі
Жита і недостиглі ячмені.
Ми з Грицем на хмарину позирали
І до села житами поспішали.

II

На вигоні в селі у нас ставок,
З ним поруч — пошта у саду старому.
А ближче кузня, мовкне молоток...
Не встигли ми добратися додому —
Закрапав дощ, ударив близько грім.
Схрестилися у хмарах блискавиці —
Під кузнею сховалися ми з Грицем,
І лячно нам стоять було самим.
Тривожаться ж десь і бабуся, й мати,
Хоч би вже під поштовим ганком ждати.

III

В цей час, не підкоряючись грозі
І маючи свої прикмети в тому,
В ставку ловив під дощик карасі
Денис Покрова. Не боявся грому,
Бо чув його не вперше у житті.

Швиденько над ставком перехрестився,
Довкола пильним оком обдивився
(Любив робити все на самоті),
Підняв кошару — рушив у ставок,
Вже під дощем однаково промок.

IV

Замкнувшись, коваль відпочива,
У кузні тихо. На Грицька з-за рогу
Дощем різким, холодним набива.
І ось ми кинулись через дорогу
До пошти. Блиснуло, ударив грім,
Я підсковзнувся, впав, схопився миттю...
Дощ заволік усе навкруг, мов сіттю,
І бризочки згустились, наче дим.
Наляканий, уже напівсвідомо
Через калюжі я побіг додому.

V

І раптом став, добігши до двора,—
Закам'янів... Димилась наша хата...
З сіней назустріч вибігла сестра,
Вона до мене кинулася: «Мати!..
Там на порозі мати... не ходи!..
Горить покрівля... в хату грім ударив!..»
І вибігла... Пливають низенько хмари,
Чіпляють за тополі і сади...
Вщухає дощ. Десь закричали гуси...
А я стою, стою, не ворухнуся.

VI

Та враз перестрибнув через плетінь
Денис Покрова. Кинувся до хати —
І на горище з відрами злетів,
Залив покрівлю... На подвір'я мати
Вносили сусіди. У рядні
На землю мокру під бузком поклали,
Землею вкрили... Довго, довго ждали —
Не ожила... Хрестились мовчазні.
А в сутіння обмили від землі
І вже вона лежала на столі.

VII

Марудна ніч. Горять навкруг свічки.
А мати прибрана, спокійна, строга.
Безсонні хрестяться старі жінки,
І сестри схлипують біля порога.
При свічці хтось читає псалтиря.
Я мовчки притуляюсь до бабусі...
...Проснувся я на теплому кожусі,
Устав — горіла вранішня зоря...
Десь телеграма батькові неслася
В далекий край, в далеке місто Ясси.

VIII

Та батько не приїхав. День і два
Його чекали — ніякої звістки.
На третій схоронили. Сон-трава,
Гілки бузку, барвінок і любисток
Зів'яли на могилі. І стояв
Високий хрест із крижем. І стояли
На кладовищі я та Гриць. Мовчали...
Над нами тихо осокир стогнав,
Та журно шелестів калини кущик.
І сумно, і самотньо, як у пуші.

IX

А через місяць знов стояли ми
На кладовищі у тяжкому горі.
Ми тихо плакали. І тут з людьми
Над нами сумували осокори
Передосіннім сумом. Жовкнув лист.
Горбком піщаним поміж трав жовтіла
Григорової матері могила,
Дубовий хрест між осокорів зріс.
А нам лишалось тільки сльози лити...
Так сумно це закінчилося літо.

X

А вже як осінь сіяла дощі
На свіжі наших матерів могили,
На осокори, бузини кущі,

На лист опалий і хрести похилі,—
Частенько ми на могилках самі
З Грицьком були. Що думав він — не знаю,
Що марилося мені — не пам'ятаю,
Та дотемна просиджували ми.
А осінь сіяла дрібні дощі
На осокори, на хрести, куші...

П'ЯТА ГЛАВА

I

Зима!.. Ставок укрит блискучий лід.
З шовковиці срібlistий іній висне.
Піти б на ковзанку — нема чобіт,
А в хаті сутінь, холодно і тісно.
У подруг сестри. Кужіль допряда
Бабуся. Я сиджу, на шибку дишу,
Щоб у садок мені було видніше,
На підвіконня капає вода.
Брат зранку ще поїхав десь по дрова.
Сьогодні дав коня Денис Покрова.

II

Сумирна сутінь. Півень заспівав,
То значить наближається відлига.
Так хочеться, так хочеться на став!..
А в хату суне темнота, мов крига,
Через холодні вікна. Тишина.
Бабуся поратися вийшла з хати.
Де ж батько? Де ті Ясси? Де Карпати?
Коли вона закінчиться — війна?..
О! Кінь хропе, поскрипують санчата --
Приїхав брат! Я кидаюсь стрічати.

III

Бабуня й брат перейняли мене.
Він кожушані скинув рукавиці,
Щось про солдатів каже запальне,
Про те, що більш нема чого журитись
Що скоро зійде радісна зоря

(Він так і каже). Сніг ще не розтане,
Як скінчиться війна і мир настане,—
Бо, чуєте! Вже скинули царя!..
Бабуся хреститься, шепоче з жахом,
Її рука мелькає чорним птахом.

IV

Брат заспівав, брат вискочив у двір,
Бабуня хреститься у темній хаті,
Бабуня шепче: «Слава богу, мир...»
Запалює лучину на прикладі,
Сідає. Тихо. Полум'я дрижить...
По часі в хату брат заходить знову
(Він половину дров одвіз Покрові).
Він збуджений, вечеряє, спішить,
Повторює: — Не буде більш царя! —
І дістає з-під полу «Кобзаря».

V

А згодом прибіга сестра. Вона
Стривожено довкола позирнула
І стала. Брат сміється — от чудна!
Ну, говори, кажи, що ти почула?
Сестра шепоче: — Вже війні кінець,
Нема царя... — Брат змахує рукою,
В лиці бабуні менше неспокою.
Лучина блимає, мов каганець.
Брат поспіша — я знаю — до Пилипа.
Надворі сніг під постоломи скрипа

VI

Та надійшла весна... Прийшли жнива..
(Багатий жне, а бідний зажинає).
Затихнули про мир усі слова,
Війні кінця немає і немає...
Вже зчервоніли і калина, й глід,
Настали вересневі дні чудові,
Але ридають змучені удови
І чується тужливий плач сиріт.
Неорані поля. Токи порожні.
У кожній хаті сумно і тривожно.

VII

Цим літом я селянські вівці пас.
Із Грицем разом ми ходили в полі,
Сирітська доля поєднала нас.
Надвечір саду «панського» тополі
Жовтіли нам. Легенький вітер грав,
Виблискувала між тополь дзвіниця,
І, пасучись, ішли повільно вівці,
І вечір полохливі тіні слав.
На поле падав заходу багрець,
Трава хрумтіла на зубах овець.

VIII

Щодня ми вдвох були біля отар.
Мрійливо походжали по толоці.
Чи спека, чи поллеться дощ із хмар,
У полі ми. Синіє по тім боці
Стіною ліс. І згадувалось нам
Лісами та узліссями блукання,
Пташиних кубел та грибів шукання,
Щасливі дні, проведені отам.
Тоді були ми вільні, як орлята,
Тепер на хліб нам треба заробляти.

IX

Хотілось знов побути у лісах,
Дихнути лісовим повітрям знову.
Там кожен кущ нам рідний, кожен птах,
Там папороть, там хата лісникова...
Згадалась нам весна, солодкий сік,
Погожий день у квітні запахущім,
Витка дорога у дубовій пущі,
Згадався чорний мовчазний лісник.
І промайнула між кущів гнучка
Його переполохана дочка.

X

Напевне, десь вона вже підросла,
Так, як і ми за ці злиденні роки...
А дні ідуть, і дням нема числа,

І кожен день навколо нас широке
Порожнє поле... Що нам поспішать,
За вівцями повільно йдем із Грицем,
Блищить хрестом золоченим дзвіниця.
І спогадами повниться душа.
Заходить сонце. Сутеніє. Тихо.
Околицями йде в село старчиха...

ШОСТА ГЛАВА

I

Багато сталося значних подій.
В селі змінялась влада вже аж двічі,
З петлюрівцями був під лісом бій,
Село горіло... І на пожарищі
Мовчазно полк петлюрівський ішов,
Немов господар по чужому полю,
Він ще раз на село приніс неволю,
І ще раз полилась селянська кров.
Та все село вже піднімало зброю,—
Це звалось громадянською війною.

II

Чабанським нашим дням прийшов кінець.
Ми з Грицем знов гуляли, як раніше,—
Петлюрівці побрали всіх овець...
Село, як туча, вже грозою дише,
Вони ж все ходять, ходять по хатах,
З трухлявих стріх виймають одрізани.
А по лісах гуляють партизани,
Синежупанникам нагонять страх.
І ходить чутка — у найближчі дні
Надійдуть таращанці з Городні.

III

Це, певно, й до петлюрівців дійшло,—
Вночі застугонили їх фургони,
Вони пішли... А вдень через село
Проходив Таращанський полк червоний.
Тяглись вози селянські і брички,

Скакали в кожухах кавалеристи,
І «Яблочко» співали гармоністи
З наганами, з шаблями, гнучкі.
Усі покинули сумирні хати
І вийшли таращанців зустрічати.

IV

А я стояв, дивився через тин
На воїнів, на зброю, на знамена...
Ось проїздить на конику один
Такий, як я,— підв'язані стремена,
А за плечима новий карабін,
На лобі чуб, в очах огонь юначий...
Де ж Гриць? Невже він так і не побачив?
Могли ж би й ми попасти у загін!
...А Гриць сидів на таращанському возі —
Він був уже попереду в дорозі.

V

Все, що мовчало, раптом ожило,
Мов пронеслися важкі грозові тучі,
На мить заворушилося село
Та й знов принишкло. У лісах дрімучих
З'явилась банда. Люд загомонів,
Казали — то петлюрівські вояки
Під отаманством злодія Галаки
Терзають села. Тамували гнів
Ті, що в селі лишилися, партизани.
І чистили рушниці та нагани.

VI

У нашому садку жасмин засох,
Старенька похилилась наша хата,
І стріху вкрив густий зелений мох.
Турботні почалися дні для брата —
Полагодити хату він рішив.
У ліс він їздив дерева здобути,
А може, щоб свою печаль забути,
Бо він лишився без товаришів.
Пилип, з дитинства друг його найкращий,
Пішов у добровольці до Таращі.

VII

Тепер боявся я ходити в ліс,
На шлях виходив Гриця виглядати...
Раз, повертаючись, я переліз
Через плетінь і тут побачив брата.
А це було вже пізно уночі.
Я за ворітьми став. Коня спинивши,
В стодолу він когось заводив нишком,
Мене ж побачивши, сказав — мовчи.
А вже йдучи додому, проказав:
— Поранений червоний партизан.

VIII

Шинелею укритий, на рядні
Боець лежав на почорнілім сні
В стодолі в нас. Він розповів мені,
Як у часи оці передосінні
З Чернігова з дорученням спішив
До Унечі, а може, до Таращі,
В лісах зайшов у незнайомі хащі,
Не міг потрапить до товаришів.
І там, у хащах, зрадницька рука
Поранила його з дробовика.

IX

Удосвіта він брату розказав,
До кого йти, кому що передати...
І брат пішов. Пішов, як партизан,
Покинув неполагоджену хату
І воїна в стодолі на рядні.
Я ввечері йому відносив їжу —
Картоплю та криничну воду свіжу,
Я почував себе, як на війні,
Бо ж зберігав я справжню таємницю,
І часто я спогадував про Гриця.

X

Поранений назвав себе: Максим.
Він ввечері з стодоли вже виходив,
Про все питав. Ми подружили з ним.

Розповідав мені він про походи,
А я йому про Гриця розказав.
І довго ми, як друзі найщиріші,
Замріявшись, просиджували в тиші
Біля стодоли між вологих трав.
Тремтіли зорі, плинув місяць ясен
І тихо шелестів над нами ясень.

СЬОМА ГЛАВА

I

Жовтіє листя. Вересень м'який
Повільно йде по травах полум'яних.
Збираються до гурту ластівки,
Гуртуються шпаки в лісах багряних.
Кружляє листя, на сухі стежки
Лягає рівно золотом осіннім,
І висівають визріле насіння
Берези білокорі та стрункі.
В височині курличуть журавлі,
Летять, летять, зникають ув імлі.

II

Уже Максим з грудей пов'язку зняв,
Ходив без палиці — зрослась нога вже —
І на селі всіх незаможних знав.
Бувало, прийде, ще й мені розкаже,
Що чути, де і як ідуть бої,
Що наша сила, як грозова туча,—
На попіл знищим ворога. Квітує
Життя розіллється у всі краї.
І радістю палало робітниче
Його побите віспою обличчя.

III

А іноді він повертався злий,
Переглядав свою солдатську зброю.
Неначе в лютий готувався бій.
Та з ким йому було іти до бою,
Коли загін він тільки гуртував?

А банда нагло в села залітала,
В якомусь озвіринні грабувала,
Лишала трупи й полум'я заграв.
Я знав — коли б нам трохи більша сила,
Нічим тоді б не стримати Максима.

IV

І ще я знав — чекав підмоги він,
Що брат привести мусив незабаром.
Тоді вже зможе наш міцний загін
Єдиним несподіваним ударом
Розбити банду. Знав Максим сліди,
Хоч як там замітали їх бандити...
Раз якось він мені сказав: «Іди,
Нам з лісником потрібно подружити,
Щоб знати все». І я промовив: «Згода»
А через день постала і нагода.

V

Вернувся батько. Довга борода,
Худий, худий, аж упізнати важко.
Уся одежа вицвіла, руда,
При поясі не бомби, а баклажка,
Та за плечима неважкий мішок...
Він походжав, дививсь на все з журбою,
А ввечері узяв мене з собою
І на могилу матері пішов.
...Ті ж осокори, ті ж хрести похилі...
До ночі він простояв на могилі.

VI

На другий день ішли ми з ним у ліс
(Він перед цим поговорив з Денисом —
І ліснику щось під рукою ніс).
І ось я знову переходжу лісом.
Ось та дорога бита і витка,
Стоять дуби у золотому листі,
Стоять берези білокорі, чисті,
А ось вона і хата лісника.
Я чую — серце в грудях калатає,—
А що коли лісник мене впізнає!

VII

Аж ось і він, та ж чорна борода...
Виходить з двору, нам іде навпроти.
Така ж повільна і важка хода.
Підходить і до батька: «Ну, чого́ ти?..»
Тепер я вдруге бачу лісника.
А батько починає розмовляти,
Що йде зима, що треба ліс для хати...
Я бачу — простягається рука —
Лісник у батька вузлик забирає
І: «Зосю!» — голос лісників лунає.

VIII

І вмить з-поміж ліщини виліта,
Неначе вихор сколихає осінь,
Така ж, як осінь, чиста, золота,
Ота, кого лісник покликав — Зося.
Я остовпів — таж це була вона!
Лісник віддав їй вузлик і промовив,
Щоб погуляли вдвох ми по діброві,
Й пішов із батьком. Зося чарівна
Тоді спитала, втамувавши подив:
— А чом же ти так довго не приходив?

IX

І я почав ходити до лісника.
Бувало, до узлісся ще доходжу,
Мене чекає вже його дочка.
Осінні дні були ясні, погожі,
І ми ішли крізь зарості углиб.
Шепталися верхи беріз огнисті,
Дубове брали ми широке листя
(У нас печуть на тому листі хліб).
У гущині знаходили горіхи,
Ходили насторожені та тихі.

X

А вечорами, сівши на траві,
Все чисто я розповідав Максиму.
Про всі стежки й дороги лісові,

Про лісника і дівчину вродливу...
І якось раз спитав мене Максим,
Чи я вночі зумію відшукати
Посеред лісу лісникову хату,
Якщо ми підемо удвох із ним?
Подумав я — всі хащі добре знаю ---
І відповів — напевне відшукаю.

ВОСЬМА ГЛАВА

I

Аж ось прийшла підмога. Уночі
Знов Таращанський полк селом проходить.
Тяглися, наче журавлів ключі,
З Чернігівського напрямку підводи,
Вози скрипіли, вершники неслись,
Тачанки торохтіли десь ріллею,
Гармати йшли тугою колією,
Не зупинились, далі подались.
Я таращанцям заглядав у лица,
Всіх переждав, та не побачив Грнця.

II

В селі не зупинився полк. Спішив
Подати вчасно братам допомогу,
Але загін Максимові лишив.
І знову ніч упала на дорогу,
І все осіння вкрила темнота.
Не чути скрипу, кінського іржання,
Тачанок грому. До самого рання
Тривожний сон всіх міцно обгорта.
Але не спали в нас в stodолі, ні.
Не довелось заснути і мені.

III

Із таращанцями вернувся брат.
В кожусі, в шапці, за плечима торба,
А зняв кожух — справжнісінький солдат,
При поясі наган, набой, бомба.
Ранкова в вікнах ворухнулася синь,

Він зброю всю сховав у торбу швидко,
Одніс її поквально у повітку,
А сам — в стодолу, де чекав Максим.
— До вечора ховаю,— проказав
І на повітку оком показав.

IV

Спустився вечір. Знов заходить ніч,
Максим нервово дивиться на мене.
І ще з десяток стриманих облич
Побачив я. Погасло світло денне,—
Було готове все. Узяв Максим
Чотири бомби, два нагани всунув
У галіфе широке. Якось сумно
Було мені. Максим сказав: — Ходім! —
І я пішов, стискаючи нагана.
Стояли тарашанці й партизани.

V

Не чуть було про банду всі ці дні.
Напевне, добре гайдамаки знали,
Що йтимуть через села запальні
Сини Тараші. І тому чекали,
А потім, наче гнались навздогін,—
Зловісні в селах заграви здіймали.
Та гайдамаки одного не знали,—
Що в нашому селі лишивсь загін,
Що наскок їх готові ми зустріти,
Цього не встигли ще узнать бандити.

VI

Ми вийшли на околиці. Питьма
Нас обгорнула тепловійним струмом.
Ще рано, а нікого вже нема.
Ми мовчимо, дали ми волю думам.
Аж ось назустріч наші вартові:
— А, розвідка! — всміхаються обличчя,—
Як тільки що — на допомогу кличте! —
І знов сміються хлопці бойові.
Встає стінож перед нами ліс,
Вітрець смолові пахощі приніс.

VII

І нас поглинув ліс. Максим шепнув,
Щоб я повів його не по дорозі,
Я рішуче в гущавину звернув.
Нестримно серце стукає в тривозі,
Та я іду, я страх погамував,—
Найголовніше — тут не заблукати,
До лісничової добутись хати,
Бо так Максим суворо наказав.
Тепер забув я лісову окрасу —
Іду, іду, не знаю скільки часу.

VIII

Враз тупнув кінь. І тут же за плече
Схопив мене Максим.— Лягай,— шепоче
Я внав. То холодно, то гаряче
Мені у грудях. Піднімаю очі,
Вдивляюся і — серце заклика —
Переді мною вершники-бандити!..
Ось кулю б тільки першому всадити!
І до нагана тягнеться рука.
Але в ту мить я холодно знову —
Я бачу, бачу хату лісничову.

IX

Її ми проминули в темноті
І опинились аж по тому боці.
Я не дрижав ніколи у житті
Так, як у ті страшні хвилини. «Що це?..
Та це ж вони хатину лісника
Оточать, стиснуть у кільці залізнім
І кинуться з бандитським криком грізним,
Лісник загине і його дочка».
І я шепчу: — Максиме! Слід подбати,
Щоб лісника з дочкою врятувати.

X

— Ну, ні,— хрипить Максим,— вони своїх
Не зачіпають!..— Він підвів обличчя,
Похоже щось на злий, їдучий сміх,

Побачив я. Він підповзає ближче.

— Ти не боїшся? —

— Не боюсь,— шепчу

І розумію все. Холонуть руки...

— Клич допомогу! —

— Єсть... А серце стука.

Я відповзаю. Далі. Встав і мчу,

І мчу і чую — вітер в ушах свище

І боляче б'ють віти по обличчю.

ДЕВ'ЯТА ГЛАВА

I

Не пам'ятав я, скільки часу біг.

Все ліс, все темінь, ні доріг, ні стежки.

Не чув побитих об коріння ніг,

Гілки сплітались, як важкі мережки.

Нарешті, ліс рідіє — ось і ріг —

Не заблудився. До села б домчати,

Сказати вартовим, покликать брата...

Я зупинився, до землі приліг.

І враз почув — скакали коні. Гострий

Повітря розколов далекий постріл.

II

«Максим,— подумав я й на ноги звівсь.—

Максим один з бандитами затявся...»

Я вихопив наган і раптом — блись —

Луною постріл мій в лісах озвався.

І далі вже не біг я на село,

Хоч перед мене слалася дорога.

Мене почули! На селі — тривога!

Три постріли з околиць прогуло.

За півгодини через морок синій

До лісу підлетіли наші кінні.

III

Я з лісу вискочив. Назустріч брат.

— Мерщій,— шепчу.— Максим там біля
хати...—

Брат вислухав, брат проказав: — Гаразд.—

Хвилина ради... В темні лісу шати
Помчали вершники, забувши страх.
Гула земля, здригала ніч осіння.
Частина мчала з братом до Максима,
А друга, щоб відрізати банді шлях.
Мені ж наказ — чекати піші сили
І вести через хащі до Максима.

IV

Між тим Максим прийняв на себе бій.
Він бачив — банда зникнути хотіла.
Тоді підвівся, грізно крикнув: — Стій! —
І в банду перша бомба полетіла.
Максим забіг із другого кінця
(Щоб думали — оточені) і знову
Послав гостинця в хату лісникову.
Та банда не злякалася бійця, —
Крізь хащі дикі посвисти неслися,
Тріщали постріли у темнім лісі.

V

Максим дивився смерті у лице.
Зловісні тіні між дерев мелькали,
Все вужчало, стискалося кільце,
Від хати лісникової лунали
Панічні постріли. Ось підповзуть,
Побачать, що навкруг нема нікого,
Не встигне доскочить сюди підмога,
Як рушить банда у таємну путь.
Шукай тоді, гонися за вовками...
І знову бомба рветься між кущами.

VI

А я все ждав, дивився на село,
Я чув далеку в лісі стрілянину.
Напевне, вже опівночі було.
Година проминула, дві години?
А може, більше? Я не знав. Я ждав.
Аж ось, нарешті, виринули з ночі...
— Скоріш! — кричу і чую — вже стрекоче
У лісі кулемет. Я заволав: —

Скоріш! Скоріш!—в якійсь страшній тривозі,
І ми побігли по вузькій дорозі.

VII

Не знала банда, звідки ждять біди,—
З усіх боків стріляли і кричали.
Бандити кидались туди й сюди,
Та кулі їх усюди зустрічали.
Вже не одного кінь у хащах зник.
Вже банда збилась в лісника на дворі.
Стріляла із-за хати, з-під комори...
І раптом з двору вискочив лісник.
В імлі передсвітанку гримнув голос,
Неначе щось залізне розкололось.

VIII

— Беріть їх, партизани! Бийте їх!
Оточуйте!..— І змовкнув на півслові.
— Рятуюєшся? Вже продаєш своїх! —
Максим дивився в очі лісникові.
— Ну, що ж, кажи, кажи, чого замовк? —
Максим стояв погрозливо і рівно.
Рушниця блиснула — і постріл гримнув...
Максим стояв. Лісник зігнувся, як вовк.
Він люто прохрипів: — Стрілять одвик!..
І кинув у Максима дробовик.

IX

Полями по неораній землі,
Оточені, минаючи дорогу,
Бандити йшли. А ранком на селі
Вже знали всі про нашу перемогу.
...Розходився, зникав туману дим.
До Городні їх повели уранці
Спокійні партизани й тарашанці,
Пішов із тарашанцями й Максим.
І я шептав: — Прощай, прощай, Максиме!..
А ясень убрання ронив осінне.

Х

Минуло кілька днів, коротких днів.
Ах, осінь, осінь, золотиста осінь!..
Мою подругу Зося я зустрів,
Зустрів та й розлучився з нею зовсім.
...Спинився віз. Бабуся та вона
Сиділи на покровиному возі,
У місто їхали. В сумній тривозі
Вона була ще більше чарівна.
...«Прощай, прощай!..» — звучать її слова...
Отак скінчилась казка лісова.

ДЕСЯТА ГЛАВА

I

Далекі друзі ранньої пори,
Хай буде з вами скрізь щаслива доля.
Погляньте на дозвілля дівчорі
В красі, в цвітінні весняного поля,—
Згадайте запашний дитячий вік,
Стежки колючі і шляхи вербові,
Згадайте вітру подихи медові,
Черешень із чужого саду сік
Солодкий та принадно-запахущий
І спів пташиний у весняній пущі.

II

Згадайте все, як я згадав оце
Кінець моєї казки лісової,
Згадав Григора дороге лице,
І розгорнулись спогадів сувої.
Він не вернувся, мій сердечний друг,
Хоч знаю я, що він живий і дужий
І що згадать дитинство не байдужий,
Бо лубить він і ліс, і поле, й луг.
Ми з ним росли, разом життю учились.
Роз'їхались та й досі не зустрілись.

III

Він не приїхав на село до нас.
І я з роками рідний дім покинув.
Григорів батько з фронту не вертався,
І знали всі, що він уже покійний.
Нікого з рідних не було в селі —
Чого ж би друг мій знову повертався?
Широкий світ! — і він у світ подався
Дорогами щасливої землі.
Він довго мандрував по всій країні,
В Донбас заїхав, там живе і нині.

IV

Ішли літа. Ми набирались сил,
Виходили на життєві дороги.
Я часто думав: «Де тепер Максим?»
Подіями поставлений на ноги,
Яким шляхом пішов він у житті,
Що так любив його сердечно, щиро,
В яке так глибоко і просто вірив.
Які ж йому відкрилися путі?
Мені здається, військова дорога
Була в житті найближчою для нього.

V

З яким горінням він у бій ходив,
З яким завзяттям подавав накази!
Він справді був природний командир,
Що вмів перемагати без поразок.
Коли живий він, то, напевне, вже
Тепер у нього посивілі скроні —
Командує полком десь на кордоні,
Країни мир і спокій стереже.
Коли ж війна поглинула кривава,
Коли загинув — вічна йому слава.

VI

Я згадую, як юності привіт,
Імення друзів. Відтоді багато
Пройшло суворих і величних літ.

Я з армії вернувся лейтенантом,
Я інститут скінчив. Я побував
І в Азії, на Волзі й на Донбасі,
Та з друзями дитинства не спіткався,
Григора і Максима не стрічав.
Лише в літа юнацькі довелося
Мені зустрінуть лісникову Зою.

VII

За рік чи два я вчитися пішов.
Я осінь ту запам'ятав навіки,
Коли, узявши з книгами мішок
І братові подерті черевики,
Через ліси ішов до Городні.
А в Городні і з Зосею зустрівся,
Бо з нею там в одному класі вчився.
Я розповім про ті літа і дні
Десь іншим разом. Буде то окрема
Про юність Зосину й мою поема.

VIII

Далекі друзі ранньої пори!
Душа моя спогадує вас завше,
Як цвіт весни у золоті зорі.
Чи не забули ви дитинство наше?
Як на нічліг водили коні в ліс,—
Ще звечора ведеш колись, бувало,
Узявши на вечерю хліб та сало,
Загорнуте у капустяний лист.
Ясне згадайте полум'я-багаття,
Біля якого ми були як браття.

IX

Ні, не забуду рідні я ліси,
Дуби могутні і стрункі ялини,
Поліську осінь в золоті краси
Я згадую вечірньої години.
Шумить ліщина, шепотить сосна,
Воркоче вітами береза біла
І виростає знову серцю мила
Мого дитинства казка чарівна.

Багато літ пролинуло, та й досі
Не можу я забути дикунки Зосі.

Х

Чи ви мене згадаєте, чи ні,
Сердечні друзі теплого дитинства,—
Навіки незабутні ви мені.
Я здалеку вам руку широко тисну
І потиск ваших молодих долонь
Я відчуваю у своїй долоні.
Ще сивина не б'є у наші скроні.
І не згасає у серцях вогонь.
Хай будуть нам відкриті всі путі,
В труді удача, щастя у житті.

1939—1940

САНДОМИРСЬКИЙ ПЛАЦДАРМ

Миколі Платоновичу Бажану

ЗАСПІВ

Учасники подій суворих,
Ми не забудемо повік
Звитяжні марші, битви в горах
І форсування бистрих рік.
І ті години ранні й пізні,
І довгі ночі вогняні,
Коли сікли дощі залізні
Людей, міцніших від броні,
Коли солдати-побратими
Не знали втоми і біди.
Коли для друга берегли ми
Останні півковтка води,
Та ні, не так. В кипінні тому,
Із бою ідучи на бій,
Ми знали, знали, знали втому,
Але не піддавались їй.
Ми знали гіркоту і славу,
Пекучі рани й хліба смак.
За Батьківщини кривну справу
Ми йшли у полум'я атак...
Тому — за людські муки й болі —
Ми били ворога стократ,
Тому й, один зоставшись в полі,
Війну продовжував солдат.
Сучасники подій величних,
Вітчизни славної сини,
Ми будем згадувати вічно
Шляхи великої війни.

ПІСНЯ ПЕРША

I

День починався не з зорею,
День не кінчався і вночі.

Боями збитою землею,
Гарячу зброю несучи,
Ішла піхота. Йшли машини,
Диміли кухні по сліду,
Колісним гуркотом глушили
Солдатську мову на ходу.
Спадав гіркою течією
Пил на дорожні бур'яни.
Горіло літо над землею
Гарячим полум'ям війни.
На захід плив потік строкато.
Лафети, передки, стволи,
Гранати, диски автомата —
Солдати йшли, солдати йшли.
В імлі вечірній потопали,
З досвітньої зринали мли.
Короткими були привали —
Солдати спрагу тамували
І далі йшли, і далі йшли.
Гриміли танки. Батарей
Тягли невтомні тягачі...
День починався не з зорею,
День не кінчався і вночі.

II

В те літо, пилом перевите,
Без відпочинку йшов солдат.
І спека дихала в те літо
Суворим громом канонад.
І в тім грому крізь битву-січу,
Через дроти, кипіння рік
Мчав сорок п'ятому навстрічу
Сорок четвертий славний рік,—
Полями, лісом, болотами,
Дорогами і без доріг,
Полками, ротами, фронтами,

Через вибоїни і ями,
В рубцях, пов'язаний бинтами
Не припиняв свій ярий біг.
Безсмертну множачи відвагу,
Солдат спішив через fronti,
Щоб не останнім до рейхстагу
У переможний день прийти.
Календаря звичайні числа
Складались в літопис подій.
За Збручем — Сян,
За Сяном — Вісла...

III

Над Віслою триває бій
Вже другий місяць вперто, злісно.
Тут наш плацдарм — у наступ міст,
Тут другий місяць рано й пізно
Контратакує нас фашист,
З села Ханьчі в сліпим азарті
Гарматний хобот підніма.
А та Ханьча — лише на карті,
А на землі її нема.
Вогнем до рубежів прикутий,
Як на цепу — лютує звір —
За Віслу хоче нас зіпхнути.
За Тарнобжег, за Сандомир.
Даремний труд! Потуга марна!
Хай свище кулеметний град,
Хай закипає чорна Чарна,—
Не похитнеться наш солдат.
Куща лози, горбочка, балки
Не здасть фашистові. Не з тим
Частини Пухова й Рибалки
Ішли сюди шляхом крутим.
Від Сталінграда путь далеку,
Від Брод і Львова — день і ніч —
Проміряли крізь бою спеку,
Не витираючи облич.
Сюди прийшли ми не для того,
Щоб повертатися назад.
Звідціль за Одер нам дорога —
Це знає кожен наш солдат.
Нам шлях освітять східні зорі —

З плацдарму візьмемо розгін,—
І рушать армії суворі
На Одер, Шпрее — на Берлін!

IV

Ішли в липневі дні останні.
Задуха на шляхи сповза.
І якось рано на світанні
Дощем ударила гроза.
Зацебеніли превеселі,
Колючі краплі з хмар густих,
Намокли чоботи, шинелі,
Землі по пуду вже на них.
Дарма. В дорозі дощ — то щастя —
Така прикмета у людей.
І не спинявся, не кінчався
Потік машин і батарей.
Та ось, звернувши вбік, гармата
Загрузла в глеї. Коні рвуть.
Допомогти спішать солдати —
І знов у путь, і знов у путь.
А дощ іде. Бійці веселі
І ті бубнять:

— Це вже на зло.

Промокли чоботи, шинелі,
Дороги глеєм залило.
Але вже Вісла скоро, скоро,
Ще перехід, і за ріку!

...І ось прийшли. Не Вісла — море
Виблискує з оситняку.
З дощів розпухла, а потоки
Все наповняють береги.
Та діять треба швидше, доки
Не закріпились вороги.
Не стать, не ждати. Час рішає
Навальність наступу. У путь!

...Підрозділ мовчки вирушає —
То в тьму розвідники ідуть.
Нічні дороги мокрі, чорні
І листя чорне, і трава.
Від берега в рибальським човні
Безшумно група відплива.

Комбат Якушин жде. Навпроти
 Стоять під мороком нічним
 Безсонні батальйони, роти,
 Диханням дихають одним.
 Всі ждуть. Напружене чекання —
 Коли ж початок?

Плине мла.
 Наказано, щоб до світання
 Сигнал розвідка подала.
 Та до світання ще далеко.
 Лише б почати. А тоді
 Батальна перехресна спека
 Вогнем запініться в воді.

...Комбат спокійно ждав сигналу,
 Не спочиваючи вночі.
 А втома тіло обнімала,
 Сон примостився на плечі.
 Комбат їх одганяв уперто,
 Устав, пройшовся по яру.
 -- За сто боїв зумів не вмерти,
 То від безсоння не помру.
 На згір'я вийшов. Став, підперши
 Плечем сосни стрункої стан,
 Дививсь за Віслу.

Він тут перший ---
 Аби почать, а там довершать.
 І раптом чує:

— Капітан!

Де капітан?

— Я тут.—

Весь в глеї

До нього підбіга солдат.

— У чому річ?

— Я з батареї,

Яку вам придано, комбат.

— Вже прибули?

Він тисне руку.

— Гармати де?

— Тут на шосе.

— Займіть позиції. Без грюку —

У маскуванні зараз все.

Готуйтеся швидше якомога.
Гармати — жерлами туди!
Шепни піхоті — єсть підмога!
— Піхота знає.

— Ну, іди! —

Знов руку тисне:

— Розумію,
Земля розмокла — глина, глей,
Та покладаю всю надію
На вправність наших батарей.
Слідкуйте — спалахне ракета
І — зразу дать вогню стіну...
Як прізвище?

— Сержант Верета,—

Я — по плацдармах всю війну...

І знов комбат стоїть, підперши
Сосни стрункої рівний стан.
Не вперше, ні, уже не вперше
Веде він на плацдарм десант,
Так само, як і цей Верета,
Ще десь у перші дні війни...
І раптом — зблиснула ракета,—
Сигнал.

— Готуйся!

— На човни!

Хитнувсь ракети рівний спалах
Над Віслою і тихо згас.
І — скрип уключин на причалах,
І — весел сплески.

В добрий час!

VI

У зведеннях газетних стисло
Поінформовано було:
«Південніш Сандомира Віслу
Радянське військо перейшло».
Ця лаконічність скромна, строга
Поємою звучала нам.
Це ж знов блискуча перемога —
За Віслу простяглась дорога,
І богатир-солдат наш — там!
Ще темне ночі запинало

Хиталось сплесками заграв,
Дрижало небо і палало
Від чорних хмар до чорних трав.
Струснувшись, сунулись, сповзали
Накати й стіни в бліндажі,
На соснах крони позрізали
Тупі осколочні ножі.
А вже зоря на хмару звислу
Шпурнула променів мечі,
Несли знамена вглиб за Віслу
Бійці, безсонні уночі.

VII

Ще на траншеї вражі в шалі
Піхота наша насіда,
Ще в Віслі піниться вода,—
А вже сапери свіжі палі,
Що смолами пообкипали,
В дно забивають.

— Не біда! —

Говорять воїни бувалі,
Скупі на слово теслярі,—
Ми вже таке переживали
На Волзі, на Дону, Дніпрі...
Ми звичні.

— З місяця нас не зрушить.

— Ми воду всіх річок пили!
— От тільки жалко — рибу глушить,
А нам ловить нема коли.
І міст росте.

І скоро, скоро,
Жаданням бою живучи,
По ньому загурчать мотори,
Посунуть танки, тягачі,
Гармати, ковані обози,
Задишуть коні гаряче.
Ще не затихли битов грози,
Ми повоюємо іще!
Ще нашим танкам многотонним
Мостів чимало сколихнуть.
А зараз...

Воїни понтоном
Гармати на плацдарм везуть.

Бо наступ вимагає сили —
В спокої німця не лишай!
Отож з дерев понтон скріпили,
Гармату дротом прикрутили
І — через Віслу.

— Вирушай!

— Пішла!

Хитнулася гармата.
Понтон хитнувся, пливучи.
— І там підтримаєм комбата,
Як тут підтримали вночі.
Сержант промовив це, обтерши
Чоло спітніле рукавом,
Солдати додали:

— Не вперше!

— З комбатом підем напролом!

VIII

Сержант присів. Крутив цигарку,
Кисет тримаючи в руці.
— Що, знов закурим «нашу марку»? —
Питали весело бійці.
— Закурим, та не всі.

— Чого там,

Такі обставини — ти ж зваж —
Сержант командує цим флотом,
А ми — на флоті екіпаж.
Сержант дістав папір з кишені,—
Димок пускаючи густий,
Набрав махорочки півжмені,
Моргнув:

— Ну що ж, підходь, брати!

Оце закурюйте, та й рушим,
І вдаримо з усіх бортів —
Промокли німці,

так просушим!

— А вже просушим, сто чортів!

IX

Б'ють наші дальнобійні. Свище
Снаряд над Віслою вгорі.
Пливе понтон і берег ближче:
Вже видно лози, мочарі.
І видно — за понтоном плине

Ще не один такий понтон.
Солдатське серце соколине
В бою не знає перепон.
Все ближче берег. Менше відстань
До піскуватої коси.
Понтон вривається у пристань.
— Причалюй!

Мовкнуть голоси.

І за коротким цим наказом
Уже ніхто не говорив.
На берег вистригнули разом,
Усіх скував один порив,
Один наказ, одна команда,—
І ось — гармата на землі,
І не впізнати вже сержанта:
Рішуча зморшка на чолі;
Натхненним викликом палає
Його юнацький гострий зір.
Сержант уже не розмовляє —
Наказує. Він — командир.
Не місце роздумам і жартам,
Тут зайвий сміх — його нема.
Бійці слідкують за сержантом,
Щоб і не бачив — крадькома.
І, грішним ділом, між собою
Шепочуть старші — вусачі:
— Уже синок готов до бою!
— Уже горить!

— Ну-ну, мовчи!

— З такого б змалювать портрета!
— Та у світлицю б — на стіну...

Сержант той був — Іван Верета,
Що — по плацдармах всю війну.

ПІСНЯ ДРУГА

I

Липневі дні пройшли, серпневі.
Вже й вересень на парусах
Вітри пахучі полудневі
Несуть по синіх вересах.
Хмарин імжилісті сувої

Пливуть через осінні дні.
Але від спеки вогневої
Облазить фарба на броні.
Вже на плацдармі другий місяць
Що день, то й лізуть вороги.
Розжареною сталлю місяць
На річці Чарній береги.
І якимось до цього звикли
І наші люди, і броня.
Пощерблені й до того ікла
Щербили німцями щодня.
Атаки вдень, вночі заграви,
Від вибухів дрижать мости...

Нові бої не за горами
Тримай, солдате, форпости!

II

Передній край. А трохи далі,
На схід від Чарної, назад,
У сосняках і красноталі
Нові позиції гармат.
Як били — гнулись очерети
На прибережних ручаях.
Отам стояла і Верети
Гармата, вславлена в боях.
Його обстріляні солдати,
Міцні і дружні гармаші,
Устигли добре окопати
Боеприпаси і гармати,
Міцні зуміли збудувати
У три накати бліндажі.
У бліндажах усі читали,
Якщо комусь приходив лист.
Усі задумливо співали,
Коли виводив гармоніст.
Була утіха в них — гармошка,
Проста дворядка — не баян,
Був гармоніст Бобок Тимошка
З-під Вінниці із П'ятничан.
Бувало, в затишну годину
Закине ремінь за плече
І — «Повій, вітре, на Україну...»
Над бліндажами потече.

Він тихо починав співати,
Схилившись вухом до ладів.
Кузьменко — друг його вусатий,
Дивись — уже помолодів,
Уже відкашлявся, вже басом
Пливе мелодія дзвінка,
Аж сколихнулась гільза з гасом,
Моргнувши світлом із кутка.
За ним — Девтян підтягне чисто.
І лине пісня в тишині...
Отак жили артилеристи,
У братнім колі на війні.
Єдині в дружбі в бій ходили,
В огню пекельну круговерть.
Одна душа. Одна родина.
Одне життя. А може, й смерть.
В бою стояли — брат за брата,
Як гоже в лютий час війни.
Раз жити, раз і помирати,—
Та що вже там за це казати —
Про смерть не думали вони.
Збирались жити, ще й багато,
Берлін збирались штурмувати —
Безвуса гвардія — хлоп'ята
І старші — гвардія вусата —
Куди ж, куди там умирать!

III

В той вересневий день ласкавий
Солдати не чекали гроз.
Блищали поруділі трави
Холодними разками рос.
День встав золочений, у сонці,
Легенький вітер віти гнув.
Та не дрімали оборонці,
Всі знали — ворог підтягнув
За Чарну танки і піхоту.
Кружляли «рами» навісні,
Передбачали всі роботу
З вогнем, гарячу, у вогні.
У тишині росла напруга —
Це кожен відчував солдат.
І раптом за рікою глухо
Ударив грому пережат.

І дим, і племінь над лісами,
І пилу в полі круговерть.
Гармат не чуть за «юнкерсами»,
Регоче кулеметна смерть.

IV

То був короткий, але трудний
І до кінця жорстокий бій.
Над полем зраним отрутний
Плив перегар порохівий,
Мішався з пилом і за лісом
Сідав на вицвілих горбах,
Гілки обрубані залізом
Повисли на важких дубах.
Над лісом птиця не літає,
Забилась десь в тісний куток.
Солдат солдата не питає:
— Ну, як ти, друже, як, браток?
Не каже:

— Цим ось протараним! —

Снаряд пославши через дим.
І ніколи остигнуть ранам,
Забутим під гарматний грім.
Крізь пил і рокіт дика сарна
Стрілою з лісу не промчить.
В огні розривів чорна Чарна
Мутною піною кипить.
Б'ють кулі в гущину вільхову,
І вільхи падають крихкі...
То в контратаку лізуть знову
Ворожі танки і полки.
Димлять гармат гарячі жерла,
Ім прочахати не дають.
Та враз — атака мов завмерла —
Все рідше, рідше німці б'ють.
Окремі вибухи — не шквали.
Сідає пил.

Вже гармаші

Всміхаються:

— Нагодували!

— Почастували від душі!

— Тепер до ранку спочивайте.

— Розворушили їх кубло...

Верета обірвав:

— Чекайте!

Іще відбою не було.
Чи це кінець — ще невідомо
І спочивати нам не час.
У голосі і злість, і втома,—
І гармаші примовкли враз.
Гармату маскувать взялися,
Перезирнувшись, мовчазні.

V

Сержант-таки не помилився,
То не кінець був.

Вдалині

Під Сташувом, на фланзі зліва,
Хитнулась вибухів луна,
А потім — знов. І — ціла злива,
І — задиміла даліна.
Вже й від Ханьчі, що ось навпроти,
Туди, в той бік гармати б'ють.
І чорнокрилі самолёти
Ключами чорними пливуть —
Усе туди.

Там трудно нашим.

Так ось, що ворог затіва,—
Він хоче видертись на Сташув,
Там оборону пробива.
Так ось для чого знову танки
Сюди підтяг — схотів на схід,
Так ось чому не на світанку
Бій розпочався, а в обід,—
Хотів зненацька — знане диво —
Удень зустрінем і вночі.

...Уже у Вехіна — комдива —
Від вражих замірів ключі.
Він зрозумів весь план загальний,
Як ворог поведе цей бій:
З Ханьчі — удар швидкий, навальний,
А вже на Сташув — головний.
Гаразд, одержиш незабаром
Достойну відповідь, гаразд,—
На контрудар — ми контрударом.
І Вехін віддає наказ.

Оглушені в пекельнім громі
 Своїх і вражих батарей,
 Бійці Якушина з втоми
 Сиділи в глибині траншей.
 Прочахнули гарматні жерла,
 Повільно затихав огонь.
 Бійці солоний піт обтерли
 Гарячим притиском долонь.
 Коли ж десь від Ханьчі гармати
 Вогонь на Сташув повели,—
 В руках затисли автомати,
 На бій готові знов були.
 Бій не примусив ждять, звичайно,—
 Прийшов наказ: «Негайно, вмить
 У тил пробитися, за Чарну,
 І з тилу ворога громить».
 Якушин зрозумів деталі,
 Чіткий комдивів план сприйняв:
 Заглибитись як можна далі,
 Туди, де ворог не чекав,
 В тилу дороги перетнути,
 Не дати танкам підійти.
 Хай ворог казиться закутий,
 Хай танків підставля борти,
 Хай відтягає батареї...
 У путь! За Чарної рубіж!

Бійці залишили траншеї.
 Сапери! Дріт колючий ріж!
 Солдати! Слава над героєм
 Злітає блискавкою крил!..

Якушин з люттю, з кров'ю, з боєм
 Пробився у ворожий тил.
 За півгодини, в час затишшя,
 Уже у штаб він передав:
 — З боями на шосейку вийшов,
 Пройти підкріпленням не дав! —
 Ще за годину:

— Труднуvато,—
 Знов тиснуть танки. Другий раз.
 Сюди б гармат!..

— Дамо гармати!

Верета вислухав наказ:
І вже на передках гармати —
Наказ ясний, мета ясна.
— Ну, що ж, підтримаєм комбата?
— Не підведем!
— Не первина!

VII

Шість кілометрів — недалеко,
Недовга путь для вояків.
Але, як люта небезпека
Підстеріга з усіх боків,
Як смерть залізом важко човга,
Чигає з кожного ярка,
То й путь коротка — надто довга,
І непривітна, і важка.
Та все ж — нехай шляхи нерівні —
Ти не затримуйся, спіши!
По картоплинні, по корінні
Спішать і коні, й гармаші.
Вже близько. Обрій тоне в гromі,
Палають танки на шосе.
Дороги Вехіну відомі —
Комдив все зважив, знає все.
Щоб цілу справу не програти,
В огонь послати мусить він
Отих людей, оті гармати,
Отой злютований загін.
І він послав. Так сина мати
На смертний бій благословля.
Послав піхоту і гармати...

VIII

Гуде, стинається земля,—
Якушин чорний, похуділий
Стоїть зі смертю віч-на-віч,
Вже взводи, роти поріділи...
Скоріше б ніч. Скоріше ніч.
У куряві свої не видні,
Команди поклик погаса.
Атаки почались опівдні,

А зараз? Куряви коса
Звисає над полями тінню...
Не скоро буде тишина.
Старих кущів сире коріння
Не раз ще виверне війна.
Не одному ще впасти-вмерти
Із тих, хто в бурі вогневій.
Якушин бій веде упертий
І до кінця жорстокий бій.

Невже просунеться навала?
Невже не втриматись йому?
Та ні! Нехай патронів мало,
Ми вистоїм! Не так бувало...
Чому ж гармат нема, чому?
Вже він не знав, кого чекати
Раніш — смеркання чи гармат.
Гармат! Бо з-за горба:

— Гармати!

Гримить команди переказ:
— До бою! На пряму наводку!
В словах напруження і гнів.
Наводчик ловить самоходку:
— Огонь!

— Огонь!

Верета жив!

IX

Під Сташувом була година,
Коли, здавалось, гине все —
За Чарну ворог переплине
І оборону рознесе.
Ні відпочинку, ні перерви —
Тонуло все в диму, в пилу,—
Та ворог відтягнув резерви,
Щоб вести бій в своїм тилу
З отим звитяжним батальйоном,
Що вдерся, наступав, карав,
Що, вірний воїнським законам,
Стояв, як скеля.

Не вмирав

І не збирався умирати.
Ні-ні! Тепер, коли сюди

Прийшли закурені гармати,
Коли в запасі є гранати —
Цього вже, вороже, не жди.

Не жди! Дарма, що наших мало,
Таки не вийде на твое.

Х

Уже на Чарній легше стало,
Вже комполка передає
Якушину наказ комдива:
Людей і зброю зберегти,
Гарматами прикрившись зліва,
Назад, за Чарну відійти.
Здрігнув Якушин, захитався,
Наказ беззвучно повторив.
Він аж тепер в душі признався,
Як трудно тут, як він хотів
Не впасти в цім бою, громити
Вороже до кінця кубло,
Війну закінчити і жити
Всім лютим ворогам на зло.
Він одігнав думки — доволі,
Щоб жити — треба наступать,
Він зараз у залізнім колі,
Так треба коло розірвать.
Він подзвонив артилеристам:
— Наказ одержав — відійти.
Вам — прикривати. Подем чистим
Відходжу — помагай, брати!
Не відриваючись, за мною
Ідїть, тримайтесь до кінця.
Але не припиняйте бою —
Нам треба вирватись з кільця!
Позиції цю ж мить залишим.
Готуйсь!
Знімаю телефон.

І користуючись затишшям,
Підняв Якушин батальон.

Шість кілометрів — недалеко,
 Недовга путь для вояків.
 Але, як люта небезпека
 Січе вогнем з усіх боків,
 Як смерть залізом важко човга
 З долини, з кожного ярка,
 То путь коротка — надто довга,
 І небезпечна, і важка.

Знялась піхота. А за нею
 У напрям Чарної, під ліс,
 Пішла ярами батарея
 З повільним скреготом коліс.
 Але не вся — одна гармата
 Тут залишилась — на прямій.
 Вона повинна прикривати,
 Одна вести повинна бій,
 Щоб дати можливість трьом останнім
 Нові позиції зайнять.
 Одна повинна під смерканням
 Із бою вийти, наздогнать.
 Та залишилась ще застава,
 Заслон піхотний, бойовий.
 Всі знали, то не легка справа
 Отут прийнять нерівний бій.

Хвилини пропливають важко.
 В напруженні солдати ждуть.
 Позаду у ярку упряжка
 Готова — за хвилину в путь.
 Тут зараз тишина. А де то
 Якушин з друзями спішить?..
 Про що ти думаєш, Верето,
 В цю гостру, неповторну мить?..
 Поміж колючими дротами
 Осінній вечір догора...
 Вже, може, з рідними Плютами
 На ріднім березі Дніпра
 Більш не побачишся...

Звичайно,

Все може бути. Бій не стих.
 Та хочеш ти — скоріш за Чарну,

Туди, до друзів до своїх!
Признайся, хочеш?

Хочу, хочу!

Та ще не час — і не зйду
Я з місця — хай закрию очі,
Хай закривавлений впаду.
Хай тут нас жменька — мало, мало —
Ми свято знаємо наказ...

На думку думка набігала
І непомітно плинув час.

XII

...Далекувато Чарна-річка,
А ворог близько, ось він, тут,
Де одинока груша дичка
Шпурнула листя жовтий жмут.
І листя розлетілось пір'ям,
В повітрі повагом кружля.
Отам він, ворог, за узгір'ям...
Ні! Вже на згір'ї!

Звідтіля,—

Дивіться, гармаші! — он схилом
За танком чорний танк сповза.
Та вже наводчик за прицілом,
Вже скоро вибухне гроза.
Гурчать ворожі танки глухо.
Верета зводиться. В ту ж мить —
За ним наводчик, вся обслуга —
Команда коротко звучить:
— Огонь — удар.

— Огонь! — і другий.

— Огонь! — ворожий танк горить.
Горить! І знов усі готові,
Замок замкнув глухі пази.
Верета люто супить брови:
— Ну, ближче, ближче підповзи!
...Ревнула самоходка важко,
Снаряда грім гримить в імлі...
І їздовий, і вся упряжка —
Вже непорушні на землі...
Тепер гарматі тут умерти,
На цій останній вогневій.

І тут стоятиме до смерті
З обслуги кожен, хто живий...

Верета бій веде упертий
І до кінця жорстокій бій.

XIII

Десь славні рештки батальйону
Веде комбат шляхом курним.
І, замикаючи колону,
Гармати стугонять за ним.
Довкола вибухів заграви —
І перед ними й серед них,
Вони ж через яри криваві
Ідуть за Чарну, до своїх.
Вже близько, близько. Хай багато
Жорстоких вражих перепон,—
Якушин вийде.

А гармата?
А той, залишений, заслон?..
Там бій іде. В диму смеркання
Стоїть Верета до кінця.
Це вогнева його остання,—
Йому не вирватись з кільця.
А скільки йшов поперед армій
У ночі темні та глухі.
З плацдарму — знову на плацдармі
Піхоті торував шляхи.
Шумлять на Волзі очерети,
І на Дніпрі, і на Дону...
Згадай, згадай, сержант Верето,
Ти ж по плацдармах всю війну!
Були лютіші, гарячіші
Бої... Ти залишався сам...
У двохвилинному затишші
Сержант сказав своїм бійцям:
— Ми вже свою зробили справу,
Ми чесно билися, брати.
І нам по честі і по праву
Вже можна б звідси відійти.
Десь батальйону більші сили
За Чарну виведе комбат.

Ми тут їх з тилу захистили
Від вражих танків і гармат.
Єсть і для нас — хоч небагато —
Шляхів і троп. Хай крізь бої.
Але у нас отут гармата,
Чи ми ж залишимо її?
Самі ви бачите, солдати,
Тут вибирать нам довелось:
Або з гарматою стояти,
Або...

— Не кинемо гармати! —
Одним диханням пронеслось.
В смеркання сіре і напруге
Верета кинув строго враз:
— Щоб не повторювати вдруге,
Солдати! Слухайте наказ!
Забрать набої, карабіни,
З заслону зняти всіх живих,
Не пропустить нічні години,
Пройти, пробратись до своїх.
Вас небагато — тільки жменька,
А жменьці менше перепон.
Командує всіма Кузьменко,
Бобок, — покликати заслон.

Біжить Бобок. Щось таємниче
Солдати думають своє.
І, глянувши на їх обличчя,
Сержант Верета додає:
— Не гайте часу. Поспішайте,
Ви проб'єтесь всі, брати,
В дорозі друзів не лишайте.
Пройти, пробитись, проповзти —
Ніч перед вами. Скористайтесь!
Щаслива путь!

— А ти? А ти?
— А ти? — мов шелест очерету,
Хитнувся запит і затих...
— А ти, наш командир Верето,
Чом не ведеш нас до своїх?
— А я? Я вистояти мушу,
Щоб ви не впали у вогні.
Я не одну ще вражу душу
Снарядом виб'ю із броні.

Все. Вирушайте! —
Хрипло, глухо,
Повільно, ніби з-під землі,
Звучить Кузьменків голос:
— Слухай
Мою команду!..

XIV

Ще в імлі
Не зникли постаті суворі,—
Мов силуети маячать,
А вже розлючені мотори
В сутінні синьому гарчать.
Не знявся ще заслон піхоти,
Траншеї не лишив брудні,
А вже ось танки мчать навпроти
З десантом на важкій броні.
І чорні ворухнувши брови,
Піхотний літній старшина
Сказав, подумавши, Бобкові:
— Ми вже б і відійти готові,
Так бачиш сам — іде війна,
Раз так — то мусимо стрічати,
Щоб не пробрались під шумок.
Вертайся, друже, до гармати,
І крикнуй:
— Приготуй гранати! —
І до своїх побіг Бобок.

А на Верету між ярами
«Пантера» сунеться важка.
Він озирнувся — сила з нами! —
Наводчик біля панорами
І замковий біля замка.
Всі повернулись,— що сказати,
Що наказати отаким?!
— Огонь!

Ударила гармата —
І від «пантери» чорний дим,
А потім полум'яні зблиски.
І в зблисках бачать гармаші:
«Пантера» друга, третя близько,

Лише встигай, лише круши,
Лише умій попереджати,
Наводь, відкрий, закрій замок...
Ой, люто б'ють важкі гарматч...

Ось бачать гармаші — Бобок!

Біжить по вибалку:

— Скоріше!

— Мерщій, Тимоше!

— Ширше крок!

«Пантера» чорним димом днше,

Фонтан землі... Біжить Бобок,

Біжить, ось близько, добігає,

Вже щось рукою показав:

— Піхота бій веде!..— гукає,—

Піхота...

і не доказав,

І захитався, мов на вітрі,

В сіянні вогняних заграв,

Зачервоніла кров — не витре,

Ще крок зробив... ще крок... і впав.

Далеко від рідні і дому

В чужих покопаних полях,

Отут, у вибалку малому,

Скінчив юнак солдатський шлях.

А може, схопишся, Тимоше?

Хоч проповзи, хоч знак подай...

Лежиш. Невтомний листоноша

Листа нестиме в рідний край,

В твої зелені П'ятничани,

Де бистра Бугу течія.

І будуть плакати ночами

І мати, й дівчина твоя.

Розпустить запахущі квіти

Весна на теплому крилі,

А ти, осколками пробитий,

Не встанеш з польської землі.

Ти біг з гранатою, в напрузі...

Упав, твій обірвався крок...

Та ще живі, ще б'ються друзі!

Ось коло них — стовпом пісок —

Зловісний племінь язиками
Метнувся у відблиску заправ,—
Кузьменко цілий світ руками
Обняв, щось вигукнув, упав.
Верета і Девтян у сажі,
Спалили руки на стволі,
Та бачать — чорні танки вражі
Піхоту вибили з землі.
І люто гусеничним кантом
Окопи нівечать підряд.
Зійшовся наш заслон з десантом —
Багнет в багнет, приклад в приклад...
Все в огняному колиханні,
На вибух вибух наліта.
Верета б'є. Снаряд останній
Рахунок з ворогом сквита.
По ньому б'ють. Хитнувся п'яно,
Упав, скрипнув зубами, встав.
Тут був Девтян — нема Девтяна,
Снаряд звалив і прикопав.
Та це ще не кінець. Ще злісно
«Пантера» по гарматі б'є.
Задушний вибух поруч блисне,
Верета впав. І знов встає.
Живучий, злючий, люто-впертий —
Сам проти тисячі смертей.
Уже рука звисає мертво,
Але — ні стогону з грудей,
Ні крику розпачу. Вітчизно!
Твій воїн клятви не забув.
Він хоч і плаче, так безслізно,
Так, щоб і сам себе не чув.

XV

Як тінь відлуння грозового,
Скрип гусениць пливе з імлі.
Отут в бою його самого,
Побитого, напівживого
Ворожі танки обійшли.
Ну, хто ще так виходив з бою
В таку війни годину злу?
Сам, без соратників, без зброї,

Скалічений, стікає кров'ю —
Один в ворожому тилу...
Один, один — своїх нікого.
Усіх утратив, все віддав.
Отут скінчилася дорога,
Серед рудих згорілих трав.
Кого ж згадати — друга, брата,
З яким ішов шляхом одним?..

Його розтрощена гармата
Лежить, холоне перед ним,
В бою розбита. Це хвилинка
Остання із його хвилин.
Він опустився на коліна,
Простерши руки до станин,
Кого ж, кого в цю мить останню
Згадать?.. Мутніе небокрай...
Вже тьма над життєвою гранню.
Всміхнувся сам собі:

— Прощай,
Тепер прощай, сержант Верето.
Утамувати б кров... отак...
І на холодну сталь лафета
Упав грудьми.

Огонь атак

Стихав.

Затихнув.

Далиною

Над полем плив у пасмах дим.
І обгоріле поле бою
Лежало маревом рудим.
А за лісами жовтим жалом
Вогонь у хмарищах конав.
А вечір чорним запиналом
Болючу землю запинав.
І заніміла вся поблякла
Земля, пірнувши в тишину.
І сутінь бурями набрякла,
Грозу віщуючи страшну.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

I

Туманів біле безгоміння.
У небі зник Волосожар.
Зелене місячне проміння
Не в силі видертись із хмар.
Розхристані вітри негоду
Несуть, шумлять дощам у тон.
Байдужий сон обняв природу,
Сумирний сон, осінній сон.
В сльоті куняють жовтолисті
Кущі ліщини. З далини
Зірниці пострілів імлісті
Летять тривокою війни.
Невтомно, невблаганно, дзвінко
Гуде гармат гортанний клич.
Війна не знає відпочинку,
Війна триває день і ніч.

Світає. Зламане проміння
З вологих виприсуло хмар.
Туманів сіре безгоміння.
Над лісом осені пожар.
Світанок спалахом ракети
Освітлює атак сліди:
Розбиті танки, кулемети,
Колючі скручені дроти.
І тихо, й мертво, і — нікого.
І ні з долини, ні з гори
Не чути голосу людського.
Ні, чути стогін.

То вітри

Над битвою роздертим полем
Ридають, тужать, стогнуть з болем.
Мов невидима плаче мати
Над сином...

Ось біля гармати

Солдат підводиться. Ожив,
Холодною росою вмитий,
На лікоть сперся. Звівся. Сів.
Ні, цей солдат ще буде жити!
І вбитий — він іще не вбитий,

Дарма, що рана у плечі,
В нозі, в руці — та серце б'ється!
Не ідучи, так повзучи,
А до своїх він добереться!
Іще він буде наступати,
Ще ворог ляже не один
Під спалахом його гармати.
Він буде жити — наш завзятий
Сержант Верета — це ж бо він!
І стогін здалеку почувши,
Там, де заслон учора був,
Свій біль і рани позабувши,
Змертвілу ногу підтягнув —
Хотів іти, та встать не вміє
На повний зріст солдатський свій,
Хотів повзти — плече німіє,
Перед очима світ рябий
Зметнувся смугою-косою,
Заколихався і погас.
Він знов на землю впав, росою
Чоло забризкавши.

II

В цей час

З туману тихо виринає
Важкий німецький грузовик.
Шофер машину зупиняє,
На плечі кинув дощовик.
Іде по знівеченім полі,
З кабіни взявши автомат,
Іде, насвистує поволі,
А з ним іще один солдат,
Теж з автоматом. Ось до трупа
В долині мертвій підійшли,
Кишені неквапливо, тупо
Повивертали. Щось знайшли,
Ідуть до іншого, і — далі.
Верета голову підвів —
Він опритомнів. Бачить — стали.
Він в борозні закам'янів.
В гарячці звівся на коліно,
Хрипів: «Гранату б, автомат...»
І раптом чує — стогін лине.

І він збагнув — живий солдат!
Такий, як він, живучий, впертий.
Хто він? Старий чи молодий,
Що бій всю ніч провадив смертний,
Що просить стогоном: «Води!»
Почувши стогін, до солдата
Підходять німці. Наче кат,
Один став чоботом штовхати,
А другий — зводить автомат.
«Дивись, Верето!» — Он земляк твій
Рукою очі закрива.
Верето, слухай: «Геть, собаки!
Прокляття!..» — рокотом слова
У черзі автоматній тонуть.
В очах зметнулись знов огні...
І знов Верета непритомний
Лежить у мокрій борозні.

III

Та опритомнів знов. Тепер вже
Навкруг свідомо позирнув,
На мить задумався... і вперше
Нарешті до кінця збагнув
Своє становище.

По тому,
Як на лафет упав грудьми,
Немов по урвищу крутому
До світла дряпався з птьми.
Холодна, непривітна, чорна
Ніч відповзла без вороття.
І в тілі билась непоборна,
Уперта воля до життя.
Тепер спочить, набратись сили,
Пробратись до передових.
Коли вже видерся з могили,
То добереться до своїх.
Через поля, через лісочки...
Тут ненадовго самота.
Зубами розірвав сорочку,
Болючі рани обгорта.
Перепочив. Зігрівся. З неба
Упав проміння теплий жмут.
Тепер йому обдумать треба,

Як далі діяти отут.
Найперше — в полі не сидіти,
Повзти до лісу, бо з шосе
Німецькі тилові бандити
Побачать — і кінець, і все.
Байдуже, тупо — з автомата —
Від них нічого більш не жди.
І він згадав того солдата,
Що простогнав отам: «Води!..»
Згадав, свої забувши болі,
І вперто враз поповз, в ту ж мить,
Туди, де той стогнав у полі,
І де тепер лежить-мовчить.
Здоровим ліктем і коліном
Впирався в ґрунт, в коріння лоз,
З перепочинком півхвилинним
Все повз і повз. І знову повз.
Попереду мінився обрій;
В очах з утоми — каламуть.
Лягав чолом на ниві мокрій,
Відпочивав — і знову в путь.
Так довго повз. Так сили мало!
Рукою з люті землю рив.
І все ж доповз, все ж волі стало —
Доповз! — і очі враз закрив,
Сухі, утомлені, запалі.
Відкрив — на них сльози кришталь.
І мертвому в лице в запалі
Дививсь.

Життя людського жаль,
Що вкрали нагло. Після бою.
А цей би смерть переборов.
Бач — очі затуляв рукою —
Рука пробита. Крапле кров.
Дививсь Верета винувато,
Мов вибачався, що не зміг
У німця вибить автомата,
Що не звалив убивцю з ніг.
Тоді в цих грудях серце билось,
І кров не капала з руки..
Вереті раптом захотілось
Торкнуть зарослої щоки,
Пригладить вус цей сивуватий,
Утамувати свій відчай.

І незнайомому сказати,
Неначе рідному: «Прощай!»
«Прощай!» — уста прошепотіли,
Рука торкнулась бороди.
Враз ворухнулось мертве тіло,
І мертвий прохрипів: «Води!..»
Верета швидко як з наказу,
Враз руку відсмикнув назад —
Усім еством збагнув одразу:
«Живий солдат! Живий солдат!»
То крапле кров з руки гаряча,
Він знепритомнів, не заляк.
Так очі ж відкривай, земляче!
Ми повоюєм ще, земляк!
Баклагу відкрутив рукою,
Між зуби влив води ковток:
— Я воскресну тебе для бою,
Ти встанеш! Пий іще, браток!
І ранений помалу-малу
Губами ворухнув без слів.
З чола рука сповзла, упала,
Він глянув і заговорив:
— Ти хто?

— Сержант...

— Приймай команду.

Сам бачиш — я невчасно впав...
Приймай... Громи прокляту банду!..
Верета шепче:

— Єсть. Прийняв!

Прийняв. Лежи спокійно, друже,
Я зараз...

Але той ізнов

Лежав знесилений, байдужий,
Втрачаючи по краплі кров.
Та ні, не може він умерти,
Нема для смерті вороття.
Верета бій веде упертий,
Бій проти смерті, за життя.

IV

Вечірній морок тьми завісу
Нап'яв, як сіре полотно.
А двоє воїнів до лісу

Повзуть, повзуть уже давно.
За метром метр і крок за кроком
Повзуть, спочинуть, знов повзуть,
На лікті, на коліні, боком
Долають невелику путь.
Лягають на ріллю, на стерні,
Лежать недвижні, як мерці.
І роси гріються ядерні
І на руці, і на лиці.
Весь день повзуть. З півкілометром
Уперту боротьбу ведуть.
За кроком крок і метр за метром
Повзуть, спочинуть, знов повзуть.
Точніш — один повзе. Обдертий,
Лице подряпав на стерні.
Але непоборимо впертий —
Із тих, що не горять в огні,
Що в бурю на морях не тонуть,
Зі смертю віч-на-віч стають,
Не те що плакати — не стогнуть.
І за удар — подвійно б'ють.
Що силу зненависті знають,
Любові, дружби, правди зміст,
Що на колінах не вмирають,
А стоячи на повний зріст.
Він зуби стис на мертву хватку
І по ріллі, стерні, житах
Уперто тягне плащ-палатку,
А на палатці — друг в бинтах.
Шепоче сам собі: «Доволі!»
Вже силі край, вмирай, лежи!
Але страшним зусиллям волі
Повзе до дальшої межі.
І ці півкілометра поля —
Простору вперте опертя,
Не сила зборює, а воля
До перемоги, до життя.
Доповз до ручая — обличчя
Обмив неначе в забутті,
І знов повзе — і ліс все ближче,
Все менше перед ним путі.
Горять берези недалеко
У колі рівних сосняків,—
А в лісі менша небезпека,

Там затишок з усіх боків.
Той ліс солдатів привітає,
Держись, земляче, потерпи.
І друга дужчий друг питає:
— Живий? Ну от. Спочинь. Поспи.
І знов повзе. І ніч сповзає,
Туман збиваючи важкий.
І друга дужчий друг питає:
— Як звать тебе? Ти хто такий? —
Та — ні одвіту, ні привіту.
І він повзе, повзе вночі,
Безсилий, злий, несамовитий...
І ось над ними мокрі віти
Зімкнули зрошені кущі.

V

Холодна ніч. Нема їй краю, —
В пільмі згубилися путі.
— Я замерзаю. Замерзаю... —
Верета чує в забутті.
— Води... Ні! Ждати я не буду!..
Гранатою! Під броневик! —
Верета сна липку полуду
Не може скинути з повік.
Не може втому подолати
Важку, глуху.

А той хрипить:

— Стріляєш знов? Стріляй, проклятий!
Стріляй, стріляй, мене не вб'ить.
Ти з автомата, з кулемета...
Я бачу, бачу — не сліпий... —
Нарешті підхопивсь Верета,
Відкрив баклагу:

— На, попий!

Попий, браток!

До рота друга

Рука баклагу піднесла.
Той раз ковтнув, зітхнув і — вдруче.
Верета руку до чола
Приклав — горить. Води в долоню
Налив з баклаги — із ковток
І на чоло — хай охолоне,
Хай заспокоїться браток.

І той затих. Полон дрімоти
Його обліг, немов зігрів.
Так з півгодини. Потім:

— Хто ти?

Спокійно він заговорив.
Верета нахилився ближче,
Зітхнув,— зрадив, аж задривав,
Дививсь крізь темноту в обличчя,
А той трудний, трудний лежав.
І шепіт плив крізь мокрі вуса:
— Ти хто? Не бачу крізь туман.
Як звуть тебе?

— Іваном звуся.

Ти чуєш?

— Чую. Ти — Іван...

— Іван. А ти, старий, завзятий,—
Ожив. Я думав — ти заляк.

Тепер скажи, тебе як звати?

— Цулак. Начкебія Цулак.

— Цулак? І не збагнеш одразу.

Хоч би й запам'ятать хотів.

Ти звідки ж будеш?

— Я — з Кавказу.

— А я, Цулаче, із Плютів.

Село таке на Подніпров'ї

Біля студеної води.

Як будем в доброму здоров'ї,

Колись поїдемо туди

Після війни.

Цулак поволі

На повні груди віддихнув,

Здавалось пересилив болі

І посміхнувся, підморгнув:

— На перекір утомі й смерті,—

Тоді вже на Кавказ раніш.

— Та ми,— сказав Верета,— вперті,

Про смерть і думати облиш.

Цулак замовк. Стомивсь неначе.

А потім тихо:

— Мерзну знов.

Верета поруч ліг:

— Цулаче!

Не піддамося, будь здоров!

То з нас багато вийшло крові,

Ми нею там аж підпливли.
Але, старий, ми прездорові —
Дивись, до лісу доповзли!
Ще в лави станеш дужим, цілим —
Іще ти не відвоював,
Ще ми походим світом білим.

І він диханням, словом, тілом
До ранку друга зігрівав.

VI

А як хмарин важку завісу
Підняв світанок догори,
Лежали друзі серед лісу
В кущах ожини, в гушарі.
Мовчали, думали, гадали:
Як витримати, жити як?
— Оце попали, так попали,—
Сказав задумливо Цулак.—
Перекалічені, беззбройні,
А навкруги — чужинський ліс...
— Ми долі кращої достойні,—
Сказав Верета.— Не журись.
І не кажи, що ми пропали.
Спочинем, наберемся сил.
Вважай, що нас сюди послали,
Як розвідку в ворожий тил.
Себе я почуваю добре —
Оце б, здається, взяв і встав.
Тримайся, друже мій, хоробро! —
Він підморгнув, кисет дістав.
— У нас, Цулаче, вийде справа!
Тримай цього ось папірця —
У тебе ліва, в мене права,
Крути, а я з цього кінця.
От і скрутили вдвох цигарку,
А ти ж, либонь, давно курив.
Тепер закурим «нашу марку»,
Як мій наводчик говорив...
Згадав — і змовк. І став похмурим,
І довго думав. Аж Цулак
Спитав нарешті:
— Так покурим?

— Що? Так. Покурим... Натощак.
І задум той з чола змахнувши,
На друга позирнув з-під брів,
Зітхнув тяженько і, зітхнувши,
Від запальнички прикурив.
— Кури, Цулаче. Як основу,
Огонь вже маєм, старшина.
Це для початку. Одне слово,
Ще не скінчилася війна.
Жаль тільки, що бензину мало,
Та десь здобудем, заллемо!
Цулак сказав:
— Ще є кресало.
— Кресало!? Ну так живемо!

VII

Весь день до пізньої години
Трудивсь Верета. Між кущів
Пілотку назбирав ожини,
Дав Цулакові, сам поїв.
Затим доповз до поля бою —
Знайомі ж всі вже рубежі —
Дві каски, автомат з собою
Притяг в шинелі, два ножі,
В баклагах свіжої водиці,
Картоплі трохи, буряків,
Колосся жита і пшениці —
Ну, словом, що здобуть зумів.
Поїли потім ще ожини,
Зерна, водою запили.
Під теплу ковдру шинельчини
На плащ-палатку спать лягли.

VIII

Все глибше осінь. Жовтень плине,
Ліс роздягає догола.
Багряно гронами калини
Кривавим полиском пала,
В кущах ліщини, край долини
Пожар березовий прочах.
Не набереш уже ожини,
Бо колючки самі в кущах.

Незмінна осені прикмета —
Все довші ночі й менші дні.

Не покладає рук Верета —
Все в нього, наче в казані,
Кипить, і все він устигає,
Не знати як, не знати коли,—
Уже потрохи скутильгає;
Вже й рани майже зажили.
Харчі відшукує невтомно —
Зерно, картоплю, глід, буряк.
Одна біда — і досі стогне,
Лежить, нездужає Цулак.
Верета друга перев'яже,
Обміє рани і бинти,
Веселе щось йому розкаже,
Щоб не відчув той самоти
Ще й потіша:

— Тримайсь, підіждем,

Ще є картопля і кутя...
Отак минає цілий тиждень
Їх надзвичайного життя.

IX

Густої ночі темні шати
На ліс лягли з височини.
В ту ніч не спали два солдати,
Про сон забулися вони.
Вгорі з розгону вітер бився,
Мов перепону в кронах стрів.
В ту ніч Цулак розговорився.
Він монотонно говорив,
Спинявся, думав, потім знову,
Щось пригадавши, починав,
І втративши думок основу,
Вогню, кипіння, люті слову
Враз додавав — і сам палав.
— Тоді, як лейтенанта вбили,
Я, як найстарший, — старшина,
Прийняв команду. Наші сили
Тоді стояли, як стіна.
Стіна! Я думав — за стіною,
Точніш — за нашими грудьми

Артилеристи вийдуть з бою,
За ними вже й піхота, ми.
Але наш командир гармати
Рішив мене перестояти.
Гарячий, впертий, молодий...
Не слід, не слід було приймати
На себе той останній бій.
Йому б сказати це — та де то...
От я живу... його ж туман
Покрив. І хто він був?
— Верета...

— Верета. А ім'я?

— Іван.

— Іван Верета. Якщо жити
Мені судилось, то і я,
Й моя сім'я — дорослі, діти —
Всі будуть знати це ім'я.

З розгону темні ночі шати
Холодний шарпав вітруган.
Тепер мовчали два солдати,
Та важко їм було мовчать.
Верета мовив:

— Будем спати.

Цулак сказав:

— Ти спи, Іван.

Верета мовчазний підвівся,
Шинелі полу відгорнув,
Взяв автомат, приліг, укрився.
Чи спав Цулак, а він заснув.

Х

І оточила, оточила
Холодним колом Цулака
Важкої ночі темна сила,
Слизька, уїдлива, липка.
Притисла тіло, груди душить
Невидима, бридка мара.
А він не може з місця рушить,
Подати знак, — він умира.
І не рукою вже — очима,
Бо це ворушиться рука,
Верету — друга, побратима —

На поміч кличе-заклика.
Біжить Верета через поле
До гаю, далі через гай...
Але важкої ночі коло
Не може розірвать, та й край.
Гукає Цулаку:

— Я вирву
Тебе від смерті, будеш жить!
А він, Цулак, у чорну прірву
Лежачий падає, летить.
І вслід у кронах ворон кряче,
І вітер — звіром із печер.
І вслід Верети клич:

— Цулаче!

Цулаче! —

І Цулак помер.

Кричить Верета:

— Не піддайся!

Ти ще на світі не наживсь!

Кричить Верета:

— Прокидайся!

І сам прокинувся, підхопивсь
І божевільно, очманіло,
Не в силі стримать переляк,
Штовхнув спокійне друга тіло:
— Цулаче! Ти живий? Цулак? —
Струснув, схопивши за волосся.
Цулак аж зойкнув:

— Ти?! Облиш!

Зітхнув Верета:

— Приверзлося...

Я думав — спиш... а ти — не спиш...
І засміявся.

Сосен крони

Гули в світанковій імлі.
А в кронах каркали ворони
З холодним вітром на крилі.
На зорю бралосья.

XI

— Не спав я,—

Сказав Цулак,— всю ніч не спав.
Тепер тобі сказати маю

Те, що вночі не доказав.
Покинь мене. Отут лежати,
Напевне, довго ще мені.
Так ти не жди. Вже час рушати
Тобі крізь сутінки нічні.
В годину вітряну та хмарну
Розвідай обережно путь —
Ліском, узліссям — і за Чарну,
І до своїх, де вже й не ждуть.
Де думають, що ми пропали,—
Обслуга ваша й мій заслон —
Або ще й гірше — що попали
У лапи ворога — в полон.
Іди. А я... Та що солдату,—
Я ще за себе постою!
Скажи Якушину, комбату,
Що вмерли чесно всі, в бою.
Що не покинув поля бою
Ніхто з його бійців живих,
Що не знеславив жоден зброю
І не порушив бойових
Законів клятви. Чесно в вічі
Дивилсь смерті... Й занімів
Цулак, побачивши в обличчі
Верети лють, кипучий гнів.
Верета кров'ю враз налився,
Обсохлі губи облизав,
До Цулака віритул схилюся
І видушив:

— Ти все сказав?

Усе?.. Ти думав, я одразу
За Чарну свій спрямую біг?..
Від тебе на таку образу
Я сподіватися не міг.
Невже ти думав хоч хвилину,
Що я тебе в цій глушині,
В тилу ворожому покину
Й сам до своїх подамся? Ні!..
Скажи, як глянути у вічі
Посмів би людям я тоді?
Тебе пораненого тричі
Я не покинув у біді,
Забув про небезпеку кляту,
Як ляльку, виняньчив. І ти,

І ти даєш мені пораду
Тебе покинути, іти?
Не згинеш ти, якщо не згинув
У битві, в полум'ї загравав...
А ти — хіба б мене покинув,
Якби я зранений лежав?
Забудь про це — нам треба жити,
І я тобі прощу цей гріх,
Ще ти научишся ходити,
Ще вдвох ми вийдем до своїх,
Удвох піднімем нашу зброю
І підем по чужій землі.—
Цулак мовчав і піт росою
Блищав на смаглому чолі.

XII

Верета лист смикнув з ліщини,
(Газети був іще запас),
Скрутив нервово цигарчинну,
До вогнища — огонь погас.
Огонь погас. Липка остуда
На попіл сіла. Жар дотлів
І ночі мерзлої полуда
З дерев сповзала.
Схід світлів.
Вгорі верхи соснові видко,
Внизу — посріблена грава.
І стало холодно, і бридко,—
Погас огонь, не ожиза.
Верета довгу взяв лозину,
Холодний попіл розгріба.
А запальничка — без бензину,
А в думці — розпач і журба.
Огонь погас. Гілля звисало,
Здававсь похмурим небокрай...
І раптом пригадав:
— Кресало!
Старий! Кресало діставай! —
І лівою Цулак слухняно
По креміль лізе в свій гаман.
— Тримай, старий! Так, не погаю! —
І креше правою Іван.
Раз креше, вдруге, і — вдесьте.

— Тримай, Цулаче! — Й ще раз б'є.
Обличчя вперте і завзяте,—
І вигук:
— Загорілось, брате!
Живем! Огонь у нас ще є! —
Сухого листячка чимало
Поклав на гнотик, помахав,
Подмухав — злегка затріщало,
Ще подмухав — запалало!
— Дивись, щоб більш не погасав! —
Хитнулось полум'я гаряче,
Верета підморгнув, усгав:
— А не було б тебе, Цулаче,
Я без вогню б отут пропав.—
Аж засміявсь Цулак:

— І де ти
Такий зростав у добрий час?
Я знаю, це його, Верети,
Завзяття отаке у вас.
І хай важкі, болючі рани,
Я мушу, чуєш, мушу встать,
І встану, будь-що-будь, а встану,
Щоб знову зброю в руки взять.

XIII

Ще тиждень. І Цулак уперто
Сидів, клав на вогонь дрівця,
Всміхався, говорив:
— Будь певен,
Ми вистоїмо до кінця.
Верталась Цулакові сила,
Сумне розгладилось чоло.
І сонце крізь гілля світило,
І небо хмарами пливло.

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

I

Біжать шляхи-дороги армій
На Захід.
Ворог не втече!

На Сандомирському плацдармі
Життя вирує гаряче.
Скоряючись наказам строгим,
Вдень все мовчить. Але вночі
Спочинку не дають дорогам
Машини, танки, тягачі.
Ідуть бійці при повній зброї,
Розмов не чути голосних.
Все ближче до передової
Та до позицій вихідних.
Бійцям знайоме все — і дзоти,
Й траншеї між кущів і трав...
Комбат Якушин свіжу роту
Поповнення вночі прийняв.
Удень знайомились солдати
З своїм комбатом — скоро в путь!
Всі ждали наступу, як свята...

— З такими можна воювати,—
Сказав комбат,— не підведуть.—
Він сам давно вже втратив спокій —
Коли ж вперед дадуть наказ?
...Він знов згадав той бій жорстокий,
Який вже згадував не раз.
Десь вглибині, у серці, щира,
Ясна, як спалах зоревий,
Жила незаперечна віра,
Що хоч один та єсть живий
Із тих, що з ним ходили разом
В тил ворога у час важкий.
Із тих, що за його наказом
Лишились там на лютий бій.
Він часто рано на світанні,
Обходячи свої пости,
Чекав, що хтось йому нежданні
Новини може принести.
Казав секретам — пильнувати
Кущі, горбочки, ручаї,
А щось уздрівши, не стріляти,
Бо можуть бути і свої.
Тепер же перед сяйвом дати,
Що наступ сповістить новий,
Він знав, що мусить побувати
Отам, де вів нерівний бій.

Він мусить слід якийсь шукати
Біля шосе, на тім лану...

І пригадавсь йому завзятий
Верета — командир гармати,
Що — по плацдармах всю війну.
Він наче бачив кожду рису
Його юнацької краси...

II

А десь за Чарною до лісу
Ішов Верета в ці часи.
Із чергової він розвідки
До друга Цулака вертав,
І несподіваного свідка
Біля своїх кущів застав.
Він обережно, тихо звикнув
Ходити в хащах лісових.
І зараз мало був не скрикнув,
Бо досі ж не стрічав живих
У цьому лісі. Аж коли-то
Фургон німецький прогримить,
Ударить коване копито
Або машина прошумить.
А тут — звідкіль вона з'явилась? —
Стояла дівчина струнка
І перелякано дивилась
Із-за сосни на Цулака.
В'язанка дров сухих на спині,
Селянське вбраннячко.

«Е, ні!

Сторонні знати не повинні,
Де живемо ми в глушині».
Верета приглушив досаду,
Тихенько вийшов із кущів,
Зайшов та дівчинну ту ззаду
Схопив і рота їй закрив.
— Спокійно, панно! Не кричати...
Ми — не фашисти. Ми — свої.
Скажи — чия ти? Звідкіля ти? —
Верета відпустив її.
Вона стояла полохлива,
Сказати слова не могла,—

Не ждала отакого дива.

Верета мовив:

— Ну й діла! —

Не говірка попалась бранка,

Ще й з переляку вся дрижить.

— Як звуть? Як ся назівавш?

— Янка.

До лісу утекли ми жить.

Ханьча згоріла — наша вйоска,

Все герман... ми втекли від них...

Я не вкажу вас... matka боска,

Я не візьму на душу гріх.—

Верета зупинив:

— Чекай-но,

Вже застрочила як на те,

Ти говірка, виходить, панно,—

Так ви у лісі живете?

— Ну, певне.

— Добре. А далеко?

А хліб ви маєте?

— Ну, так.

— Виходить, маєте. А млеко?

— І млеко. І гарбу земняк... *

Прикинув розумом Іван наш:

Принадна штука — як-не-як!

— Не дуриш, Янко, не обманеш?

— Ні, пане!

— Ну, хай спить Цулак,

А ми ходім. Піду з тобою,

Не пошкодую підошов.

І лісовою гущиною

Верета з Янкою пішов.

III

...Вертається — несе хлібину

І сир, щось ідучи жує,

До Цулака моргнув:

— От згину,

А щастя у солдата є!

Цулак підвівся, хліб понюхав,

Зручніше на шинельці сів,

Що говорив сержант — не слухав,

* Картопля.

А їв, хвалив і знову їв.
Така смачна була та їжа,
Що і від уст не одірвать.
Верету слухать став тоді вже,
Як той почав розповідать
Про пана Стаха, про Вацлава,
Що проведуть аж до ріки...
— Така-то, брат Цулаче, справа,
Надійні є провідники.

IV

Аж веселіші стали ранки
І якось аж тепліші дні.
Вставали, мились, ждали Янки,
Пекли картоплю на вогні.
І Янка між кущів мелькала,
Несла і молоко, і хліб.
Так, не багато і не мало,
Минуло ще з десяток діб.
Верета менше вже трудився —
Не треба здобувать харчів.
Він все довкола обдивився,
Не тяжкі — ночі й дні лічив,
Коли вже зможе розпрощатись
З красою хащів лісових, —
І вибиратись, пробиратись,
І добиратись до своїх.
З'являлась Янка, ніби мавка,
Зникала. Йшов у глиб лісів
Верета. Тут ось мерзла травка,
Дороги срібної окравка,
Ось тут — дубки снаряд скосив.
Ще далі — сосни, ніби реї,
Струнки, до самої Ханьчі.
А там — німецькі батареї,
Що б'ють по наших уночі.
Іде Верета. Монотонно
Шугає вітер між верхів.
Аж ось — проводка. Телефонна!
Верета став. Верета сів.
Так ось де він — зв'язок ворожий, —
З СП — десь на передовій!
Дістав, розкрив зубами ніжик...

Веселий, збуджений, живий
Верета повернувся до друга,
Хвалився, що аж до води,
Аж до болотистого луку
Німецькі знищив проводи.
А ранком знов пішов, і вдруге
Порізав, і замів сліди.
Пішов на третій день. І мало
В ворожі лапи не попав —
Там засідка його чекала,
Та й він не з тих, що ловлять гав,—
Сховався, слідкував:

— Подождем,
Нам поспішать нема куди.
І так щоденно, майже тиждень
Ворожі різав проводи.
А раз смутний вернувся:

— Невдача,
Прибрали лінію — нема.
Що ж будем діяти, Цулаче?
Ждать, поки випаде зима?..
А чи не час уже, одначе,
Тут розпрощатись з усіма?
Тепер повзти уже та зможеш.
— Та я вже пробував — повзу!
А притомлюся — допоможеш?
— Та й піднесу і підвезу.
Поговорили й порішили:
За два оці чи три деньки
Спочинути, набратись сили
І в путь — до Чарної-ріки.
Верета встав:

— А на прощання
Десь слухний виберу часок,
Знайду зв'язок їх і в останне
Доценту знищу той зв'язок.
Коли не вдень, так на смерканні
Знайду, я обійду весь ліс.

Та другого вже дня нежданні
Події в лісі відбулись.

V

В той день земля була зігріта,
Хоч сонце й гріло навскоси,
І пасма бабиного літа
Пливли, чіплялись за ліси.
Промінням, ніби мідним списом,
Хмарини сонце пробива.
Приємно, тепло. Десь над лісом
Літак-розвідник проплива,
Іде-гуде — міцний нівроку!
Верета вслухавсь:
— Наш, либонь?

І тої ж миті в синь високу
Зеніток зблиснув злий огонь.
З усіх боків заговорили,
Усе ганяючись за ним.
І ось він вплив — зорекрилий,
Наш, рідний!

Вкутаний у дим,
Аж захлинається — підбитий,
Горить, спускається на ліс.
Верета зблід, несамовитий,
Схопивсь, розлючений до сліз.
— Лети! Ще можеш дотягнути!
Тримайся, голубе! Отак!..

Над лісом квітка парашута,
В ліс — каменем летить літак.
Впіймають! Німота проклята!
Якби ж хоч зразу не попавсь!
Схопив Верета автомата:
— Чекай, Цулаче! — і подавсь.

VI

В тривозі, збуджений чекає
Цулак Івана дотемна.
А той не йде, того немає.
Навкруг похмура тишина.
Лише вітрів шугання злісне
Високо в гіллі:
— Ну й діла! —
Пугач десь свисне, гілка трісне.

— Це ти?

— Я.

— Янка?!

— Я прийшла..

Мене прислали вам сказати...

Ось чисті вимиті бинти —

Перев'яжу... Бо вам рушати

Сьогодні. Будете іти.

— Іти? Сьогодні? Сам?

— Не самі! —

Підгонить Янка Цулака.—

Вони усі ітимуть з вами —

І ваш, і той, що з літака,

І татко.

— Де ж вони?

— Чекають

Ще пана Стаха, щоб і він...—

А з темноти вже виринають

Усі чотири, як один.

— Цулаче! — тихий голос друга

Цулак відразу впізнає.

Зникає збудженість, напруга,

Він взяв ціпок, він устає.

Верета шепче:

— Більш не можна

Нам тут лишатись, треба йти.

Це буде ніч важка, тривожна —

Шукають льотчика кати.

Цулак у темряву вдивився,

Побачив — перед ним стояв

Той льотчик, що на ліс спустився,

Що не згорів і не розбився,

Кого Верета відшукав.

Супутник добрий для дороги —

Хоч весь обдертий об гілки,

Зате здоровий — цілі ноги

І цілі руки — дві руки!

Та Цулакові міркування

Нежданно перебив поляк:

— Я вам приніс селянське вбрання —

Усе ж безпечніш, як-не-як.

Шпаркі вітри вгорі шугають,

Аж крони, аж стволи гудуть.

За проводжати ми рушають
Солдати в небезпечну путь.
Ідуть годину, другу... тьмою,
Густими хашами. Аж ось
За гущиною лісовою
Уже й болото почалось.
Час проводжати повертати.
Без слова, щоб ніхто не чув.
Потисли руки їм солдати.
Верета льотчику шепнув:
— Ну, соколе, вже й ти піхота,
Учися по-пластунськи в нас.—
І в мокрих заростях болота
Зникають троє. В добрий час!

VII

Крізь дрiт колючий, через мiни,
Болотом, лiсом, по полях
В нiчнi напруженi години
Три воїни торують шлях.
Задиханi, укритi потом —
Їх шлях тяжкий, трудна їй путь.
Лежать годинами, а потiм
Хвплищу-другу проповзуть
І знов лежать. Об дрiт обдертi,
У шрамах, в шматтi, у кровi —
Крізь смерть, по смертi, мимо смертi
Простують на передовi.
Один розвiдує дорогу,
А другий помога повзти
Тому, що важко тягне ногу
І досi вкручену в бинти.
В багнюку вбрюханi мочарну,
Переповзають ручаї,—
Аби вперед, на схiд, за Чарну,
Бо там, за Чарною — свої.
Осiння нiч, як тиха казка,
Пливе повз бруствери крутi...
Лише б ворожа чорна каска
Не стала впоперек путi.
Лише б зоря їй не розкрила
У колi вражих вартових.
Лише б казковi бистрi крила
Перенесли їй до своїй.

VIII

А вже й зоря горить червона,
Сполосувавши небокрай.
А на плацдармі охорона
Передового батальйона
Чатує свій передній край.
І вартовий — вперед свій погляд.
Кущі, стрічки осок, хвощів.
І раптом

чує шелест поряд,
І раптом бачить: із кущів
Хитнулись постаті. Солдати?
Два йдуть, а третій — на руках.
Свої чи німці — не впізнати:
Обдерті, чорні, бородаті,
В лежачого — нога в бинтах.
І вартовий — багнет гранчастий
Наставив, сухо крикнув:

— Стій! —

А з трьох найменший:

— Клич начальство! —

Хитнувся і вивав напівживий.

Таке трапляється нечасто
Й на лінії передовій.

IX

Невдовзі всі вони в землянці
Сиділи. А Цулак лежав.
Горілки випили по склянці,
Гарячих попоїли страв.
І той — найменший з трьох — білястий
Підбадьорився, говорив:
— Спасибі, не дали пропасти,
Тепер би я і закурив.
Голодний піст оце порушив
За добрих два десятки днів.—
Ввійшов комбат.

— Комбат Якушин!

— Верето! Ти! Живий? Ожиз?!

— Живий! Не згинув і не згину!

Доріг багато ще іти.

Я походжу ще по Берліну,
А вже з Берліна — і в Плюти.

— Ну, як з такого вийшов бою,—
Сказав Якушин,— як ожив,
Так повоюєм ще з тобою!
— А повоюєм, сто чортів!
І тут Цулак збагнув секрет,
Аж очі блиснули з-під брів:
— Іван! Так ти — Іван Верета?!
Чому ж раніш не говорив?!

ЕПІЛОГ

Недавніх днів діла недавні
Солдата будять уночі.
У сон вдираються уявні
Команди грізної кличі
І шепотять уста бійцеві,
Як в передгроззя очерет,
Слова гартовані, крицеві:
«Вперед! За рідний край! Вперед!»
Напевне, й наш герой бувалий —
Верета й друг його Цулак,
Що всю війну провоювали,—
Вночі вигукують отак.
Напевне, згадують у колі
Рідні й соратників живих
Ясну зорю на видноколі,
Коли зустрінули своїх,
Коли лісами, болотами,
Поміж колючими дротами
Крізь смерть ішли, брели, повзли,
Через траншеї, вирви, ями,—
А до своїх-таки прийшли.
А по війні й додому скоро
Вернулись названі брати:
Цулак — десь на Кавказькі гори,
Верета — на Дніпро, в Плюти.
В новому домі новосілля
Верета справив — ще і як!
І в нього влітку на весіллі
Гуляв з дружиною Цулак,

В новому домі, на помості...
А вже в осінні дні якраз
До друга Цулака у гості
Верета їздив на Кавказ...
Привіт вам і степи, і гори,
Шуміння чистих мирних рік!

Недавніх днів діла суворі
Ми не забудемо повік.

1947

ЗАПОВІТ

I

Це було в ті часи,
коли ворогу скутому
ми дихнуть не давали
ні вдень, ні в вечірній імлі.
Це було
в сорок п'ятому,
в місяці лютому,
на німецькій землі.

На комбатовій карті стрілка червона вп'ялася
Гострим лезом в заодерські землі чужі.
Серед ночі у небо холодна ракета звиплася —
Ми покинули наші окопи і бліндажі
І — на захід. На захід ідуть наші лави:
Батальйони і роти піхоти,
І танки, в болоті промерзлий вгншаючи торф,
Крізь ліси і поля на німецьке містечко Волау,
Від Волау — на Одер, а далі — Штейнау і Тімендорф.
Знову бій. Бій не перший і не останній.
Вивертають снаряди коріння зруділих трав...

Не дійшовши до Одера, на світанні
В цім бою наш комбат від ворожої кулі упав.
Ми любили комбата.
Любили, як друга, як брата.
Він нам більше ніж друг був і більше ніж брат.
Щоб не впала у битві його голова сивувата,
Радо кулю ворожу грудьми зупинив би наш кожен
солдат.

Та не знати в бою, де смертельні просвищуть осколки,
Де уріжеться куля, чи вибухне чорний снаряд...
Тихо ідуть за Одер машини. Ще тихше двоколки.
На одній з них — під прапором — мертвий комбат.
День, що зранку світлів, обгорнувся холодною
мрякою,

На дорогах змиваючи бою недавнього дим.
Може, й він нашу втрату болючу оплакує

Тут під небом чужинським, над полем іржавим,
рудим.
З наступаючим військом комбат перейшов переправу.
Вже позаду чорніє чужої ріки переказат.
Він за Одер приніс свою чисту солдатську славу,
Він поліг у бою, як солдат.
За мостом, біля дуба старого, спинили підводу.
Тут розлука з тобою навіки, комбате, наш друг.
Тут від кожної роти, від кожного нашого взводу
Попрощатись з тобою: солдати зійшлися. Навкруг
Стали колом залізним суворі та строгі.
Подолянин Возняк, з Єнісею — Грузник
І з Казані — Галямов Садри.
Ти пройшов з ними дальні війни перехресні дороги,
Ти любив їх, беріг...

Ронить сльози хмарина згори
На солдатський рукав, на шинелю, осколком пробиту.
Всі в мовчанні стоять нерухомі.
А грім воркотить з даліни.
То по вирвах, по битих шляхах двиготить на півсвіту
Важка колісниця війни.
То десантники паші — спецовки, шинелі, бушлати —
Ворогів доганяють вогнем. Не змовкає війна.

В головах у комбата парторг. Він оглянув усіх.
— Солдати! —
І така тишина. І така залягла тишина,
Що на мить, на хвилину здалося — чути
Стукіт людських сердець під шинельним суворим
сукном.

Потім битви громи прогріміли, як дальні салюти,
І заграви хитнулися гарячим знамен полотном.
Потім чули усі, як золотом дзенькнули чисто
У великих важучих руках Возняка-старшини
І пучечком проміння довкола сипнули іскристо,
Завойовані в битві комбатові ордени.
Це була тільки мить. А здалося — несила мовчати.
Легше гору плечима схитнути важку кам'яну.
І ще тихше, ніж перше, почувось парторгове:
— Друзі! Солдати! —
Слово крицею падало в насторожену тишину.
— Ми ховаєм сьогодні звичайного руського воїна,

Що у перших шерехах вдирався у вир вогневий.
Навіть смерть його славна безсмертя достойна,
Він і мертвий у подвигах наших живий.
Він і мертвий вестиме нас в битву на ворога злого,
Наші руки шершаві з'єднавши в міцний живопліт.
Ось до нас його серця гарячого слово,
Командирський його заповіт.—
Знов лягла тишина. Опустилися мжичкою-млоу
Сірі хмари. І кожному в серці — гарячий струмок.
То в руках у парторга шелеснув забризканий
кров'ю,

Перегорнутий вчетверо зжовклий паперу листок.
— Не промову над ним я скажу похоронну,
Не прощальний печальний вінок покладу,—
А його заповіт передам...

«Прочитатъ батальйону,
Якщо я за Вітчизну в бою упаду.

Я солдат Радянської держави,
Будівник і воїн рядовий.
...На Десні гукали пароплави,
Дихав стиха вітер луговий
Із-за Валу — свіжий та вологий.
Білі хвилі хлюпали в борти.
І дзвеніли сонячні дороги
В звідані й незвідані світи.
Я гукав до сонця: — Сміхом бризни
На траву! Коли ж зима — на сніг!
Рядовий громадянин Вітчизни,
Я ішов одною з цих доріг.
Я з роботи ввечері поволі
Повертався, прохолоду пив.
І стрункі чернігівські тополі
Шелестіли.

Як я їх любив!

Як любив Чернігів над Десною
В сплесках електричних блискавиць!
Де від Брянська дихає сосною,
З півдня — медом золотих пшениць.
Як любив спуститись з Валу круто
Вниз на Придесення осяйне,
Де мої Настуся і Анюта
Зустрічали весело мене.

Любі доні! Де ви, любі доні?
Немалий, тяжкий розлуки час.
В неклі, у німецькому полоні?
З мамою чи розлучили вас?

Рвуть життя тупі осколки ржаві.
Шлях перетинають твій і мій...
Я, солдат Радянської держави,
Зброю взяв. Пішов на смертний бій.
З вами йшов я...»

І стихла парторгова мова,
Зникло все — так здалось Возняку-старшині —
Тільки ночі безодня від бомбових сплесків багрова,
Тільки полум'я леза чадні
Перехрещуються в височині.
Тільки диму рудого папаха космата
Захиталась у небі, упала,

накрила заповнений німцями лях.
Поспішає Возняк між руйновищ на крок від
комбата

Через ніч, через чад, мимо смерті — удвох
У будинок отой невеличкий навпроти,
Що вже місяць за нього аж землю гризуть вороги.
Там десяток бійців з кулеметної роти...
Не десяток — лишилося троє...

— Брати дорогі!
Не схитнулись,— комбат обніма їх,— не впали.
Так беріть же гранати, тепер нас озброєних п'ять,
І — за мною. За мною! Нас чують квартали,
І роти за нами ідуть наступать.
Наступать!..— І земля похитнулася знову,
Згасло полум'я, вибухів клекіт затих.
І Возняк знову чує парторгову мову,
Бачить поруч соратників — друзів живих...

«Я не знав втоми. Я б стотонну
Втому ніс крізь версти вогняні.
Я від Волги поспішав до Дону,
З Дону — до Дніпра...

Бо на Десні,
На Десні, в Чернігові старому
Хоч годину я хотів побути

І побачив: зметнулась комбатова постать на згір'ї.
Обернувся, щось гукає, на захід показує путь.
І солдати — за ним, наче птиці ключами у вирій,
Піднялися, зметнулись, у наступ ідуть.

Дивна сила!

Здіймає на крила —

ні страху, ні втоми,

Перемоги жадання чарує, п'янить, окриля...

Зупинились солдати в диму, у пекельному рокоті-
громі:

Ось вона, під ногами, жорстока німецька земля.
За комбатом — в міста, в заміновані сірі квартали,—
Нашим танкам розчистити наступу шлях...

Знову вибух. І шквал вогневий...

І не постріли вже рокотали,

А комбатове слово в парторгових строгих устах.

«Вчора залишилася позаду
Лінія німецької землі.
Чують, чують нашу канонаду
Вороги у власному кублі.
Ось шляхи, стежки через окопи —
Це ж по них оскаженілий кат
Заганяв у пащеку Європи
Наших потаврованих дівчат.
У домів цих черепичні ромби,
Як рабинь їх гнали без кінця.
Я боюсь, що вибухнуть, як бомби,
Гнівом переповнені серця.
Я поклявся в час грозовий, лютий
Розірвать руками ржавий дріт...
Та в бою усяке може бути —
І тому пишу цей заповіт.
До живих у цю годину люту,
Ідучи наперекір вогню,
Посилаю клич мій: не забути
Розшукати і мою рідніс!
Розшукайте, друзі, передайте,
Що бажаю їм щасливо жить.
Уклоніться, серцем привітайте
І від мене коротко скажіть:
«Крізь огонь, через чадні квартали

Я уперто поспішав до них,
Наступав. Та на дорозі встала
Смерть. І я не встиг. Не встиг...»

Тихо-тихо. Нічим не порушить напружену тишу.
Ні плачу, ні зітхання, ні дальнього бою не чуть.
Тільки чуть, як, спустившись, хмари густішу й густішу
Над могилою

з мжички холодною завісу тчуть.

...Опускають труну.

І надгробок несуть — піраміду залізу,—

А на ній і крізь мжичку

у рамці рядок під рядком вирина:

...В битві з ворогом

серце віддав за Вітчизну

капітан

Олексій Свидина...

Заніміли бійці. Тихо. Залпів далеку лавину
Докотила луна. Йде над ворогом суд.

...Глухо вдарили мерзлі грудки в домовину.
Гримнув салют...

II

По дорогах і без доріг,
Поміж сосен старих
У завязятті палкі
Поспішають полки.
Річка — вплав,
Менша — вбрід.
Ворогам ув обхід,
Ворогам навздогін.
Тільки зброї гартований дзвін.

Просихають бинти, вогневою забарвлені кров'ю,
На солдатських, металом рубцьованих дужих тілах.
Промениста зоря мерехтить веселковою грою
В придорожній росі. Та війни ще не скінчено шлях.
Ще в полях

Виють міни скажено і бомби ворожі,—

Огризається люто в серце поранений звір.

Ще німецького табору смерті розбито не всі огорожі —

Іх розбити іде наш солдат-богатир.

Прилітає зі сходу вітрець, як від рідних вітання,
Приганяє ласкаві, пахучі весняні дощі.
І вже в спалаху мін примічає солдат — на світанні
Вибухають бруньки на вцілілім від бою кущі.
Квітень, квітень! Всевладно дихнуло весною.
Дим пожеж і боїв вже не в силі закрити блакить.
Пахне мохом, і листям торішнім,
І сонцем! І свіжо — сосною.
І так хочеться в лісі лягти горлиць,
Та ще й очі склепить.
Хоч на мить,
На одну хвилину коротку,
На одну і не більше, нехай на одну...
Тільки — ні! Все вперед і вперед!

Знов ушанку змінив на пілотку
Володимир Возняк. Це вчетверте уже за війну.
Це ж четверту весну
Зустрічає не в полі, де ріллі
Блискотять від роси, де пахучий димок тракторів,
Не на рідних ланах бригадиром отам на Поділлі,
А солдатом на полі боїв.

Ось іще один день догорів,
Ще нових кілометрів десяток чи й більше позаду.

Та спочинку не хоче солдат і привалу не жде.
Уперед пропустили танкістів Рибалка бригаду,
А за танками сила піхотна іде.
Це вже скільки пройшли, як комбата в путі поховали —
Місяць? Два? А здається, не втиснеш і в десять літ.
Пів-Німеччини маршем пройшли, врятували
Сотні тисяч, мільйони уярмлених вдів і сиріт.
Цілий світ
У захопленні славить радянських солдатів,
Цілий світ від фашистських врятованих пут...

В батальйоні за місяць змінилося двоє комбатів
І над другом-бійцем не один прокотився прощальний
салют.

Але ті, що ось тут,
Що пліч-о-пліч, невтомні у ратному ділі,
Як єдина лавина ідуть, як граніт-моноліт.
Забинтовані часто, обвітрені, похуділі.
В думках кожного, в серці комбатів живе заповіт.
І не тільки Возняк заповіт той проносить палко,

І не тільки Грузних та Садри.
Батальйон. Батальйони. Полки.
Ціла армія Пухова. Славні танкісти Рибалка.
Знають всі: в таборах не лише дві дочки
І дружина загиблого в битві комбата,—
Сотні, тисячі рідних сестер і братів.
І тому

у ворожі міста залітають завзято,
Розметаєть страшні огорожі з колючих дротів.

Зуби стиснув Грузних. Молоде, нетерпляче,
Його серце гаряче

Бунтує, гукає, кричить:

— Поспішай, поспішай! Може, слізьми кривавими
плаче

Кожна з них у неволі. Не стать і на мить.

Хоче жить

Їх не троє, не тридцять, не триста —

Сотні тисяч з Чернігова, з Курська, з Литви...—

І стискаються руки вузлами, і очі палають іскристо
У Садри й Возняка:

— Тільки б знать, що живі! Що живі...

Біднувата земля, піскувата

Під Берліном. Сосонки, узлісся, лісок,

Невеличка галявка строката...

Раптом вибух. Фонтаном іржавий пісок,

І берізка — в друзки — кострубата,

І кудлатого диму повзучі валі

Обгортають поранених сосен стволи

І вершини

Крихкої вільшини.

На Берлін, на Берлін! На Берлін повели

Ми свої вогнедишні машини!

Біля башти пригнувся Садри, на коліно зіперся.

Позаду —

Ліс, галявки. А танк розгорнувся на горі,

Кашлянув чорним вибухом чаду

І — вперед! Уже близько. Осколків рої

Від броні відлітають колючі...

Ми пекельні пройшли, неможливі бої,

Але цей... Диму чорного тучі

Устають до небес, застилаючи світ.

Це ж від ночі іще, від світання,

А вже сонце спустилось, минувши зеніт.
Уже вечір. Так, може, остання
Битва ця — і затихнуть, скінчитись війні
Ще сьогодні отут у Берліні?..
Зустрічатимем ранки травневі ясні
В тишині.
Тільки співи пташині
Будуть сплеском ласкавим у даліні
Гріть хмаринки рожеві та сині,
Будуть трави, кущі хилитати... Ще ні!
Бачиш, вибухів плещуть стовпи вогняні,
Дим повзе, ніби привидів тіні.
Бачиш, танк перед насипом вкопано став,
Другий, третій... Десантники грізні
Оточили на рейках розбитий состав,
Розтягають уламки залізни.
Путь відкрито! Дев'ятий наступу вал
Заливає квартали Берліна...

Ніч. Світанок. Тельтов-канал.
Над загравами — ранку рожевий кристал,
Над пожарами — сонця перлина.
Перше Травня!
— Солдати! Товариші!
Нас далека Вітчизна вігає!
Не спиняйтесь! Вперед! І креші, і круши!..

І на площу Садри вилітає,
А за ним автоматники. Чорний граніт
Вивертають, розколісють міни.
Похитнувся Садри... Ні, хитається світ...
Але мінам не стримать лавини!
На бігу піднімає Садри автомат
І — крізь дим...
А над ним
Неба синього шмат,
А навкруг — племінь, племінь бушує...

Озирнися, Возняче! Оглянься назад —
Там упав твій товариш... Не чує.
Ні, не чує. В горінні гарячих хвилин,
У захопленні боєм, в гонитві
Поспішає вперед — він штурмує Берлін,
Він величну завершує битву!

Вигинається, корчиться, стогне метал
На закурених площах Берліна.
Наростає останнього наступу шквал...

Ніч. Світанок. Хмарини рожевий кристал.
Над загравами — сонця перлина.
Осідає полотнище диму руде.
Гори каменю. Площа горбата.

Штурмом взято Берлін. Та немає ніде
Ні дружини, ні доньок комбата.

III

По дорогах і без доріг,
Поміж сосен старих
У завязті палки
Поспінають полки.
Річка — вплав,
Менша — вбрід.
Ворогам ув обхід.
Ворогам навздогін.
Тільки зброї гартований дзвін.

Під сосною — парторг. Він двоверстку поклав на коліна.
А круг нього — солдати. Возняк і Грузинх.
— Що ж, брати, другу сотню йдемо від Берліна! —
Посміхнулись до нього бійці. Він — до них.—
Відпочиньте! Знов кличе у бій нас дорога
І, напевно, в останній. Рішучий. За ним
Прапорами червоними перемога
Всіх живих привітає. Не вибухів дим,
Не узлісся потрошені буреломом
Перед нами проляжуть. А світлі проляжуть путі.
І запахне Вітчизною. Рідним домом.
І бажанням діла відновити оті,
Що лишили. Незавершені наші діла.
Боем скопане поле, нам засівати,
Щоб пшениця росла,
Щоб черешня цвіла...

І замисливсь парторг. І мовчали солдати.
Ніби кожен із серцем своїм у розмові.
І немовби застиг, зупинився час...
Ворухнувся вітерець. Перебіг крадькома по діброві.
Винувато затихнув. І раптом всі враз

Побачили — боєць спішив,
Утомлений, в поту.
Він дівчину за руку вів,
Знесилена, худа.
— Товаришу парторг, вона!..—
Парторг підвівся вмить.
— Ти — Свидина?
— Я? Свидина.—
Худенька, ледь стоїть.
Якусь хвилину, може, дві —
Ні запитів, ні слів.
А потім, сівши на траві,
Боєць той, що привів,
Лице долонею руки
Утер і спроквола
Прошепотів:

— Ото, братки,
Такі воно діла.—
Взяв сигарету, закурив
І знов заговорив: —
Отак ускочили — горять
Бараки, блоки... дим...
Ми — навкруги дроти рубать:
На допомогу їм.
Зірвали ґрати і замки,
А двері — у вогні,
А в блоках — ну, самі жінки,
Повірите мені!
І всі — біліш від полотна.
А потім бій загих.
Питаю — є тут Свидина?
І вийшла з-поміж них
Оця замучена, мала —
Голубонько моя!
До мене тихо підійшла
І тихо каже: «Я...»

Замовк. Очима показав
На дівчину. Без слів.
А їй парторг «сідай» сказав:
— Сідай,— і сам присів.
Поміж бійців сидить вона
І сльози витира.
— Так ось яка ти, Свидина...

Де ж мати? Де сестра?
— Сестра? — і підвела чоло,
А голос мов луна:
— Сестри у мене не було,
Я в матері одна.—
Мовчить, мов бачать вдалині
Щось очі вогняні.
— Так ти Анюта? Настя?
— Ні.
— З Чернігова?
— Ні, ні.
О ні, я на Дінці —
Я зроду там і не була.
В Ізясмі вчилася, росла...—
Притихнули бійці.
В її очах щось неземне,
А голос ледве чуть.
— Так... як же звать тебе?
— Мене?
Мене Марія звать...—
І встав солдат той, що привів,
До неї, поруч сів
І, не шукавши красних слів,
Промовив, як зумів:
— В Чернігові, от дивина,
Ніколи й не була.
Ну що ж, виходить, не вона.
Такі воно діла.—
І до солдатів обернувсь,
І винувато посміхнувсь.
І тут парторг поривно встав,
І руку на плече
Цьому солдатові поклав,
І мовив гаряче:
— Ти не сумуй, що не вона,
Не в тому, друже, суть,
А в тому, що тепер ясна
В житті у неї путь,
А в тому, що життя її
Ти, друже, врятував,
Бо йшов безстрашно у бої,
Відважно воював.
Ти славен подвигом своїм
Навік в її душі.

Маріє, ти розкажеш їм
Усе!

• • • • •

— Товариші!

Я жива. Я перед вами.
І жажна позаду гать.
Не словами. Не словами
Можна муку розказать.
Я від муки побіліла,
Я дивилася на схід —
І жила. Я все стерпіла
У свої сімнадцять літ.
Вже мене ви зустрічали,
Крізь пожари ідучи.
Вам назустріч у печалі
Я летіла уночі.
Ваших кроків звук сталевий
Ніс нам вітер на крилі.
То ж мене ви, то мене ви
Рятували в цій землі.
Я вас ждала. Крізь квартали
Закликала, крізь пітьму.
За колючими дротами.
У їдучому диму.
Тут мене щодня палили
У мурованих печах,
Тут розстріляна біліла
Я в затруєних ночах.
І мене фашистські ноги
Тут топтали в корпусах,
Попелом моїм дороги
Скрізь посипано в лісах.
Юності мою окрасу —
Коси кохані мої
Набивали у матраци
Бранденбурзькі глитаї.
Кров мою лили на ниви,
Брукву щоб родив город...
Та живу я! Ось я — в гніві.
І зі мною — мій народ!
Через муки і розлуки,
Крізь пожари і дроти
Простяглись до мене руки,
Підняли мене брати.

Війська рідного герої!
Сила кована, міцна!
Дайте зброю! Дайте зброю!
Не скінчилася війна!
Тут, у пеклі цього краю,
На вогні мене пекли,
А мучителі — я знаю —
Всі на захід утекли.
Друзі там у них надійні,
Там своя у них рука,
Спільні думи, спільні дії
З хижакom у хижака.
Хай же я багнетом гострим
В битві викрешу пожар!..

Кожне слово — вибух, постріл,
Грому грозяний удар.
Кожне слово пламеніло,
Муки, гніву океан.
І її маленьке тіло
Клекотіло,
Як вулкан.
І блищали автомати
У напружених руках.
І підводились солдати
І рушали в дальній шлях.
Блиск очей — гарячі жала.
Ніг, коліс, машин сліди...
І чужа земля дрижала
Від солдатської ходи.
Тільки промінь мідним списом
В землю бив з височини.

Сутінь.

Вечір.

Ніч над лісом.

Ніч.

Остання ніч війни.

Листопадовий вітер кошлатив
У полях спорожнілих сухі кураї.
Поверталосся двоє солдатів
Із далеких походів у рідні краї.
За плечима у кожного — збіжжя

солдата:

Поруділий мішок, казанок.

Йдуть, мовчать у полоні думок,—
Ще ж минуло часу небагато,
Як за Одером на могилу комбата
Прощальний поклали вінок
Із соснових гілок...
А потому везли їх теплушки червоні,
Переможців, прославлених на весь світ.
І на ріднім кордоні,
Ще в вагоні,
Всі відчули, як діла просять долоні,
Як сверблять, відчуваючи ритм робіт.

...Пропливає сива юга над землею,
У бадиллі — осіннього вітру свист...

Увійшли в осокові могутню алею,
Перейшли старий над Десною міст.
Перед ними — Чернігів. Розбиті квартали,
Обгорілі тополі, іржа цегляна.
— Де Радянська вулиця? — запитали.—
Де тут жив Олексій Свидина?

І зустріла їх, на пожарищі зустріла
Сива жінка. Суворя, мовчазна.
«Ох, постаріла ж як... Майже біла...» —
Так обое подумали,
Хоч ніколи й не знали — яка вона.
У Грузних на скронях набрякли жири,
Від напруги Возняк червонів, білів.
— ...З чоловіком вашим разом служили...
Капітан... він...— І далі не стало слів.
І Грузних опустив очі додолу,
Мимоволі з кишені кисет дістав.
«От,— подумав,— в боях не губився ніколи,
Не боявся нічого... а тут — спасував».
А вона,
хоч серцем відчула давно вже,
Що не прийде, не вернеться — впав у бою,—
Стрепенулась на мить: « Може, а може,
Десь живий... Знову матимуть дім і сім'ю...»
Враз відкинула мрії. Суворя стояла.
В очі глянула, мов посміхнулась на мить:
— Ви мене боїтесь розтривожить,—
сказала,—

Я готова до всього, не бійтесь, кажіть —
Він загинув?..— Дивилась сухими очима,
Та потвердить не вистачило сил.
— Він був нашим комбатом... Війна

розлучила...—

Якось хрипло, поволі Возняк пробасив.
І стояли, пройшовши півсвіту солдати,
І мовчали смутні перед горем людським.
— Що ж, ходімте,— сказала,— чого стояти,
Я живу тут навпроти. Старесенький дім...—
...Ранком друзі сходили в обком і міськраду.
А за тиждень, як листопад догорів,
Будівельний ліс привезли по наряду,
І таких, як самі, привели бригаду
Демобілізованих майстрів-теслярів.
Розчистили цеглу, підмурок заклали,
Збуджені, витерли піт і пил.
І руки, що автомати тримали,
З насолодою деревину рубали
Під заспів веселих гартованих пил.
Сокиру Возняк схопив у ручища,
Рубонув:

— Та й добрий же зріс дубок!

Дзвінкий, запахущий — на пожарищі
Нового будинку ліг перший вінок.

1948—1949

ГОРОДОК

Перша частина ДОРОГА

Скінчилась пора перельотна
Лелечиним помахом крил.
Весна напинає полотна
Зелених тугих вітрил.
Весна прикрашає габою
Далеких шляхів пояси,
Весна закликає з собою
В дорогу — крізь гори й ліси.

Засіяли в полі артїлі
Надранній і ранній клин.
У небі високому білі
Мандрують отари хмарин.
І, певно, тому що тепліше,
Що цвіт обгортає сади,
У всі кінці веселіше
Невтомні біжать поїзди.

Біжать. Далина їм відома.
А скільки краси в далині!
І вже не сидиться вдома
Мені в ці погожі дні.
Забувши завихрену зиму,
З весняним диханням знов
Відчув я мою невгасиму
До подорожі любов.

Гукне паровоз. В обличчя
Дорожній вітер війне.
Здається, приваблює, кличе
Далека дорога мене.

Дорого! Ти щастя зичиш,
Від сонця і цвіту п'янка.
Куди ж мене зараз кличеш,

Широка моя, дзвінка?
Куди зазиваєш нині,
Бентежиш серце мені?

Ліси підводяться сині,
Прослались луги заливні.
Вітер смолистий дише —
Поліська встає сторона.
І рідне село — найрідніше
У пам'яті вирина.

Полісся. Пташині крики.
Лісами — дорога з села
У той городок невеликий,
Де юність моя пройшла,
З якого і хлопці, й дівчата
Пішли ми в широкий світ.
З тих днів проминуло багато,
Багато,—

аж двадцять літ.

Так само була весна.

Точніше,

Вже літо гаряче було на порі.
Як лагідно листом широким колише
Крислатий каштан у шкільному дворі!
Як сонце світить! — щедро, багато,
Радіє кожна травинка жива.
Яке це свято!
Співати, співати
Хочеться серцю —

і серце співа.

Ми всі повні радості, буйної сили,
Дерзань, устремлінь —

все для нас навкруги!

Сьогодні,
Сьогодні ми школу скінчили,
Відкрито для нас всі дороги-шляхи.
Весняним теплом випромінює радість
З наших засмаглих юнацьких облич.
І кожному з нас щось по-дружньому радить
Улюблений наш Костянтин Лукич.
На ньому білий по-літньому кітель,
Білий картуз — ні пилінки ніде.

Це наш директор, наш учитель,
Напутник і друг,
що вперед веде.

З ним

у класі

всі оці роки

Ми піднімались по східцях століть.
Які це змістовні були уроки,
Які він розкрив горизонти широкі,
Глибини життя.

Як його не любить!

Це ж він нас навчив розуміти в слові
Нетлінну красу, і співучість, і гнів.
Шевченкові думи,

поєми Франкові

Для нас він розкрив,

Як джерела скарбів.

Він пушкінську нам розгорнув «Полтаву».

Він з «Буревісником» нас здружив.

Вставала країна в борні і славі,

У вогневім слові

великих співців.

Ми знали, як наші батьки боролись

В Жовтневих боях — богатирська рука!

Ми з ним читали

на весь голос

І Маяковського,

і земляка

Нашого,

з Пісків,

Павла Тичину.

Горді, уперті в літа наші ранні,

Ми «Лівий марш» напам'ять учили,

«Плуг», «Кожум'яка» і «На майдані»...

Крислатий каштан. Сонячні плями

Червінцями круглими впали навкруг.

Він, наш учитель, дружив із нами,

Як старший, щирий, довірливий друг.

Ось під каштаном

на лави сіли ми.

В колі ясних загорілих облич

В кітелі, сонцем залитому, білому,

З нами сидить Костянтин Лукич.

Ліва брова ворухнулась кошлата,
Він, як орел, серед нас, юнаків,
І ми, як готові злетіти орлята.
Він каже:

— Я хочу, щоб кожен умів
Йти по життєвому шляху солдатом —
Ще ж перед нами — труди, бої!
Щоб кожен умів народу віддати
Сили, знання, таланти свої.
Щоб був

непохитним —
іноді круто
Життєвий шлях повертає-снує... —
Всі мовчать.

І, здається,
всім чути,
Як голосно стукає серце моє.
І раптом хтось каже:
— Ким же нам бути?
— Ким бути?

Кожному місце є
В нашій країні.

Не випадково,
А серцем шлях свій щоб кожен обрав.
Бути людиною — ось чудова
Посада у нас на землі.

Хто сказав?
— Горький! Горький! —
разом гукнули,

Як в класі,
мало не звівши руки.

І всі переглянулись, всі відчули,
Що учні ми,
учні-випускники.

Він помовчав:
— Вам хочеться знати,
Яку я думку про вас бережу,
Які пораджу шляхи вам обрати,
Щоб розгорнуть свій талант, зростати,
Ну, і прославитись.

Правду кажу?
Правду. Я знаю.

У кожній справі
Можна трудом досягти висот.

І не пошкодує широї слави
За добрі діла

наш вдячний народ.

Напевне я не скажу, не вгадаю,
Які перед вами проляжуть путі.
Тільки скажу,

що всім вам бажаю

Щастя, удачі сповна в житті.

Не зупиняйтесь на взятому в школі,

Щоб кожен в науці досяг висоти.

Давайте порадимо Гуні Миколі

Мости будувати.

Дороги й мости.

Любі Маленькій —

меліорація,

Хай навкруги болота осуша.—

Хтось жартує:

— Маєте рацію,

Люба осушить — гаряча душа.

— Бути конструктором — Шпунту Юхимові.

Хай дивні в надхмар'я пуска літаки.

Ясочко Вані —

глибини хімії,

Ну, а Дорошко —

хай пише книжки.

Наш секретар комсомольський Заглада

Десь корабель поведе в морях.

Гуша — та Гущі не треба й поради,

Він агронома обрав собі шлях.

Буде нове будувати місто

Десь у тайзі Сущик Максим.

Федоренкові —

бути юристом,

Дудка Сашко — педагог.

Ну, а всім,

Всім бажаю і далі вчитись,

Вперто вчитись — це основне.

А потім,

отут,

в городку,

зустрітись

У школі,

коли п'ять років мине.

Хто ким буде?

Може, нікому

Я не вгадав дорогу його.

От злетимось, як до рідного дому,

До школи своєї,

до класу свого.

Це ж як цікаво, як чудово!

З'їдемо вченими вже людьми.

Згода?

— Згода!

— Обов'язково!

— Обов'язково! — сказали ми.

— Обов'язково,—

в душі, поодинокі

Кожен, як клятву, це повторив.

І сипав

сонячні

довкола червінці

Старезний каштан

у шкільному дворі.

Яка це приємна хвилина

Юнацькі літа воскресить.

За спогадом спогад лине,

Як білі хмарки в блакить.

Встають, виринають обличчя

Супутників юних літ.

Дорога туди мене кличе,

У юності дивний світ.

Що довго гадати —

рішаю

Поїхати в мій городок.

Рішаю

і вирушаю.

Лунай, пасажирський гудок!

Далекі дороги та відстані,

Якби вас докупи склав...

Від Київської пристані

Відходить мій пароплав.

Сонце спустило коси,

Поділ в золотому вінці.

І бронзові чують матроси

Команду:

— Віддати кінці! —

Гудок сколихнув пурпурові
Хмарки в безкінечну блакить.
Похлюпоують хвилі дніпрові,
Вгорі прапорець лопотить.
Над кручами відгомін лине,
Та ось обірвався, зник.
І я від цієї хвилини
Уже пасажир, мандрівник.
Тепер у світанковій тиші
Від сну мене збудить гудок.
Я їду в місця найрідніші —
В районний малий городок,
Де вчився колись в семиріччі
В дитинячі дні запашні,
Де в час криголаму по річці
Пускав на крижині вогні.
Куди ми із Ясочком піші
З Тупичева йшли між горбів,
Де вперше писати вірші
Почав я.

Де вперше любив.

Тепер у зелених дібровах
Веселі дзвенять проводи,
Поліські простори в обновах...
По водах, по хвилях дніпрових
Я знов поспішаю туди.
Вперед, все вперед без упину,
Між круч, між лугів і садів.
Я давніх там друзів зустріну,
З ким поруч у класі сидів.
Отам я вітатиму весну,
Де юна пройшла пора...

Далеко вже міст.

У Десну.

Звертаємо круто з Дніпра.
За нами встають прямокутні
Будинки — бетон і граніт.
То Київ на згір'ях могутній
Встає богатир-моноліт.
То вирине часом на вістрі
Ліворуч, мов скеля пряма,

За зеленню Рада Міністрів,
То справа Поділ підніма
Задимлені труби, тополі,
Як стріли в хмарках наскрізні.
І ще поворот.

І поволі

Все зникло.
Десна.

По Десні
Хмарки, наче бронзові згустки,
Пливають. Шепотить очерет.
Минули Микільську Пустинь.
Минаємо Літки.

Вперед!

Багато було вже та й буде
Приємних знайомств у путі.
А кожне знайомство — то люди,
Їх діло, їх місце в житті.
Чи їдеш у свято, чи в будень,
Супутників знайдеш завжди.
З колгоспів, з будов і рудень.
Ровесники, сиві діди,
Студентки стрункі, чорноброві...
І дальня коротшає путь.
Які ж повнозмісті розмови
Від кожного можна почуть:
Розважливі, влучні, детальні
Про мир, про врожайні степи.
Усі тут дотепні, діяльні,
На гостре слівце не скупі.
Все розумом пильним, кмітливим
Розглянуть вони.

І тобі

Вже ясно, що з цим колективом
Ти їдеш не ці півдоби,
А всю п'ятирічку з ними
Одну перемогу куєш,
Ділами, думками одними,
Чуттями одними живеш.
Приємно супутників мати,
Що дальню скорочують путь.
З такими не будеш дримати,
Такі нудьгувать не дадуть.

Сусіда мій по каюті —
Земляк, лісний інженер.
Три роки він був у Якутії
І їде в Чернігів тепер
Додому, до любої мами.
Він тихо розмову веде:
— Оце не давав телеграми —
Здивую стареньку! Не жде!
Не жде...

(Ми на палубу вийшли.

Ліворуч, на згір'ї,— село.
Розквітлі черешні та вишні
Голубить вечірне тепло.)
— Не жде?..—

каже поруч жінка.

В словах її докір звучить: —
Та кожна годину, хвилинку,
Та кожна безсонну мить
Вона тільки й дихає вами,
Вас бачить удень і вночі,
А ви — не дали телеграми:
Не жде...—

Мій сусіда мовчить.

І всі ми навкруг замовчали:
Раптово такий поворот!

Обходим рибальські причали,
Минаємо коси.

І от,

Обвіяний вітром північним,
Тайжанин, що виходив світ,
Встає з винуватим обличчям,
До жінки їде мій сусід.
— Пробачте, я хочу спитати,
Ви справді... гадаєте так?..—
А жінка:

— Так. Справді. Я ж — маги.—

І тихо відходить земляк,
Плечистий, засмаглий, рівний.
І раптом побачили ми,
Яка його щирість наївна,
Як гарно йому між людьми.
Блокнот розгортає, пише,
Найкращі слова підбира.

— Я блискавку,— каже,— скоріше
Відправлю вночі з Остра...—

На палубі ми, не в каюті.
Говорить сусід...

З-за хребта

Далека встає Якутія:
Гірська за тайгою гряда,
У горах річки говірливі,
Дихання вітрів крижане...
— А в Забайкаллі були ви? —
Питає супутник мене.
— Не був. Але мрію побути,
Всі гори, ліси обійти...—
Сусід помовчав.

— А якути,

Який це народ золотий!
То край —

що не день, то обнова:

Радгоспи, дороги, міста.
Провідаю маму і знову
За Лесу!..—

Хлюпоче вода

Прозора, десенська, нагріта,
Настояна в лузі, м'яка.
Не хоче ніхто говорити,
Всі слухають мандрівника.

Таку і вбачав я чудесну
Мандрівку Десною.

З боків

То ліс обступає Десну,
То зелень медових лугів,
То вирине ряд осокорів,
То вузлувата верба.
І раптом —

гомін моторів

Наблизиться з-за горба.
І раптом — село.

Недалеко

В мережі електрострун
Підвівся з садів, мов лелека,
Колгоспний вітродвигун.
Пахне лугами, сосною.

Хвилинка — й картина нова.
Пісня пливе над Десною,
Очі квіткам розкрива.
Береза стоїть білонога,
Галуззям свій стан обгорта.
Така вона в юність дорога,
В мої незабутні літа.

Спускається сонце. Все нижче.
Не видно рибальських облич.
І все до Чернігова ближче.
Вже сутінь.

Вже вечір.

Вже ніч.

Та ми не йдемо у каюти,
Бо ніч, ніби спів навкруги.
Ще встигнем лягти і заснути.
А зараз:

пливуть береги,
Згинаються лози шумливі,
Шепоче стрункий очерет,
А ми —
невсипущі, щасливі —
Вперед!
Все вперед і вперед.

Друга частина *ГОРОДОК*

Грузовик вибігає з-за лісу,
Посилає густий гудок.
Синій ранок підняв завісу,
Відкривається
м і й г о р о д о к.
Я хвилююся, важче дихати,
Все ж знайоме — сади, мости.
Ні, не можу я далі їхати,
Мені хочеться тут пройти,
Від дороги вбік, та стежиною,
Та околицею між садів,
Та повз річку, де кущ ожиновий
І шипшиновий кущ зацвів.
Де ми зграї колись голубині
Вміло клпкали з вишні.

Міцно стукаю по кабіні:
Зупини, шофер, супини!

Я часто пригадував, часто —
Така вже вдача людська —
Поля і луги квітчасті
В околицях городка.
На жовтих пісках сипучих
Підвід і машин сліди.
І віти акацій колючі,
Що оточили сади,
І вічнозелену соснову
На обрії дальнім гряду.
І ось я приїхав.

І знову
По стежці вологій іду.
Це ж скільки минуло!

Поволі
Пливе наді мною блакить,
Шумлять срібнолисті тополі,
Роса на жасмині блищить.
Не спить,
гомонить, як вулик,
Мій вранішній городок.

Заходжу в Зелений провулок,
Новий перехожу місток.
Гуска веде гусенята.
Обходжу.

Приємні для ніг
І стежка м'яка, піскувата,
І чистий зелений моріг.

Городок!

Городок невеликий!
Скільки снівсь ти мені ночами.
Ось Чернігівська вулиця.

Липки,
Де побачення ми призначали.
Цєю вулицею до клубу
Ми ходили —

дорога відома.
Тут я часто Маленьку Лісбу
Проводжав до самого дому.

Городок!

Городок мій районний.
Не гранітний ти,

не бетонний —

Ти в зелених садах, молодий

У великій країні моїй.

Тут ніколи не був відкритий

Давній скарб чи метал дорогий,

Тут не падали метеорити,

І нічим ти не знаменитий,

І нічим ти не видатний.

Тільки сосни, дуби, нівроку,

Хочуть кронами небо дістать.

Та Замглайське болото широче

Недалеко —

рукою подать.

Навесні там і в дні осінні

Голоси пташині звучать.

Та ще знали колісь по Україні

Гончарів твоїх, заробітчани,

Теслярів, що усяке діло

І по силі їм і з руки.

У далекі губерні ходили

Безземельні поліщуки.

Не про тебе поеми і проза.

Тут сади шелестять та гаї.

На граніті

фігури з бронзи

Не чатують квартали твої.

Ще не склали пісень величальних,

Не створили про тебе книжок.

Ти

простий,

рядовий,

звичайний

городок.

Не громохкий ти,

навіть тихий:

Парк. Сади.

Річки скло голубе.

Так чого ж я сюди приїхав,

І за що я люблю тебе!

Городок.

Липи, клени старезні,
Над рікою гнучкий комиш...
Але ти в трудовій шерензі,
Як солдат рядовий стоїш.
Хай твої не широкі простори,
Хай на карті

ти — крапка мала,
Але входять щоденно в історію
Всі буденні твої діла.
Я на кожному кроці бачу,
Як розцвів ти і як змужнів,
Неспокійні серця гарячі
У дочок твоїх і синів.
В славні роки, у п'ятилітки
Вони щиро несли свій труд
До Челябінська, до Магнітки,
На Урал і на Дніпробуд.
Урожаї ростили в полі
Комсомольці, твої сини,
На Хасані, на Халхин-Голі
Ім вручалися ордени.
Ти умів перемоги кувати
В мирні дні.
В час війни — йшов на бій.
Єсть за що тебе поважати
І любити,

солдат рядовий!
Ти малий,
та політ твій —
орлиний.
Світлий день твій
і світла путь.
Твої сосни,
дуби,
ялини

По Дніпру
до Каховки пливають.
Ти в ряду
на сторожі миру.
Добре жито з твоїх полів
Поїзди везуть до Таймпру,
На Курили,
на Сахалін.

Ось сад міський —
та який! —
на Церквіщі.

Це ж ми його насадили.
Це ж ми поливали шовковиці,
Тополі, акацію білу.
Оці ясени дебелі,
Що й вітер їх не поколише,
Садили дівчата веселі
Та хлопці
ще веселіші.

Все вирросло. Любо глянути
На сад оцей, сонцем голублений,
Тут кожен зумів доглянути
Дерево, кущ улюблений.
Тут у весняні недільники ранні
Щиро, завзято трудилися колись ми.
Ось клен високий Ясочка Вані,
Ось мій осокір срібнолистий.

За садом давня якась казарма
Стоїть гостроверха, наче костюл.
А перед нею —

площа базарна,
Де ми
саморобний
ганяли футбол.

Ох, той футбол!
Своїми руками
Ми і зшивали його, і латали.
Ще досить пристойна була у нас камера.
Та зовсім розбиту покришку ми мали.
Де взяти нову?

Ми гадали, судили
А Шпунт Юхим
враз налагодив справу.

Якось він
серед дня у неділю
Від чобота батькового
приніс халяву.

Ще майже нову,
м'яку, рудувату.
Тут шило з'явилося
і добра дратва...

Батько Юхимів ще спав (п'януватий!),
А ми
у футбол почали вже грати.
Ми дуже любили Юхима сміливого,
У всяких ділах рішучого, бравого.
...Батько прокинувся
без чобота лівого,
Думав, думав —
та кинув і правого.

Так ось та широка базарна площа!
А може, не та?
Ряди відбудовані.
Отак ніколи тут не було ще:
Чисто, лотки голубим пофарбовані.
Столи фруктові,
молочні — навпроти.
Вгорі —
ліхтарі,
електричний дріт.

Тут
наші були футбольні ворота —
І сліду нема
від футбольних воріт.
Все свіжим, новим убранням пишається:
Шосе, огорожа, зелена трава.
Від площі базарної починається
Відома нам вулиця —
Перша Крива.

По ній з Юхимом
колись уранці я
В неділю, в лютий лютневий мороз,
Ходив на далеку
«найближчу» станцію,
Щоб вперше побачити паровоз.
А ось і східна околиця.
Рівно
Тополі біжать повз широке шосе.
Нові будинки обабіч.
Дивно,
Немовби тут незнайоме все.
«Льонозавод».

Далі — двоповерховий
Будинок — «Колгоспний заїжджий двір».

Ліворуч — обнови, праворуч — обнови,
А тут же був

тільки «панський пустир».

Тут гуси та кози кошлаті бродили,
Зриваючи жовтий кульбабин цвіт.

Тепер цей пустир обгородили,
Каштани обсипали цвітом білим

Шосе, що до сонця біжить,

на схід.

Звертаю з шосе. Іду. Проти мене

Вхід:

вигнуті арки, ряди колон.

За ними

футбольне поле зелене,

Доріжки, майданчики —

стадіон.

Так ось чому

з базару ворота

Наші футбольні пішли на злам!

За стадіоном —

полів широти,

Сади

зеленим

шумлять крилом.

Як не пишатись, як не радіти —

У небо

на крилах

життя зліта.

Ні, не постарів —

помолодів ти,

Мій городок,

за оці літа!

День позаду.

Вечір тихий-тихий.

Травень квіти покропив росою.

В парку

Соловей до солов'їхи

Пісню найніжнішу адресує.

У розкриті вікна

До кімнати

Залітають голоси весінні.

Любина уже старенька мати

Накриває стіл.

На скатертині
Тарілки уряд стають квітчасті,
Кришталеві чарочки іскристі.
Справді,
Це для нас велике щастя
Так зустрітись.
Всі ми урочисті,
Вітром юності на нас війнуло
І юнацькі повернуло сили.
Ніби й двадцять років не минуло,
Ніби школу тільки що скінчили.

Шестеро зустрілось нас, не більше,
З друзів, що разом учились в школі;
Декого уже нема,
А інші
Десь далеко —
Хай щастить їм доля.

Зустріч наша — не проста подія,
В ній для нас — щось дороге без краю.
Іхав я, і теплилась надія,
Що когось із друзів відшукаю.

Вдень ходив по городку.
Шовкова
У садах трава від спеки мліла.
Непомітно підійшов до школи.
Ось вона, двоповерхова, біла.
За тополями
Не видно вікон,—
Зелень, клумби, бджоли на суцвітті.
А колись здавалося:
Велика,
Мабуть, більшої нема і в світі.

У дворі
Старий каштан крислатий.
Гілка в цвіті над моїм плечем.
Тут колись ми, хлопці і дівчата,
З нашим Костянтином Лукичем,
Школу закінчивши, розпрощались,
І рушаючи

В широкий світ,
Тут про нашу зустріч домовлялись,
Та і не зустрілись
Двадцять літ...

Із каштана квітка, мов сніжинка,
Закружляла, сіла на траві.
— Вам кого?
Дивлюсь — старенька жінка...
— Віро Павлівно!
Невже це ви?

— Я-то я, а ви? —
І винувато
Посміхнулась, руки розвела.
Де вже їй, старій, мене впізнати!
Перед нею не одна завзята
Тисяча таких, як я, пройшла.

Кожен рік
У вересні уранці
Віра Павлівна дає дзвінок.
Хлопці і дівчата — вихованці —
Йдуть
На перший у житті урок.
Відтоді,
Час міряючи, лине
Той дзвінок...
І пролетять літа,
І юнацьке плем'я соколине
Комсомольське
З школи виліта
Бурям і грозам життєвим навпроти,
Жадібне до праці і наук.
Урожаї, книги, самольоти —
Все це діло наших творчих рук!

Віра Павлівна. Старенька, тиха.
Дзвонить
Тридцять літ її дзвінок.
Тридцять літ у школі сторожиха
На перерву кличе, на урок.

В школу повела мене, як гостя,
Зазирали ми у кожен клас...

— Хто ж тут з однокласників?

— А Костя

Федоренко, він суддя у нас.

Костя Федоренко. Ніби спалах,
Згадка-блискавиця проліта.

— Ну, а ще?

— Ще — Люба...

— Люба?!

— ...Валах.

— Валах...

Значить, Люба, та не та.

Я вже хочу попросити: — Ну-бо,
Далі! —

Думкою вперед лечу...

Ще ж у нас була

Маленька Люба.

Де вона?

Та я мовчу, мовчу,

Запитать соромлюся, та й гді,

Як колись,

Соромлюсь і боюсь.

— Ця працює на «Льонозаводі».

Ну, а в банку — Ліля Білоус.

В школі — Дудка,

Той веде науку...

Скільки літ,

А всі ще молоді...

За годину

Я вже тиснув руку

Другові,

народному судді.

Скільки літ не бачились!

Крилата

Юносте,

привіт тобі, привіт!..

І рішили ми усіх зібрати,

Щоб могли хоч раз відсвяткувати

Зустріч

аж за двадцять довгих літ

Друзі юності, навіки милі...

Отак мандрували в безвісні
Далекі дороги круті.
І скорбно лилася пісня,
Підслухана десь у путі.
В забої

чи за станками —
Уже на новім шляху
Братались з робітниками
В шахті,
в бараці,
в цеху.

Ми тільки з'явилися на білому світі,
Як світ

потрясли жовтневі громи.
Блискавки Жовтня,
ясні, грозозиті,

Нас

визволили
з вікової пільми.

На будьонівці

Революції солдата

Ми бачили

перші в житті
зірки.

Росла,

міцніла Радянська влада,
Росли і міцніли ми,
хлопчаки.

Ми вийшли,

щоб на ходу не спинитись,
Щоб світло яскраве принести у світ.
Учитись, учитись

і ще раз
учитись —

Звучав для нас

Ленінський заповіт.

На комоді фотографія,
Ставлю я на стіл її.
Це сторінка біографії,
Тут ровесники мої.
Біля школи ми зібралися
В дні екзаменів колись,
Стали, сфотографувалися

І надовго розійшлись.
І потрошки постаріли всі,
Час не стримаєш — летить.
Та сьогодні знов зустрілися.
Фотографія стоїть
Поруділа, мов прив'янула,
Постаріла і вона.
Але в очі нам поглянула
З неї юності весна.
Може, в рамочці фарбованій
Тільки в Люби й збереглась.
Але ж тут

у складі повному
Дорогий наш дружний клас.
Нерозлучною бригадою
Зайняли передній план
Дудка, Грищенко з Заглагою,
Шпунт і Ясочко Іван.
Збоку — Гуща встав лелекою...
Світлий одяг очі радує.
Поруч з Любою Маленькою
Між дівчат стою позаду я.
Наші очі щастям блиснули,
Усміх — іскрою з очей.
Я рукою руку тисну їй,
Стоїмо — плече в плече.
І ні в кого, я так думаю,
Підозрінь не виника,
Що на фото в мене з Любою
Таємниця отака.
Те нікому не побачити,
Тільки знаєм я й вона...

Хоч наївно,
а відзначена
Світла юності весна.
Не забудь повік нам школу,
Літ і днів тих,
і годин...

Любина мати просить до столу.
Сіли.

Чарки налили, як один.
Знову всі встали.

Слово б сказати,
Та всі мовчимо — півхвилини, хвилину.
І раптом тихенько Любина мати
Розпочала.

Голос дужчає, лине:
— Дивлюся на вас і хочу сказати —
Яка ми хороша, дружна сім'я!
Кожна мати
Вас привітати
Була б щаслива отак, як і я.

Юність, як ви, я згадати не можу,
Стежка до неї давно заросла.
Молодість наша
Теж не схожа
На молодість вашу орлину була.
Це вам відомо.
І все вам відомо.
В ваших серцях дерзновенний порив,
Ви на землі,
Як у себе вдома.
Мати, я рада за всіх матерів.

Пішли ви творцями по нашій країні,
Сили, таланти свої понесли
В степ, у тайгу, в міста камінні,
Щоб домни палали, ліси росли,
Щоб кожна республіка зводила крила,
У кожному куточку щоб світ зазорів,
Щоб наша велика Вітчизна міцніла!
Мати, я рада за всіх матерів.

Путь освіщали вам зорі й знамена,
В горах та путь чи тайгою ішла.
Певно, усюди вас поіменно
Знають за ваші думки і діла,
За подвиги славні, людям відомі,—
Скільки про них цілий світ говорив!
Хай же щастить вам
В дорозі
І в домі.
Мати, я рада за всіх матерів!

І в тишині почули ми,
Як дзенькнули бокали.
— За матерів! — гукнули ми.
— За матерів! — сказали.

І голоси летіли в сад,
У гущину бузкову...
Підвівся Дудка Олександр,
І тихо стало знову.

— Оксамитна чи шовкова
Від Хабаровська до Львога
Ніч поволі розіпнула шати.
Та ніде у всім Союзі
Ще не сплять студенти друзі —
Світяться в гуртожитках кімнати.

Ще не сплять. Їм не заснути.
І мені б там з ними бути,
Та літа не ті вже,
не юначі.

А над кожним інститутом
За своїм пливуть маршрутом
Світлі зорі,
провідні, гарячі.

Хто з вас в Харкові учився,
Хто з вас жив на Толкачівці,
Той, як я,
ніколи не забуде
Дружніх вечорів дихання,
Суперечок аж до рання,
І навчання,
І кохання,
І суботники на Тракторбуді.

Вчився я — мене учили.
Набиравсь я знань та сили,
Щоб усе життя багатим бути.
А тепер — учу.

Завзято
Хлопці йдуть мої, дівчата —
Світлі їхні життєві маршрути.

Темно-синя на село

(В одному класі навчались).

Це їм

На ворога нести грім.

— Що, Йване, рушаєм?

— Рушаєм, Юхим,

Не вперше нам діять ночами.

В околиці міста здригається сад,

Трищать старі огорожі.

Рушає на танках піхотний десант

На південь.

У тил ворожий.

Хай ворог не спить,

Хай ракета горить —

Тут два кілометри — не більше.

І танк

У гущі ворожій за мить

Вогнем і металом дише,

Зелену, як гусінь, піхоту мне,

Нестріляні трощить гармати.

Десантники в хід пустили пальне

В пляшках

І гранчасті гранати.

Зблискує полум'я, в'ється дим —

Недурно сюди примчали.

— Кінчаєм, Іване?

— Кінчаєм, Юхим!

Не вперше нам діять ночами!

Та ворог отямивсь.

Зі всіх кінців

Кільце вогняне...

Світання.

Палає танк. Для безсмертних бійців

Скінчилася битва остання.

Та вже полкам віддає генерал

Наказ. Салютують гармати.

І в наступ летить танкістів шквал,

І йдуть піхотинці-солдати,

І зломлений ворог

на захід біжить,

Плазує розчавленим гадом.

А тим, що впали,
В серцях наших жить,
В легендах, піснях і баладах.

Встанемо ж, друзі,
В суворім мовчанні,
Згадаєм соратників і побратимів.
Слава десантнику Ясочко Вані!
Слава танкістові Шпунту Юхиму!

Хвилина тишини німа.
Ми шелест саду чули.
Ми тих, кого між нас нема,
Серцями спом'янули.
Ми не забудем їхню путь,
Брати і побратими.
Вони серед живих живуть,
Ідуть уряд з живими.
Вони, як перемоги стяг,
Отам, де хвилі грізні,
На ближніх, дальніх рубежах
І на морях Вітчизни.
Вони на сонці з вартовим
В мороз, у спеку, зливу.
Допомагають нам, живим,
Зорять, засіять пиву.
Довбають вугіль, сталь кують,
Заходять в кожну школу,
Свій мужній голос подають
На зборах комсомолу.
Сади викохують, ліси
В годину ранню й пізню...

Міцніють наші голоси.
І виринає пісня.

Здіймається день на Далекому Сході,
Роса окропила сади.
Амурські рибалки поволі виводять
На берег важкі неводи.
Зоря спалахнула.

Ти чуєш, тайга,
Гуде над тобою мотор.
Геолог летить за високий Хінган.
Дозорець іде в дозор.

Бризкає хвиля, плине туман.
Пливи, розтавай, пливи.
Тихий, спокійний хлюптить океан,
В Курильські б'є острови.
Спішать ешелони, везуть добро,
Ім руку підняв семафор.
Монтажники їдуть на Волгу, Дніпро.
Дозорець іде в дозор.

Займається день на шпильях Сахаліна,
Зоря переходить Іртиш.
Земля моя рідна, Вітчизно орлина,
І вдень і вночі ти не спиш.
Летять літаки. Пливуть кораблі.
Народ — богатир, яснозор,
Іде по землі

хазяїн землі.

Дозорець іде в дозор.

Зоря.

І справді

зоря за вікном

Бузковий обмацує кущик.
Напевно, вже вийшов на лан агроном,
Наш друг Григорій Гуща.
Роботи ж багато — він час береже,
Він завжди любив порядок...

Напевно, Люба Маленька вже
Ходить між дослідних грядок.

А поруч —

дренажний канал-ручай

Котить прозору воду.

Засіяла Люба болото Замглай,

Багаті у неї сходи.

Як щітка, густі лисохвосту жала,

Райграсу зелені стріли...

Як жаль мені, Люба,

якби ти знала,

Що так ми і не зустрілись...

Ми всіх за цю ніч спом'янули, згадали.

І ось розходимось вранці.

Сплять,

городок мій,

твої квартали,

Асфальту полотно
Блищить, в росі освіжене,
Машинами наїжджене,
А глянеш у вікно —
Білють села хатами
В долині, на горі,
Веселими, багатими,
В садах, у сребрі.
Над дахом-черепицею
Пливе собі жар-птицею
Хмаринка угорі.

Чимало вже кілометрів
Автобус налічив.
Сади, луги з узліссями
Позаду залишив.
Він поспішає весело,
Дороги не пита.
Через містки бруковані
На простір виліта,
Де простяглись некошені,
Лісами обгороджені
З а м г л а й с ь к і болота.

З багnistими ковбаннями
Ці болота мені
З дитинства добре пам'ятні
Мошисті, куп'яні,
З осоками та лозами.
В Замглай лише з морозами
Проїдеш на коні.

Моя Чернігівщина — край,
Багатий на ліси,
На сіножаті, на луги
Незнаної краси.
Та втомлені, знесилені,
Бувало, втерши піт,
У болотах косили ми
Осоки, наче дріт.
Кляли Замглай.

Напасницю,
Причіпливу пропасницю,
Виносили з боліт.

Весна виходить на луги,
Розбуджені від сну.
Женуть отару пастухи
По росянім лану.
Дзвенять шляхи,
Біжать шляхи
У дальню далину.

І я, пастух, ішов з села
Одним із тих шляхів.
Ромашка біла розцвіла
І синій верес цвів.
Пливла хмарина спроквола
І плив
Пташиний спів.

Усе це в пам'яті зрина
І в нинішні часи.
Мов присилає далина
Тих співів голоси...
Шумить сосна,
Прийшла весна
В Чернігівські ліси!

Знову свіжим вітром війнуло
На мене з поліських соснових лісів...

Учора в Чернігові друга, Федулова,
Я неждано в обкомі зустрів.
Про все нам хотілось поговорити,
Не часто ж буває нагода така.
А це ж велика радість — зустріти
Соратника, друга-фронтовика.
Він, старший, надійний був нам супутник,
І ми тримались його, як сини.
По-всякому — пішки і на попутних —
Ішли ми з ним по дорогах війни.
Приволжя, Сальські степи полинні,
Далі — Міус, Дон і Донбас.
І завжди в люльці його незмінній
Курився димок,
і вогник не гас.
І от ми удвох в тишині кімнати.
Поволі звивається з люльки дим...
Нам є що згадати,

Є що сказати,

А ми

хвилину чи й дві

мовчим.

Нас широко ця зустріч сердечна радує.

Багато воскресло в серцях почуттів.

Кожен шляхи бойові спогадує,—

Пісні солдатської строгий спів,

Маршу мотив,

що крізь села горящі

Кличе вперед

у вогонь атак...

Мені здається, що це найкраще —

Походи згадати

мовчки отак.

А потім, як кажуть, слово до слова,

Думка до думки —

і пішла,

І полилася у нас розмова

Про всякі насущні життєві діла.

Про друзів, про успіх в роботі, про книги,

Зразу питань цілий виплинув рій.

А за вікном гомонить Чернігів,

З руїн устає, воскресає старий,

Семиповерхові підводить плечі,

Зіпершись на добрий сталевий каркас.

— Зростаємо! —

каже Федулов.—

До речі,

До нас ти надовго?

— Та я не до вас,—

Кажу йому.—

Тут я у вас проїздом.—

І розповідаю про свій маршрут...

Гудуть на Десні пароплави.

Над містом

Воркоче літак...

— Ну, а раз ти вже тут,—

Каже мій друг,—

я змінити раджу

Трошки маршрут твій —

день-два додай

І заїдь на дослідну нашу
Болотну станцію,
на Замглай.

Ти подивись,
що тепер там діється,
Уже не впізнать болота торф'яні.
Там, друже, такі підібрались гвардійці! —
Не гірші, ніж в битвах були на війні.
Як скажуть —

по-їхньому і виходить.
В болоті, де гнулися кущі лози,
Такий кок-сагиз, картопля родить! —
На виставках

перші беруть призи!
Заїдь неодмінно — путь недалеко,
Побачиш —

порадуєшся від душі.
Та там одна Люба Маленька
Така агрономша —
поєми пиши!..

Знов Люба Маленька!
Хлопці, дівчата.

Юність.

І трошки серце щемить...
Взолочений сонцем, старий, крислатий
Каштан у шкільному дворі шумить.
Вітер волосся ласкаво гладить,
Горнеться ніжно до наших облич.
І кожному щось по-дружньому радить.
Учитель наш, Костянтин Лукич.
— ...Любі Маленькій — меліорація,
Хай мочари, болота осуша.
І хтось жартує:

— Маєте рацію,
Люба осушить — гаряча душа...
Люба Маленька!

Спідничка люстринова,
Пальці в чорнилі. Косичка густа.
Може, нарешті, тебе зустріну я,
Пройшовши довгі, буремні літа.

Крізь думи, крізь спогади чую —
поволі
Говорить мій друг.

І дивна річ —
Зникли в вікні будівлі, тополі.
Сутінь.

Вечір.

Заходить ніч.
А я головою киваю: далі,
Далі, докладніше розповідай...

...Ранок.

Мене автобус гойдає,
Спереду
виринає Замглай.

Все-таки це велика радість
Знов приїхати в рідні місця.
Вітер тихо волосся гладить,
До чола підліта, до лиця.
І лоскоче, і ніжно шепоче,
Закликає в луги, до лісів,
Щось, напевне, згадати хоче
З тих дитячих минулих часів,
Коли тут, у полях, отару
Я, малий пастушок, вартував,
Коли вітер, пригнавши хмару,
Тут грозою мене гартував,
Блискавичним вогнем підперезував
І дощем пробивав наскрізь...

За світлим узліссям березовим
У небо, як стріли, знялись
Тополі,

а далі акації.

Між ними в густому саду
Будівлі болотної станції
Замглай.

Я в контору іду.

Я знав про дослідне поле,
Що на Замглаї було,
Та, сором признатись,

ніколи

Мене сюди не тягло.

А от натхненно про станцію
Мені розповів мій друг,
І я потроїв дистанцію,

Зробив величенький круг —
І от уже тут.

Приїхав.

Контора. Вузкий коридор.
Підметено. Чисто. Тихо.
Зразок для усіх контор!
В інших конторах — і гомін,
І диму завіса гірка.
А тут — як у доброму домі,
На всьому хазяйська рука.
Праворуч двері, ліворуч.
Постукав, заходжу в одні.
Столи. З плакатами поруч
Усякі снопки на стіні:
Зелені, дозрілі, з корінням,—
Тут злаки і всяка трава.
Маленькі мішечки з насінням —
Рік, назва, латинські слова.
І тут — нікого. Історія!
Стою, роздивляюсь — ага!
Це — хата-лабораторія
Науці допомага.
Ось тут ящики, горщечки,
У кожнім земля —

не проста,

Руда, торф'яна. До гречки
Подібне щось пророста.
Тут суміш: і вівсяниця,
І конюшина є...

І раптом — цок-цок! — рахівниця
В сусідній кімнаті б'є.
Цок-цок,— долітає знову,
Мов хтось забиває цвях.
І я радію: чудово!
Бухгалтери на місцях!

Заходжу в сусідню кімнату.
Бухгалтер (та, певно, й касир)
Запрошує чемно сідати,
В вікно поглядає надвір.
Вже сад облітає.

Аж біла

Побігла стежина.

Весна.

— Нікого ніде не зустріли?
Не дивно — у нас посівна.—
Відсунув убік рахівницю,
До мене ближче підсів.
— Ще з досвіта всі на дільниці,
Кінчаєм травневий посів.
Он бачите — поле видніється,
Уже не болото — рілля.
Всі інші за квітень відсіються,
А ми — особлива земля.
У нас і в травні, і в червні,
На різні строки бува.
Складні завдання, учені,
Наука — дорога нова!
Не просимо дощика з неба,
Що хочеш сій і сади.
Ми в ґрунті, наскільки нам треба.
Підніmemo рівень води.
І просто: дренажні канали,
Щити — можна вгору чи вниз.
Зате ж уже й родить!

Що трави,
Що, скажем, буряк, кок-сагіз...
Капуста — качан по пуду,
Любий на вагу клади.
Інші дивуються — чудо!
Не чудо — науки плоди.

Він радісно розповідає
Про добрива, водний сток,
А я сиджу та гадаю:
«І що воно за дідок?
Чи тільки фінансовий сектор
Очолює він і веде,
Чи агроном він, чи лектор,
Чи разом і те, і те?
Про все розповів — докладно!
Доступні форма і зміст.
А може, дідок цей —

штатний

Мічурінець-пропагандист?
Та ще й намовчався досхочу —
Усі ж пішли звідсіля».

І я відважуюсь:

— Хочу

Піти,— кажу,— на поля.—
Я думав, що він засмутиться,
А він, навпаки, зрадів:
— Та бачу, що вам не сидиться,
Я й сам би отут не сидів.
Я вам гібридні дільниці
Усі показав би в момент.
Ідїть на все подивіться,
Ви, певно, кореспондент.—
Рукою махнув:

— Досада,

Отак кожен раз, як на грїх.
Я з вами пішов би радо,
Та в мене гора накладних.
Сиджу оце з самого ранку,
Ще вистачить і до темна...

Виходжу. Спускаюсь з ганку.
Минаю сади.

Ось вона,

Замглайська рівнина болотна,
Яку я в дитинстві знав.
Дільниць величезні полотна
Лежать у мережі канав.
Зелені, смугасті, строкаті,
Заквітчані в різний цвіт.
Так ось вони, надра багаті,
Розкриті скарби боліт!
Отут, де ми грузли по груди,
Натомлені вкрай косарі,
Я бачу справжнісіпньке чудо:
Болотом

їдуть

трактори.

Ідуть,

воркотять,

не тонуть.

За кожним —

пухка рілля.

І силу оцю многотонну

Тримає

болотна земля.

А їх же ще край непочатий,
Боліт на Поліссі таких.

Проходять ріллею дівчата,
Мелькають квітчасті хустки.
В дівочій роботі — порядок,
Враз видно — не вперше вони
Вимірюють площу для грядок:
Чи там глибину борозни.
І видно — працюють постійно
З учителем добрим вони.
Вже тут не зростуть самосійно
Незвані якісь бур'яни.
Обробка — і глянуть любо
І премію дати не гріх.

Де ж Люба?

А що, коли Люба
Отам у гурті серед них!
Отак підійду, привітаю
Від щирого серця, сповна.
А що, коли я не впізнаю
Або

не впізнає вона?

Впізнаю, ну, як не впізнати?
Та певно, впізнає й вона.
А може?..

Минуло ж багато:

Літа, роздоріжжя, війна.
Гадаю та зважую: може!
За думкою думка біжить.
А сам наближаюсь, підходжу...

Підходжу:

— Добридень! —

На мить

Усі обернулись до мене,
І я розгубився (бува!) —
Хитнулося чорне, зелене,
Рілля, і лоза, і трава.

— Добридень!

— Добридень! —

Сказали,

Мов шелест шелеснув між трав.

В гурті проти мене стояла
Вона —
я відразу впізнав.

Брови звела, стоїть невеличка.
Літні, легкі чобітки парусинові,
Синій жакет. І, напевно, косичку
Сховала під хусткою з смугами синіми.
Такі ж примітні веснянки милі
І на обличчі, і на чолі,
І навіть тоненькі пальці в чорнилі,
Та ні, не в чорнилі —

в чорній землі.

Ну, годі вже їй мене розглядати
Хвилину чи й дві отак при всіх.
Бачу, вогник веселий, завзятий
В очах загорівся.

А може, то сміх?

Дивлюсь: освітилася вся по-новому —
Ну, ясно — впізнала!

Враз вогник погас.

І вона мені сухо, по-діловому,
Ніби чужому:

— Я слухаю вас.

Ви до нас, очевидно, по ділу.
А по якому, якщо не секрет? —
Знов огник чортячий в очах.

І несміло

Промимрив я глухо:

— Кореспондент.

— Ну, що ж, ходімте.

Йдемо по стежечці,

Попереду Люба, а я по слідах.
І прикро мені, що не можу простежити,
Який там вогник в її очах.
Іду, потішаю себе: немало,
Мовляв, проминуло важких років.
І все-таки гірко мені — не впізнала,
А я ж так радо її зустрів.
Коли вже на те пішло, й до Замглаю
Я, може, заради неї слішив.
Отак іду та її докоряю,

Звичайно, не голосно, а в душі.
Ідеш веселенька, мовляв, розігналась.
І тут же, як блискавка, думка вмиць:
«Впізнала!

Впізнала, та не призналась.

Ох, Люба, ти вмієш за носа водить.
Може, ідеш та в душі смієшся,
Що я тебе ніби не впізнаю.
Так чом же сама ти не признаєшся,
Нащо бентежиш душу мою!

Ну ж, не ховайся з своїми думками,
Бо в моїх очах вже така карусель.

Чи знову, як кажуть, коса на камінь,
Знову, як чапля та журавель».
Отак у думках я до неї звернувся.
Годі, мовляв, хоч слово скажи.
І так замріявся, що спіткнувся
І став над канавою на межі.

Став,

а вона

по той бік опинилась —

Коли тільки перестрибнути змогла?

На мене дивилась,

І вся світилась,

І руку мені сміючись простягла.

— Ну,— каже,—

хоч зустріч наша не планова,

Та ти її в пам'яті збережи.

Так що ж,

чи будем знайомитись заново,

Чи давню дружбу продовжим? Кажі! —

Ось, вона, Люба! З колючою вдачею.

Та їй, як кажуть, сам чорт не брат.

То раптом холодною, то гарячою

Ошпарить тебе з голови до п'ят.

Я й ждав від неї чогось отакого,

Неждане й колись вона вміла робить.

Та від повороту цього крутого

Знову-таки розгубився на мить.

Руку її своєю правою

Гаряче тисну, міцно держу,

Зелену межу

Топчу над канавою:

— Давню, давню продовжим! — кажу.

Давню, юнацьку!

Всім серцем схвалюю!

(Яка ж у канаві прозора вода!)

І несподівано я випалюю: —

Ох, Люба! Яка ще ти молода!

Ми ходим поміж діляниць та грядок.

Над нами неба висока блакить.

У думках — порядок, в серці — порядок.

Навколо весна.

Водичка дзюрчить

У рівних канавах весела та свіжа,

Така, як буває в цілющих ключах.

І все на Замглаї мені вдивовижу,

Здається, усе тут зроста на очах.

Люба попереду йде по полю,

А я невідступно за нею ходжу.

Не озираючись, тихо, поволі

Каже вона:

— Я й тепер бережу

Оті записочки, що на лекціях

Ти до мене колись писав... —

І несподівано:

— Ось селекція

Наших Замглайських гібридних трав.

Ти тільки поглянь, яка корчувата

Оця шовковиста, а рівна, густа.

І на білок, і на масу багата,

Можна б ім'ям Маленької звати,

Так, бачиш, надто велика зроста. —

Сміється. І далі, далі по полю,

А я слідом, супроводжу її.

І так мені гарно —

навчались у школі

В одному класі, в одній сім'ї.

І ось іде вона, вчена жінка,

Відома, упевнена, молода.

І ніби кожна зелена травинка

Йй ласкаво до ніг припада.

Ніби дякують і конюшина,

І розсадинка полуниці мала

За те, що під ними ґрунт розпушила,

Що добрива вміру й вологи дала,

Щоб на стеблі малахітове листя

До сонця тяглося, до висоти,
За те, що грузькі болота Полісся
Перетворила

на щедрі ґрунти.

Плине білява хмаринка весіння,
На південь кличе її далина.
— Тут наші кінчаються володіння,—
Каже, спиняючись, Люба.

Весна.

Скільки тепла і ніжної ласки
Сонце розбризкує на посів!
Ми стоїмо на лугах Замглайських,
На північ і захід — стіна лісів,
На південь — села, горби піщані,
Шляхи вербові.

І села на схід.

Ми обдивилися, помовчали,
Ніби вивчали
Довколишній світ.
Торф. У кар'єрах вода відстояна,
Світла, хоч короли розводь.
— Це все,— каже Люба,—

буде освоєно:

Тут проектується брикетний завод,
Електростанція.

З болотних нетрів

Візьмемо силу, світло, тепло.
Місцями понад п'ятнадцять метрів
Тут поклади торфу —

скарбів джерелол

Яку можна силу електричну
На села дати, на наші сади!
Від станції

колію залізничну

На осінь уже підведуть сюди.
От приїзди

у липні чи в серпні —

Побачиш ягідки, а не цвіт.

Побачиш,

які скарби невичерпні

Віками лежали на дні боліт.
А правда — цікава наша робота:
Працюєш і наслідки видно самій.

Отак я рішив. І цю мрію-надію
У думках, у серці своїм бережу.
Вперед заглядаю,
хвилююсь, радію,

Та Любі
ні слова про це не кажу.
Палатиме рання зоря полум'яна,
Я стукну в кабіну,
зупинить шофер...

Отак, як і нині, прибуду неждано,
В мандрівки закоханий гість.
А тепер —

Не гнівайтесь, добрі господарі,
Я дякую всім за привіт.
Кінчається наша подорож
У юності дивний світ.
Ії, як весняне свято,
Я в серці своїм понесу.
Вітчизно!

Яка ти багата
На радість, на дружбу, красу.

Я в серці нестиму повіки
І друзів, і їхні діла.
І той городок невеликий,
Де юність моя пройшла.
Де з друзями я у школі
Життя і науки вивчав,
Де в Ленінському комсомолі
Життєвий свій шлях розпочав.

На вільних просторах Вітчизни
Іде городок мій в строю.
В будову ясну комунізму
Кладе цеглину свою.
Зростає будова все вище,
Іскриться граніт колонад.
Він майстер в ряду будівничих,
В шерензі відважних — солдат.

1948—1951

ЄРМЕН-ЧЕЧЕН

АЛТАЙСЬКА КАЗКА

Літній вечір, мов рибальську сітку,
На Катунь напнув зорі намітку,
Вкутав гори затишною тінню,
Золотом побризкав по камінню.
І вони, ті бризки, як намисто.
Зблиснули, хитнулися іскристо,
Взолотили скель навислі брили,
Потім червоніли, червоніли
Їх мінливі радісні кристали
Й, разом ворухнувшись, розтали.

Сонце сіло. І туман з долини
Сиву шаль простяг на полонини,
Сипонув на пагорби барвисті
Свіжі роси, теплі та перлисті,
Мов кущі, дерева, трави й квіти
На добраніч вирішив умити.
На дорогу ліг важкою гаттю.

Вечір. Ми зійшлись біля багаття.
В горах цілий день були. Тепер ми
Заночуєм тут, на вівцефермі,
Де в хліви, загони та кошари
Тисячні зібралися отари,
Де хатки рядком стоять камінні,
Білі, як у нас на Україні.
Це не перша ніч нам на Алтаї,
І не вперше щиро нас вітає
Тут, де навкруги гранітні брили,
Бригадир, алтаець загорілий,
І його улюблена онука.
Ось вона в вікно розкриті стука,
Кличе на спочинок нас до хати.
Тільки ж вечір! Як такий проспати!

Наш господар за старим звичаєм
Частував барашком нас і чаєм

І в розмові дружній неодмінно
Про Москву питаю, про Україну.
Нам було приємно розказати
Про Москву йому і про Карпати.
Нам було приємно взяти в руки
Піалу із рук його онуки.
Ми ж його просили неодмінно
Розказати нам щось старовинне.

Так і зараз. Щоб не йти до хати,
Щоб чудовий вечір не проспати,
Ми навкруг багаття тихо сіли
І нової казки попросили.
Наш господар не сказав ні слова.
Закурив. Подумав. І розмова
Попливла, як з далини-туману,
Про Єрмен-Чечен і про зайсана.

На Алтаї, над Катунь-рікою,
Трудно вік жилося Боролдою.
Бідний, все життя він у багатих
Пас їх коней та корів рогатих.
Від трудів аж згорбилася спина.
Та зростив пастух Санаша-сина.
Боролдой усе віддав дитині.
Зріс Санаш — в сідлі, як на картині.
Щирий погляд, ласка в добрім слові,
Сміливий — у гори йде на влови,
У гірського барана, в козулю
Влучно посилає кожну кулю.

І прийшла пора, прийшла година
Боролдою одружити сина.
Боролдой коня свого сідлає,
Йде по гірських стежках Алтаю.
Повз річки, бескеття височенне,
Щоб знайти розумну наречену,
Щоб була своєму чоловіку
Вірною дружиною довіку,
Щоб була в житті його трудному
І порадниця, й хазяйка дому.

Йде день і другий, рано й пізно,
Зустрічаються дівчата різні:
Старші й менші, чорні та біляві,

Жартівливі, щирі та лукаві,
Мовчазні, веселі, працьовиті...
Скільки гарних є дівчат на світі!
Та не стрівся Боролдой з такою,
Щоб була до серця Боролдою,
Щоб сказала щось або зробила,
Розуму свого розкривши силу.
Щоб була своєму чоловіку
Доброю дружиною довіку,
Щоб була в житті його трудному
І порадиця, й хазяйка дому.

Іде знову день за днем. На п'ятий
Боролдою стрілися дівчата,
Що несли додому з лісу дрова.
Дощ пішов. Одна з них — чорноброва —
Дров не кинула й під кедра шати
Не побігла, як усі дівчата,
А розкрила хустку, ніби крила,
Хусткою в'язанку дров укрила.
Дощ іде, дівоча мокне одіж.
— Ти для чого ж, дівчино, так робиш? —
Боролдой здивовано питає.
Дівчина йому відповідає:
— Дрова я хустиною укрила,
Щоб сухі принести до аїла,
Щоб підкинути в огонь сухеньких,
Щоб зігрить батьків моїх стареньких.

— Гарна дівчина, — пастух рішає.
І в дорогу далі не рушає,
Йде за нею слідом до її аїла.
І Єрмен-Чечен, розумна, мила,
Запросила в свій аїл старого,
Чаю налила йому міцного,
У теплі садовить, щоб зігрівся, —
Знає, що в дорозі притомився.
— Добра дівчина, — пастух шепоче.
Він таку посватає охоче,
Бо вона своєму чоловіку
Буде вірна подруга довіку,
Буде у житті його трудному
І порадиця, й хазяйка дому.
Роботяща, лагідна, вродлива —

Хай же буде доля їй щаслива.
Не багачка, а з убогих — наша.
І посватав дівку за Санаша.

Спів та дзвони по горах Алтаю,—
То біднота молодих вітає.
Жартів, сміху котиться лавина —
То пастух справля весілля сина.
Побували на весіллі скелі,
Бач, прибрались пишні та веселі.
Ріки на весіллі побували,
Бач, навкруг вино порозливали.
Побували кедри на весіллі,
Бач, верхи хитаються в похміллі.
Спів луною котиться по горах —
Багачі ховаються у норах.
Хай гуляють-бенкетують бідні,
А багатих хай посядуть злидні.

Не минуло й тижня по весіллі —
В Боролдоя сонячно в аїлі.
Вогнище вогнем цвіте, не гасне,
Бо невістка дров підкине вчасно.
Є що їсти, пити і вдягнути —
Не страшна зими загроза люта.
У гірських долинах всім відомо:
Тут Єрмен-Чечен хазяйка дому.
По гірських шляхах іде луною,
Що Санаш у щасті з молодою,
Що розумна, добра, і вродлива,
І в житті Єрмен-Чечен щаслива.

Отаку далеку щирю звістку
Взнав про Боролдоеву невістку
Багатій-зайсан, скупий та лютий.
Заздрість не дає йому заснути.
Він рішив Єрмен-Чечен відняти,
Коні слугам повелів сідлати.

Іде. В'ється перед ним дорога,
З заздрістю мішається тривога.
Якщо він Єрмен-Чечен відніме,
Та й очей на нього не підніме,
Не захоче й глянути на нього

Злого, бородатого, старого.
Раз вона розумна і кмітлива,
Раз живе в сім'ї своїй щасливо —
Треба всю оту сім'ю понищить.
А тоді одна на попелищі,
Хай і молода, і станом рівна,
Хай вродлива, як сама царівна,
Хай там недоступна, благородна,
Але бідна, гола та голодна
Не усидить довго. До зайсана
Попаде Санашева кохана.
Тільки треба тихо все, без крику.
Спершу свекра, потім чоловіка —
Слід прибрати старого й молодого,—
Вільна до Чечен тоді дорога.

Іде так зайсан, плете нещастя,
Раптом з Боролдоем пострічався.
— На ловця і звір...—

Зайсан підступно

Тут у хід пускає хитрість згубну.
Затрусив рудою бородою,
Загрозив старому Боролдою:
— Я тебе й шукав, аж ти попався.
Чом до мене довго не з'являвся?
Чоботи мене збавляють сили,
Чоботи мені потерли жили.
Я не можу більш носити ремінні,
Щоб за ніч пошив мені камінні.
А якщо до завтра не пошиєш —
Смерть тобі! —

І показав на шию.

Давить смуток Боролдою плечі.
Зігнутий в аїл прийшов надвечір.
Сів. І смутку чорного причину
Тихо розповів невістці й сину.
Зрозуміла все Єрмен-Чечен. В печалі
Батько й син сиділи та мовчали.
— Не таке велике це нещастя,—
Мовила Єрмен-Чечен по часі,—
Певно, думка у князька убога —
Не придумав кращого нічого.
Знає, зайсан на розум небагатий,

Якщо міг таке нам загадати.
Не таку він дав загадку хитру,
Ми ту хитрість пустимо по вітру.

І наавтра, тільки небо сине
Освітило сонячне проміння,
Що сипнуло з-за гірського рогу,
Йде Єрмен-Чечен на ту дорогу,
По якій зайсан проїде скоро,
І піску згрібає цілу гору.

Ось зайсан ущелиною з лугу
Іде, а за ним численні слуги.
Зброєю поблискують на сонці
Вірні, як собаки, охоронці.
Під зайсаном кінь гнідий, рисистий,
На зайсані одяг золотистий.
Та зайсана все оте не красить,
Товста шия з коміра вилазить.
Під сідлом золочена попона,
А зайсан в сідлі, немов ікона,
Непорушний, розпирає пиха,
Товстотілий, жирний, їде тихо,
Аж стомився кінь його гривастий.
Під'їжджає. Став.

— Красуне, здрастуй!

Ти для чого ж тут пісок згрібаєш,
Чи роботи іншої не маєш? —
Обіперлася Єрмен-Чечен на заступ
І промовила серйозно:

— Здрастуй! —

Чемно, щоб зайсана не гнівити.—
Боролдой велів віршовку звити.
Буде, свекор мій говорить, ловка
Із піску сипучого віршовка.
Тут зайсан зареготав:

— Ой лихо!

Свекор твій, напевне, з глузду з'їхав,
Засміють його і звірі, й люди,
Та хіба ж з піску віршовка буде! —
В тон Єрмен-Чечен йому так само:
— Розуму він вчиться у зайсана.
Може, скажеш, розумніш веліти
Чоботи із каменю пошити?

Слуги ззаду у рукав регочуть,
А в князька на лоб полізли очі,
Щоки піт зросив йому червоні,
Круто повернув зайсан тут коні
І помчав на стійбище до себе.

А надвечір, як темніло небо,
Затрусив рудою бородою,
Викликав до себе Боролдою.
— Ось,— сказав,— найкращий віл,
як бачиш,

Забери і так мені віддячиш:
Як приїду за три дні — з малятком
Щоб був віл цей, з лагідним телятком.
Я не снідавши приїду, рано,
Так щоб ти мене, свого зайсана,
Молоком почастував воловим,
А як пі —
то будеш безголовим.
Знаєш сам, я жартувать не вмію,
Покараю,—
Й показав на шию.

Боролдой зайсану не перечив,
Розумів він розумом старечим,
Що князьок його згубити хоче.
Взяв вола й поволі, неохоче
Почвалав до власного аїла.
Там його Єрмен-Чечен зустріла.
— Що ж тут плакать,— мовила невістка,—
У зайсана з головою хистко.
Певно, слід подякувати небо,
Дурно дав вола,
а віл — що треба.

Виміняєм добру корівчину.
А зайсан?
Зайсана я зустріну.

І на третій день, як небо сине
Освітило солячне проміння,
Що сипнуло з-за гірського рогу,
Йде Єрмен-Чечен на ту дорогу,
По якій зайсан проїхать має,
Рве траву й копичками складає.

Ось зайсан поза горою з лугу.
Іде, а за ним численні слуги.
Зброєю поблискують на сонці
Вірні, як собаки, охоронці.
Під зайсаном сивий кінь рисистий.
На зайсані одяг золотистий.
Та зайсана все оте не красить,
Товста шия з коміра вилазить.
Під сідлом золочена попона,
А зайсан в сідлі, немов ікона,
Непорушний, розпирає пиха,
Товстотілий, жирний, їде тихо.
Аж зігнувся кінь його гривастий.
Під'їжджає. Став.

— Красуне, здрастуй!

Ти для чого ж стільки рвеш травички
Та рядком складаєш у копички? —
Тут йому Єрмен-Чечен весела
Так говорить, ніби килим стеле:
— Ої, такого ж не було ні разу —
Отелився віл з твого наказу.
Не посмів зайсана не послухать.
Народилась там така телуха!
Треба ж годувать вола й теличку,
Так оце і рву для них травичку.
Ох же і могутній ти, зайсане,
Недоспав, зате порану-рано
Пить волове молоко приїхав...

А в очах у неї іскри сміху.

Слуги ззаду у рукав регочуть,
У зайсана — рогом лізуть очі,
Потом щоки вкрилися червоні.
Круто повернув назад він коні,
Засопів від сорому й невдачі,
Лютій до свого аїлу скаче.

Місяць жив зайсан в зlobі великій.
Думав, думав, потім слуг покликав,
Затрусив рудою бородою,
Так велів сказати Боролдою:
— Хай до мене з'явиться негайно,
Та не так, як завжди, не звичайно.

Коли ще на світі хоче жити,
Хай іде ні голий, ні одітий.
Та не просто йде, хай якскоріше
З'явиться ні на коні, ні піший,
Щоб сюди його принесли ноги
Ні дорогою, ні без дороги.
А прибуде — щоб спинився вміло
Ні в аїлі, ні біля аїла.

Поскакав слуга понад водою,
Передав наказ цей Боролдою.
Засмутила пастуха ця звістка,
Та Єрмен-Чечен, його невістка,
Зважила наказу кожне слово
І навчила Боролдою знову.

Хоч була вже осінь, мокро й бридко,
Боролдой одяг на себе сітку,
Верхи сів на дерев'яний прутик
І понад дорогою, де круто
Гори і дерева позвисали,
Вирушив до стійбища зайсана.
А прибувши так, зробив уміло,
Що переступив поріг аїла
Однією лівою ногою
Й міцно за аїлом став другою.
— Здрастуй, князь-зайсан,—
сказав поштиво,—
Певно, вигляд мій тобі не диво,
Так прибув я по твому велінню.

У зайсана погляд вкрився тінню.
Він мовчить, від люті важко дише.
Бачить, що пастух таки мудріше.
Хоч з'явився голим він і босим,
Та лишив його, зайсана, з носом.
— Ні,— шипить зайсан,— тут треба сила.
Всі загадки розгадять зуміла
Та Єрмен-Чечен, ота красуня.—
Хмарою злоба на нього суне,
Давить груди лють йому незмірна.
— Гей! —
кричить зайсан.—
Гей, слуги вірні!

Вмить глибоку викопайте яму
І в оту глибоку яму прямо
Вкиньте пастуха цього одразу —
Кровно цей пастух мене образив! —
Аж задихався зайсан від крику,
Очі кров'ю налилися дико.
Посопів. Віддихав. Знову люто
Закричав:

— Гей слуги вірні! Нуте!

Семеро, у кого краща зброя,
Мчіться до аїла Боролдою,
Смерть несить його нащадку-сину,
Приведіть мені його дружину.

Ось уже копають яму слуги,
Ось уже сідлають коней другі.
Ось зайсан спітнілий важко дише,
Боролдой же нишком швидше пише
На біленькій дощечці записку,
Щоб звістити сина і невістку.
Написав і просить слуг уклінно,
Щоб невістку на прощання й сина
Втішили, віддавши це послання.
Слуги ж ту записку — до зайсана.
А зайсан уже спочив. Повільно
Прочитав усю записку пильно.
Там було написано:

«Веселі

Тут мої діла. Лежу в постелі.
Та постіль моя шовкова, біла,
Шовком білим ковдра мене вкрила.
І довкола білим все розквітло.
Граю в шахи і вино п'ю світле.
Думаю — удача буде з нами.
Цю записку шлю вам з баранами.
Сім їх буде. Ви шістьох кінчайте,
Сьомого зв'яжіть і поспішайте
З ним сюди до мене. Єсть надія!..
Це Єрмен-Чечен все розуміє».

Прочитав зайсан, сказав: — Нічого,
Переміг я пастуха старого.
Добре все написано в записці,

Радить він скоритися невістці.
Про вино, про барани тут каже,
Про шовки, про все багатство наше.
Прочита Ермен-Чечен — забуде
Свій аїл, бо тут їй краще буде.
Віднесіть. Красуня зрозуміє,
Що зайсан їй щастя дасть зуміє.
Жде її постіль шовкова, біла...

І Ермен-Чечен все зрозуміла.

Принесли їй дощечку з словами,
Прочитала — аж червоні плями
Закружляли враз перед очима.
А князькові слуги оточили
Вже аїл. Наказу ждуть без крику,
Щоб розправу учинити дику.
Та Ермен-Чечен без хвилювання
Чоловіку свекрове послання
Прочитала.

— Значить, непогано
Батькові моему у зайсана,—
Мовив той.—

Вітають там старого...
— Ех, не розумієш ти нічого! —
Скрикнула Ермен-Чечен.—

Завчасний
Спокій твій, бо батько там в нещасті!
Білий шовк — то білий сніг довкола,
Що учора вкрив бескеття голе.
Шахи — зорі. Значить він надворі,
На снігу, в біді і в листім горі.
А вино — то сльози, батько плаче,
Та надії не втрача одначе,
Бачиш, радить баранів кінчати
Всіх шістьох, а сьомого в'язати.
Це — про слуг, що нас вже оточили.
І вона гарячими очима
Вказує Санашеві на зброю.
— Приготуйся, друже мій, до бою! —
Зрозумів Санаш той погляд гострий,
Взяв набої, зброю.

Гримнув постріл,
Впав слуга зайсана, потім другий,

Кинулись тікати останні слуги.
Та Санаш не дурно у козулю
Влучно вмів послати кожну кулю
І сухим тримав недурно порох.
Слуг останніх він скосив у горах,
Одного зв'язав, щоб раннім-рано
Цей повів до стійбища зайсана,
Щоб до варти погукав уміло
І щоб варта двері відчинила.

Буде бій, гаряча буде січа!
Вже Єрмен-Чечен сусідів кличе:
— Бідняки! Беріть мисливську зброю.
Підем визволяти Боролдою!
— Бідняки! Доволі потерпати,
Час усіх зайсанів покарати! —
І на поклик цей ішли в повстанці
Юні, молоді, старі алтайці.
Згір'ями, розпадками, лісами
Уночі до стійбища зайсана
Вирушили всі — орли й орлята,
Спереду Єрмен-Чечен завзята!

А як бризнув перший промінь рано.
Оточили стійбище зайсана,
Крикнули, ударили:

— Доволі!
— Хочемо життя!
— Кінець сваволі!
— Смерть зайсану!
— Жити Боролдою! —
Так звитяжці піднімали зброю,
Так за брата йшли алтайці-браття.

Північ. Тихо. Дотліва багаття.
Бригадир замовк. Затим нескоро
Вибив з люльки попіл. Теплі зорі
Мерехтять над горами крутими.
Ось і ми, як браття-побратими,
Підвелися, випростали плечі.
Ах, який це був чудовий вечір!

Північ. Зорі. Ми йдемо до хати.
Десь шелнула пташка:

— Спати. Спати.

Перед нами чобітками стука

Юна бригадирова онука.

Дід їй каже:

— Довго ж загулялась.

Не в тобі Єрмен-Чечен zostалась? —

Зупинилась. Обернулась рвучко:

— А вже певно! Я ж її онучка! —

Через квіти стрибнула до хати,

У вікні мелькнула:

— Спати, спати!

1953

З М І С Т

«У речі вдивлятися пильно...» *Леонід Новиченко* , 5

ВІРШІ ТА ПОЕМИ

ВОГНИЩЕ

Колоситись жито почало	27
Декади зросту	27
Замглай	28
Харківський вокзал	29
Твоє повноліття	30
В поході	32
Яблука	33
У дозорі	34
На адреси друзів	35
На дорогах пісок одволожений росами	36
Я вікно відкриваю	37
Бронза	38
«Я п'ю воду з чистої криниці...»	39
Передвісники осені	40
«Пролітає через ночі вітер...»	40
Учитель	41
«Мабуть, мріялось, мабуть, снилось...»	41
Надвечір'я	42
Льон	43
Перекоп	44
У лісі	46
Добрий ранок, рідна сторона!	46
Після дощу	47
Літо	48
Тисячолітній дуб	50
Самотність	50
Баяніст	51
Регістан	51
Прощання з Азією	52
Кримська гроза	53
«Світло впало снім метеором...»	54
«Переходжу ліс передосінній...»	55
Поліські октави	56
У березовім гаю	57
В старому лісі	58

Ніч у Карпатах	59
Вечірній спів	60
Опришки	61
Смерть Довбуша	62
«З далеких мандрів і доріг...»	64
Рідний край	64
Земле моя	65
Козак	66

ПОЕТОВЕ СЕРЦЕ

В маленькім серці ледь світало	67
«Дідусь здавався лицарем казковим...»	67
«Як йому в лихим бездоллі...»	68
«Ні, люди є таки на світі...»	68
«Було — степи, в степах могили...»	69
У казематі	70
«Який він довгий, час у неволі...»	73
Все піски та піски	74
В Закаспії	76
В Новопетровському укріпленні	78
«Він ворог мій і ворог мого дому...»	79
«Закаспійський край...»	80
«Усе життя ганяла доля»	81
«Твій заповіг не коліскова...»	82
«Настали мене...»	83

ВЕРБОВИЙ МЕД
(Ліричний цикл)

Вербовий мед	84
Ти відрада моя...	84
Ходили ми вдвох...	85
Нам не везли...	85
Ми розлучились восени	86
Ти мені не присилаєш звісток	86
Я знаю — ти сюди не прийдеш	87
Твій лист	87
В тім саду	87
Сумирна осінь	88
Вранішня моя зоре	88

ЛІТОПИС ВІЙНИ

Сади Червонограда	90
Піхотинець	92
Хилить черешня віти	93
Оповідання бійця	94

«В розлуці довгій..»	98
«Ми з тобою збиралися в мандрі...»	98
«Знов б'ють гармати»	99
«Десь у лісах, в протоці Лаперуза...»	100
«Не часто так буває на війні...»	101
«Вийшло так, що ми й не попрощались»	103
«Наче сон, наче казка..»	103
«Де ти, моя кохана?»	105
«Кохана, так давно небачена...»	106
«Ти наснилась мені..»	107
«Навчимо його суворості...»	108
Легенда	108
Я тебе вимріяв	112
Омріяну в диму гіркому	113
Ніч наступу	114
Безсмертні	114
На Осколі	116
Рідний край	116
Партизанська балада	117
Дорога	119
На кручі	120
Ми загубили друзів на війні	121
Пісня бувалого солдата	122
Примара Сталінграда	123
Вітер білу стружку струже	124
«Якби була живою мати...»	125
Повернення	126
«Впливає спогаду скорбота...»	129
«На хліб черствий припав дороги пил...»	130
Забери все, що можеш забрати	130
Не черепи, не білі кості	131
Згадка	131
«За якимсь веселим небокраєм...»	132
«Що є в сапера? Лопата, сокира...»	133
Землянка	134
В мазурські закутки ведмежі	135
Спалахом ракетним осіянна	135
З попутним вітром заодно	136
За Віслою	137
«Жевріють пожежі»	138
«Дроти колючі в полі ржаві...»	139
«Значить, добрі в нас сили...»	140

«Наші сили війна вивіряла муками...»	141
«Ми робим те, що будуть знать віками...»	141
Балада про листи	142
За дніпровськими переправами	143
Над Чарною	143
На полі бою	144
У костьолі	145
Сапер	145
Краків	147
Ствердження	148
Нічліг	148
Пити воду, їсти хліб із сіллю...	149
«Вузьких чужинських вулиць злами...»	150
Дума солдата	151
Нам призначено по штату	152
Рідна земля промовля	153
Соратники	153
Клен	155
Каменяр	155
Перший грім	156
Ми не в боргу	157
В вечірнім Відні	157
Заповітна земля	159
Другові	160
Ти снишся в снах мені	160
Все чогось чекаю	162
У край отчий	162
Ми довго по світах ходили	164
Лист із чужини	165
Не гріє сонце на чужині	166

ПІВДЕНЬ, ПІВНІЧ

Благословен людський натхненний труд	169
Цвіт	169
Соняшник	170
Бджілка	171
Липень	171
Гроза	172
Ранок	173
Вечір	173
Тракторист	174
Снопи	175
Садівник	175
Минає літо	177

Багряна осінь	178
Баштан	179
Жолудь	180
Місто юності моєї	181
Москва вечірня	182
Мавзолей	183
Пам'ятник	184
Ленін іде по великій країні	184
Світлою радістю повниться серце моє	185
Вигнанець	187

АБХАЗЬКІ АКВАРЕЛІ (Цикл)

«Добрий вечір, гори, добрий вечір!»	191
«Непротореною стежкою...»	191
«Угорі — пташині крики...»	192
«Сьогодні море дивовижно чисте»	192
«За Індіком зникає...»	193
«Пнуться із землі гриби холодні...»	193
«З гірських шпилів летять сніжинки»	193
«Білопінні сплески по камінні...»	194
«Сади, сади. В садах усі долини»	194
Ленінград	196
Ліси Карелії	197
Заполяря	198
Кола	200
Мурман	201
В північному краю	203
Літак над тундрою	204
«Сьомужний лов»	205
Від Мурманська до Ладogi — зима	207
Пісня півночі	208
Ніч на станції Магнетити	210
Сосна	211
Привал	213
На тих дорогах, де ішла війна	215
Хто раз на півночі побув...	216
На Кольському півострові	217
Лісовий цар	219
Археологи	220
Ніч над Запоріжжям	221
Міст над Дніпром	221
Стародревиця	222
Ліс	223

Невклянські жолуді	224
Синові	226
Бакенщик	227
Осінній вітер	229
У ловинських гончарів	234
Довжик	239
Електролінія	242
Вечірній поїзд	243

ВІРШІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Весна прийшла	245
Шпачок	246
У Оленки коло хати	246
Про бджолу	247
Печериці	248
Тимоша і чапля	249
У гаю	250
Білка	251
Їжачок	252
Купим Лесі черевички	252
Кавунище	253
Про хвору горличку	254
Осінь скоро	255
Дві ялинки	256
Казочка	258
А в тім лісі	261

САТИРИЧНІ СТОРІНКИ

МАЙЖЕ ПОРТРЕТИ

Васючок-одиначок	265
Скарга	267
Гостинний комірник	269
Затрибунний соловей	270
Свиня під дубом	272
Гризуни-хазяїни	273
Троглодит і транзистор	274

БАЙКИ

Сова-голова	276
Принциповий Бичок	277
Шакал і Голова	278
Крук-суддя	279

ЛІТЕРАТУРНІ ПЕРСОНАЖІ

Шлях таланта	282
Списувач	283

ЕПІГРАМИ

Пісняр	284
Усидливий	284
Подвиг	284
Порушник	284

ПОЕМИ

Дитинство	285
Сандомирський плацдарм	316
Заповіт	368
Городок	385
Єрмен-Чечен (Алтайська казка)	434

ПЕТР ОНУФРИЕВИЧ ДОРОШКО
Избранные сочинения в двух томах

ТОМ I.
СТИХОТВОРЕНИЯ И ПОЭМЫ.

Издательство «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор *Л. С. Малахова*
Художник *О. Д. Стеценко*
Художній редактор *Т. О. Ковальова*
Технічний редактор *Б. С. Грінберг*
Коректор *Н. О. Маслова*

Дорошко П. О.

Д69 Вибрані твори в двох томах, том I: Вірші та поеми.— К.: Дніпро, 1980. 453 с.

Двотомник вибраних поетичних творів відомого українського радянського письменника підсумовує його майже п'ятдесятирічну творчу працю. До першого тому увійшли вірші 30-х—50-х рр., поеми — «Дитинство», «Сандомирський плацдарм», «Заповіт», «Городок» та алтайська казка «Єрмен-Чечен».

Д $\frac{70403-104}{M205(04)-80}$ 104.80.4702590200

У2

Інформ. бланк № 1073.

Здано до складання 22.04.80. Підписано до друку 20.08.80. БФ 30382. Формат 84×108¹/₃₂. Папір друк. № 1. Гарнітура літературна. Друк високий. Умовн. друк. арк. 22,23. Обл.-вид. арк. 22,431. Тираж 8000. Зам. 172. Ціна 2 крб. 90 к.

Видавництво «Дніпро».
252601, Київ-МСП,
вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига». 310057, Харків,
вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

О
К
И
О
Р
О
А
О
Р
Т
И
И

